

# Коли вмирає Безсмертний

Юрій Герасименко

*Юрій Герасименко*

*Коли вмирає Безсмертний*

## ПРОЛОГ

В ніч на 31 грудня 19.. року кілька радіостанцій північної півкулі прийняли уривки радіограми:

"В-18"... Говорить "В-18"... Бідило... Не ждїть... Всі три не діють... Прощайте... Гравітаційне зростає..."

Вранці всі газети Землі опублікували радіограму та численні коментарі вчених.

П'ять років тому з місячного космодрому стартував трансгалактичний лайнер "В-18". Це була незвичайна експедиція. Давно вже на місячних та марсіанських трасах курсували пасажирські ракети. В останні роки встановлено регулярне сполучення з космічною станцією на Венері. Але в таку далеку дорогу людина зібралася вперше.

Трансгалактичний лайнер мав завдання досягти планетної системи зорі N і дослідити її.

П'ять років з гордим хвилюванням вслухався світ у кожную вісточку з далекого "В-18". П'ять років дітлахи грали в Івана Бідила, хлопці клялися його ім'ям, дівчата всіх континентів носили в медальйонах портрет чубатого астронавта. П'ять років маленька сива бабуся виглядала сина... Минуло п'ять років.

31 грудня 19.. року о другій годині дня всі заводи світу припинили роботу. Мадрид, Рим, Братіслава, Токіо... Мітингів не було — над площами, проспектами, над сотисячними натовпами плив траурний гімн:

Наш враг над тобою не глумився,

Кругом тебе были свои...

Гули гудки, піонери ставали в почесну варту біля портретів Івана Бідила.

Не надлюдину-диктатора, не завойовника життєвого простору, не премудрого винахідника "чистої бомби" — пам'ять веселого космонавта вшановував світ.

Великими, сліпими від сліз очима дивилася в небо Іванова мати... За горою, за білою сільською школою вогнисто погасав захід. Перша зірка засвітилася — прямо над головою, потім друга, третя... Ожив, заворушився, заблимав стоокій космос в усій своїй грізній величі. Деся там, у неміряних просторах, вогненно сяє Іванова зоря...

— Сину! — хоче гукнути мати.— Івасику...— спраглими губами шепоче.

Похилилася, не бачить стежки перед собою, бреде додому. Але й тут, у просторій затишній світлиці, кожна річ, кожна дрібничка нагадує сина. Улюблені книги під склом у трьох саморобних шафах — Шевченко, Ціолковський, Некрасов... І шафи сам поробив. Суха пальмова гілка — із Конго, із санаторію привіз. Бюст Акиро — молодого

японського історика, вірного Іванового друга... Рація — Звичайна, домашня, але й тут Іванова рука: якісь прилади, пристосування, щоб передачі, бач, з космосу приймати...

Затуливши лице долонями, сива жінка здригається від ридань. Маленька, по-дівочому струнка й тендітна, мати й плаче якимось не по-старечому — гаряче, безутішно...

В кімнаті вже зовсім поночі. Встала, ввімкнула світло. З портрета, прикрашеного сосновими гілками, весело, задирикувато всміхався Іван.

Туманилося в голові. Неквапно хусточкою витерла очі, задумливо, повільно-повільно зірвала з календаря листок.

31 грудня 19.. року.

"Наш враг над тобою не глумився..."

ЧАСТИНА ПЕРША. КУПХЕЙП І ЧАКТ

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Німа кімната. Золота Завіса над морем. Ще один офіційний представник. "Щактиф ехип!"

Бідило прокинувся, схопився. В кімнаті просторо; крім високого ложа, на якому він щойно спав, нічого нема. Мертва тиша, білий туманний присмерк.

Обережно спустив ноги, торкнувся голими пальцями теплої підлоги, встав. І одразу ж спалахнуло світло. Жовто-зелене, воно лилося з усіх боків: з панелей стін, зі стелі і навіть з підлоги — м'якої, обтягненої еластичною плівкою. Жодного вікна, жодної лампочки.

А де ж двері? Обдивився — дверей нема.

— Чортівня якась... — пробурмотів Іван і — диво дивне! — не почув власного голосу. Як у подушку. Стукав у панель стін, гукав, та в кімнаті, як і раніше, стояла мертва, глуха тиша.

Понуро підійшов до ложа, ліг. Боліла голова, боліло в грудях, важко, з переборами гупало серце.

Де зараз "В-18"? Чи можна буде відремонтувати його? Шість місяців, як Іван покинув рідну планету. Шість місяців — це в космосі, а на Землі за той час відшуміло набагато більше. Зате для Івана минули оті шість, як один великий, напружений день.

Чи не рано підбивати підсумки? Перш за все слід, як то кажуть, вияснити обстановку.

...І так же все добре було, занадто добре — як по інструкції. Через Два тижні він мав досягти першої планети системи N, лягти на орбіту, облетіти її кілька разів, сісти. Так би воно й сталося, якби не ця несподівана біда.

Перед очима ясно вималювалась картина недавньої катастрофи. Прилади показують зростання радіації. Паморочиться голова. Поштовх, поштовх... Що це? Метеори? Цього тільки не вистачало... Чому ж не чути сигналів метеоритної небезпеки? Невже відмовив локатор? Так, стрілки приладів на нульових позначках. А радіація зростає й зростає... Якесь невідоме випромінювання...

Страшний удар стрясає броньований корпус. Збігали, заблимали на пульті

управління зловісні червоні вогники. Вдарив оглушливий дзвоник.

— "Пробоїни в секторі три. Двигуни не діють", — прочитав Іван світловий напис на великому синьому табло.

— Які двигуни? — запитав космонавт.

"Двигуни № 1, № 2, № 3", — спалахнув новий напис.

Все, що відбувалося потім, — немов у тумані. Іван лаявся, пробував відчинити заклинений метеором люк до третього сектора — даремно.

Третій сектор, енергетичне серце корабля...

А в ілюмінаторі зростав і зростав туманний диск. Втративши управління, не здатний самотійно рухатись, корабель падав на якусь жовто-зелену планету.

Більш нічого не лишилося в пам'яті. Як він не розбився? Хто його рятівник? І чи рятівник? А може — тюремник? Справді, дуже вже схожа на камеру, бачену в старому фільмі, оця порожня, німа кімната.

І знов згадалось: пульт управління, бортовий журнал, інструкція Всесвітньої Ради Астронавтики: "При наявності органічного життя — нижчі рослини, черви та інші безхребетні — всебічно дослідити..."

Бідило всміхнувся: що ж, дослідження можна вважати розпочатим. От тільки невідомо, хто кого досліджуватиме — Іван безхребетних чи безхребетні Івана...

І раптом Бідило почув перший непевний звук. Далекий, ледве чутний дзвін то затихав, то посилювався, напливав хвилями, немов пульсував.

"Зараз щось відбудеться... Щось повинно відбутися..." Іван схопився, сів. І в ту ж мить одна з панелей протилежної стіни беззвучно посунулася вбік.

Що це — сон? І дійсно, все, що було далі, нагадувало химерний сон.

З глибини широкого коридора в жовтому сяйві йшли якісь чорно-зелені створіння. Йшли вони незвичайно — пружними, танцюючими кроками.

Зовні створіння оті дуже скидалися на людей. Та як мало людського було в їхній поставі, у виразах облич. Щось неживе, бездумно-механічне відчувалося в одноманітних, до синхронності злагоджених рухах. Клітчастий, чорно-зелений одяг обтягував однаковісінькі, аж наче стандартні тіла. Під чорно-зеленими шоломами — обличчя абсолютно однакові. Вишикувались двома шеренгами обабіч лежа, притисли до грудей чорні плескаті скриньки з блискучими рефлекторами, застигли. Кожен рефлектор направлений на Івана.

І тоді в глибині коридора з'явилися двоє в білому. Один — присадкуватий, товстенький горбань, другий — худорлявий юнак. Йшли вони повільно, з гордо піднятими головами. Іванові одразу ж впало в око: обидва — і горбань, і юнак — поблискували зеленкуватими лисинами. Панель за ними беззвучно засунулась. Поруч посунулась інша, відкрилася біла дошка-пульт з безліччю всіляких кнопок та важелів.

Горбань подивився на худорлявого, худорлявий щось переключив на білому пульті — і вмить німа кімната ожила. Кожен шерех, шелест, навіть дихання стали дивовижно гучними, підкреслено чіткими...

Двоє в білому стоять перед Іваном. Відчуваючи, що з ним хочуть говорити якісь

високі офіційні особи, Бідило встав.

Горбань — за всіма ознаками він і по чину, і за віком був старшим — зробив крок до Івана, приклав собі до скронь пучки обох рук і поважно, неголосно проказав:

— Купхейп о (е;г)йп.

Худорлявий повторив жест горбаня, відрекомендувався:

— Чакт.

Іван, тицьнувши пальцем у свої широчезні груди, теж було хотів тихо й ввічливо назвати себе, та голос його (бісова кімната! То вона німа, то кожен звук стократ посилює!) прогрімів розкотистим громом:

— Бідило!

Купхейп здригнувся, на блідому обличчі худорлявого вперше майнула неясна тінь думки. Якусь мить панувала мовчанка.

Панель знову відсунулась, з коридора зайшов ще один чорно-зелений. Поклав Іванові на коліна такий же білий, як на Купхейпові й Пактові, одяг — щось на зразок халата.

Горбань владним жестом наказав Іванові йти за ним. Так, саме наказав, а не попросив.

Коридор повернув праворуч, потім ліворуч. М'яка підлога вгиналася під ногами, і від цього йти було важко. Плив, коливався понуро-монотонний дзвін. Дзвін був таким нудним, що від нього, здавалося, аж у грудях свербіло.

Прохід закінчився тупиком. Чакт щось поворожив біля одної з панелей — і вона відсунулась.

В обличчя війнуло парким оранжерейним повітрям. В отворі світилось зеленкувате небо. Дзвін став гучнішим. Слідом за Купхейпом і Чактом Іван ступив на білі вологі плити.

Від подиву перехопило подих... Просто над головою стояло велике і якесь волохате сонце. В туманному жовто-зеленому небі — ні хмаринки. Пахло грибами, пліснявою. Між білими кам'яними колонами непорушно, як дзеркало, тьмяно світилось море. Жовто-зелене, кольору неба, воно ледве-ледве хлюпало маленькими хвилями на кам'янистий берег. Біля води купчилися безбарвні, схожі на гриби рослини.

Та найдивовижніше було там, на морському обрії. Просто з води підводилася і губилась у небі золота промінна стіна. Ні праворуч, ні ліворуч — наскільки вистачало зору — кінця їй не видно було. Стіна палахкотіла, іскрилася, щомить міняючи тони. То яскраво-жовта, ю побігли по ній, як зморшки по золотому оксамиту, зелені тіні, і вже вона то майже зелена, то знов золота.

Мінлива, хитка, вона була дуже схожа на величезну, розколихану вітром завісу. І ця золота завіса немов пульсувала в такт вібруючому дзвону. Мов заворожений стояв Іван, несла було відірвати очей від дивного, незрозумілого видовища...

Чакт, торкнувши Івана за плече, жестом попросив: ходім, мовляв.

Внизу, під білими колонами ґанку, стояла, а точніше лежала на череві, сигароподібна, гостроноса машина, трохи схожа на дирижабль. Біля машини поралися

кілька блідих мовчазних створінь.

І раптом невідь звідки — до того він, напевне, був за машиною — серед юрби з'явився ще один, як подумав Іван, офіційний представник. І по костюму — блискучому, ясно-зеленому, — і по безлічі металевих трикутничків, ромбиків, квадратиків, що рясно вкривали запалі груди і випнуте черево, і по страшенно поважній поставі можна було зрозуміти, що особі цій, гордій та пишній, немає рівних серед присутніх.

Чорно-зелені виструнчились, завмерли, мов статуї з старої позеленілої міді. Стукни, здавалось, котрогось — і задзвенить.

Купхейп щось розгублено пробелькотав і теж став наввипинки.

Чакт ще більше зблід, помітно підтягнувся.

Поважний, не звертаючи ні найменшої уваги на Івана, пішов вздовж строю чорно-зелених. Пройшов, ще більше напрудився і раптом, викинувши вбік правицю із стиснутим кулаком, хрипко вигукнув:

— Хич ехеґ о (и;г)п!

— Ехип! — мов видихнули чорно-зелені. Поважний кркнув і рвучко на каблуках повернувся до Івана:

— Хич ехип!

Бідило ввічливо кивнув головою і в ту ж мить — клятий нежить! — скривився, чхнув.

Поважний представник довго тупими виряченими очима дивився на Івана, думав, але, так, напевне, і не второпавши, що означає цей дивовижний вигук небесного гостя, повернувся до чорно-зелених і вже спокійнішим голосом подав якусь команду.

Миттю все ожило. Зламавши стрій, чорно-зелені кинулися до сигароподібної машини. Почалась посадка. Іван сів з Купхейпом, поважна особа розмістилася поруч Чакта.

Клацнули, засунулися панелі. Під ногами глухо загуло. Іван виглянув за борт — корабель висів у повітрі. Висота швидко збільшувалася і через кілька хвилин досягла, як приблизно визначив Бідило, двох тисяч метрів. Гул раптово увірвався. Мотори не працювали, та корабель продовжував непорушно висіти в повітрі.

"Цікаво, — подумав Бідило, — невже вони оволоділи гравітацією?"

Знову став чутнішим нудотний, пульсуючий дзвін. Попереду, за прозорою перегородкою, Чакт, покинувши важелі, про щось радився із поважним. Нарешті він знову взявся за важелі.

Тихо, мелодійно завуркотали мотори — тепер уже інші, не під ногами, а десь позаду. Корабель рушив, набираючи швидкість.

Внизу пропливали гірські хребти, подекуди в глибоких долинах виблискували озерця. Та все — і височина, і низовина — було одноманітного зеленкувато-жовтого кольору.

Іван уважно роздивлявся: ні лісів, ні нив... Що це, вбогість природи чи наслідки якоїсь катастрофи?

Купхейп сидів навпроти, обличчя його аж лисніло від напруги. Час від часу

поглядаючи то в вікно, то на Івана, він щось белькотав собі під ніс. Раптом встав, широким жестом обвів увесь мертвотно-жовтий ландшафт і проголосив чванливо, аж наче погрозово:

— Щактеq o (и;г)ф!

Золота Завіса вже сховалася за горами, але небо з того боку було набагато яскравіше, немов хиталася там дивна денна заграва... Потім і гори сховалися за обрій, і вже внизу стелилася рівна, як стіл, низовина, покреслена якимись незрозумілими зморшками, що дуже скидались на штучні насипи.

Повітряний корабель знизився. Біля невеличкого озера Іван помітив десятків зо два будинків, якщо так можна було назвати геометрично правильні куби без вікон з панелями замість дверей. Кілька будівель схожі були на заводські корпуси.

В центрі селища бовваніла невисока зелена піраміда. Від неї й починалася одна з тих дивовижних зморщок, що сіткою заплели усю низовину.

Згодом селища стали з'являтися частіше й частіше, зморшки-насипи, що з'єднували їх, все ширшали й ширшали, і, нарешті, все злилося в одне суцільне місто.

А от уже й центр видно — зелений круглий хмарочос. Над куполом його похитується промінний стовп, такий же пульсуючий та яскравий, як і Золота Завіса.

Суцільною кріпосною стіною виструнчився навколо хмарочоса незвичайний кільцевий палац. На всі боки від нього розходяться радіальні проспекти. На рівні проміжки розтинають вони кільцеві, концентричні вулиці. В усьому — строгий, похмурий лад. Жовті куби першого кільця нижчі від кільцевого палацу. За першим кільцем — друге, будинки його ще нижчі. За другим — третє, четверте і так до самого обрію.

Купхейп знову широким жестом обвів краєвид і з такою ж пихатістю проголосив:

— Щактиф! Щактиф ехип!

Корабель ішов на посадку.

## РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Чарівний екран. Сонце стоїть у зеніті. Урок під чорним рефлектором.

Корабель ішов на посадку. Зробивши коло над передмістями, він став різко знижуватись. І тут тільки побачив Бідило досить велике озеро, щільно оточене жовтими кубічними хмарочосами. Посеред озера — чималий острів, забудований до самої води. Острів являв собою місто в мініатюрі: ті ж концентричні кола вулиць, такий же круглий палац, але вже незрівнянно менший, без купола, в центрі плоского даху — висока вежа.

Над палацом і повис повітряний корабель. За кілька хвилин Іван разом з горбанем і Чактом стояв уже на вологих плитах даху, точнісінько таких, як там, біля моря. Всі разом підійшли до жовтої вугластої вежі, сіли в ліфт.

Коридори, коридори, кімнати без вікон і знов коридори в жовто-зеленому тумані. Дзвін монотонний, набридливий, Івана вже аж нудить від нього. І от вони в затишному білому Залі. Зручні глибокі крісла, якісь прилади на столах, на стіні величезний жовтий екран.

Купхейп і Чакт сідають, Іванові теж показують на крісло. Купхейп надіває блискучий білий шолом, від шолома до приладів тягнуться цілі пасма зелених, жовтих і чорних дротинок.

Чакт, торкнувши Івана за плече, показує на екран: дивись, мовляв.

Загуло, заскрекотало в зелених шафах, що від стелі до підлоги займали всю бічну стіну. Екран ожив. Спочатку на жовтому світляному тлі застрибали якісь рисочки, плями, а потім на весь екран вималювалася величезна постать людини.

Так, це була саме людина, і дуже знайома Іванові. Десь він бачив її, і навіть часто... Щось рідне і водночас чуже світилося в її погляді, відчувалося в різких, до карикатурності загострених рисах вилицюватого обличчя.

Постать здригнулася, стала напливати, збільшуватись, і от уже на весь екран — величезне обличчя.

Хто ж це такий? Іван од напруження аж шию витягнув і раптом все зрозумів: то був він сам, Іван Бідило!

Оце так так!

Яким же злим, хижим, майже не схожим на себе показаний він на цьому жовтому екрані! Ні, це був не портрет, а несправедлива зла карикатура, викривлений, спотворений образ, чиєсь хворобливе уявлення. Так, саме таким могла уявити Івана обмежена недоброзичлива людина.

Віддалік у м'якому глибокому кріслі напівлежав Купхейп. Він не спав, хоч очі його, були заплющені, — щось бурмотав, розводив руками, хмурився, і в такт його гримасам та рухам змінювалося зображення на екрані. Бідилові стало ясно: все, що відбувається на екрані, — уявлення Купхейпа.

Ні, не можна позаздрити тій, не в міру допитливій людині, котра хоч на мить змогла побачити себе очима деяких домисливих знайомих своїх! А Купхейп для Івана навіть і знайомим не був.

Дивні дива уявлялися цьому присадкуватому горбаневі...

Ось він, екранний Іван, незграбний, з хтивими злими очищами, справжнє втілення тупої, тваринної сили, озирається, наче виглядає когось. Саме таким уявляли колись мужика-слов'янина деякі західноєвропейські крамарі-інтелектуали.

Хижо примружившись, екранний Іван клацнув зубами і раптом стрибнув, накрив когось полами свого білого халата.

Кого ж це він так?

Ого! Якогось чорно-зеленого...

Дива!.. Видобувши блискучі інструменти, космічна потвора почала анатомувати свою жертву. Весь обмазаний густою зеленою кров'ю, екранний Бідило вириває із нутрощів убитого один по одному всі органи, складає їх у прозорі склянки, заливає рідиною.

Вчений-убивця! Містично-загадкова єдність первісної тваринності і незрозумілого інтелекту!

Карикатурний Бідило обміряв труп, захопив свої препарати і, злодійкувато

оглядаючись, подався до космічного корабля. Біг він, перестрибуючи через труби, люки і навіть через самовідданих і благородних чорно-зелених, які, однак, при наближенні Івана ставали чомусь маленькі, мов ліліпути.

І тут настав час довести, що справедливість є справедливість і злочин має бути покараним.

Грізні сили згуртовуються супроти злої потвори. В широкому полі оточують Івана незламні шеренги чорно-зелених. Лунає команда, і з рефлекторів скриньок б'ють сліпучі промені. Б'ють просто в потворне обличчя. Злочинець падає. А дивні промені, немов вогненні бичі, шматують величезне тіло.

Екран гасне. Купхейп стомлено підводиться, знімає шолом і, підійшовши до Івана, уважно, як піддослідну істоту, розглядає його.

І сміх і горе, і все ж таки Бідило щиро вдячний Купхейпові: горбань, очевидно, аж ніяк не був прихильником обміну вражень по принципу "не називаючи прізвищ".

Але трохи згодом, дивлячись уже другий "фільм", — Купхейп знову надів шолом, сів у крісло, — Іван зрозумів, що всі оці марення горбаня ніякого відношення не мали до обміну вражень.

...Потворний Іван па жовтому екрані чинив зовсім уже безглузді злочини. Ось він, голий і волохатий, вбігає у величезну лабораторію, хапає жужмом якісь прилади, шланги, дротини і біжить що є духу прямо до своєї ракети. Ревуть двигуни. З дюз "В-18" виринаються стовпи білого полум'я. Утік! Утік-таки! Повіз на свою дикунську планету здобутки чужого, витонченого інтелекту!

Так ні, і тут, у повітрі, космічного злодія чекає справедлива кара. Десятки зелених, довгастих, як жуки, ракет променями-мечами збивають "В-18".

На екрані знову карикатурний Іван, але тепер він низько схиляється перед Купхейпом. Тепер він і зростом нижчий від наприндженого горбаня. І погляд, і кожна риска такого покірного тепер Іванового обличчя, кожен жест незграбних, неоковирних рук так і промовляє, і здається: "Не буду, ніколи-ніколи не буду ні вбивати, ні красти... і — найголовніше! — ніколи-ніколи не здумаю тікати від свого мудрого і всемогутнього володаря..."

Аж тепер Бідило зрозумів справжню мету Купхейпової відвертості. І коли втретє засвітився екран та почалася чергова притча про викрадання Іваном грудних немовлят для переправлення їх як експонатів місцевої фауни на чужу планету, Бідило не витримав.

— Досить, — сказав він. — Суду ясно. Але дайте ж і підсудному висловитись. — І жестами попросив білий шолом.

Спершу в Івана нічого не виходило. Дивлячись на екран, Бідило намагався думати, що він ніякий не ворог, що мета його прильоту чисто наукова, але на екрані танцювали розмиті плями, ніякого зображення не з'являлося. І тільки згодом, коли Бідило трохи забувся, на жовтому світляному тлі проступили спочатку туманні тіні, а потім уже чіткі картини.

Іван замислився, непомітно для себе заплющив очі. "Як би добре було, — мріяв



Бідило, — коли б взяли його та й відвезли до "В-18"... А на екрані вже й вимальовується: летить він разом з Купхейпом і Чактом на тому ж таки схожому на дирижабль повітряному кораблі. Над горами, над долинами летить. Раз у раз по знаку горбаня корабель знижується, а то й зовсім приземляється. Всі виходять. Купхейп пояснює Іванові то походження якогось мінералу, то значення якоїсь рослини для промисловості й життя. Пояснить, а потім уже просить-просить Бідила взяти рослину чи мінерал в дарунок земним колегам. А Іванові й класти вже нікуди тих дарунків.

Пробував Бідило й інше уявити: екскурсії по промислових підприємствах та наукових закладах зеленої планети, але на екрані знов затанцювали розмиті плями.

...Ось він, рідний "В-18", дбайливо відремонтований, перевантажений безцінними експонатами. Під прощальні крики багатотисячної юрби ракета покидає гостинну планету.

Не день, не тиждень пробиватиме космічну темряву світловий промінь, не тиждень і не місяць добиратися йому до Землі від зеленої планети. Та на екрані мрій за кілька дзвінких секунд домчав до Землі Іванів космічний корабель.

І от уже гримлять оркестри, білі троянди, росяні лілеї падають на обгорілу броню "В-18". Москва... Барвистий натовп... Рідні, щасливі лиця...

— Іване! — це Акиро, веселий, поривчастий Акиро. — Летімо, летімо до Йокогами! Летімо!

А навкруг білі, жовті, чорні обличчя:

— Приїжджайте до Барселони!

— Бразілія жде Вас!

— Вас запрошує Аддіс-Абеба!

...Рідне село, яке воно маленьке після Москви... Матуся...

І знову, знову, як у чарівному вихорі, — Італія, Конго, Китай, Японія...

Вологий вітер океану напинає сорочку. Шумлять сади. На мармуровому постаменті бронзові літери: "Бійцям-переможцям японської соціалістичної революції". А біля пам'ятника... Що це? Маки? Наші маки?

— Звичайно, ваші! — радісно сміється Акиро. — Ваші й мої!..

Червоні маки, червоні, як прапори на першотравневому Хрещатику. Прапори, прапори, прапори... Вогненне сяйво Заливає екран...

— Хакахо!!

Іван схопився, розплющив очі.

Купхейп, украй переляканий, показував на екран і аж трусився:

— Хакахо!! — І враз шарпнувся, схопив зі столу плескату скриньку, направив на Івана, клацнув. Рефлектор не засвітився. Клацнув ще раз і з досадою жбурнув під ноги.

Чакт стояв осторонь і якимось дивно ворухив губами. Може, то тільки здалося Івану? Ні, то справді була посмішка — тонка, ледве помітна, перша посмішка в ньому жовтому, похмурому світі.

Усе те відбулося за якусь мить. Чакт клацнув перемикачами, прапори на екрані поблідли, з червоних зробились рожевими, потім сірими і, нарешті, зникли зовсім.

Екран погас.

Кілька хвилин мовчали.

Купхейп взяв Бідила за руки, уважно подивився на широчезні його долоні. Гукнув Чакта і показав йому Іванові долоні. Той знизав плечима: хто зна, мовляв... Та це, видно, аж ніяк не влаштовувало горбаня. Показуючи то на долоні Бідила, то на жовтий екран, він щось гаряче доводив Чакту.

Чакт мовчав. Іван... Іван просто стомився, та й попоїсти не завадило б.

Над вхідною панеллю спалахнув зелений плафон. І в ту ж мить до залу вбігла, ні, не вбігла — влетіла якась дуже молода і, очевидно, страшенно зайнята особа.

Якщо там, на березі моря, розглядаючи поважного товстуна, Бідило не одразу зрозумів, що перед ним офіційний представник, то тут усе було ясно: особа безперечно жіночої статі. Вузькі яскраво-зелені штанці й жовта клітчаста блузка туго облягали її пишні форми. З плечей спадав зеленастий прозорий плащ, помережаний золотими трикутничками. На голові височіла зелено-жовта зрізана піраміда.

Так, це безперечно була жінка. З добре натренованою безпосередністю вона крутнулася, заджеркотіла спершу до Купхейпа. не встиг той відповісти їй, як вона вже щебетала до Чакта і зненацька опинилася перед Іваном. Церемонно присіла, зробила рукою якийсь граціозно-чудернацький жест, немов муху спіймала, і проспівала тоненько-тоненько:

— Хетеq o (a;г)т Aeq o (a;г)ф...

Заговорили всі разом. Чакт скоромовкою, він, очевидно, обурювався, дивувався, докоряв. Купхейп, наступаючи на жінку, монотонним голосом читав їй якусь нотацію. Жінка, раз у раз поглядаючи на Івана, джеркотіла на всі боки. Нарешті за щебетухою беззвучно засунулася панель.

Івана провели в іншу кімнату. Була вона простора, з прозорою стелею, з кількома білими шафами, столом та ложем.

Просто над головою жовтими протуберанцями кучерявилось величезне сонце. Бідило здивувався: стільки часу минуло, а воно й досі в зеніті! Невже планета завжди повернута одним боком до сонця? А коли так, то що ж там, на протилежній, темній півкулі?

З білої шафи висунулася полиця, заставлена чашечками. Купхейп взяв одну з них і жестом запросив Бідила призошитися. Іван покуштував. Це була якась кисло-солодка, надзвичайно смачна маса з приємним запахом. Спорожнивши одну чашку, Іван взявся до другої. Ковтнув якусь маслянисту, теж дуже смачну грудку — і ця чашка порожня. Незчувся, як випорожнив увесь посуд, що був у шафі. Їсти ж хотілося, як і раніше, — ніби й не їв нічого. Винувато, жєстами попросив: чи не можна ще, з другої шафи взяти... Купхейп з жахом дивився на космічного ненажеру.

Після трапези Івана запросили лягти. Ложе виявилось м'яким і дуже зручним.

"Досить гостинно з їхнього боку..." — подумав Бідило. Та відпочити Іванові не дали. Купхейп і Чакт, видно, вважали себе повновладними хазяїнами Івана Бідила.

Горбань натиснув на стіні зелену кнопку, і якась кремезна, вилицювата особа в

чорно-жовтому комбінезоні і круглому чорному шоломі внесла до кімнати цілий оберемок всяких скриньок, тек, пакетів. Поклавши все це на стіл перед ложем, чорно-жовтий хотів було вже йти, коли Купхейп гукнув його:

— Шат!

Чорно-жовтий обернувся, низько схилювся перед горбанем.

"Шат — ім'я слуги, — відзначив Іван, — треба запам'ятати".

Купхейп щось сказав Шатові, той вислухав з нерухомим, як маска, обличчям. Вийшов і незабаром повернувся з приладом, схожим на кварцову лампу, встановив його над Івановим узголів'ям, а величезний рефлектор направив прямо на голову. Клацнув вимикачем, подивився на горбаня, вийшов. З рефлектора заструменіло приємне тепло. До ложа підійшов Купхейп. Розіклавши на столі теки, скриньки, пакети, став виймати з них і показувати Івану пластмасові таблички з малюнками.

На першій була зображена людиноподібна істота.

— Теґ о (о;ґ)по! — врочисто мовив Купхейп і показав спершу на малюнок, а потім на себе й на Чакта.

На другому малюнку було сонце, на третьому — море.

Спочатку Бідило намагався запам'ятовувати всі слова, повторював їх про себе, жестами просив не поспішати, але малюнків було так багато, що дуже скоро Іван все переплутав. Підвівся, показує на мигах, що вже не може, стомився дуже.

Купхейп владним жестом примусив його знову лягти і ще нижче опустив рефлектор. Іванові стало жарко, душно, піт котився по щоках. А горбань все показував і показував... Не одну сотню слів і малюнків почув і побачив зовсім уже мокрий Іван.

І — що не? — раптом йому здалося, ні, не здалося, так воно й насправді було: він все пам'ятає. Він пам'ятав сотні зображень і назв!

Та це ще був не кінець. Показавши й назвавши всі малюнки, горбань почав все спочатку. Але тепер він тільки показував, а Бідило неслухняним від перевтоми язиком безпомилково говорив назви. Навіть Купхейп дивувався: у цього чужопланетного створіння неабиякі лінгвістичні здібності!

Останні дві таблички були такі: на першій — зелена планета з великим природним супутником. Планета називалася Щактиф. Другий малюнок являв собою географічну карту якогось материка, оточеного по океану геометрично правильним зелено-золотим колом. Материк теж називався Щактиф.

"Планета, материк... Одна назва... Чому?" — майнуло в голові. Але думати Іван уже не міг: зломлений страшною, нелюдською втомою, заснув, мов провалився в туманну прірву...

### РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

Хич мислить. Перший державний злочин Івана Бідила. Таємнича феноменальна душа.

Коли Іван прокинувся, сонце, як і раніше, стояло в зеніті. Після сніданку Купхейп знову розіклав вчорашні малюнки. Виявилося: Іван пам'ятає виключно всі назви — 495 слів за один прийом!

Після обіду урок продовжувався в знайомому уже білому залі. Звався він Тихим. Чому? "А тому, мабуть, — подумав Іван, — що це єдине приміщення, де не чути набридливого пульсуючого дзвону". Такий же, як і вчора, рефлектор, але вже не так пекуче прогрівав незримими променями Іванові скроні.

"Ясно, — подумав Бідило, — промені інтенсифікують мозкові процеси. Дивні істоти оці щактифці: такі наукові досягнення, а самі... А втім — побачимо..."

Наприкінці другого уроку Іван міг уже вести нескладну розмову, знав чимало назв різноманітних побутових речей, і не тільки побутових.

На стіні висіла трикутна скринька з білим табло. То був тоццеґ о (о;г)йт — прилад, що показував час. Назва походила від слів "тоца" і "цота". Тоцою називалася одиниця виміру, що, як потім дізнався Іван, була значно менша нашої години, а цота — теж одиниця часу — значно більша нашої секунди. Щактифська доба ділилася на дві нерівні частини: менша, відведена для роботи, називалася порою малого спокою, більша — сон, відпочинок — порою великого спокою.

Дізнався також Іван, що зміст слова "топо" зовсім не відповідає високому змістові поняття "людина". Людина з великої літери. Топо в буквальному перекладі значить — розумна тварина, мислячий організм, думаючий біологічний особень.

Минала доба за добою, а сонце, як і раніше, непорушно стояло в зеніті.

— Чому це так? — запитав Іван у Купхейпа.

Горбань страшенно напрудився і прорік тоном оракула:

— Так побажав Безсмертний!

— А хто такий Безсмертний?

Купхейп — він сидів боком до Івана — різко повернувся, якимось особливо неприязно подивився і ні слова не відповів. І це вже не вперше так.

Все більше й більше розуміє Іван, що ні горбань, ні його синок зовсім не збираються відкривати своєму іншопланетному гостю всієї правди про себе. Не раз уже бачив Іван в руках у Купхейпа якісь прямокутні, пластмасові скриньки. Скоро він пересвідчився, що то своєрідні книги, і попросив щось почитати — ну хоча б з історії Щактиф.

Горбань знову сердито насупився і, не дивлячись на Івана, буркнув:

— Не можна!

Так і не дав. І тільки інколи крадькома через Купхейпове плече Бідило розглядав дивні, дуже цікаві для нього Зразки щактифської цивілізації...

На одному боці кожної книги-скриньки надруковано зміст, що складається із коротеньких анотацій на кожну сторінку. Навпроти всіх анотацій чорніють кнопки найрізноманітніших форм і розмірів.

Перегляне читач такий зміст, дізнається, що, скажімо, на сторінці 1001 вже стає зрозумілим, про що написана ця книга, натисне відповідну кнопку, і з бокової площини тома швиденько висунеться потрібна сторінка. Просто і мудро! І зовсім не треба перечитувати тисячі сторінок!

Одного разу трапився незвичайний випадок. Іван і Чакт займалися в Тихому залі. Чакт показував таблички, Бідило говорив назви — все йшло своїм порядком.

Повторивши пройдене і виклавши чергову порцію щактифських іменників та дієслів, Чакт подивився на тоццойт і став хутенько збирати своє педагогічне приладдя. Виходячи, кинув:

— Я поспішаю. До кімнати вас одведе Шат.

Іван встав і в ту ж мить помітив, що на кріслі, де сидів Чакт, лежить велика зеленаста книга.

Аж руки затремтіли! Мить — і він уже вхопив оте блискуче, поліроване диво.

— "Історія Щактиф. Том III. Секретно. Для службового користування", — прочитав і вп'явся очима в надрукований дрібним шрифтом зміст книги.

— "Цікаве і благочестиве пояснення, чому сучасний Вік Тьмяного Світла набагато приємніший для всіх топо, аніж минулий Вік Світлої Пітьми", — Іван натиснув невеличку трикутну кнопку — із легким свистом висунулася пластмасова сторінка.

— "Кожен топо, якщо він правдивий схильник Безсмертного, — похапцем читав Іван і з тривогою поглядав на нещільно засунуту панель, — кожен мислячий організм повинен відчувати, що сучасна доба набагато приємніша від попередньої. Зараз у нас яскравий Вік Тьмяного Світла, а раніше ми жили у тьмяному Віці Світлої Пітьми. Раніше нами правили неблагочестиві власники ланів і пасовищ, а зараз власники стали благочестивими. Нині оці божественні надістоти іменують себе свідками Безсмертного... Свята власність — основа основ нашої..."

Іван озирнувся на вхідну панель, натиснув кнопку, сторінка сховалася.

— "Повчальне й змістовне роз'яснення необхідності щоденного схиляння всіх топо", — прочитав Бідило ще одну анотацію і натиснув відповідну кнопку.

З нової сторінки Іван дізнався, що бог, в якого вірують громадяни Щактиф, зветься Сонячним Вседержителем, або Безсмертним, і що всі віруючі щоденно схиляються перед якимись тетраедрами Безсмертного і через це іменують себе схильниками. "Ваша схильність, — звертаються вони один до одного, — ваша найнижча схильність..."

Скоріше! Скоріше! Кожної доти може повернутися Чакт. Іван тисне на кнопку, сторінка засувається і, вже не читаючи змісту — кожна мить дорога, — знову натискає на якусь велику, найбільшу серед усіх, шестикутну кнопку. Висувається нова сторінка.

"Всі країни планети покірні волі Безсмертного. Вся планета давно підвладна Щактиф.

Іменем Сонячного Вседержителя партія Прогресивних Перукарів пліч-о-пліч з Легіоном Товариства по Сприянню Розвитку Любові до Близнього, що скорочено зветься Легіоном Любові, благочестиво служить Хичу Мислячому. Пречистий дух приватної власності..."

Іван, поспішаючи, читає з п'ятого на десяте, але поступово захоплюється і вже не пропускає жодного слова, вчитується в кожен рядок.

Дивний — цікавий і страшний — світ відкривається з Цієї полірованої пластмасової сторінки!

Виявляється, в державі Щактиф ("Щактиф" — у перекладі "блаженний спокій") гроші платять тільки за службу. За фізичну працю лише годують і одягають. Найбільшу

платню отримують перукарі. Причому перукарі ці тільки називаються перукарями. Колись, ще у Вік Світлої Пітьми, вони займалися своїм справжнім ремеслом — голили, стригли, але поступово все більше й більше переходили до іншої, куди більш прибуткової діяльності.

Нині "перукар" — це почесне звання, що говорить про причетність до ушлякованої партії Прогресивних Перукарів.

Крім цієї організації, на сторінці згадувались ще "Легіон Любові", "Ліга Прихильників Веселого Настрою" та інші — всього десять назв. З плутаних і туманних пояснень Бідило зрозумів, що кожна з цих, нібито громадських, корпорацій часто виконує функції активної автономно діючої контррозвідки і що найвпливовішою організацією серед них вважається Легіон Любові. В кінці сторінки зазначалося, що всі оті ліги, партії, легіони давно вже, з самого свого утворення, підпорядковані безпосередньо Хичу.

"А хто ж такий Хич?" — подумав Бідило і в ту ж мить відчув, що в потилицю йому хтось дише.

Різко обернувся. За спиною стояв Чакт.

Іван схопився. Блискавкою майнула думка: "Кінець! Цього вже мені не пробачать!" Застиг, напружився, як для стрибка, кожним м'язом готовий на відсіч.

Та, як не дивно, Чакт зовсім не гнівався. Не дивлячись на Івана, спокійно взяв книгу і так само спокійно, мовчки вийшов.

"Пішов доповідати батькові, — подумав Іван. — Зараз прибіжить горбань..." Але минали цоти, тоци, а Купхейп все не з'являвся. Нарешті, коли Бідило зовсім уже стомився чекати, до залу увійшов Шат і з звичайним своїм кам'яним виразом на обличчі повів Івана до його постійної кімнати.

Наступної доби, тільки-но почалася пора малого спокою, з'явилися Купхейп і Чакт з усім навчальним приладдям. Обидва в прекрасному настрої. По всьому видно: Чакт батькові нічого не сказав...

Багато чого зрозумів Іван з отих трьох похапцем прочитаних сторінок. Не ждати йому добра в цій країні десяти контррозвідок... Десять контррозвідок! Проти кого вони? Адже давно уже всі країни планети перетворені на сателітів Щактиф. Значить, є сили, що борються проти держави мислячих перукарів! Але як зв'язатися з ними? Як знайти шлях до невідомого щактифського народу? Єдине, що зараз може Іван, — це терпіти, приглядатися, вивчати...

Якось після чергового уроку мови Бідило запитав у горбаня:

— Хто такий Хич? Поясніть, якщо можна.

Купхейп навіть зрадів:

— Звісно, можна! Не тільки можна, а й треба! Про велич і могутність нашого Хича Мислячого повинні знати не тільки всі топо нашої планети, але й всі мислячі організми Всесвіту!

Купхейп сів у крісло, надів білий шолом.

Картина за картиною з'являлися на жовтому екрані. Горбань з заплющеними

очима пояснював, коментував.

...Материк, оточений по океану зелено-золотим колом, — держава Щактиф. Місто в центрі материка. Воно напливає, і от уже на весь екран — кільцеві вулиці, радіальні проспекти, що сходяться до кільцевого палацу.

Зображення все збільшується й збільшується, уже видно, що і центральний хмарочос, і кільцевий палац, який оточує його, — зовсім не круглі, а грановані.

— Шістдесят дев'ять граней, — пояснює Купхейп. — І радіальних проспектів також шістдесят дев'ять.

Ще і ще напливає зображення. Вже палац і хмарочос Займають весь екран. Вже вони не вміщаються на екрані. Мить — і глядач ніби входить до кільцевого палацу.

У широчезному залі йде засідання. Сотні істот у кріслах. Половина крісел — чорні в білу крапочку, половина — білі в чорну крапочку.

Іван придивляється: щось наче на парламент схоже...

За столом президії — висока струнка особа.

— Хич, — пояснює Купхейп. — Хич мислить...

— А про що ж він думає, цей Хич? — поцікавився Іван.

Купхейп ображається:

— Хич не думає! Хич не може думати! Думають лише прості смертні. Про дітей своїх, та щоб війни не було, та ще всяку всячину про злих багатих і добрих бідних. Державний діяч не думає, він мислить, державно мислить!

Бідило з цікавістю дивиться на жовтий екран: висока істота у високому кріслі...

А горбань уже показує, як саме, в який спосіб мислить щактифський колега земних фюрерів.

Хич примружився, тицьнув себе вказівним пальцем у перенісся — і от уже в горах і пустелях, на берегах озер і на океанському узбережжі оплутані дротами й трубами виростають височезні куби цехів. Вогонь схоплюється над ними, жовта пара повиває, а з широкого отвору найбільшого центрального куба пнеться-виповзає на металевому череві зелений повітряний хижак. Хич мислить...

Хич мислить — і над морем ревучою зграєю мчать повітряні кораблі. Попереду ціль. Вогонь! Мечі променів схрещуються на чепурненькому білому острівці. Жовта пара, зелений дим, і вже на місці острова рівне, спокійне море. Хич мислить...

— Хич мислить! — врочисто проголошує Купхейп, і жовтий екран заповнюється новим зображенням.

...Широчезний, яскраво освітлений зал. На стінах зеленим вогнем палають слова: "Іменем Безсмертного їж!", "Їж і ні про що не думай!"

Тисячі трудівників, охоплені патріотичним поривом, їдять, їдять схвильовано, їдять завзято, — радісно, натхненно їдять. А наївшись, дружним, солодкоголосим хором співають хвалу Хичу. Мовляв, спасибі йому, Мислячому, що так любить своїх підданих, любить трудівників, любить...

— Брехня!! — прогуркотав глухий бас за спинами горбаня й Бідила. В шафах затріщало, екран погас.

Червоне променисте марево сунуло Тихим залом. Гримів глухий голос, і в такт його перекатам трепетало таємниче сяйво:

— Хич Дев'ятнадцятий — гнобитель шхуфів! Двадцятому не бувають!

Допливши до протилежної стіни, сяйво пройшло крізь неї. В тому місці стіна зарожевіла, зробилась прозорою, і крізь сяючу пляму стало видно сусідній зал. Пляма тьмянішала й тьмянішала, і через кілька цот вона була вже такою, як і вся стіна. Голос подаленів, замовк.

Купхейп сидів немов приглушений: очі вирячені, губи сіпаються.

— Що це таке? — украй здивований, запитав Іван.

Горбань наче й не чув.

— Вам погано?

Купхейп грізно насупився, рука потяглася за плескатою скринькою з рефлексором. Іван знизав плечима:

— Чого ви гніваєтесь? Я ж тільки запитав, що це таке...

Купхейп схопився.

— Не смійте про це питать! — закричав він, розмахуючи чорною скринькою. — Ніяких запитань! Чуєте? Ніяких запитань! — І, трохи заспокоюючись, додав: — Якщо ви цінуєте мою приязнь — згодного запитання про це...

Поволі спливав час. Бідило наполегливо вчив мову. Він уже розмовляв, читав і навіть писав по-щактифськи. Останнім часом горбань змусив його не лише вчитися, а й вчити. І Купхейп, і Чакт, а потім і Хетат Ааф стали вчитися у Бідила мови землян. Застосовуючи рефлексори-інтенсифікатори, вони, як і Бідило, робили чималі успіхи, а з часом опанували цю Іванову мову майже в такій мірі, як і він їхню.

Купхейп узяв за звичку вечеряти удвох з Бідилом. Поїдять, сяде горбань в крісло, Іванове присуне поближче.

— Сідай!

І почне правити теревені. Та все про себе: і добрий він, мовляв, і щирий, і такий самотній... Ні з ким і словом перемовитися. І так же йому Бідило подобається, з першого погляду запав у душу.

Зробить таку психологічну і, на думку Івана, дуже примітивну підготовку, а тоді й випитувати починає: що в них на Землі є, чого нема, що буде...

Цікавість ця давно вже не подобалась Іванові... Все, що він уже знав про суспільство Щактиф, примушувало його Зважувати кожне слово.

Якось під час такої розмови — а сиділи вони у невеличкій кімнаті, відгородженій від Тихого залу, — і запитав Купхейп у Бідила:

— А що означає на вашій прекрасній мові слово "аапчхи"? Які благородні почуття хотіли висловити ви цим урочистим словом, вітаючи там, на березі океану, нашого мужнього генерала Хипіца? Чи не б оце звучне і лаконічне "аапчхи" точним перекладом нашого щактифського вітання "ехип"?

— Ні, — Бідило ніяково всміхнувся. — То я просто чхнув.

— Що значить "чхнув"? Вчора уві сні ви говорили: "Чхати я хотів на цю радіацію".



— Бачите, у нас, у слов'ян, є такий вираз: "Начхати мені на те". "Начхати" — значить виразити зневагу. Але я...

Та Купхейп уже не слухав. Мить — і в руках його блиснула рефлектором плеската скринька. Сліпучий промінь б'є Іванові у вічі. Вперше в житті Бідило відчуває, що ні рукою, ні ногою ворухнути не може. І, вже гублячи свідомість, помітив: Чакт посміхається. Дивно якось, сумно, презирливо... Чакт посміхається...

.....

...Коли Бідило опритомнів, у кімнаті не було вже нікого. Невідь звідки долинав знервований, тремтячий голос Купхейпа:

— Він державний злочинець! Він образив Хипіца, довірену особу Хича! Я мушу віддати його Легіону. Хет, встань, засунь панель. Що за дурна звичка залазити на крісло з ногами!

Аж тепер тільки Іван помітив, що панель до Тихого залу не засунута.

— Ой татуню, я так добре вместилася... Та він нічого не чуб! Після такої дози опромінювання тоци три, а то й чотири його хоч на шматки ріж. Він зараз такий гарненький! Татуню, а може, він зовсім не злочинець?

— Він державний злочинець.

— Ах, татуню! Ти ж завжди кохався у філології. Ну що таке злочинець? Всі злочинці — мислячі істоти. Всі мислячі істоти — злочинці. Ми всі — злочинці, так само як всі злочинці — ми. Все є всім. Елементарно!

— Прибери ноги з крісла! Вдруге кажу!

— Батьку, — це вже голос Чакта, — ти хоч би зараз розповів, у чому ж суть твоїх дослідів над Іваном?

— Причому тут досліді? Іван — політично небезпечна істота. Я мушу передати його Легіону Любові або партії Прогресивних Перукарів.

— А я хочу знати, — знов голос Чакта, — що більш потрібне населенню нашої країни: розкриття цього, як ти кажеш, злочину чи завершення твоєї наукової праці?

Мовчання.

Хет мугикає пісеньку.

І нарешті тихе Купхейпове буркотання:

— Ти маєш рацію, синку. Ти маєш рацію... Але ні риск, риск...

— Батьку, я хочу знати...

— Так, так... Ти правий. Я розповім дещо. Слухайте. Перше ніж говорити... Хет! Востаннє кажу: прибери ноги з крісла!

— Уже прибрала!..

— Перше ніж говорити про мої досліді, я мушу поділитися з вами деякими міркуваннями відносно самого піддослідного. Одразу після того як цей феномен з'явився на нашій планеті, ним, природно, зацікавилася Вища Рада Слуг. Мені доручили всебічно дослідити його і про все доповісти. Певна річ, ви розумієте, доповідати я не збираюсь, навіть можу взагалі нічого не досліджувати, бо, як і завжди, у Великому Графіку вже поставлена відповідна позначка. Але цей особень мене по-

справжньому зацікавив. Одразу ж після прильоту, коли феномен перебував у стані повного виключення свідомості, я методами спиритичного, спіритологічного та спіритографічного контролю виявив у піддослідного наявність душі...

Іван напружено вслухався. Спіритика, спіритографія, спіритологія... Він уже не раз чув від Купхейпа про ці науки. По-щактифськи вони називалися штуфатеґ о (о;ґ)к, штуфатеґ о (а;ґ)к, штуфатеґ о (и;ґ)к — від слова "штуфеґ о (а;ґ)т", що точно відповідало латинському "spiritus" — дух, душа...

— Кілька діб наполегливого дослідження, — продовжував горбань, — дали вкрай дивовижні наслідки. Іванова душа не підходить під жодну з 12 категорій, 48 груп та 164 підгруп, на які поділяються всі душі інтелектуально розвинених мислячих організмів. Не підходить вона і під 4 категорії, 13 груп та 58 підгруп душ мислячих істот, позбавлених витонченого інтелекту.

В Івана дійсно загадкова, навіть більше — таємнича душа. Вона ласкава й жорстока, потайна і вкрай відверта, по-дитячому ніжна й непохитно тверда.

Та найцікавіше, що зараз на планеті Земля майже всі мислячі істоти мають такі ж переконання, як наш піддослідний. Про це свідчать-уже перші наслідки мого спіритологічного аналізу.

Потім, за всіма даними, Іван — типовий представник великого й авторитетного племені. Піддослідний часто згадував і показував на екрані тривалі й запеклі війни, в яких істоти, подібні Івану, захищали скривджених і визволяли поневолених. Це вже не тільки суперечить здоровому глуздові, а й... ну просто реакційно!

Слухайте далі. Після цього відкриття, трохи пізніше, порівнюючи Іванову душу з типовою душею (стандарт ХЦ-112-к) шхуфа, хворого на другу стадію хакахо, я відкрив їхню дивовижну тотожність. До речі, ХЦ-112-к — єдиний різновид хакахо, при якому хворий вважається цілком безпечним для навколишнього оточення. Так принаймні твердить офіційна наука. Я думаю... мені здається: може, воно й не зовсім так...

— Батьку, ти перебільшуєш...

— Можливо, Чакте, можливо... У всякому разі, ХЦ-112-к — явище надзвичайно рідкісне. Саме такого феноменального екземпляра не вистачало мені усі ці останні роки. Тепер, маючи Івана, я розпочав експеримент, що набув би дійсно вседержавного значення, якби я довів його до кінця. Я вирішив шляхом тонких спиритичних, спіритологічних та спіритографічних дослідів розгадати фізичну природу і хімічний склад таємничої Іванової душі. А розгадавши, я зможу вплинути на цю темну і хаотичну субстанцію. Я приведу її в нормальний стан статичної рівноваги. Я зумію нормалізувати п, або, як любить висловлюватись наш Хич Мислячий, — "причесати" розпатлану Іванову душу.

Так от, якщо мені дійсно вдалося б обернути цей феномен на звичайного шхуфа-схильника, тобто вилікувати його від хакахо, суспільство Щактиф отримало б могутню зброю в боротьбі з цим справді страшним недугом. Коротше кажучи, вилікувавши Івана, я б переміг хакахо! Я так захопився цим, що став навіть подумувати: чи не припинити на певний час роботу над апаратом "ХА"?

— Батьку, — це знову голос Чакта, — ти давно вже говориш про цей "ХА". Що це за апарат? Ти нам не довіряєш?

— Вам я довіряю, але таємниця є таємниця. Тим паче, коли вона державна. Пронюхають несхильники, заgrimить привид, що тоді? І потім, про цей винахід поки що рано говорити. На все свій час. Одне скажу: колись мій "ХА" зробить Хича Мислячого Хичем Всемогутнім! "ХА"... Ні, я навіть радий: Івана — легіонерам, і — геть спокусу! Сьогодні ж сідаю за креслення. От тільки... Є тут ще одна заковика. Хтозна, може, й залишити Бідила на дві—три доби... Потім здати... Розумієте, Іван потрібний не для самого дослідження хахахо. Рано чи пізно озброєні армади Хича вийдуть у космос. Може, й ми доживем до цього... Гряде новий аптахетоп, нова священна війна. Тільки вже не всепланетна — всегалактична! Ой як тоді нам потрібні будуть достовірні дані про всі галузі промисловості, про енергетичні ресурси тих планет, які ми почнемо колонізувати! Та головне — моральний став можливих противників, його треба знати! Ви думаєте, даремно ми з вами вивчали земну мову, а Івана вчили щактифської?

При цих Купхейпових словах Бідило трохи з ложа не схопився. Так от чому горбань розпитував про енергетику Землі!

— Діти мої, слухайте і пам'ятайте, — в голосі горбаня Змовницькі інтонації. — Все, що ви зараз почули, — наша фамільна таємниця Ми все-таки, мабуть, на кілька діб залишимо Івана в академії. Залишимо, поки не випитаємо все, що нам треба. Але...

Замовк. А потім знову:

— Хтозна... Може, справді віддати його до Легіону? Віддати — і квит, га? Все ж таки державний злочин... Риск... Дуже великий ризик...

— Татуню, ну який ризик? Який злочин?

— Мовчи! Тут тобі не філологічний диспут!

— Батьку...

— Мовчи, Чакте, мовчи й ти. Ви ще не знаєте, що таке Легіон...

— Ні, я не хочу мовчати, — по голосу чути, що Чакт хвилюється. — От ти завжди так: сам вигадася якесь страхіття, сам же і лякаєшся його. Цей космонавт зовсім не таке дике і зле створіння, як ти його собі уявляєш. І навіть більше: вітаючись із нашим бовдуром... От чого ти знову лякаєшся? Нас же ніхто не чує! Ти ж сам вмикав променеві штори. Ну не думав твій піддослідний ображати ні нашого генерала, ні самого Мислячого Дев'ятого! Іван просто не зміг стриматися і... — як це у них на Землі кажуть? — "чхнув, та й годі". Який це злочин?

— Це не злочин? Та ви знаєте, що вважається політичним злочином у державі Щактиф?! Ви чули, за що арештовано філософа Хеца Піца? Позавчора на перехресті 17-ї Кільцевої та 3-го Радіального, показуючи на портрет Хича Мислячого, що висів на стіні, Хец голосно вигукнув: "О! Яке інтелектуальне обличчя!" Його тут же схопили. Не розумієте за що? Легіон офіційно повідомив: вигук філософа був злочинно двозначний. А Кут Пхат? У нього тик, нервова судома. Коли розхвилюється — морщить носа. І треба ж було йому розхвилюватися, слухаючи промову Хича, та ще й у присутності легіонерів. От і порівняйте тепер: Кут Пхат тільки носа наморщив, а Бідило начхав.

І взагалі давайте говорити відверто. Чим більше я читаю в Івановій душі, тим більшу відчуваю образу (голос Купхейпа знову нервово затремтів). Так, так, саме образу! Особисту образу! На його верхніх кінцівках — ти, Чакте, сам бачив — виразні сліди фізичної праці. Іван — шхуф. Звичайний робочий шхуф. Істота, яка за всіма біологічними та соціальними законами може тільки працювати, їсти, спати й плодитися. Думати шхуф не може.

І от — ні, ви тільки уявіть! — Іван Бідило, цей потворний космічний шхуф, виявляється, вміє думати. Він думає, та ще й як!

Мозолі й інтелект! Нахабний виклик всій нашій цивілізації! Ні, це справді страшно. Робіть, що хочете, але мене, як відданого служителя, як принципового, чесного інтелектуала, це глибоко ображає! Хет, засунь панель.

— Ну, татуню...

— Батьку, — голос Чакта, — я теж вважаю: хоч раз нам треба поговорити відверто. Я ж знаю, для чого тобі все це потрібно: і досліди, і відомості про земну економіку, і навіть твій таємничий "ХА". Кар'єра? Я не вгадав?

— Синку, який чесний, відданий служитель не думає насамперед про кар'єру?

— Отже, я вгадав. А тепер слухай: твій апарат — це ще справа майбутнього. А піддослідний Іван, проблеми хакахо і таке інше — це вже сучасне. Я ж знаю: ти домагаєшся місця члена Вищої Ради Слуг. Так? Я вгадав? Ти сам розумієш, що за ці кілька діб, на які ти зважуєшся залишити піддослідного в академії, роботи наукової ти не завершиш і про економіку Землі нічого не дізнаєшся. Отже, місце члена Вищої Ради...— Чакт виразно свиснув.— Гадаю, ти мене зрозумів.

І знову мовчання. Бідило заплющив очі: ще хто загляне. Нехай думають, що він досі не опритомнів.

Незрозуміло, чому за нього гак заступається Чакт... Теж, мабуть, цікавиться "таємничою Івановою душею". Досліднички... Мозолі, кажуть, на верхніх кінцівках...

І згадалось Іванові, як перед самим відльотом п'ять днів разом з другом своїм — іспанським космонавтом Хозе — садив яблуні перед піонерським палацом. Фізична праця давно вже стала одним з найважливіших засобів тренування і підготовки космонавтів в усіх країнах Соціалістичної Землі. Але то було не просте тренування. За чесну, сумлінну наукову працю нагородили двох друзів путівками до садівничої бригади. Як він скучив уже за лопатою, за добрим — тривожним і лагідним — запахом сирої землі...

— Ну що ж, — знову чути Купхейпів голос. — Здається мені... Я хотів сказати... Одне слово, ти, Чакте, мабуть, маєш рацію. Так, так, ти правий, синку, ніхто про це, звісно, не визнає. Несхильники? Привид хакахо? Та коли вже їх так боятися, то й жити неможливо. Одного не збагну лишень, як ти міг, такий обачний, врівноважений, і таку вигідну роботу покинути... Знаєш, синку, я часто думаю... Хет, ти нарешті засунеш панель?!

Панель рвучко засунулась, і про що часто думає Купхейп, Бідило так і не взнав.

А знати б треба...

Ні, справа не тільки в тому, що горбань кожної миті може видати його легіонерам. З Купхейпової балаканини Знову — у котрий раз — дихнуло Іванові в обличчя забуте, мертво, земне, давно поховане революціями... І боляче, й гидко...

Хто вони, оті несхильники, яких так боїться горбань? Революціонери? Підпільники?

До кімнати увійшов Шат. Присунув столик впритул до ложа, вийшов. Через хвилину повернувся із знайомими уже скриньками, теками, пакетами.

Дивний він якийсь... Кремезний, вилицюватий, у комбінезоні з чорно-жовтої, розмальованої, мов шахова дошка, матерії. На спині зеленою фарбою номер написано: 9803. Обличчя немов неживе, очі майже заплющені, та якщо відвернутися від нього, а потім несподівано повернутись, на якусь мить майне зовсім інше обличчя: розумне, похмуре, погляд пильний, пронизливий.

"Звичайний Купхейпів шпиг, — одразу вирішив Іван, — до мене приставлений".

Розіклавши приладдя для навчання, Шат зник так само нечутно, як і з'явився.

Легкою, веселою ходою увійшла Хет.

— О нещасний, молодий злочинцю. Ви мене пам'ятаєте? — з манірною безпосередністю зашебетала вона. — Мене звуть Хетат Ааф. Запам'ятайте: Хетат. Можна просто Хет. Знайте, я ваша рятівниця! Так, так, це правда! Ви повинні мене... ну хоча б поважали! Ви мене розумієте? От і добре. А тепер, мій хлопчику, уважно слухайте, що я вам пораджу. Ви дуже мило пояснили моєму татові ваш злочинний інцидент там, на березі моря. Так от, раджу: не здумайте його ще комусь пояснювати. Ви мене розумієте? От і чудесно! А зараз продовжимо наші справи. Сьогодні вашим учителем щактифської мови буду я.

Мова! Краса і сила трудівничої душі, гордий голос легенд і світла печаль кохання, давня давнина і далеке майбутнє — все в ній, в мові, в кожній мові кожного народу...

Більше тижня вивчає Бідило мову щактиф. Ні, не вірить він, не хоче вірити, що цілий народ мислить і говорить таким убогим, чудернацьким суржилом — не хоче, не може вірити!

Необразна, перенасичена аббревіатурами, вона, ця Хичова мова, й граматику має якусь химерну, на алгебру схожу. А словник? Навіть поняття "ЛЮДИНА" немає — ТОПО, особень, мислячий організм... Фонетика — жодного дзвінкого приголосного, в абетці — глухі, редуковані, зітерті звуки...

Була колись на Землі паперова, народжена в кабінетах, мова волапек о (ю;г)к. Була, та немає, — давно й забули про неї. А може, й ця штучно створена? Може, й цю, щактифську, вигадали Купхейпи та Хичі Мислячі?

Так воно, мабуть, і є.

#### РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

Промінь погасаючої зірки. Видатна подія громадського життя, Другий державний злочин Івана Бідила.

Над входом блимнув зелений вогник. Ого, його вже стали попереджати! До кімнати увійшла Хет.

— Як спалося? Яка земна красуня осяяла ваші сни? Цікаво, чи називають на Землі

коханок іменами зірок? До речі, ви знаєте, як перекладається моє повне ім'я? Хетат Ааф — це значить: останній промінь зірки, що гасне в півтімні щастя. Батько запевняє: це дуже красиво. А ви як гадаєте? — І раптом, наблизивши своє обличчя до Іванового, майже пошепки запитала: — Ви знаєте, що таке півтіма?..

Іван нічого не відповів. Замріяним, дуже земним голосом Хетат сказала:

— Я вірю, ми ще стрінемося на Святі Півтіми...

Над вхідною панеллю знову блимнув сигнальний вогник. Увійшов Шат.

— Ваша схильність, — звернувся він до Хетат глухим, безбарвним голосом. — Вам пакет від їх схильності експерта Вищої Ради Слуг Купхейпа Х'юпа Купепа.

— Від батька? Хіба він не вдома? Де він?

— В Палаці Великого Кільця.

Хетат надірвала пакет, витягла жовтий бланк. Тільки почала читати, як одразу ж здивовано підвела свої тоненькі, пофарбовані в зелений колір брови.

— Ясно... — і, згортаючи бланк, грайливо всміхнулася до Івана. — Батько хотів взяти вас з собою на прогулянку. Але прогулянка відкладається. Мій друже, ви удостоїлись високої честі. Через півтори тоци ви зможете взяти участь у видатній події нашого громадського життя. Що, зацікавились? Ні, ні, не розкажу, нехай покортить! Ходімте.

"Чи ти бачив таке: подія громадського життя... — міркував Бідило, йдучи за Шатом і Хет. — Ну що ж, подивимось, що воно за громадськість у цих мислячих організмів..."

Зненацька всі троє спинилися: з глибини тьмяного коридора біг якийсь розхристаний, переляканий особень у білому халаті.

— Хакахо! — кричав він, махаючи руками. — Привид хакахо!

І тільки-но Іван хотів запитати, що сталося, як долинув неясний гул і з-за повороту коридора виплило червоне сяйво.

Вже вдруге бачить Іван це дивовижне явище. Невеличка світна хмарка, похитуючись, мов на незримих хвилях, пливе назустріч. З наближенням її гучнішає глухий гул.

Хет спершу остовпіла, а потім, прийшовши до тями, кинулася прожогом у найближчу кімнату. За нею, оглядаючись на Івана, зайшов Шат. Бідило спинився біля відсунутої панелі, але ховатись не став: дуже вже його зацікавило це незвичайне явище.

Сяйво наближалось й наближалось. Гул зростав.

І зненацька глухий, глибокий голос розкотився у коридорі:

— Ууммб! Смерть Безсмертному!..

Затрепетало, немов пульсуючи, червоне сяйво. Голос гучнішав — і воно світилося яскравіше, замовкав — тьмянішало.

— Смерть Хичу! Смерть Дев'ятнадцятому! Двадцятому не бувають!

З-за рогу вибігла ціла юрба топо в чорно-зеленому одязі. Вони кричали, погрожували якоюсь чудернацькою зброєю, щось на зразок рушниць з прозорими розтрубами на дулах.

З усіх сил хоробрі воїни робили вигляд, що женуться і ніяк не можуть наздогнати сяюче й рокочуче диво, а воно ж пливло-сунулося зовсім повільно.

Воїни на бігу прицілилися, з розтрубів вихопились вогненні пунктири. Сяйво блимнуло, голос здригнувся, перервався, але в ту ж мить загуркотав з потроєною силою:

— Смерть!.. Смерть Безсмертному!..

Голос пройшов повз Івана, сяюча хмарка наблизилась до жовтої пластмасової стіни, немов прилипла до неї, почала швидко зменшуватись. Стіна круг неї зарожевіла, зробилась прозорою.

Мить — і сяйво вже пливло в якомусь залі, що смутно темнів чорними шафами крізь прозору пляму. І вже там глухо рокотав голос, там, затуливши вуха долонями, тікали від нього перелякані чорно-зелені.

— Що це було? — запитав Іван.

Хет тільки рукою махнула.

...На плоскому даху академії стояла знайома сигароподібна машина. Іван знав уже, що це так званий штейп — гравітаційний повітряний корабель.

Бідило з насолодою вдихав вологе, некімнатне повітря. Але й подихати як слід не дали: Шат ввічливо запросив до кабіни, натиснув на пульті управління велику зелену кнопку. Під ногами загули двигуни. Минуло кілька цот, Шат знову натиснув на ту ж кнопку, двигуни замовкли. Бідило визирнув в ілюмінатор — штейп висів уже на чималій висоті.

"Зелена кнопка — гравітаційні двигуни... Що ж, на такому кораблику і втекти можна... — подумав Іван. — Але куди, куди тікати?"

Шат натиснув жовту кнопку, і десь позаду, в кормовій частині корабля, м'яко і глухо завуркотало. Штейп швидко поплив над столицею.

"Жовта кнопка, — відзначив Іван, — двигуни руху..."

Невеличкий тощоцйт, вмонтований у пульт, блимав світними цифрами. Корабель мчав до Палацу Великого Кільця.

Тільки-но Бідило вийшов із штейпу, як його підхопили під руки двоє ввічливих чорно-зелених.

Ліфт, коридори, застелені іскристими килимами. Десятки, сотні високочолих, надзвичайно чемних осіб у білому. Часом крізь їх натовп пробиралися якісь інші особи — гнучкі, теж у білому, але з чорними шарфами на шиях. Вони з захватом дивилися на Івана. Пекуча заздрість, полум'яне бажання догодить світилося в їх очах. Деякі з них вибігали наперед і шанобливо розправляли зморшки на килимі.

Івана привели у величезний порожній зал, всадовили на сцені в якесь незвичайне м'яке крісло.

Чорно-зелені пішли, Бідило лишився один. Роздивився: та це ж той самий зал, що показував Купхейп на жовтому екрані, коли пояснював, хто такий Хич. Зал засідань парламенту...

Праворуч, у глибині, відсунулася панель, і поважно ввійшов один із високочолих. За

ним другий, третій... Зал поступово заповнювався. Високі, лисі, статечні особи з благородними блідими обличчями неквапно сідали, займали кращі місця.

Іван з цікавістю роздивлявся: ось вона, громадськість... Безперечно, всі оті високочолі вельми видатні діячі, мабуть, вчені, а може, письменники...

Згодом, як зал уже наполовину наповнився, права бічна панель хутко засунулась і одночасно відсунулась ліва.

Жужмом, давлючи й перелазячи одне через одного, ринули з проходу гнучкі істоти у чорних шарфах.

В залі вони поправляли шарфи, обсмикували одяг і вже з поважним виглядом — і ми, мовляв, чогось варті! — сідали. Місця вони займали задні і бокові.

"Якісь старорежимні перукарі-підлабузники", — подумав Бідило. На Землі давним-давно вже зникли такі професії, як швейцар, перукар, офіціантка. Багато років їх з успіхом замінюють спритні роботи.

Нарешті всі розмістилися. Глибока тиша запанувала в залі. На сцену вийшов якийсь вертлявий мислячий організм З чорним шарфом на шиї і, жваво жестикулюючи, довго промовляв з високої зеленої трибуни. І якось так дивно він говорив, що Бідило, розуміючи кожне речення, майже до кінця промови не міг збагнути, про що ж, власне, йде мова.

Нарешті він дещо зрозумів: тут, у цьому залі, має зараз початися урочисте ювілейне вшанування якогось дуже видатного культурного діяча Щактиф.

"Отакої! — здивувався Бідило. — При чому ж тут я?"

А промовець все говорив і говорив. У химерні, викручені візерунки запліталися його безбарвні фрази. І знов Бідило не розуміє, який фак у ювіляра, хто він такий.

Та ось промовець закінчив і, оголосивши, що зараз має виступити сам ювіляр, під загальні оплески зійшов з трибуни.

В бурі овацій на сцену вийшла висока особа в білому.

"От хоч зараз, з самої промови ювіляра дізнаюсь, який фак у нього", — подумав Бідило, але й тут його чекало розчарування.

Виголосивши кілька урочистих фраз про священну місію мистецтва у наближенні смертних до Безсмертного, ювіляр заявив, що збирається торкнутись найважливіших, найактуальніших проблем своєї творчої діяльності.

"Художник... Звичайно, художник, — вирішив Іван. — Цікаво, який у них живопис, напевне, теж на два кольори — зелений і жовтий..."

— Несистематичне і несумлінне схиляння, — продовжував ювіляр, — нещирість і душевні лінощі призвели до того, що в наших колах — вже серед самої еліти! — з'явилося чимало неблагочестивих осіб.

"Та ні, це, мабуть, якийсь служитель культу", — подумав Бідило.

Але промовець кількома новими реченнями довів нікчемність і цієї Іванової догадки. Відзначивши падіння благочестя серед молоді, ювіляр авторитетно заявив:

— Давно вже немає серед наших мислячих організмів жодного особня з пристойною рослинністю на голові. Рослинність на голові та обличчі — ось що було



колись основним об'єктом нашої древньої, зовсім тепер забутої, благородної справи, нашої колись такої високої творчості, що давно вже перетворилась на священне, ритуальне дійство.

Нарешті з театральною сльозою в голосі ювіляр закликав усіх до боротьби за благочестя. "Воно і тільки воно спроможне оздоровити всіх особнів, а значить, менше стане істот з відсутністю рослинності на голові й обличчі".

Виголосивши цю тираду, ювіляр замовк, вклонився і твердими, чіткими кроками вийшов за сцену.

Не менш як чверть тоци не вщухали овації. Деякі гнучкі плакали, втираючись чорними шарфами. Втирали сльози й розчулені високочолі.

На сцену знову виліз вертлявий і, дочекавшись, поки зал вщухне, урочисто проголосив:

— Зараз геніальний ювіляр покаже, як колись, дуже і дуже давно, ваші предки виконували свою місію. Це не буде той звичайний ритуальний танець, який бачите ви на кожному з'їзді партії, очолюваної нашим ювіляром. Як відомо, в тому священному танці кожне па, кожен рух тільки символізує той чи інший момент давно забутого прекрасного акту творчості пращурів.

О щастя! — вигинався вертлявий. — О нечувана радість! Зараз ви побачите не танець, що імітує творчість, а справжню, живу творчість, високе мистецтво ваших прапрадідів! Але, — вертлявий вклонився, — ювіляр просить вибачення у всіх своїх благородних колег і навіть у нас, недостойних, з милості допущених на ці урочисті збори; ювіляр вибачається, що висока честь бути об'єктом показу його мистецтва випала не громадянину Шактиф, а якомусь іншопланетному космонавту, що оце не так давно, вперше, до речі, в нашій історії, прилетів з якоїсь там Землі. Кажуть, що про це у свій час навіть писалося в усіх газетах, але хто, — вертлявий скривився, — який справжній інтелектуал читає у нас газети? Новини, сенсації, всесвітні плітки — хіба це пристойно для аристократа думки?!

В задніх рядах залу схвально загули, промовець самовдоволено посміхнувся.

— Самий цей факт, — продовжував вертлявий, — я маю на увазі приліт космонавта, явище настільки дріб'язкове перед величию нашого сьогоднішнього свята, що про нього, може, й не слід було б тут згадувати, але згадати все ж довелося, оскільки саме цього космонавта за рішенням Вищої Ради Слуг призначено об'єктом сьогоднішнього показу.

Геніальний ювіляр поділяє патріотичне невдоволення присутніх, та що поробиш: на превеликий жаль, в усій країні Безсмертного не знайшлося жодного топо з потрібною гущиною рослинності на щоках і підборідді. Саме тому і вирішили використати космонавта, який — і це, до речі, єдине, що в ньому є цікавого, — має в достатку вищезазначену рослинність.

Аж тепер тільки зрозумів Бідило, якого фаху був ювіляр.

Вертлявий спритно зіскочив у зал. За сценою вдарили барабани, сліпучі промені жовтих прожекторів схрестилися на Івановому чолі.

Великий ювіляр знову вийшов на сцену. Урочистим жестом священнослужителя наказав Іванові відкинути голову. Тонко загув якийсь механізм, і Іванові щоки та підборіддя, що й справді густо заросли волоссям, залила біла пінява маса.

Високо піднявши над головою блискучий, схожий на шаблю інструмент, великий ювіляр ступив на авансцену.

— Хич ехип! — тричі вигукнув він, стрясаючи "шаблею".

— Ехип! — в єдиному пориві видихнув широчезний зал. У передніх рядах ридали.

Івана душив сміх: оце так "подія громадського життя! Оце так громадськість! І справді, куди йому, простому космонавту, до Великого Перукаря, до лідера партії! Яку ж це він партію очолює? Напевне, Прогресивних Перукарів... Феноменально, як говорить Купхейп. Ні, при всій своїй ницості горбань все ж таки незрівнянно вищий од цих особнів.

Тим часом, повернувшись до космонавта, ювіляр розпочав роботу. Та чи можна було назвати роботою все, що творив з Івановим обличчям цей достойний діяч щактифської цивілізації! Ні, це була не робота і навіть не творчість!

Священнодіяння, натхнення, екстаз — ось що це було! Іван тільки кречав та мружився від насолоди. Ні, треба віддати належне оцим щактифцям, ніколи ще в житті Івана так не голили!

Рокотали барабани, немилосердно сліпили прожектори, та Великий Перукар нічого, здавалося, не помічав. Як кожен справжній художник, у хвилини натхнення він забував все.

Виголивши, причесавши, цей геній своєї справи врочистим жестом факіра наказав Іванові встати.

— Ми давно вже по-справжньому нікого не голимо і не стрижемо, — проголосив ювіляр в урочистій, дзвінкій тиші. — Давно вже всі перукарні перетворилися на клуби. Держава поклала на нас інші — високі й нелегкі — обов'язки. Своєю пильністю ми вірно служимо Хичу Мислячому. Але в душі... в душі... — голос ювіляра затремтів, — в душі ми лишаємось перукарями!..

В гromі оплесків зал встає. Довго не вщухають овації. Великий Перукар вклоняється і з гордо піднятою головою йде за сцену. Схвильовані глядачі покидають зал.

— Бідило!

Іван поглянув униз — біля сцени стояв Чакт.

— Скоренько злазьте, ходіте, — сказав він, — вас чекає батько.

— Ваша схильність, — ввічливо звернувся Іван до Чакта, — чи не скажете ви мені, хто оті особи з чорними шарфами на шиях? Перукарі?

— Поети-сатирики.

— А оті поважні, високочолі? Напевне, якісь письменники?

— Перукарі.

Це останнє відкриття зовсім розвеселило Івана: ні, панове шановна громадськість, з вами таки варто було познайомитись...

Назад до штейпу ніхто уже не вів Бідила під руки. По іскристому килиму пройшли вони з Чактом до ліфта, піднялися на дах.

Біля штейпу ще здалеку Іван побачив Купхейпа. Горбань теж помітив Івана, якимось метушливо озирнувся і, коли Бідило підійшов ближче, викинув вбік стиснутий кулак:

— Хич ехип!

Вигукнув і уважно дивиться: чи не встругне, мовляв, це космічне створіння ще якусь штуку...

Та Іван, на превелике здивування горбаня, став, наче по команді "струнко", і, як годилося, відповів:

— Ехип!

Ще й рукою із стиснутим кулаком махнув.

Це просто зворушило Купхейпа! Іван виправляється! Іван зрозумів свою провину!

Задоволено всміхаючись, горбань сів у кабінку штейпу і, не засуваючи панелі, взявся розглядати якусь книжку. Чакт порався біля моторів. Іван походжав, обмірковував щойно бачене.

Купхейп довго клацав кнопками, висував і одразу ж, мабуть не читаючи, засував пластмасові сторінки і нарешті, позіхаючи, сховав книгу. Виліз з кабіни, пішов глянути, чи скоро там, мовляв, Чакт закінчить.

У цю мить далеко попереду з якогось зелено-жовтого смугастого павільйону вибіг Шат.

— Ваша схильність, заждіть! Заждіть, ваша схильність! Не відлітайте! — загукав він і, відсапуючись, попрямував до горбаня.

— В чому справа? — запитав Купхейп.

— Ваша схильність, — Шат витирав рясний піт. — Їх схильність Великий Перукар Щактиф незадоволені, що ваша схильність не були на ювілейному вшануванні їх схильності. Їх схильність запрошує вашу схильність негайно ж відвідати їх схильність.

— А де зараз Великий Перукар?

— Їх схильність перебувають зараз на банкеті, влаштованому на честь ювілею їх схильності.

— Ясно. Можеш іти. Чакте!

— Зараз! Уже закінчую, — з-за кормової частини корабля визирнув Чакт. — Зараз, батьку, через п'ять—шість цот будемо вже в повітрі.

— Я нікуди не полечу. Мушу йти на ювілейний банкет.

— А я?

— Як хочеш. Лети сам...

— Івана взять? Ти ж хотів перевірити на ньому третій спіритологічний комплекс. Це можу зробити я. Наберу висоту...

— Ну, якщо бажаєш, — Купхейп недовіжливо поглянув на Чакта, — можеш взяти. Тільки... Ти ж сам все розумієш...

Ось уже дві тоци, як штейп летить над голою, кам'янистою рівниною. Іван дивиться в ілюмінатор — мертвий степ, все ті ж насипи на ньому. Сплітаються, розгалужуються,

знов сплітаються.

Ні, навіть там, у чорній пітьмі космосу, не відчував Бідило себе таким самотнім, як у цьому дрібному й метушливому світі мислячих особнів. Жодної живої, посправжньому живої душі... От був би в Івана друг... Друг? Звідки він тут? Чи не оцей Купхейпів порідок може стати його товаришем?

Штейп знижувався. Біля невеличкого озерця жовтіло кільканадцять кубічних будинків. Дзвін, ледве чутний на висоті, знов почав гучнішати. Спускалися, як і піднімались, по вертикальній лінії. Не минуло й п'яти цот, як штейп м'яко ліг металевим черевом на вологий жовтий пісок.

Вийшли з кабіни. Праворуч тьмяно світилося дзеркало озера, ліворуч жовтіли кам'яні куби будівель. Кілька будинків стояли осторонь. Огороджені високою стіною з металевою брамою, вони дуже нагадували якийсь завод. Пізніше Іван довідався, що це дійсно був харчовий комбінат, або, як говорили тут, "комбінована добувальня".

Високий насип тягнувся з степу і закінчувався біля заводської брами зеленим присадкуватим тетраедром[1].

Трохи віддалік у великому чотирикутному басейні клекотала, булькала, вирувала зелена маса. Троє огрядних молодиків, перехилившись через поручні, зосереджено плювали в басейн. На них були якісь незвичайні халати — білі, з жовтуватим відливом і аж наче сяючі, такі чисті.

Побачивши молодиків, Чакт злякався, обсмикнув на собі одяг, критично оглянув Івана і раптом зашепотів щось зовсім незрозуміле:

Фі-фе!

Сорок дев'ять

Сто один

Сто один

Фі-фе!

Іван хотів спитати, що оце означає, та, зазирнувши до басейну, аж відсахнувся від несподіванки й огиди: в густій масі звивалися велетенські зелені черви! Товстезні, завтовшки з добру колоду, і, напевне, довгі, вони то спліталися в клубок, то розпліталися, важко сопучи й хлюпаючи.

Чакт — він уже не шепотів, але був все ще якийсь розгублений — коротко пояснив, що тварин цих називають киптип'яками і розводять їх на м'ясо. Киптип'яки дуже швидко ростуть, статі не мають, розмножуються діленням. Щоденно від кожного киптип'яка відрізають більшу частину його тіла, та на другу добу він знову такий же, як був.

— Дуже милі створіння, — пробелькотав один з молодиків, — точнісінько такі, як наш Хич! — І пильно вдивляючись, оцінюючи, яке враження справило на Чакта це ультра-крамольне порівняння, запитав: — Ви теж так думаєте?

— Що ви?! — затремтів Чакт. — Як можна таке говорити?! Я над усе на світі люблю Хича Мислячого! — бідолаха так хвилювався, що аж спітнів.

Молодик з явним невдоволенням зиркнув на Чакта і, позіхаючи, відвернувся. Він

виглядав досить товстеньким, хоч і поступався в цьому перед другим молодиком. Але всіх перевершив третій — він був майже квадратний.

— Ваші схильності, — звернувся Чакт до молодиків, — чи не скажете мені, де зараз кулінар Пейч?

— На заводі, — хвацько плюнувши в басейн, відповів найтовщий. — Пейч на заводі, варених киптип'яків смакує.

І, з усіх сил намагаючись посміхнутись, пожартував:

— Пейч — киптип'як!

— Іване, — звернувся Чакт до Бідила, на щось, видно, зважуючись у думках, — Іване, якщо я вас тут залишу цот на двадцять, ви... того... ви нічого тут не накоїте?

— Ну що ви! — всміхнувся Бідило. — Йдіть сміливо, я вас не підведу.

— Ваші схильності, — знову ввічливо й шанобливо звернувся Чакт до молодиків, — ви не будете заперечувать, якщо мій приятель постоїть біля вас, поки я збігаю на завод? У приятеля нема перепустки...

Молодики спершу нічого не відповіли, а потім найтовщий плюнув і знову спробував пожартувати:

— Ваш приятель — киптип'як!

Чакт подивився на Івана, ще раз попросив його нікуди не ходити і попрямував до заводу.

Деякий час Бідило роздивлявся навкруги, слідкував за великими прозорими метеликами. Він знав уже, що на мові щактиф вони мають назву "фит беззубий". Зубів у них дійсно нема. І саме через це фит вважається символом лагідності й смиренства.

"Органічне життя... — знову згадалися слова інструкції, — колекції..." І гірко, і сумно Іванові. У цілому світі немає нічого тяжчого за власне безсилля...

Між камінням щось зашаруділо. Бідило нахилився і помітив тоненьку зелену змію з жовтими злими очицями. "Фот" — згадалася назва. "Здається, отруйна..." Ні, даремно горбань займався із своїм піддослідним! Та й Бідило часу не гаяв, буде про що на Землі доповісти. На Землі... А чи побачить Іван оту Землю? І знову думки... "Увійти в довір'я, переконати сильних світу цього, що справна космічна ракета аж ніяк не завадить урядові Хича. Полагодити і втекти. Переконати... Втекти..." Іван всміхнувся. В думках все просто!

Нудьгуючи, дивився на трьох гевалів, що стовбичили на тому ж місці, розглядав басейни — їх тут було чимало. Біля одного з найдальших метушилися особи в чорно-жовтому.

Вони виносили з заводу якісь, схожі на бідони, посудини, виливали з них у басейн зелену густу масу.

"Е, друзі, а з механізацією у вас не того... не дуже, — подумав Іван. — Не могли хоча б шланг якийсь пристосувати, все б не руками носити".

А тим часом постаті в чорно-жовтому, переходячи від басейну до басейну, наближалися до Івана. Це, безперечно, були робітники. Понурі, мовчазні, з нерухомими, аж наче мертвими обличчями, вони носили й носили важкі бідони,

витираючи рукавами піт.

Нарешті один з них підійшов до того басейну, в який так методично плювали пузаті молодики.

Троє в білому, побачивши чорно-жовтого, зраділи:

— Шхуф — киптип'як! — вигукнув найтовщий і плювком влучив прямо в бідон.

В Івана аж руки сіпнулися. Ох, з якою б радістю, з якою б насолодою врізав по пиці отого пузатого!

Робітник здригнувся, і вмить ожило мертве обличчя.

Блиснули гнівні очі. Він з такою силою хлюпнув із бідона в басейн, що аж бризки знялися.

Молодики по-свинячому зойкнули, розмазуючи на щоках масні потьоки, кинулись на чорно-жовтого. Робітник виривався, борсався, та коротка, мовчазна боротьба закінчилась цілковитою перемогою молодиків. Із задовolenим гиканням товстуні потягли знесиленого чорно-жовтого до киптип'якового басейну.

— Ні, ти не киптип'як! — знущався найтовщий. — Ти їжа киптип'яка! Зараз вони тебе з'їдять! Зараз, зараз тобі буде, що й...

Страшний удар в щелепу збив пузання з ніг — не витримав-таки Бідило.

Двоє приятелів товстуна бігли до заводу.

"Ну — все! Це вже й кінець... Чхнув невчасно і то в державні злочинці попав, а тут..."

Сів, з огидою витер об пісок руку. Ні, він не кається. Жаль тільки — не вбив: іч, голову підіймає...

Робітника біля басейну вже не було.

Підбіг Чакт.

Дивина! Ніколи Купхейпів син так не лютував. Завжди чемний, стриманий, у цю мить він навіть батенька свого перевершив. Які тільки прокльони не сипалися на Іванову голову: "Геть! Геть на штейп! Зараз я тебе повезу до Легіону! Там поговорять інакше! Геть!"

Іван вагався. Звичайно, дуже легко, одною рукою, справитись з оцим істеричним мислячим організмом. Але оті двоє! Он уже зовсім близько біжать, , плескатими скриньками вимахують... Знає Бідило ці скриньки...

"Ні, треба сідати в штейп. А там — побачимо. Зелена кнопка на пульті... Жовта... Нічого, як-небудь справимось. Крикуна оцього — за борт і гайда. Куди гайда? Справа сама покаже..."

Гудуть гравітаційні машини, швидко зростає висота.

І раптом легенька Чакова рука лягає Іванові на плече. Що це він? Душити його надумав?

— Ви справжній шхуф! — і Чакт весело, щасливо всміхається. — Ви справжній шхуф! Вибачте за виставу біля басейну. Інакше не міг — ви вдарили члена Легіону Любові. Досі не розумію, як виплуталися... Іване! Дарую вашій руці мою руку дружби! Так, здається, говорять на вашій Землі? Ви мені вірите?

Іван мовчав.

— Вірите? — перепитав Чакт. Бідило ніяково посміхнувся.

## РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

Що записано у Книзі Схилянъ. Запрошення Великого перукаря.

Чакт таки домігся свого. Нагородив батькові сім копиць гречаної вовни про якісь інгредієнти Іванового спіритологічного комплексу, виявлені під час прогулянки, і Купхейп дозволив продовжувати експерименти.

Штейп летить низько — трохи не торкається жовтих плит бруку. Обабіч височать куби П'ятнадцятого Радіального.

— Розумієш, Іване, — хмуриться Чакт, — вперше в житті брехав. Так якось неправдоподібно вийшло, думав, батько нізащо не повірить. А він: "От і добре, штейп і піддослідний в твоєму розпорядженні". Тут щось не так...

Іван слухає, а думки далеко:

— Це ти навмисне тоді підкинув "Історію Щактиф"?

— Навмисне, — кивнув Чакт, — звичайно, навмисне... — і всміхнувся.

— А що таке шхуф? — запитав Іван. — Ти вчора назвав мене справжнім шхуфом.

— Шхуф... У дослівному перекладі "шхуф" значить "той, хто трудиться". Тільки шхуф може бути справжнім товаришем... — Чакт зітхнув і раптом глянув просто в вічі Іванові пильно-пильно: — Думаю, не помилився в тобі. Давно придивляюсь... Все розповім: і про шхуфів, і про нашу державу, і про нашу планету. От тільки, знаю, про Землю ти зараз мрієш, про повернення — давай-но спершу про це. Твій космічний штейп має три пробоїни. Паливо знищене майже все, але двигуни неушкоджені. Система управління та інші системи потребують капітального ремонту. Отже, якщо все буде гаразд...

— А де зараз мій корабель?

— Цього вже не знаю, друже. Я тільки встиг оглянути механізми твого штейпу, як його тут же забрали легіонери. Отакі-то справи...

Бідило замислився: неясно було, як це могло статися, що "В-18" з паралізованою системою управління не згорів в атмосфері, не розбився, падаючи на Щактиф. Може, Чакт пояснить? І Чакт пояснив.

...Із страшною швидкістю зближався мертвий "В-18" з верхніми шарами атмосфери Щактиф. Ось він увійшов у них, почав світитися. Обсерваторії планети спостерігали це космічне явище. Всі вже були переконані, що мають справу з новим болідом, коли несподівано цей болід ожив. Протнувши Золоту Завісу Спокою, він спершу помітно змінив швидкість, а потім і траєкторію. З передньої частини небесного тіла вирвалися снопи полум'я. Всім стало ясно, що це ракета.

— Очевидно, — розмірковував Чакт, — під впливом інтенсивного випромінювання Завіси та її надпотужного гравітаційного поля автоматично ввімкнулися двигуни гальмування. Описавши навкруг планети майже правильне коло і ще раз протнувши Золоту Завісу, космічний корабель впав в океан недалеко від мису Блаженних Учнів.

— Слухай, — Івану не терпілося, — може, хоч ти поясниш, що таке Золота Завіса?

Чакт засміявся:

— Чи не забагато питань для лояльного жителя столиці Щактиф? Пам'ятай, Іване: вірний схильник Безсмертного має право тільки відповідати. Запитувать — цей неприємний обов'язок взяв на себе Хич Мислячий.

Штейп повільно плів Радіальним Проспектом. Жовті кубічні хмарочоси — майже всі без вікон, деякі тільки з невеличкими квадратними віконечками — гнітили своєю стандартністю.

Вулиця вщерть заповнена мовчазними перехожими. Всі — в чорно-жовтому. Крамниць мало, зате перукарні на кожному розі.

Нудотний, пульсуючий дзвін пливе над юрбою. Та зненацька він починає мовкнути, а скоро й зовсім затихає.

Проспект спорожнів. Всі, кого застала на вулиці ця несподівана для Івана тиша, з'юрилися на перехрестях.

— Зараз почнеться схиляння, — пояснив Чакт. — Для таких, як ми (тобто не шхуфів), є спеціальні тетраедри в наших житлах і установах. Ми маємо право схилитися перед ними, якщо захочемо, звичайно. Та коли час схиляння застає на вулиці, ми мусимо схилитися разом із шхуфами.

Штейп посадили на перехресті, недалеко від присадкуватого зеленого тетраедра. Шхуфи ставали перед ним навколішки, низько схиляли голови в стандартних шоломах і з цокотом торкалися його пластмасових граней. На лобовій частині кожного шолома поблискували два металевих горбики. Коли вони клацали об грань тетраедра, а потім відривались, між ними й гранню проскакували зелені іскри.

Чакт став навколішки, торкнувся голим лобом полірованої площини. Вклонився і Бідило.

Над проспектами поплив вібруючий дзвін. Натовп повільно розходився.

І от друзі знов у штейпі. Корабель, покірний найменшому рухові водія, повертає у Вісімнадцяту Кільцеву. На стінах велетенські малюнки в масивних рамах: обличчя, постаті, написи... Вони випромінюють холодне, неживе світло і дуже скидаються на величезні церковні ікони, точнісінько, як у земних музеях.

Ось в явно імпресіоністичній манері зображено елегантного молодика в халаті та в чорному шарфі. В правій руці — банка з барвистою етикеткою, ліва притиснута до грудей. На обличчі — молитовний екстаз. Під малюнком — напис:

**ТАК ПОВЕЛІВ БЕЗСМЕРТНИЙ!**

**КОЖЕН СХИЛЬНИК-ІНТЕЛЕКТУАЛ МУСИТЬ ВЖИВАТИ "КРЕМ РАДОСТІ"!**

**КУПУЙТЕ "КРЕМ РАДОСТІ" ТІЛЬКИ В КРАМНИЦЯХ СЬОМОЇ ЯЧІ СВІДКІВ БЕЗСМЕРТНОГО!**

**"КРЕМ РАДОСТІ" ЗМІЦНЮЄ ХАРАКТЕР.**

**"КРЕМ РАДОСТІ" СПРИЯЄ КАР'ЄРІ.**

**ЧОМУ ВИ ДОСІ НЕ КУПИЛИ "КРЕМ РАДОСТІ"?**

**ВИ МУСИТЕ КУПИТИ "КРЕМ РАДОСТІ"!**

**ВИ ПОВИННІ КУПИТИ "КРЕМ РАДОСТІ"!**



ТАК ПОБАЖАВ БЕЗСМЕРТНИЙ!

— Що це? — запитав Бідило.

— Нічого особливого, — махнув рукою Чакт. — Звичайні веління Безсмертного. Я тобі обіцяв розповісти про нашу планету, про нашу державу. Так от слухай. Розповім так, як батько мені говорив.

Тисячі тисяч років тому вічний день не стояв над нашим материком. Столиці не було, та й держава наша ще не існувала.

Для кожного народу був день, була ніч і після ночі знову незмінно наступав день. І це, я думаю, щира правда. Однак все, що далі розповідав мій батенько, завжди викликало у мене, так би мовити, нечестиві сумніви. А втім, переконаєшся сам.

Чакт розповідав неквапно, часом з тонкою іронічною посмішкою.

...Вік Світлої Пітьми. Держави, державки... Одні розвалюються, інші — народжуються, і числа їм нема. Світом правлять неблагочестиві власники пасовищ і ланів, іменуючи себе слугами Світлої Пітьми.

Та з'являються уже перші пророки Царства Тьмяного Світла, Царства Безсмертного.

То буди ділові благочестиві істоти. Володіючи майстернями і копальнями, вчили вони любові й покорі, усіх-усіх братами називали...

"Возлюби хазяїна свого, не пошкодуй для нього ні дружини, ні дітей своїх", — такі були перші заповіді перших предтеч.

І об'єдналися пророки, і утворили святу державу свою, і написали на прапорі її "Щактиф", Щактиф — Країна Блаженного Спокою. І нарекли іменем її всю планету. Нехай, мовляв, кожен знає, що саме Безсмертному, а значить, і державі перших пророків його, належить світ!

"Всі! Всі! Всі! — проголосили вони. — Покоріться! Прийдіть у святе лоно Безсмертного. Не прийдете ви, прийде він, і горе тоді невірним!"

Та невірні і не збиралися коритись.

І провістили тоді пророки аптахетоп — священну всепланетну війну із слугами Світлої Пітьми.

Над світом, що гинув у гріхах і лінощах, у жовтій імлі народився Зелений Дзвін... Саме так записано у Книзі Схилянъ.

— Хіба дзвін може бути зеленим? — здивувався Іван.

— В Щактиф все може бути. У нас давно вже всі вірять, що кожен звук має колір. Як це пояснити? В тім-то й справа, що цього не поясниш. Але нам якраз так і треба — в Щактиф говорять: який же розумний повірить у те, що кожен дурень пояснить...

Так от, у зеленому сьайві слави звелися легіони праведників: сто сорок чотири тисячі обранців Безсмертного, вірних пророків Царства Сонячного Вседержителя. А проти них, як море в жовтому тумані, хвилювалося величезне військо грішників. Зійшлися, стали одне проти одного — Світла Пітьма супроти Тьмяного Світла.

І збулося провіщення пророків. У страшному гуркоті з жовтого палаючого сонця зійшов Безсмертний, настав аптахетоп — священна всепланетна війна...

Штейп повільно плив. Коливався, бринів дзвін. І хоч він був досить гучний, але своєю монотонністю тільки підкреслював вічну, гнітючу тишу: ні гомону пішоходів, ні пісень, ні музики із розчинених вікон... Тихо-тихо розповідав Чакт...

Не рік і не два в пекельному вогні й двигтінні хиталися долини й гори. Сто сотень щактифських віків гнівом Сонячного Вседержителя гриміла земля пророків.

І прокляв незримий Безсмертний нечестиву упертість слуг Світлої Пітьми, і відібрав у них день, лишивши їм вічну ніч. І з того дня над державою пророків навіки зупинилося сонце, а навкруг держави спалахнула золота промінна завіса.

І оточили грізного володаря вірні предтечі його, і нареклися свідками Безсмертного. Свідками, бо ж тільки вони й удостоїлися бачити сліпуче лице Вседержителя.

І поділив Безсмертний вірних свідків своїх на шістдесят дев'ять загонів-ячей, і кожній ячі віддав частину святої власності своєї. Свідки першої, найсмирненнішої ячі взяли під свою руку заводи, що іменем Безсмертного кували зброю. Свідки другої прийняли підприємства, де вироблялася їжа. Свідки третьої... четвертої... і так до останньої, шістдесят дев'ятої. Між ячами постійне благочестиве змагання.

— І дивна річ, — всміхнувся Чакт, — змагання благочестиве, а кількість ячей все зменшується й зменшується. З шістдесяти дев'яти стало п'ятдесят чотири, п'ятнадцять ячей зникли безслідно. Куди вони поділись — у великій Книзі Схилань про це ні слова.

Та дива на тому не закінчилися. Там, на темній півкулі, знайшлися рідні брати свідків. І хто б ти думав? Нащадки слуг Світлої Пітьми. їм, бачте, у видіннях з'явився Безсмертний і нарік їх братами. Братство братством, а жити вони мають право тільки там, у темряві. І хоч дозволено їм інколи відвідувати Щактиф, та споглядання рідних своїх братів ніколи вони не удостоюються.

Сонячний Вседержитель оселився в палаці, в святому своєму капищі.

Тісним колом обступили Безсмертного свідки його. І нарік їх Вседержитель особами першого кола.

Другим колом охопили Безсмертного та його свідків догідливі й мудрі служителі: вчені й камердинери, повії і журналісти, поети й офіціанти, художники й перукарі. І нарік їх Вседержитель особами другого кола.

Третім колом оточили Безсмертного, свідків та служителів вірні воїни. І нарік їх Вседержитель особами третього кола.

І четвертим, найширшим, колом обіймають Безсмертного, свідків, служителів та воїнів щасливі трудівники шхуфи.

Кожне коло має свій особливий, освячений Безсмертним одяг. Шхуфи вдягаються в чорно-жовте, лише найсумліннішим дозволяється ходити в жовтому. Воїни носять чорно-зелене, найстарші командири — зелене. Всіх воїнів, крім солдат, з часів правління Хича Першого називають ще хичистами. Слід відзначити, що солдати до цього кола не входять. Носять вони звичайне шхуфське вбрання і лише одним відрізняються від братів своїх по колу: у шхуфів-трудівників номер написано на спині, у шхуфів-солдат — на шоломі.

Служителі вдягаються в біле, служителям мистецтва дозволено прикрашатися чорними шарфами.

Отже, я тобі розповів, як вдягаються шхуфи, служителі і воїни. А от як вдягаються свідки, не знаю, та й взагалі мало хто про це знає. Ще з дитинства втовкмачують нам, що ні Безсмертного, ні його свідків не сміє бачити смертний.

Хто такий Сонячний Вседержитель, чому його називають Безсмертним, який він на вигляд — про це не тільки питати, а й думати вважається великим гріхом. Лише свідки, мовляв, можуть поглядати його і лишатися живими. Свідків мають право бачити тільки члени Вищої Ради Слуг, Хич та кілька десятків найвидатніших служителів і хичистів. "Ці особні, — каже Хич, — вірним служінням очистили себе від тої гріховної скверни, з якою народжується кожна смертна істота".

Свідки Безсмертного — так офіційно й оголошено — це божественні надістоти, найблагородніші, наймудріші, найпрекрасніші з усіх мислячих організмів. Батько казав, що вони вдягнені в сліпуче вбрання, зіткане з променів слави Безсмертного. І якщо смертний осмілиться глянути на свідка — він осліпне на все життя.

Чому? А тому, що за офіційним вченням всі смертні від самого народження і до зрілості хворіють на хакахо. Вважається, що кожна мисляча істота, особливо шхуф, народжується грішною. Кров у неї нечестивого червоного кольору. Хакахо збуджує...

— А що таке хакахо? — запитав Іван.

— Хакахо... — Чакт замислився. — Як це тобі пояснити... Точний переклад: хвороба червоної крові. В сімдесят першому томі промов нашого Хича про неї сказано так: "Нечестиве соціальне захворювання..." Хтозна, мені часом здається, що це зовсім не хвороба...

Так от, хакахо збуджує у дитини бунтарські поривання, крамольні емоції і думки. Дитина, особливо підліток, прагне якоїсь волі, якихось неймовірних звиятг, не потрібних ні Хичеві, ні Безсмертному.

Такий дитині сняться барвисті, тривожні сни.

Уряд Хича вважає всіх підлітків особами соціально небезпечними. І тому молодь до першого схиляння тримають у педагогічних комбінатах та в спеціальних таборах. Почати ж схиляння в дитячому віці не можна: істота перестає рости.

Як тільки шхуф торкається своїм шоломом тетраедра Безсмертного, сили хакахо покидають його, блаженний спокій щастя вселяється в душу трудівника.

Минають тижні, місяці. Після кожного схиляння все спокійнішає й спокійнішає душа шхуфа. Обличчя його набуває рівного блідо-зеленкуватого кольору, кров стає білою.

І справді, чого шхуфові непокоїтись? Їжі — смачної, споживної, а, головне, абсолютно безплатної — завжди вдосталь, одяг — чорно-жовті комбінезони — теж видається безплатно. І для чого такому спокійному, навік задоволеному книги, музика, наука, любов? Єдиний, кого любить, кому віддано до самої смерті служить шхуф-схильник, — це небачений, таємничий і всемогутній свідок Безсмертного.

Так записано у Книзі Схилянй, але в дійсності, я думаю, не зовсім так, як у книзі...

В першу чергу саме життя, а не одне схиляння перетворює мислячу істоту на бездумну тварину. Адже ми, служителі та хичисти, майже не схиляємось, а глупоти й покори в нас куди більше, ніж у шхуфів.

Отака-то наша Щактиф. Оточив її Сонячний Вседержитель Золотою Завісою Спокою. Бурі, зливи, хуртовини лютують на темній грішній півкулі, але всі вони розбиваються об промінно-гравітаційний мур Завіси.

Вічний спокій в державі Безсмертного, вічний, блаженний спокій — ні мряки, ні проливня, ні бурі, ні вітерця...

Ну, а тепер, мій вірний земний шхуфе, час і додому повертать. Не пам'ятаю, чи казав тобі, у нас, у нашій академії, та й не тільки у нас — в усій Щактиф науковими закладами командують генерали. Нашим Інститутом філології, психології та спіритики командує генерал Хипіц. Як зустріне нас отут на вулиці, буде біда, ти ж іще в карантині, гуляти з тобою може тільки Купхейп.— І з цими словами Чакт направив штейп до палацу академії.

Горбань не на жарт зацікавився "таємничою Івановою душею". Раніше було півтори-дві тоци посидить Бідило перед жовтим екраном, подивиться-подивиться банькатими своїми очима поважний Купхейп та й Шата викликає.

— Слухай уважно, — наказує. — Відведеш піддослідного, потім сядеш у коридорі, та не під самою панеллю, а там, на стільчику, біля кейфу, і хто б мене по кейфолінії не викликав, хто б не приходив — мене вдома нема. Ясно?

— А їх схильності Чакт і Хет? — запитує Шат. — Їх теж не пускати?

— Теж не пускати. Я буду працювати.

І так часто. Ясно було, що дослідження Іванової душі хоч і цікавили горбаня, але якісь інші справи — чи не той таємничий апарат "ХА"? — захоплювали його куди більше. Часом навіть по кілька діб Купхейп не турбував свого піддослідного.

А тепер все змінилось. Не давши Іванові й попоїсти як слід, горбань одразу ж після прогулянки потягнув його до Тихого залу. Посадив у крісло, насунув на голову шолом з дротинами, якусь дивну скриньку біля крісла поставив — досі Іван не бачив такої у нього.

— Що ви зараз думаєте? — запитав.

Але тільки-но Іван відкрив рота, як над входом блиснув зелений вогник.

Купхейп здригнувся, вхопив зелену скриньку, засунув її кудись за шафу, метнувся до крісла, сів.

До залу увійшли Хет, Чакт та якийсь хичист, худий і довгий, як голобля. По обличчях брата й сестри видно було: скоїлось щось незвичайне.

— Батьку, — сказав Чакт, — Великий Перукар і Генеральний Цензор Поезії ошчасливив тебе своїм особистим листом.

Купхейп схопився.

Хичист, ставши наввипинки і ледве не торкнувшись головою невисокої стелі, вигукнув офіційне привітання.

Все швидше й швидше ворущачи губами, Купхейп читав послання, і кругле його

опецькувате обличчя все більше й більше витягувалось. Лист, очевидячки, був не з приемних.

— Ваша схильність, — чемно запитав хичист, — відповідь зачекати, чи пошлете поштою?

— Пошлю поштою... Пошлю, пошлю... — пробелькотав горбань.

Хичист знизав плечима, повернувся, вийшов.

Ніколи ще не бачив Іван свого патрона в такому невеселому настрої. Що ж так стурбувало старого знавця спіритики?

Іван знав уже: тільки особливо важливі листи пересилаються у Щактиф через посланців-хичистів. Для звичайної кореспонденції існує автоматична пошта.

Чакт взяв у засмученого Купхейпа лист і прочитав його вголос.

Це було ввічливе і велемовне прохання дозволити йому, Великому Перукареві Щактиф, чемно запросити Хетат Ааф на Свято Пітьми, що має відбутися незабаром.

Всі троє мовчки вийшли.

Довго Бідило роздумував. Було ясно, що це зовні невинне послання мало якийсь другий, прихований від Івана зміст. Але який?

Думав, думав, так нічого і не придумав. Повечеряв — кат його розбере, чи воно вечір, чи ще день надворі! — ліг. Незчувся, як і заснув.

## РОЗДІЛ ШОСТИЙ

Несподівана сповідь. Друге, офіційне запрошення Великого Перукаря. Генерал Хипіц задоволений.

Прокинувся раптово: низько, просто над Івановим обличчям, схилилося блякле лице Хет. Зіниці розширені. Зелені, пофарбовані вії тремтять. Що це? Химерний сон? Ні, це вже наяву.

— Я прийшла до вас, — знервовано шепоче Хет. — Тільки до вас. Більше зараз нема до кого. Великий Перукар запрошує мене на Свято Пітьми. Я не хочу, та знаю — все одно скорюсь...

Іван заплющив очі, відвернувся. Хет відсунулась.

— Вперше в житті, — продовжувала вона, — я хочу бути відвертою. Відвертою до краю! Тільки ви, незнаний, з іншого світу, зможете зрозуміти мене. Я така самотня, трагічно самотня! Одна в цілому космосі! Мені страшно... — І, підвівши очі до жовтого, волохатого сонця, що, як і завжди, сяяло в самому центрі туманної стелі, прошепотіла: — Витончене, тендітне створіння, я приречена вічно гаснути у примарній пітьмі... Але я не люблю, — блиснула зеленими очима, — ненавиджу цього банального, пропахлого одеколоном перукаря! — І раптом знову, низько схилившись над Іваном, заговорила поривчасто, скоромовкою: — Я ненавиджу наш уряд! Ненавиджу Хича Мислячого! Він сам колишній перукар і потурає Великому Перукареві. Навіть цензором поезії його зробив. Ганьба! Гине вишукана культура. Ні, ви послухайте, — болісно скривилася Хет, — до чого договорився цей перукар-цензор: "Парфуми освіжають лице, сатира освіжає серце". І от з таким самовпевненим і примітивним я зустріну своє перше Свято Пітьми, свято любові й зачаття!

Іван хоче підвестись, спирається на лікті, Хет знову відсувається. Вона не на жарт екзальтована, оця щактифська Аеліта!

— Ах, філологія... Це не тільки мій фах, — продовжувала Хет, — це моя пристрась. Я з побожним хвилюванням прочитала вашу велику книгу!

"Що за дивина, — подумав Іван, — яка книга?"

— Я теж не така, як всі, — натхненно шепотіла Хет, — я теж пливу в нікуди. Дивні, химерні почуття бентежать мене з самого дитинства: мені здається, я двічі існую. Дві Хет, чужі, не схожі одна на одну, живуть в одному моєму тілі. І якщо перша захоплюється, друга саркастично регоче, одна радіє любові, друга прагне небуття. Дві душі... О, я теж розумію солодке горе роздвоєння! У вашій книзі обірвана палітурка, немає титульної сторінки. Та я у вас не питаю, хто автор цієї вишуканої поезії, так могли написати тільки ви...

"Що вона верзе? Яка моя книга?" — дивувався Іван. Крім мініатюрного видання Кобзаря і томика Маяковського, жодної поетичної збірки не було на борту "В-18". Навряд чи така, як Хет, захопиться творами цих двох дуже не щактифських поетів.

— Дивні звуки тривожать мене у снах, — майже декламувала Хет. — Якесь шипіння і скрегіт... Уявіть: шипіння і скрегіт... Я знаю, то шум іншого світу! Шерех крил незримих потойбічних створінь. Уві сні вони часом видяться мені — товсті, сірі, волохаті, кружляють, кружляють навколо ложа, все ближче, ближче... О, я вже не можу терпіти вишукану, співучу муку! — Хет аж тремтіла. — Я хочу бути жертвою вічності! Я хочу стати "розгубленою", як ота — приречена, заморожена із сто сімнадцятої сторінки твоєї святої книги! Ось ці незрівнянні рядки, я вивчила їх напам'ять. — І в трепетному молитовному екстазі Хет проспівала:

Ах, солодко все, що не велено!..

Я різний, я гострий і ступлений....

А постіль була вже розстелена,

І ти роздягалась, розгублена...

Я хочу бути твоєю жертвою!! — несамовито вигукнула Хет і кинулася Іванові на груди.

— Досить, — Бідило рішуче встав, але тут же стримався: ця аматорка щактифської філології як-не-як особа другого кола. — Шановна Хет, — сказав він ввічливо. — Я не хочу залишатись перед вами в боргу і на відвертість відповім відвертістю. Ви тут про якусь книгу мою розповідали, дуже вдячний, хоч і не зовсім зрозумів, про яку саме. Що ж до жертви, вибачте, не приймаю. Занадто висока честь. Якщо дозволите — ось вам рука дружби.— І Бідило простягнув притихлій Хет свою мускулясту правицю.

Аматорка філології довго кліпала очима, напружуючи, очевидно, весь свій витончений інтелект, і все-таки, мабуть, вирішила, що це громоголосе створіння в основному позитивно поставилося до її почуттів. А вирішивши так і знаючи уже земний звичай на знак згоди бити один одного по руках, легенько стукнула своєю тендітною ручкою широчезну Іванову долоню.

— Ну от і добре, так воно краще буде, — всміхнувся Іван. — От взяли б ви, Хет, та й

розповіли мені, темному, яку мою велику книгу ви прочитали. Щось такої не пригадую.

— О, то дійсно велика книга, я зараз її досліджую. Це буде друга моя наукова праця, мій скромний вклад у скарбницю філології Щактиф. Перша моя робота — наукова розвідка "З історії Троїстого закону Хича Одинадцятого Приємного". Благословенна давнина!.. Як весело колись жилося жінкам еліти!

За цим законом кожна аристократка отримувала Три Святі Привілеї, а саме: МОДА, ЛОЖЕ, ІНТИМНА ЛІРИКА. Такі привілеї! Ні, ви тільки подумайте, це ж все! Все, що потрібне жінці еліти!

Та наш Хич Мислячий мислив інакше. Як тільки прийняв владу, одразу ж, першим своїм вердиктом, заборонив для жінок Привілей Третій. Після цієї заборони інтимну лірику пишуть лише старенькі продавці галантереї. І тільки дочка генерала Хипіца — найближча знайома Хича — порядком винятку має право займатися цим жанром. Яка несправедливість! Та це ще не все...

Другим своїм вердиктом Хич заборонив Привілей Перший. Модний одяг відтоді дозволено носити жінкам еліти тільки в своїй кімнаті. На вулиці і в офіційних установах всі аристократки носять, як і чоловіки, форму свого кола. Ви розумієте, як це трагічно?! З усіх прав тільки й лишився Привілей Другий, що й було узаконено Хичем Мислячим у спеціальному вердикті під назвою "Закон ложа". Ні, це жахливо! Уявляєте, в якому ми становищі?

— Не уявляю... — зітхнув Іван. — Ложе аристократки — і раптом без моди і лірики...

Це "співчуття" зворушило Хет. У голосі її забринів смуток:

— Ах, минув золотий вік класичної щактифської філології!.. Кілька поколінь тому, під час блаженного правління Хича Приємного, філологія особливо розквітла.

Цей Хич, як відомо, був покровителем чоловіків, що, досконало оволодівши майстерністю кохання, взяли собі за життєву мету всіляко догоджати жінкам похилого віку. Хич Приємний часто приймав у своєму палаці цих схильників любові. Навіть орден відповідний наказав заснувати і нагрудний знак викарбувати: металевий дванадцятикутник, на лицьовому боці рельєфний напис: "ЗДАТНОМУ", на зворотному — "ЗА ОСОБЛИВУ ПРИЄМНІСТЬ".

Але — невблаганна доля! — все, що по-справжньому мудре, завжди недовговічне. На десятому році свого правління Хич Одинадцятий завагітнів і вмер од передчасних пологів. Подейкують, що цей видатний державний діяч був переодягненою жінкою, та чого не наплещуть злі язики...

Хет щиро захопилася, навіть обличчя її стало не таким бляклим. Видно було, що правління Хича Приємного — одна з найулюбленіших тем Купхейпової дочки.

— Мало, дуже мало тепер справжніх інтелектуалів! Неповторна старовина... Оголосивши себе верховним магістром ордену Здатних, Хич Приємний утворив при своїй канцелярії спеціальний комітет із найстаріших та найобізнаніших філологів і ошчасливив їх історичним завданням — їм доручалося знайти в давніх архівах та під руїнами древніх міст перші провіщення пророків відносно ордену Здатних...

Хет говорила й говорила. Та Іванові вже трохи набридли оті мандри в минуле щактифської філології. Вмостившись у глибоке крісло, слухав неухважно, блукав поглядом у туманній височині.

Було ясно, що оця Хетат Ааф по самі вуха закохалася в нього, і це трохи непокоїло. Не те щоб Іван боявся жінок, просто напосідання цієї екзальтованої особи ще більш ускладнювало і без того неприродне становище Бідила.

Дослідник в ролі піддослідного... Засинає, прокидається, а над головою, як і раніше, — непорушне, кошлате сонце, тьмяне, каламутне небо... Небо Щактиф, мертво, безхмарне...

І раптом там, у зеленкуватому серпанку, з'явився, заблискотів великий військовий штейп. Саме такі повітряні кораблі показував горбань на жовтому екрані, розповідаючи про Хича Мислячого.

За першим штейпом з'явилися ще два, за ними чотири, десять, і от уже все поле зору заповнене їх довгастими хижими тілами. Стеля бриніла од потужного вуркотання двигунів. Грізні повітряні армади сунули небом Щактиф.

— Куди це вони летять? — запитав Іван.

— Ах, чи не все одно! Якись штейпи, кудись летять, може, війна десь почалася, чи вам не однаково?! От краще послухайте, що сталося далі. Філологи потрудилися на славу. Виявилось, "здатні", як окремих, організаційно об'єднаний цех майстрів кохання, існували ще на зорі щактифської цивілізації.

Одне відкриття породило друге: філологу Хипіцу — далекому предку нашого шеф-генерала — під час археологічних розкопок вдалося знайти в купі доісторичного мотлоху вірші перших майстрів кохання.

Поезії були датовані. Саме з Цієї дати і веде свою історію так несправедливо занедбаний тепер жанр інтимної лірики.

— Ясно, — зітхнув Іван. — Але яку все ж таки велику книгу мою ви так сьогодні розхвалювали?

...Нові й нові повітряні кораблі заповнювали небесний простір. Небо Щактиф уже не вуркотало, а глухо і грізно ревло. Щось тривожне, незвичайне відбувалося в Країні Блаженного Спокою.

— На вашому космічному штейпі, — безтурботно щебетала Хет, — я знайшла (так, це відкриття належить тільки мені!) великий пакет з написом: "Любий Ваня, розпечатай, як стане нудно". О, так пишуть тільки закохані жінки! Я це знаю... В пакеті була велика книга...

— Ви оглядали мій корабель? Де зараз "В-18"?

— Так, я була на вашому штейпі в день вашого прильоту. Де штейп зараз, знають лише члени уряду та керівники Легіону Любові. Це — державна таємниця.

— А де та книга, що була в пакеті?

— Книга в центральній бібліотеці Академії наук. З неї, з кожної її сторінки, знімають зараз по десять фотокопій. Я переконана: опублікування цього шедевра спричиниться до нечуваного піднесення нашої інтимної лірики. Ми ще повоюємо із



сатирою!

Цього було цілком досить, щоб надовго зіпсувати Іванові настрої. Дійсно, такий пакет дав йому в дорогу одчайдушний жартівник і давній Іванів приятель космонавт Хозе.

Оце так пожартував! Де, на якому іспанському смітнику викопав він отой мотлох?

Спробуй поясни тепер шановній Хет, що на Землі давно вже забули таку, з дозволу сказати, поезію...

"Любий Ваня...", "як стане нудно...". Розвеселив!

От тепер Іванові й справді нудно!..

— Хет, послухайте, як власник книги, я не дозволяю її фотографувати та передруковувати. Наскільки я встиг зрозуміти, приватна власність — ваша святиня. Отже, мою книгу прошу принести мені сьогодні. Я теж... е-е... хочу її почитати.

— Цього зробити не можна, книга вже стала власністю нашої держави. Забрати її — зробити злочин проти уряду.

— Але ж, Хет, де логіка? Ви ж...

— Логіка як наука у нас заборонена.

— Тим краще для логіки. Але де ж послідовність? Ви щойно розповідали мені про вашу ненависть до вашого уряду. Забрати книгу у ненависної вам держави цілком відповідало б вашим переконанням. Чи не так?

Хет не розгубилася:

— Ах, любий, ви так погано мене слухали! А це так складно... — І слово в слово із заученими манірними інтонаціями стала повторювати свою сьогоднішню сповідь: — Дві Хет, чужі, не схожі одна на одну, живуть в одному моєму тілі. Дві Хет. І якщо перша стверджує, друга завжди заперечує, перша захоплюється, друга...

Над входом блиснув вогник. До кімнати швидко ввійшов Чакт.

— Іване! — вигукнув він, та, помітивши сестру, одразу ж перейшов на офіційний тон: — Бідило, батько сьогодні мені доручив займатися з вами. Хет, ти заважатимеш.

— Нахабство... — просичала Хет. — Нахабство — найяскравіша риса твоєї індивідуальності! — І крутнулась перед Іваном: — Любий, у мене негайні справи. Ну, не гнівайся, я мушу тебе покинути!.. — Зробивши якийсь чудернацький реверанс, вийшла. Бідило не гнівався...

— Друже! Така новина! — схвильовано мовив Чакт. — Генерал Хипіц дозволив зняти з тебе карантин. Негайно ж ходім до мене!

Чакт жив у просторій затишній кімнаті на найвищому поверсі тої дванадцятикутної вежі, що височіла в центрі даху академії. Кілька прозорих шаф, заповнених книгами, ложе, столик та два глибокі крісла — оце й всі меблі.

Крісла стояли біля справжнього, не намальованого, вікна, а це, як на шактифські житлові умови, — величезна рідкість.

— Ну чого ж ти не радієш? — запитав Чакт. — Ти ж вільний, карантин знято...

— А я можу сам ходити по місту?

— Юридично — можеш, але фактично... На перших порах поки що не треба. Боюсь,

не повторилася б твоя сутичка з легіонерами. Пам'ятаєш, там, біля киптип'якового комбінату? Одне слово, гулять гуляй, а не забувайся: у Легіона Любові тисячі очей і вух...

Помовчали.

— Ну, як тобі мій закапелок? — запитав Чакт.

— Подобається: просто й просторо. Слухай, не можу збагнути, чому це з мене раптом зняли карантин. Чи не криється тут чогось такого...

— Е-е, бачу, вже й на тебе наш блаженний спокій впливає.

— Та у вас тут і збожеволіти не довго.. А все ж ти поясни, з якої це радості генерал так роздобрився.

І Чакт пояснив. Генерал Хипіц, як і більшість його колег, дуже "не любив" випити. Пив генерал хвацьки, чорно нив, і, коли напивався, весь інститут відпочивав.

Справа в тім, що за академічним уставом кожен генерал-шеф кожного інституту двічі на добу (на початку пори малого спокою і по її закінченні) зобов'язаний був виводити своїх професорів на стройову підготовку. Цей обов'язок дуже подобався генералам: саме під час муштри і відчували вони всю свою зверхність над науковцями.

Пили всі генерали однаково. Але, напившись, кожен діяв відповідно до своєї індивідуальності.

Генерал Кап Шкеч, дійшовши того чарівного стану, коли з вух його починала йти пара, завжди розробляв плани все-галактичної війни. Світлою мрією його дитинства було бомбардування й знищення всіх навколишніх зірок.

Генерал Шпац, надудлившись, чекав, поки всі поснуть, пробирався до гардеробної і чистив черевики своїм лакеям: у душі він був вільнодумцем...

Генерал Хипіц, починаючи черговий запій, шикував на академічному плацу всіх своїх професорів і читав їм лекцію про божественну історичну місію надістот у зелених мундирах. Наговорившись, осипав науковців своїми генеральськими милостями — вдовольняв прохання, роздавав ліворуч і праворуч письмові подяки, а то й так, з доброго дива, першому, на кого падав його генеральський погляд, видавав невеличку грошову премію з власної кишені. Потім хвацьки, зі смаком лаяв своїх підлеглих і на дві—три доби звільняв від муштри. Під час такого п'яного просвітлення і зняв він карантин з усіх піддослідних.

— А в мого батька сьогодні ювілей... — всміхнувся Чакт.

— Який?

— Рівно двадцять п'ять років, як йому зробили фео (и;г)ктак.

— А це що за диво?

— Це не диво, а спеціальна операція на хребті. Після неї кожен стає горбатим. Горбаті чоловіки у нас вважаються особливо елегантними. Все те від Хича Вісімнадцятого пішло. Він був горбатим і придворні слуги його, щоб якнайбільше сподобатися своєму правителю, стали робити собі такі операції. Згорбатіють, а потім ще й кожні п'ять років ювілей святкують...

— Люблять у вас ювілеї!

— Та люблять...

— А от як ти думаєш, Чакте, невже твій батько і досі цікавиться дослідженням моєї душі? — запитав Іван. — У мене таке враження, що все це тільки завіса, за якою ховається щось дійсно важливе. Ця зелена скринька...

— Що за скринька?

— Останнім часом на дослідження він став приносити якусь зелену скриньку з жовтим екраном. Як тільки хто заходить, ховає її.

— Скринька... — Чакт замислився. — Колись під страшним секретом батько розповів, що давно вже працює над якимось апаратом "ХА". "ХА" — по-щактифськи — "слава". Але чим славен буде той апарат, для чого він — так і не сказав. Завіса, думаєш? Ні, мабуть, ти не правий — і тобою, і апаратом батько цікавиться в рівній мірі. А втім — хтозна...

В кутку щось загуло, затріщало, і тільки тоді помітив Іван білу скриньку з круглим екраном. Скринька деренчала, як допотопний польовий телефон, по екрану бігали зелені зигзаги.

— Еге! — заметушився Чакт. — Буде якесь урядове повідомлення. На центральній студії вимагають ввімкнути всі кейфи.

Чакт щось повернув, щось натиснув на скриньці — і тремтяче зелене світло залило опуклий екран.

— Увага! Увага! Увага! — лунко забубонів металевий голос. — Хич мислить! Слухайте новини. В Країні-12 заколот. Нечестива чернь насмілилась заарештувати самого намісника Хича. Місцеві брати свідків офіційно оголосили, що більш не вважають себе рідними братами щактифських свідків. Ці зрадники підступно приєдналися до бунтівників і навіть більше — увійшли до складу новоутвореного уряду. Так званий революційний уряд заборонив руйнувати тетраедри і наказав всім повстанцям в ім'я порядку й законності схилитись, як і раніш. Але наказ ніхто не виконує. В країні епідемія хакахо, в місті Брондег о (и;г)б зруйновано всі тетраедри. В руках заколотників дві повітряні армади. Хич Дев'ятнадцятий Мислячий послав у Країну-12 десять благочестивих армاد. Увага! Увага! Увага! Хич мислить! Хич ехип!

Екран погас.

Тихо в кімнаті. За вікном жовтою метелицею метушаться десятки академічних штейпів — то повільно опускаються на дах, то злітають з нього. Довгасті, квадратні, ромбовидні, конусоподібні, з хижим приглушеним вуркотанням снують під волохатим сонцем...

— Оце так новина... — глухо вимовив Чакт. — Невже придушать?.. Десять армاد послали...

І знову мовчання. Тільки штейпи вуркочуть та за стіною у коридорі бринить Голос Безсмертного.

— Розкажи мені про цю країну, — попросив Іван. — Чому в неї така дивна назва?

— Назва як назва... — Чакт присунувся до вікна. — Всі країни, крім словесних, мають ще й цифрові офіційні назви. Щактиф, наприклад, Країна-1, Дервердег о (а;г)с —

Країна-2. А Країну-12 інакше ще звать Еєґ о (о;ґ)п, що в перекладі на шактифську значить: Країна Підземного Полум'я.

О, то незвичайна країна!.. Всі держави темної півкулі одержують по плану Хича енергетичну допомогу. Незліченними артеріями крізь моря й гори тече з освітленої половини планети сконденсована енергія сонця. Тисячі рукотворних світил гріють і освітлюють землі держав Ночі. І за ці світила, за експортоване сонячне тепло кожна держава, кожна мисляча істота розраховується дзвінкою готівкою і схилинням, вічним схилинням перед тетраедрами Безсмертного.

Лише Еоп не отримувала енергетичної допомоги. Десятки діючих вулканів зігрівають і освітлюють цей невеличкий материк. Надпотужні родовища газу живлять еопську промисловість.

Досі уряд Країни Підземного Полум'я визнавав зверхність Хича. Тільки завдяки цій зверхності і вдалося встановити на тому хиткому від землетрусів ґрунті зелені тетраедри Безсмертного. Не розумію, — закінчив Чакт, — чому революційний уряд заборонив їх руйнувати?

— А хіба ти не чув, в тому ж уряді свідки сидять. Як їх? Брати свідків.

— Та чув...

— Ну все ж ясно!

— Що ясно? Вони ж більше не вважають себе рідними братами наших свідків...

— Значить, у двоюрідні перейшли, — всміхнувся Іван. — Слухай, звідки у вас така любов до цифрових назв?

— То все наш Хич Мислячий старається. Він, як тільки прийняв владу, одразу ж заснував Департамент Державної Арифметики. Звідти все й пішло. Навіть планета наша тепер офіційно іменується Планета-1. Вся країна поділена на шістдесят дев'ять секторів. Кожен сектор на шістдесят дев'ять провінцій. Столиці секторів і провінцій теж мають цифрові назви. Наприклад, столиця Чотирнадцятого Сектора — Місто-14, столиця Третьої Провінції П'ятнадцятого Сектора — Місто-15—3.

А зараз Департамент Державної Арифметики розробляє Законопроект про перейменування всіх живих істот планети. Всі імена, прізвища та прізвиська мислячих організмів і тварин будуть замінені на цифрові назви.

В небі знову загули бойові штейпи, важкою, зеленою хмарою закрили сонце. Десь там, за жовтим обрієм, на темній нічній півкулі, ясно палахкотіла бунтуюча Еоп. Нові й нові повітряні армії посилав Хич на підкорення Країни Підземного Полум'я.

Чакт сумовито зітхнув:

— Гарно жити, мабуть, на вашій Землі, весело...

— Воно й у вас можна було б веселіше, та дуже ви якісь слухняні, кожному хипіцу підкоряєтесь. На Землі теж колись такі проживали. Народ — не народ, а так, соціальний прошарок між хазяїнами-гнобителями і робочим людом. У нас всяке бувало...

— Все одно на вашій Землі вільніше жити. У нас зовсім не так...

— Самі винні.

— Правда, щира правда... — Чакт задумливо примружив очі. — Що ми знаємо про наш народ? От я, вчений, фахівець спіритофізики, а історію свого народу знаю набагато гірше, ніж, скажімо, історію Дервердас. І що слухняні ми, теж правда, та не лише слухняні — боязкі, власної тіні лякаємось...

Влаштував мене якось батько на завод гравітаційних гармат. Знав я, проти кого готується зброя... Але замість того щоб стати ближче до шхуфів, зв'язатися з несхильниками, боротись, я потихеньку втік. Звільнився за власним бажанням. Довго потім переживав, що і цей мій крок можуть зрозуміти як знак протесту.

О, той принизливий, тваринний жах перед всюдисущими легіонерами! Який ти щасливий, що ніколи не знав цього огидного почуття...

Ти думаєш, отам, біля киптип'якового басейну, ти просто заступився за шхуфа, вдарив легіонера та й усе? Ні, то ти тяжку біду мою — рабське боягузтво вдарив! Вдарив і — я дуже хочу в це повірити — смертельно її поранив...

В кутку знову загуло, затріщало. Спалахнув круглий екран.

— Увага! Увага! Увага! — забубонів все той же металевий, голос. — Хич мислить! Дивіться, слухайте, радійте! Благочестиві воїни святкують першу величну звितягу. Іменем Безсмертного наші повітряні армади зрівняли з землею місто Брондео (и;г)б — важливий еопський промисловий центр і столицю Брондибської провінції. Увага! Увага! Увага! Хич мислить! Дивіться репортаж! Дивіться наш репортаж!

Затремтіли осяяні прожекторами штейпів темні скелі, хребти. В пільмі — далеко-далеко — над конусами кратерів колишуться червоні вогні. Пільма в глибоких долинах. Над горами, в чорному зоряному небі, — тривожні заграви.

Околиці величезного міста, — зйомки, як і попередні, з повітря.

— Брондиб, — пояснює Чакт. — Дивись, дивись, що вони роблять!

По тому, як напливає, збільшується зображення, ясно, що штейп, з якого ведеться зйомка, швидко знижується. І от уже з висоти п'ятиповерхового будинку — зовсім близько! — друзі бачать квартали, площі повсталого міста.

Величезні червоні вогнища, тисячні чорно-жовті юрби. Жодної істоти в білому чи зеленому! Смолоскипи над юрбою, смолоскипи на балконах, смолоскипи на дахах будинків. Глухий шум, схожий на рев прибою... Але штейп уже піднімається.

І знову з великої висоти панорама Брондиба. Грізною хмарою нависли над ним бойові армади Безсмертного. Зарохкало, загриміло, жовті спалахи мигтять на щактифських штейпах.

— Що це?! — стискає Іван Чактову руку.

— Хичисти обстрілюють Брондиб з гравітаційних гармат.

І раптом тисячі широких променів прямовісною зливою впали на житлові квартали. Осідають, розвалюються будинки.

З десяток повстанських штейпів соколами шугнуло в ревучу гущавину карателів. Мов шпаги, схрещуються в чорному небі зелені промені. Ось зайнявся, упав важкий корабель хичистів, ще два хижаци оповилися білим полум'ям.

Та сили повстанців тануть. І от уже останній штейп з червоними трикутниками на

боках, палаючи, іде на таран...

А там, де було величезне місто, куриться згарищами чорна нічна пустеля.

Гаснуть зелені промені. Тільки заграви в безпросвітному небі не погасають, не бліднуть — далекі, криваво-багряні, хитаються, хитаються, немов дишуть...

Чакт зігнувся, затулив долонями обличчя, плечі тремтять.

— Не треба, — Іванові в горлі пекучий клубок гніву. — Не треба... — І раптом міцно, як давнього, задушевного однодумця, обняв Чакта. — Не треба, товаришу. Ні, таке в нас, на Землі, не забувають...

— Клянусь! — схопився Чакт. Блідий, урочистий, підвів стиснуті кулаки. — Клянусь! Не забуду! Клянусь!

Екран кейфу давно погас. За вікном строкатою віхолою кружляли незліченні штейпи, туманилось неба, над безмежним містом, — нічого цього Іван не бачив.

Він щось вирішував, і чоло його тьмарилося, він щось пригадував — болюче, давне, на щось велике зважувався, на грізне, безповоротне...

І як рішення, як невблаганний, всім єством усвідомлений висновок, прозвучало глухо:

— Клянусь!..

З тієї хвилини тривожні думки про втечу, про "В-18" відступилися від Івана Бідила.

Почалося нове життя. Ніхто уже нічого не наказував, ніхто не замикав у чотирьох стінах. Офіційно дозволено було навіть ходити по вулицях академічного містечка, що купчилося посеред озера, на невеличкому острові.

Але яка то була воля!

От хоч би з тими поручнями. Іван часто приходив на набережну і, спинившись біля поручнів, вдивлявся в каламутну воду.

Уже в першу добу він з цікавістю відзначив, що водна фауна Щактиф куди багатша від наземної. Іван виявив і Запамятав близько десяти видів якихось рибоподібних істот.

Годинами простоював Бідило, захоплено вивчаючи ці мляві, бліді створіння, і ніхто йому нібито не заважав. Та варто Іванові тільки перехилитися через поручні, як одразу ж невідь звідки з'являлася ввічлива й ласкава особа в жовтувато-білому халаті.

Спершу чемно застерігає — глибоко, мовляв, втопитись можна, а потім, якщо застереження не впливає, просто ввічливо відштовхує: "Одійдіть, ваша схильність, одійдіть! Все одно па той берег не втечете".

А часто й таке траплялося: блукає коридором чи сидить у пустій кімнаті і раптом відчуває: на нього хтось дивиться. Відчуття настільки сильне, що навіть з певністю можна сказати, з якого боку, крізь яку абсолютно непрозору стіну стежать за Іваном пильні очі спостерігача. Як не боровся з собою, як не переконував — моторошне відчуття чиеїсь присутності не залишало його.

"Чи не божеволію я?" — бідкався Іван. Часом йому здавалось — чи здавалось, чи насправді воно так було? — ніби він бачить своїх незримих наглядців. Спиною, потилицею відчуваючи погляд, Бідило інколи несподівано повертався і За якусь мить на полірованій стіні бачив зникаючий туманний обрис.

Якось Бідило сидів в одній з кімнат академії перед кейфом. Передавали чергове урядове повідомлення з театру воєнних дій. Бої точилися з перемінним успіхом. Щактифська гравітаційна артилерія зруйнувала два робітничих селища. Війська Хича мали незначні втрати: "смертю хоробрих" загинули два генерали і один полк. Деякі еопські свідки із деякими щактифськими свідками продовжують жваву торгівлю зброєю та боезапасом через деякі нейтральні країни. Декілька сімей тубільних братів свідків перейшли на сторону Щактиф і передали хичистам деякі важливі військові таємниці.

— Собаки... — скривився Іван і раптом відчув, що ззаду на нього знову хтось дивиться. Різко повернувся і від здивування аж очима закліпав: на лискучій жовтій стіні неясною тінню туманилося обличчя Купхейпа. Немов на фотопапері, зануреному в проявник, вимальовувалось спершу неясно, потім все чіткіше й чіткіше лице дослідника Іванової душі.

Погляди зустрілись.

— Здоровенькі були! — вклонився Бідило.

Лице горбаня почало гаснути, даленіти і через мить зникло зовсім.

Ні, Купхейп не забував про свого піддослідного. Двічі, а то й тричі за пору малого спокою кликали Бідила до Тихого залу. Дивні, чудернацькі експерименти робив Купхейп над своїм, таким слухняним тепер, феноменом. То штрикав голкою в литку і наказував думати про щось приємне; то, всадивши в крісло і надівши шолом, несподівано перевертав Івана разом з кріслом; а то, докладно зі смаком розповідаючи про Свято Пітьми, під час якого всі здорові повнолітні жінки стають матерями, несподівано запитував: скільки буде, якщо сімнадцять помножити на сто тридцять п'ять.

При всіх цих таємничих маніпуляціях на столі стояла незмінна зелена скринька.

Прийде Іван після такого сеансу до Чакта, поділиться враженнями — і посміються, і посумують... Іван подовгу розповідав другові про Соціалістичну Землю. А найбільше — мріяли. Обмірковували свою майбутню боротьбу за волю Щактиф.

Якось, ідучи до Чакта, Бідило знову побачив таємниче багряне сяйво. Червоне марево пропливло через коридор, пройшло крізь стіну, зникло. Та голос, гнівний, громовий, довго ще блукав тьманими лабіринтами академії:

— Ууммб! Смерть служителям! Вище, вище червоний вогонь!

— Що це за диво? — запитав потім Іван у Чакта.

Той схвильовано застеріг:

— Не здумай ще когось про це розпитувать. Одного такого питання цілком досить, щоб опинитися в Притулку Блажених Учнів. Гляди, не забувайся! — І вже спокійнішим голосом пояснив: — Це явище у нас всі називають приви́дом хакахо. Що воно таке — ніхто з наших не знає. Одне ясно: привид — справа рук несхильників. Мабуть, тут щось пов'язано з гравітаційними полями, а втім — хтозна... Красива штука! Служителі бояться її більше смерті...

Чакт був переконаний, що в країні живе й діє революційне підпілля.

"От би з ними зв'язатися..." — зітхали друзі. Але як? Все частіше й частіше навіть

урядова преса повідомляла про спалахи хакахо. Шхуфи розбивають тетраедри, не погоджуються віддавати немовлят до педагогічних комбінатів, а то й просто організовуються і не виходять на роботу. Таких шхуфів називають несхильниками. Легіонери їх арештовують і в закритих штейпах відвозять до Притулків Блаженних Учнів.

Іван запитав, що це за притулки, він уже стільки чув про них.

Чакт довго пояснював, але, так і не пояснивши, махнув рукою:

— Про не ніде не пишуть, не говорять, а сам я там поки що не був.

Одне Іван збагнув з Чактової розповіді: притулок — це щось середнє між закритим учбовим закладом з примусовим навчанням і вишукано-модерною в'язницею.

— Хоч би одного служителя, який має зв'язки з несхильниками... — сумовито зітхав Чакт. — Служителя... Чи є такі серед них? От, наприклад, працює на киптип'яковому комбінаті кулінар Пейч. Ніби нічого, добрий, шхуфів не б'є... Та спробуй при ньому заговорити про підпілля — поблідне, злякається. І це найчесніший з моїх знайомих! Нехай їм лихо... Ходім краще погуляємо...

Друзі бредуть хифовими заростями, сідають на лаву. Крізь чагарник жовтіють стіни академії, поблискує якийсь басейн. Пурхають прозорокрилі фит, по стовбурах повзають іскристі равлики. Вітру, як завжди, нема, та брудно-жовті квіти — великі, кожна з полумисок — ритмічно похитуються обабіч стежки, немов танцюють. Іван встиг уже докладно вивчити ці рослини: не простий у них танець. Довгими мокрими пелюстками, як спрути помацками, квіти спритно хапають сяючих золотих мух...

— Розкажи мені, Іване, — просить Чакт, — як там у вас на Землі зараз...

— Та так, як і у вас колись буде.

— Хтозна... — хмуриться Чакт. — От і підпілля у нас, по всьому видно, існує, і несхильників все більшає й більшає (до речі, перші несхильники з'явилися саме отут, на цій шактифській землі), а все ж... Розумієш, сумніви у мене... Дуже вже пригноблені наші шхуфи, пригноблені і пригнічені. Чи зможуть несхильницькі керівники-інтелектуали, — а вони безперечно інтелектуали, — підняти на повстання отаку темну інертну масу...

— Піднімуть, — всміхається Іван. — Та їх і піднімати не треба буде, самі встануть. У нас теж були всякі хичі мислячі і свідки Сонячного Вседержителя. Були, та й слід за ними запав. І у вас так буде.

— Чи буде?

— Буде, обов'язково буде. Он в Еоп уже заворушилося, а там і Шактиф на черзі. Дадуть шхуфи вашим свідкам грішним коліном під святе гузно, еліту розженуть, от і буде у вас так, як на Землі. Гуртом світом володіти станете. Нероби-захребетники тільки у казках залишаться. Щезнуть гнобителі, а з ними й раби, зникне кривда і страх. Вільні й рівні житимете, як побратими... Правда, і до голубих палаців майбутнього спробують знайти дорогу такі, як твій батенько та сестричка. Перекрасяться, перелицюються, їх ньому вчити не треба... Ми, земляни, добре напрактикувались розпізнавати оці мислячі організми — за сто верст по запаху чуємо. Знаєш, що ми з



ними робимо? Можу поділитися досвідом, а ти слухай і на вус мотай, бо пригодиться...

У нас так буває: десь в Америці а чи, скажімо, в Антарктиді виявляють підлабузника або — ще гірше — кар'єриста, одне слово, якогось хипіца перелицьованого. Виявлять і одразу ж його, раба божого, в окрему хатку. А кожна така хатка з вічно квітучим садом, альтанками і фонтаном височенною сталевую стіною від соціалістичного світу відгороджена.

Їсть, п'є хипіц що хоче і скільки хоче. Одне лишень цьому особню суворо заборонено — працювати, трудитися. Дуже нудно йому живеться — людей не бачить, прислужують і всю домашню працю виконують догідливі й коректні, але абсолютно німі роботи.

— Ну й як, — поцікавився Чакт, — допомагає?

— А що ти думаєш, багатьох перевиховали. Хоч заднім числом, а людьми стали. Проте на декого і це не впливає. Живе собі такий мислячий організм, аж пухне з безділля, аж говорити розучується, а до людей, до праці — києм не виженеш.

А трудові справжні люди у нас живуть весело. Весело і дружно, як одна велика сім'я. Дарма, що різні континенти й мови не однакові.

Акиро — товариш мій — сам японець, а вивчив німецьку й російську. Тепер Маркса і Леніна в оригіналі читає.

— А хто такі Маркс і Ленін?

— Найбільші вчителі, найближчі друзі трудового люду... — І Бідило довго розповідав Чактові про життя і вчення Маркса і Леніна.

У Чакта аж очі сяяли від захоплення.

Зненацька щось хруснуло, Іван озирнувся, замовк.

— Дивись, — штовхнув Чакта, — дивись... Все чув...

Позад, крізь чагарник — метрів за п'ять від них — темніла чорно-жовта постать. Кремезний шхуф обламував з хифів молоденькі їстівні гілочки...

Постать обернулася — то був Шат.

Минали доба за добою. Пора малого спокою змінювалася порою великого. Та справжнього, щасливого спокою не було в Івановій душі.

— А чи не пора вже нам починати діяти? — все частіше й частіше запитував в свого шактифського друга. — Захопити б десь на даху академії потужний штейп та й перелетіти до еопських повстанців. Га? Як ти гадаєш?

— Ні, — Чакт сумовито похитав головою. — Це самогубство. На цивільному штейпі, який би великий він не був, ми не проб'ємося крізь гравітаційне поле Золотої Завіси і крізь пояс бур, що оточує Завісу з усіх боків. Тільки надпотужні бойові штейпи можуть подолати ці перешкоди. Ну, ти не журись, із несхильниками ми все-таки зв'яжемося. Це я тобі точно кажу.

Все довше й довше засиджувався Бідило у Чакта. Безліч книжок з найрізноманітніших питань науки і техніки прочитав у його світлій кімнаті.

І чим більше Іван читав, тим сильніше відчував неймовірно різке протиріччя між високим рівнем наукових досягнень і надзвичайно низьким, убогим, спотвореним трохи

не до маразму, душевним світом щактифських інтелектуалів. А втім, добре розміркувавши, дуже скоро Іван перестав дивуватися: нічого неприродного в цьому не було. Саме таке становище і повинно скластися в застарілому гнобительському суспільстві. Саме так і було на Землі в останні десятиліття догнівання капіталістичної цивілізації...

Якось, зайшовши до Чакта, Іван застав його в дуже тривожному, сумному настрої: ще б пак, Купхейповими дослідями зацікавився сам генерал Хипіц, а це так, з доброго дива, ніколи не бува. Отже, сьогодні, під час чергових занять у Тихому залі, до них має завітати сам шеф.

— Чи не пронюхав старий служака про апарат "ХА"? — турбувався Чакт. — Коли він дізнається, що батько таємно від академічного командування веде якісь досліді, буде велика біда.

Чактові приятелі — службовці генеральської канцелярії — розповіли по секрету: сьогодні зранку Хипіц замкнувся з трьома членами академічного відділення Легіону Любові й з двома представниками інститутської філії Ліги Прихильників Веселого Настрою. Оце вже третю тоцу вивчають вони особові справи Купхейпа, Чакта і Хетат Ааф.

Друзі не встигли й обговорити цю неприємну новину, як з'явився той же високий хичист, що недавно приносив запрошення Великого Перукаря, і з незграбною ввічливістю запросив Івана до Тихого залу.

В залі уже чекали Купхейп і Хет. Трохи згодом увійшов Чакт. За шафами порався, щось прибираючи, всюдисущий Шат.

Незвичайний, підкреслено урочистий вигляд мав такий знайомий уже Іванові Тихий зал. Все — від жовтого екрану, Задрапованого зеленою матерією, до сліпучо-білого, щойно, мабуть, випрасуваного одягу дослідників — говорило про величність очікуваного моменту...

Нарешті він настав. Не встиг Купхейп надіти Іванові шолома, як тричі спалахнув зелений вогник, і Тихий зал — вперше! — наповнився вібруючим, монотонним дзвоном.

Панель рвучко відсунулась. Карбованим кроком, притискаючи до грудей скриньки з рефлекторами, до залу увійшло 3 десятків височенних хичистів. Вишикувались вздовж задньої стіни, зазмерли, як почесна варта. І тоді через поріг важко переступила товстенька присадкувата особа з випнутим черевом і запалими грудьми.

Іван миттю впізнав того "офіційного представника", на якого він так необачно начхав у перший свій щактифський день.

Ставши наввипинки, генерал викинув убік правицю із стиснутим кулаком.

— Хич ехип!!

— Ехип! — ревноли в один голос з почесною вартою Купхейп, Шат і Хет. Чакт теж вигукнув офіційне вітання.

Горбань почав доповідати про перші наслідки своїх досліджень.

— Вата схильність! — читав з аркушків блідий Купхейп. — Проблеми боротьби з хакахо зобов'язують нас, вірних служителів, досконало знати етіологію і патогенез цієї

нечестивої недуги. Глибоке дослідження душі мислячого організму, знайденого у космічному штейпі, що впав у море недалеко від мису Блажених Учнів, дало перші цікаві наслідки. Космічна істота — ось вона, перед вами, — називає себе Іван Бі-ди-ло.

Подальші дослідження, — продовжував горбань, — дали змогу встановити цілковиту схожість, ба навіть тотожність Іванової душі і типової душі шхуфа (стандарт ХЦ-112-к), хворого на хакахо другої стадії. В перспективі майбутніх досліджень вимальовується можливість знайти справді всемогутні засоби в боротьбі проти хакахо, що останнім часом все більше й більш...

— Експерт Купхейп!! — рикнув генерал, що досі стояв наввипинки з виряченими очима. Він, здається, так нічого і не зрозумів з цієї наукової балаканини. — Експерт Купхейп! Маю честь вручити вам пакет від Великого Перукаря й Генерального Цензора держави Щактиф! Хич ехип! Я не знаю, якого змісту документ, запечатаний у цьому пакеті. Сподіваюсь, хочу вірити, що ви нічим не прогнівили їх низьку, їх найнижчу схильність... У всякому разі, не надійтесь на моє заступництво — мені відомий кожен ваш крок! Якщо ви вчинили державний злочин, то я, ваш керівник, про це мушу Знати першим. Читайте документ при мені.

Купхейп неслухняними від хвилювання пальцями розірвав цупкий пакет і пробіг очима гербовий, друкований бланк з проставленим угорі прізвищем Купхейпа та підписом Великого Перукаря внизу. Це було друге, на цей раз офіційне, запрошення Хетат Ааф на Свято Пітьми, що мало відбутися незабаром.

Купхейп мовчки подав генералові офіційний бланк.

— О-о! — приємно здивувався Хипіц, переглянувши документ. — Ви зробите кар'єру! Я завжди був найкращої думки про вашу схильність! Мені відомий кожен ваш крок...

Генерал Хипіц був задоволений.

## РОЗДІЛ СЬОМИЙ

Третє, категоричне запрошення Великого перукаря, план Купхейпа і план Чакта. Свято Пітьми.

— Ні, ти тільки уяви! — весело реготав Чакт. — Він їй торочить: "Ми потомствені інтелектуали! Ми аристократи думки! Твій прадід вдосконалив гравітаційну гармату, твій дід винайшов прожектор спокою, твій батько скоро подарує уряду винахід епохального значення, і ти, ти розділиш ложе своє з перукарем?!" А вона так грайливо-трагічно: "Ах! Я стану жертвою... Я передчуваю своє згасання..." Ну й весело ж було!

— А чому Купхейп не любить перукаря? Адже це не простий — Великий Перукар. Він же і цензор, і лідер партії, навіть генерал Хипіц вважає за високу честь передати його любовну писульку.

— Е, ти не знаєш мого батька! Мій батько — цікава істота... Він до фанатичності відданий всій цій перукарській еліті і в той же час має нехай старомодну, але свою власну гордість.

Інтелектуал! Аристократ думки!

Цілком широко схиляючись перед урядовцями, він підсвідомо відчуває свою

зверхність над ними. Але все — до певної межі. Тільки до певної межі... От послухай:

Всюдисуща, всемогутня  
Всесвіт обійматиме можновладна Думка,  
Чорні туманності застояного часу  
Сліпучим променем протинатиме Мисль,  
Веселі вихори швидких комет  
По синьому космосу пустить Розум,  
Новітні зорі засвітять Мудрість,  
Якщо їм це милостиво зробити дозволить  
Хич Девятнадцятий,  
Хич Мислячий,  
Хич-Перукар...

— Ого! Вірші?

— Так... Вчора знічев'я... А що, нічого?

— Для початку нічого. Цілком пристойно для початку... От тільки... не радив би я тобі, чоловіче добрий, так голосно та ще й про Хича. Сам же казав, що у ваших легіонерів, перукарів та їм подібних тисячі вух і очей. Не подобається мені оцей Шат. І потім... Давно вже я хочу спитати у тебе, що це воно за чудасія така... — І Бідило розповів другові про невідступні відчуття чиеїсь присутності, які й досі не давали йому спокою, тільки-но залишався він на самоті. Розповів також про туманні, швидко зникаючі тіні на стінах, про досить виразне, рухливе зображення Купхейпа, що одразу ж розтануло, коли погляди їх зустрілись.— Не знаю, чи я божеволію, чи справді ваша цивілізація так високо сягнула, що вже й крізь стіни навчилися підглядати.

— Можу тебе заспокоїти, ти здоровіший за самого Безсмертного. А підглядати крізь стіни у нас дійсно вміють. І підглядати, і підслухувати. Коли той, хто підглядає, намагається створити на екрані більшу контрастність і переходить певну межу енергетичного режиму, інколи може виникнути так Звана ретроспективна видимість. Себто той, за ким підглядають, може бачити того, хто підглядає. Зараз на замовлення Ліги Прихильників Веселого Настрою, Легіону Любові та ще деяких контррозвідок кілька дослідницьких інститутів вивчає це явище. Дуже воно не до вподоби шпигунам Хича.

— Друже, розкажи мені нарешті про цей таємничий Легіон. Я вже знаю, що з усіх ваших контррозвідок ця організація найбільш активна. І все ж не віриться: невже вона й справді така всемогутня? Про що б не зайшла мова — скрізь Легіон, Легіон...

— Дався тобі той Легіон. Про Легіон говорити — все одно що про смерть думати. Послухай, що я тобі скажу, і ніколи більше про це не питай. Є у нас повір'я: хто про Легіон говорить, сам у Легіоні опиниться. Я не марновірний, але цьому вірю. У нас навіть закляття проти легіонерів є...

— Ясно, — всміхнувся Іван. — Я чув, що логіка як наука у вас заборонена. Це правда?

— Правда. При чому тут логіка?

— А при тому, що про легіонерів у своїй кімнаті ти боїшся розповідати, а вірші проти Хича читаєш. Сам же щойно сказав: у вас і крізь стіни підглядають та підслухують. Отож не ображайся, що вчу тебе, але...

— Вченого навчати — марно час витратити! — весело перебив Чакт. — Ти думаєш, чому мій батенько так легко вдруге відпустив мене з тобою на прогулянку? В цій кімнаті треба \*було зробити обшук. А йди-но сюди. — І Чакт підвів Івана до стіни.

— Бачиш?

Бідило скільки не дивився — так нічого і не помітив. Стіна як стіна.

— А ти уважніше придивись, уважніше...

Іван ще раз пильно оглянув стіну.

— Нічого не бачу...

Чакт від задоволення аж долоні потер.

— Отак і ті, що обшукували, нічого не побачили. Дивись, ось крихітні дірочки... Тепер бачиш?

Тепер Іван і справді побачив. Вся стіна була немов шашелем поточена — вкрита дрібненькими, ледь помітними дірочками. В кожній поблискувало щось металеве, ніби крихітний, з макову зернинку, цвяшок.

— Мій винахід! — похвалився Чакт. — При підгляданні створює завади; на екранах самі розмиті плями вистрибують, а голосів і зовсім не чуть.

— Хто ж обшук робив? Шат, мабуть?

— Який там Шат! Батько і один спіритофізик молодий. Здається, він мені співчуває, може, тому нічого й не помітив. У нас з батьком давня війна. Не любить він мене, не любить і боїться... О, я тобі ще одну штуку покажу. Цікаву. Хочеш зараз мого батька побачити?

— І це ти вважаєш цікавим?

— А от зараз сам пересвідчишся. Сідай сюди, — і Чакт присунув до кейфу глибоке крісло.

— Чи не буде твій татунь виступати по кейфобаченню?

— Мій татунь зараз вдома, і зараз ти його побачиш.

Чакт довго щось налагоджував, порпався в кольорових дротинках численних приладів, що стояли за кейфом на двох металевих столиках. Потім дзенькнув якимись блискучими важельками, попередив:

— Прошу не говорити зайвого і взагалі протягом десяти йот тримати себе в руках, як це і личить лояльному громадянинуві Шактиф. Мушу на десять цот вимкнути сітку запобіжників.

Минуло кілька нот, і, знову чимсь дзенькнувши, Чакт промовив:

— Все в порядку. Тепер можеш говорити і робити що забагнеться. Дивись сюди...

Екран кейфу заблимав, засвітився, і перед очима друзів, немов із туману, виступило стурбоване, стомлене обличчя горбаня.

— О, та в тебе й справді незвичайний кейф, — здивувався Іван.

— У мене все незвичайне, — самовдоволено хмикнув Чакт. — П'ятнадцять діб

морочив голову, а все ж зробив. У самих легіонерів цієї апаратури нема!

Купхейп щось їв, потім довго ходив по кімнаті, зітхав, розводив руками і, нарешті, сівши на високе ложе, почав роздягатись. Обличчя зосереджене, похмуре...

— Ну й загадав моєму батеньку загадку Великий Перукар, — посміхається Чакт. — Все міркує, як зробити так, щоб і з першим другом Хича не посваритися, і дочку до нього на Свято Пітьми не відпустити... О! Чого це він так злякався?

Горбань підвівся, заблимав очима, похапцем став одягатися. Хтось до нього зайшов — ввічливий, з благородним обличчям, у жовтувато-білому вбранні. Хто ж то? В низькому поклоні незнайомця стільки граціозної гідності...

— Цього тільки не вистачало, — стурбовано шепоче Чакт. — Я так і передчував, накликаєш ти своїми запитаннями про легіонерів якусь біду... Ось він, легіонер, можеш милуватися! Ну чого всміхаєшся? Нічого смішного тут нема! Краще от повторюй за мною, — і, затуливши обличчя долонями, Чакт забубонів:

Фі-фе!

Сорок дев'ять

Сто один

Сто один

Фі-фе!

— Що за дивна формула? — запитав Іван.

— Не формула, не формула... — бурмотав уже зовсім переляканий Чакт. — Не формула, закляття від легіонерів. Повторюй, поки не пізно!..

— Ти що, віриш у закляття?

— Повіриш і ти, як довше поживеш отут...

На екрані горбань і посланець Легіону продовжували низько кланятись один одному. І раптом легіонер красивими, натренованими рухами спритно обняв Купхейпа.

— Ну все, — прошепотів Чакт. — Зараз він батька поцілує...

— Ну то й що?

— Що? Запам'ятай, друже, кого легіонер поцілує, не минуть тому Притулку Блажених Учнів. Поки стоїть Щактиф, ні один із смертних не залишився на волі після цілунку легіонера!

А посланець любові все щільніше й щільніше пригортав обм'якле, зовсім уже безсиле від переляку тіло Купхейпа. Горбань теж, видно, чекав зловісного поцілунку. Та на цей раз доля змилювалася над експертом спіритики. Легіонер розімкнув обійми, Купхейп, майже непритомний, звалився в крісло.

— Улюблений брате мій, — єлейним, добре поставленим баритоном проспівав слуга любові, — даруй нікчемному рабу твоєму оце втручання! Не гнівайся на бідного посланця Легіону, що порушив пречистий спокій твоїх думок...

Купхейп, мов заворожений, не зводив погляду з легіонера.

— Дивина, — зітхнув Чакт, — який він батько мені? Давно ми з ним чужі люди, якщо не більше. А от побачив його у біді — аж серце зайшлося. У вас на Землі буває так?

Іван сумно всміхнувся, поклав важку руку на худеньке плече друга.

— Буває...

— ...а значить, і виховання любові — теж наше завдання, — продовжував на екрані у тій же мінорній тональності посланець Легіону. — Улюблений брате! Іменем Безсмертного замкнулося коло твоїх сумнівів. Легіон Товариства по Сприянню Розвитку Любові до Близького, керуючись єдиним бажанням — полегшити твою душу бентежну, змучену атавістичними батьківськими почуттями, — радить тобі прийняти з пречистою любов'ю оце третє, категоричне запрошення Великого Перукаря. Легіон Любові радить, — у медовому голосі легіонера забриніла сталь, — категорично радить не перешкоджати здоровій, молодій, прекрасній Хетат Ааф зустріти своє перше Свято Пітьми з благородним другом Хича Мислячого! Хич ехип!

— Ехип... — ледве чутно відповів Купхейп.

— Покличте сюди Хетат! — тоном наказу запропонував легіонер. Не минуло й цоти — Хет у кімнаті. Десь, мабуть, недалеко була, а може, й біля входу підслуховувала.

— Хетат! — виструнчився легіонер. — Хетат Ааф! Експерт спіритики, спіритології та спіритографії Купхейп Х'юп Купеп, що мав честь бути причетним до вашої появи на цей світ, по-батьківськи — даруйте цей нудний архаїзм! — благословляє вас на перше Свято Пітьми, яке ви зустрінете з Великим Перукарем Щактиф! Ось, прийміть! — і легіонер подав схвильованій Хетат зелений сяючий пакет. — Не смію більш заважати вашим світлим радощам з приводу цього останнього, категоричного запрошення. І пам'ятайте: Хетат Ааф мусить зустріти Свято Пітьми в доброму здоров'ї! Хич ехип!

Легіонер вийшов. Кілька цот батько й дочка кожен по-своєму мовчки переживали щойно почуте. Горбань із заплющеними очима напівлежав у кріслі, Хет викручувалась перед великою лінзою якогось приладу, що правила їй за дзеркало.

Раптом Купхейп встав, рвучко схопив за руку Хет і не повів — потягнув її кудись по коридору...

— Що це він замислив? Чи не вбивати збирається свою дочку, щоб зберегти честь? — вголос подумав Іван.

— Ні, такого у нас не буває... Стривай, стривай... Цього вже і я не розумію, куди він потягнув її. До Тихого залу... Чи не збожеволів старий? Для чого він вмикає променеві штори? Цікаво...

— Що цікаво?

— Бачиш, Тихий зал — це єдине, крім моєї кімнатки, приміщення в нашому інституті, де завдяки спіритофізичним пристроям неможливе підглядання та підслухування. Батько щось замислив...

— Виходить, ми теж не зможемо більш нічого побачити?

— Ге-ге! А ця штука для чого? — і Чакт поплескав долонею свою лису голову. — Усе передбачено, друже мій! Дорого б дали легіонери за цей прилад! — Чакт з гордістю показав білу довгасту скриньку. — Моя робота! Ми побачимо все.

...Екран трохи поблимав, потуманився, поки Чакт підключав свій прилад, а потім засяяв іще яскравіше.

Купхейп робив щось зовсім незрозуміле. Дав Хет випити якоїсь рідини, і через кілька цот вона напівлежала в кріслі, розкинувши руки, і зовсім по-земному хропла. Горбань дістав з шафи шматок білої матерії і три прозорих посудини із жовтою, зеленою та білою рідинами. Все це він робив якось похапцем, немов крадькома. Поставив посудини на стіл, кинувся до численних приладів, що гули, поблискуючи білими вогниками.

— Перевіряє надійність променевих штор... — пояснив Чакт. — Мій вірнопідданий батенько замислив щось незаконне...

Купхейп налив у широку колбу жовтої рідини, додав до неї зеленої. Суміш закипіла, вкрилася бульбашками, і раптом, — Чакт аж підвівся від несподіванки, — рідина в посудині стала ясно-багряною. Озираючись, тремтячими руками горбань вмочив у рідину клапоть білої матерії, вийняв, ще раз вмочив...

Матерія взялася рівним червоним кольором. Ввімкнув потужний вентилятор. Тримавши в струменях теплого повітря, просушив пофарбований клапоть.

Підійшов до сонної Хет, ще раз озирнувся і рвучко наклав їй лице червоною матерією.

Потужні промені рефлекторів били просто в обличчя Хет. Вона здригнулася і раптом гірко, якось зовсім по-дитячому Захлипала, зайшлася плачем.

— Ні, в мого батенька таки державний розум! — Чакт знову сів у крісло. — Ти знаєш, що він надумав?

— Що?

— Червоний колір — надпотужний збудник хакахо... А втім, давай додивимося до кінця.

Купхейп вже закінчував свої таємничі маніпуляції. Почаклував біля невеличкої скриньки, і з неї вихопився зелений язичок вогню, підніс до нього червоний клапоть, спалив його. Попіл вкинув до посудини з червоною рідиною. Розмішав, долив білої. Червоний колір почав рожевіти, бліднути. І через мить в посудині поблискувала іскриста жовта рідина.

Хет уже не плакала, але навіть при значному зменшенні — екран кейфу був невеличкий — видно було, як тривожно спала Купхейпова дочка. Вона то стискала кулаки, і на обличчя її, тепер таке осмислене, людяне, набігала тінь гніву; то глибока скорбота ламала, стискувала недавно жовті, тоненькі, а тепер повні, справжні дівочі уста; то раптом весела усмішка осявала зовсім уже невпізнанне лице Хет.

Ні, це аж ніяк не скидалося на забуття тяжкохворого. Не болісне маячення — природні, молоді тривоги бентежили дівочий сон...

Купхейп по-дослідницьки уважно оглянув наслідки своїх чаклувань, погасив рефлектори, вийшов.

Чакт клацнув вимикачем. Екран погас.

— Так от слухай. Кілька хвилин тому на твоїх очах Купхейп Х'юп Купеп вперше у своєму житті вчинив державний злочин.

— Ова!



— Так, так. Саме державний злочин. Завдяки його старанням Хет захворіла на хакахо.

— Навіщо він це зробив?

— Зараз усе зрозумієш. За державними законами Щактиф шлюбні зустрічі під час Свята Пітьми можуть відбуватися тільки із здоровими жінками. Сьогодні у спеціальному штейпі Хет відвезуть до лікарні закритого типу, де лікуються ті поодинокі представники еліти, які — це дуже рідко трапляється — захворюють на хакахо. В лікарні Хет пробуде дів десять, а Свято Пітьми завтра. Отже, Великий Перукар поки що лишився в дурнях. Правда, таким, як Перукар, ніхто й слова не скаже, якщо він влаштує собі окреме Свято Пітьми і через десять дів. Але до того часу мій батенько ще якусь штуковину вигадась...

Настав день Свята Пітьми. Замкнувшись у Тихому залі, Купхейп тоци дві складав листа до Великого Перукаря. Чорний закритий штейп одвіз Хет до лікарні, що містилась десь далеко у горах.

Поснідавши, пішов Іван бродити нескінченними коридорами академії. Піднявся ліфтом до Чакта, не застав. Спустився на дах — хоч свіжим повітрям подихати... Свіжим?

Парко. Пахне пліснявою, грибами... Іван постояв біля поручнів, подивився на мовчазне, до нудоти ідеально розплановане місто, побрів, позіхаючи, по безмежному, здавалося, даху. Скільки Іван живе тут, а й досі ще ні разу не обійшов усього.

Он стоянка штейпів, що потребують потокового ремонту. Капітальний роблять внизу, біля якогось, невідомого Іванові, очисного басейну. Попереду, прямо посеред даху, навколо величезного повітряного корабля пораяється кілька шхуфів.

Чорно-жовті засмальцьовані комбінезони, застигли, нерухомі обличчя. Та скільки скорботи, скільки величавою суму навіть у цій неприродній, схожій на маску застиглості! "Любі мої! — думає Іван.— Як же ви не схожі на земних своїх побратимів! Нічого... Буде свято і на вашій вулиці..."

Одразу за стоянкою штейпів починається так званий Кип-Кейп, улюблене місце відпочинку служителів та хичистів академії. На високій зеленій арці — золоті літери: "Роботам і шхуфам вхід заборонено".

За огорожею — парк. Так, це був справжній парк. Тільки замість каштанів чи пальм над головами перехожих схилялись білі кактусоподібні хифи. Росли вони в величезних пластмасових ящиках. Чим далі від входу, тим більше вони сплітались своїми голими, м'ясистими гілляками, і кроків за двадцять алея перетворювалась на живий тунель.

Тривала пора малого спокою, всі були на своїх службових місцях, парк порожнів. Іван сів, безсило відкинув голову на спинку лави. Скільки мрій перемріяно, скільки планів переплановано... Чи не пора підбивати підсумки?

Вчора у Тихому залі горбань сказав: досить вам, мовляв, сидіти в чотирьох стінах, пора трохи розвіятись. А далі вже цілком офіційно повідомив: найближчим часом він з Іваном зробить кілька відповідальних візитів. Яких? Для чого? Про це ні слова.

Насуваються нові події...

Парко... Над кожним хифом — нерухома хмаринка прозорого туману. Ні вітерця, ні подиху свіжого.

І раптом почулися кроки — по алеї до Івана біг Чакт.

— Ось де ти! А я шукаю... — з розгону впав на лаву. — Хух!

— Чи не на Свято Пітьми думаєш мене запросить? До речі, коли воно почнеться?

— Через дві тоци. Сьогодні такий день — твій перший ювілей, а в мене замість подарунка самі неприємні новини...

— Який ювілей? Щось у вас надмірне захоплення ювілеями — то Великого Перукаря, то Кунхейпового горба...

— Так, ювілеї у нас люблять. А твій... невже сам не знаєш? Сьогодні рівно сто діб, як ми вперше зустрілися. Але слухай новини.

Батько сказав, що йому не подобається моє панібратство з піддослідною істотою. Він вкрай не задоволений нашими частими зустрічами, а головне, мабуть, тим, що нічого не зміг підслухати з наших розмов. Коротше кажучи — я в опалі. Доби через дві—три, а може, навіть і завтра разом з експедицією інституту біопедагогіки я відлітаю до Провінції-13—2. Батько й тут залишився вірним собі: все тонко продумано — про людське око (не виносити ж сміття з хати!) експедицію, а сам... Зараз, друже, я розповім тобі дещо дуже цікаве. У батька — таємний план... — Чакт озирнувся. — Е-е... Знаєш що, давай трохи прогуляємося над містом, не скоро ми тепер з тобою зможемо побути вдвох...

М'яко вуркочучи двигунами, штейп кружляв над столицею. Ввімкнувши автоматичне управління, Чакт відкинувся на м'яку спинку. Кабіна була відкрита, і від швидкого польоту в лице бив приємний вологий вітерець.

Стовп зелено-золотого проміння коливався над куполом центрального хмарочоса. З незліченних металевих гучномовців, що поблискували на дахах будинків, бринів дзвін над столицею — пульсуючий дзвін, Зелений Дзвін, Вічний Голос Безсмертного...

— Так от слухай, друже, — Чакт взяв Івана за руку, — у мого батька таємний план. Завтра він разом з тобою піде на аудієнцію до самого Сеґ о (а;ґ)ча Кеґ о (е;ґ)пта. Сач — редактор "Цікавої газети" і батьків двоюрідний брат. Справа в тім, що мій батенько надумав за всяку ціну домогтися аудієнції у самого Хича. А щоб це вдалося, потрібна протекція і протекція.

Тому я й гадаю, що одним візитом до Сача Кепста справа не обмежиться. Батько тягатиме тебе доти, доки не знайде такого всемогутнього протезе, який відкриє перед ним панель самого кабінету Хича.

— А при чому ж тут я? — здивувався Іван. — Для чого мене тягати?

— О, ти відіграєш неабияку роль у хитромудрому батьковому плані! Він скрізь широко афішує дослідження твоєї Загадкової душі. І тут дійсно є якась загадка.

Кілька днів тому батько сказав, що робота над апаратом "ХА" вже закінчена. І от я не розумію: чому він не піде прямо в Департамент Особистих Справ Хича і не скаже про свій винахід? Перекопаний, що тоді б Хич не відмовив йому в аудієнції. Але батько й думати не хоче про такий прямий шлях. Винахід свій всіляко приховує, а аудієнції у

Хича хоче домогтися тільки як дослідник твоєї феноменальної душі.

Отже, в усіх батькових візитах до сильних світу цього ти — живий доказ, цікавий феномен: дивіться, мовляв, я досліджую хахахо, це державно важливо, і в інтересах держави я повинен стрітися з Хичем.

Для чого йому зустріч з Хичем? А ось для чого. Він йому теж покаже тебе, щоб Хич, зваживши всю значимість дослідів, під час яких так потрібна кваліфікована допомога Хет, поклав би край амурним зазіханням Великого Перукаря.

Так батько говорив мені. Але я свого батечка знаю... Це, певна річ, тільки половина його плану. Він, мабуть, міркує так: Хич послухає про його дослідження, Хич подивиться на космічне чудовисько, і Хич — на те він і Мислячий — замислиться. "Як же не?! — обуриться він. — Такий видатний учений, такий тонкий дослідник і таку незначну посаду займає?!"

А обурившись, негайно ж видасть вердикт: "Звільнити Купхейпа Х'юпа Купепа з посади експерта спіритики, спіритології та спіритографії при Вищій Раді Слуг і призначити Купхейпа Х'юпа Купепа членом Вищої Ради".

Отакі честолюбні плани у мого скромного батенька.

Тепер слухай ще уважніше. У мене теж є план. Ти думаєш, чому мене не дуже турбує оце тимчасове вигнання? Провінція-13—2, де я незабаром буду, здавна славиться як таємне гніздо несхильників. Твердо переконаний: там я нарешті зв'яжуся з ними.

Вчора зустрів Пейча. У кулінара дружок в Департаменті Державної Арифметики. Він сказав, що за останній рік порівняно з минулим число випадків несхильництва зросло втричі. Нечувано! Ти був правий: насуваються грандіозні події. Ми ще полетимо на твою планету з першою делегацією революційної Щактиф! Скоро, дуже скоро ми почнемо діяти.

— Твоїми б устами та мед пити, — невесело посміхнувся Іван і враз схопив Чакта за руку: — Дивись! Дивись! Що це? Затемнення сонця?

Так, це справді було затемнення. На нерухоме щактифське світило повільно наповзав краєчок чорного диска.

— Ой, — шарпнувся Чакт, — це ж Свято Пітьми починається! Треба тобі його зблизька показати! Зараз, зараз! — і схилювся над пультом управління. Штейп став різко знижуватися.

А чорний диск уже на третину закривав сонце. М'який, інтимний присмерк оповив величезне місто. І тут Іван почув, що дзвін, немов перед схилянням, став мовкнути, даленіти і раптом увірвався зовсім.

У глибокій, напруженій тиші, в сутінках, що вкрадливо світилися жовтими вогниками, народилися інші звуки.

Глухі, немов здавлені, з'єднані якимось конвульсійним ритмом, вони були огидно тривожні, майже моторошні. Шипіння, стукіт, сичання, хлипання, тріск, висвист — вся оця дика какофонія гучнішала з хвилини на хвилину.

Штейп повільно плив по Радіальному Проспекту на рівні третього поверху.

Перехилившись через борт, Іван з цікавістю спостерігав незвичайне видовище.

Вулиця переповнена хичистами, служителями та їх подругами. З обличчями, густо розмальованими якимись чорними знаками, вони кривлялися, присідали, сіпалися в такт диявольським звукам. А звуки все гучнішали й гучнішали...

— Спикт, — пояснив Чакт, — так званий Танець Біологічних Бажань. Ти помітив, що на вулиці нема шхуфів? Їм дозволяється зустрічати Свято Пітьми лише в приміщенні і без спикту.

Вже тільки краєчок сонця блідо світився в примарному небі. Внизу, в хтивому сяйві жовтих ліхтариків, шаленів величезний натовп. Нарешті сонце зовсім погасло. Під різкий металевий свист, що заглушив уже всі звуки, оскаженілі танцюристи і танцюристки звивалися, стрибали одне через одного, падали.

— Так званий "момент пізнання блаженства", — пояснив Чакт. — Дивись, дивись, що робиться!

Творилося дійсно щось неймовірне: плазуючи в жовтому сяйві, осатанілі мислячі організми надсадно кричали. Крізь пекельний свист і скрегіт спикту долинали уривки фраз: "О змії радості!..", "Все дозволено!..", "Ми звіробогі!!", "Веселі змії..."

"Черви! — реготав Іван. — Дустом би по оцій нечисті!"

Страшний, всепронизуючий свист, дійшовши найвищого напруження, увірвався оглушливим тріском. Запала глуха тиша.

В чорному небі тонко-тонко сяяла смужка сонця, що вже Звільнялося із липких обіймів пітьми.

Сонце звільнялося...

Чи справді воно звільнялось? Сонце неволі, сонце мертвого спокою, жовте сонце Щактиф...

ЧАСТИНА ДРУГА. ХИЧ МИСЛЯЧИЙ

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

"Веселий настрій". Чим пахло в кабінеті. Прожектор Спокою.

Жовта пляма формою нагадувала Північну Америку. Товста чорна лінія перетинала її навкіс. Над перекресленим материком, мов сонце, сходило вирячене око...

— "Веселий настрій", — прочитав Іван напис під картиною. Картина була в масивній рамі із сяючої, мов бронза, прозорої пластмаси.

Поряд красувалася інша. Ця була значно ширша і, мабуть, на добрих півметра довша, зате назву мала куди лаконічнішу: "Усмішка" — на чорному паралелограмі звивалися три білі змії...

— Колоритно! — відзначив Іван. — Нічого не зрозуміло, — і перейшов до третього полотна, що займало трохи не половину стіни.

Зелена однонога жінка з потворно видовженою головою пристрасно обіймала жовтий ромб. Все художнє полотно рясніло розмитими жовто-зеленими плямами найрізноманітнішої форми і розміру. Назва була така я; багатозначна, як і сам твір: "Пробудження реготу".

Навіть не будучи фахівцем у галузі живопису, Іван безпомилково визначив, що всі

три полотна належать пензлю (мабуть-таки пензлю) одного дуже веселого художника.

Купхейп дрімав на стільчику недалеко від високої вхідної панелі з блискучою табличкою: "Сач Кепст — служитель свідків Безсмертного, шеф-редактор "Цікавої газети". Поглянувши на горбаня, на панель, на довжезну чергу теж сонних відвідувачів, Іван зітхнув.

От тобі й двоюрідний брат! Бідило, поспішаючи з Купхейпом на цю аудієнцію, був певен, що довго вони не затримаються: редактор — родич Купхейпа... А воно не туди!

Час від часу горбань прокидався, заклопотано дивився на чергу: чи не перейшов, бува, наперед хтось із Задніх? І знову клював носом. Іван з цікавістю оглядав вітальню.

Після майже пустих, по-спартанськи обставлених кімнат академії Кепстів зал для відвідувачів дуже скидався на виставку останніх меблевих мод. Стільці, столики, шафи, канапи — все те було просте, надзвичайно модерне і — головне — комбіноване. Біля кожної речі докладне пояснення її призначення в побуті мислячих організмів.

Іванову увагу привернув стілець. Складався він з прозорого пластмасового сидіння, відштампованого точно по формі сидниці, та блискучої металевої ніжки. У поясненні говорилося, що, враховуючи природну нестандартність сидниць мислячих організмів, сидіння нині теж штампуються різної форми і площини. Форми ці науково класифіковані і зведені до вісімнадцяти загальнодержавних стандартів. Саме завдяки цьому досягалася та величезна економія коштів, за яку основоположник класифікації сидниць одержав найвищу урядову нагороду — Знак Зеленого Тетраедра. Стілець був комбінованим. При потребі його можна було легко перетворити на нотний пюпітр.

Цікаво задумані були також модерні комбіновані шафи для книжок. Книжки книжками, та якщо їх разом з полицями викинути, а потім перевернути цей металево-пластмасовий агрегат і наповнити його водою, — шафа перетворилася б на досить пристойну, мікролітражну ванну. А коли покласти шафу-ванну на інший бік, — матимете цілком пристойне двоспальне ліжко. При певній зовсім нескладній реконструкції шафа-ванна-ліжко могла б стати модерним письмовим столом з дотепною прибудовою для збереження брудної білизни. Шафа-ванна-ліжко-стіл дуже легко перетворювалась на сервант і т.д. і т.п., і цим зовсім уже казковим метаморфозам, здавалося, не було кінця.

Купхейпові набридло спати. Протерши свої банькаті очі, він знову почав підраховувати, скільки в черзі перед ним, скільки за ним.

— П'ять... сім... десять попереду, — бурмотав він, загинаючи пальці. — Еге, посуваємось. А було п'ятнадцять. Скільки Я! позаду? Чотири... дев'ять...

Та раптом панель з табличкою відсунулась і на порозі з'явився високий молодик у білому.

Херувимська посмішка прикрашала його по-дитячому ніжне, немов фарфорове обличчя. Великі вологі очі, нічого не виражаючи, повнилися алюмінієвим блиском.

— Сач! — хрипко покликав Купхейп, підводячись з пластмасового сидіння.

— О, Купхейп! — підкреслено щиро здивувався усміхнений молодик, причому посмішка його лишилась незмінною. — Невже ти стільки чекав? Чому ж не зайшов

одразу?

— Та я б зайшов, так їх схильність... — і Купхейп показав на пихатого хичиста, який із списком відвідувачів стовбичив біля Кепстової вхідної панелі. Горбань, видно, хотів розповісти про свої поневіряння, але Сач Кепст широким красивим жестом уже запрошував його до кабінету:

— Радий бачити тебе, брате мій!

Якщо вітальня редактора "Цікавої газети" була мебльована виключно модерністично, то кабінет — навпаки: глибокі м'які крісла, величезні темні шафи від підлоги до стелі.

Дивний складний запах стояв у кабінеті Сача Кепста. "Саме так, — згадав Бідило, — пахло на Землі у великих, дуже старих крамницях".

— Як все-таки печально, що нам іноді доводиться стільки чекати, — співчував Сач, граючись зеленим олівчиком. Херувимська посмішка не сходила з його красивого обличчя. — Ну, розкажуй, розкажуй, які новини у наукових сферах?

Іван сидів біля столу і краєм ока помітив, що перед Сачем лежить точна копія того списку відвідувачів, який складав пикатий хичист. Проти імені "Купхейп" зеленим олівчиком поставлено знак питання.

— Які новини, питаєш? Та дещо є. От хочу тебе попросити... — почав було Купхейп, але Сач поспішно перебив:

— О, у мене теж багато новин. Багато новин! І, уявляєш, всі такі цікаві! Вчора уклав нову угоду з найбільшим хімкомбінатом Щактиф. Есенціями та парфумами тепер забезпечені. Газета має бути цікавою, тобто приємною. Хочеш подивитися свіжий номер? — І Сач передав Купхейпові кілька газет. Знову складні запахи крамниці війнули на Івана. Звідки вони?

Бідило теж взяв газету і в ту ж мить ледве не затулив носа: несло від неї нестерпно. Так, саме від газети, від її зеленого паперу із золотистими рядками статей розливалася у повітрі ціла гама найрізноманітніших ароматів.

— Кожна стаття, — пояснив Сач, — кожен матеріал завжди по-своєму пахне. Так само, як кожен звук мав свій колір. Це елементарно. Наприклад, передвиборчі виступи, стаття кандидата в депутати парламенту. Він тут багато дечого наобіцяв. Одне слово, стаття має традиційний, специфічний запах.

А от інший матеріал, — продовжував Сач Кепст, — рецензія на поетичну збірку відомого сатирика. Рецензія позитивна, навіть хвалебна. Матеріал інший і запах інший, але й він підібраний у такий спосіб, щоб викликати в читача витончену естетичну насолоду. (Іван понюхав — і дійсно, від статті тонко й вишукано пахло дорогою перукарнею).

— Е-е... Сач, у мене ділова розмова, — Купхейп знову за своє. — Я хочу тебе попросити...

— Попросити, попросити! Які там прохання! Кинь, брате! Ти от понюхай краще, як смачно пахне оця скандальна хроніка! Завдяки нашим есенціям пахнуть не тільки сенсації: ми навіть думку, ти розумієш, думку, ще не втілену в слова, змушуємо пахнути

так, як нам потрібно. Ми владно змінюємо старі запахи, створюємо нові. Одне поки що не вдається — не можемо відбити неприємного запаху інтимної лірики поетеси Хипіц, дочки вашого шефа. Як не стараємось, в яких есенціях не виварюємо оті кляті фривольні сонети та любовні елегії, все одно від них на сто верст Хипіцом несе.

— Сач!.. — змолився Купхейп. — У мене дуже важлива справа. Я прийшов просити...

— От ти знову за своє! Невже тобі не цікаво? Плюнь, брате, на свої справи, послухай краще, що я тобі розповім. Ти думаєш так легко зробити газету цікавою? От, наприклад, відділ критики. Ти вже, мабуть, помітив, що газета наша має виразний літературний крен. Вона навіть називалася колись "Творче дозвілля". Та коли я став редактором, одразу ж змінив назву. "Творче дозвілля"? Ні, це банально! Уже сама назва повинна заінтриговувати читача. "Цікава газета"! Зрозумій: цікава! Цікава за всяку ціну.

За що ми боремось? Ми боремося за те, щоб у нашого читача був веселий настрій. А він, цей настрій, складається з двох нероздільних компонентів: відчуття приємності і новизна. Причому друге — особливо важливе. Ти бачив мої картини у залі для відвідувачів? Так, так, це я сам малював! Не знаю, як щодо приємності, а новизни в них, я думаю, не так і мало. О брате, як важко бути новатором у мистецтві!

Про що я говорив? А-а... згадав. Газета має бути цікавою. Так от про відділ критики. Це робиться так: замовляється двом критикам дві рецензії на один і той же твір. Причому одному замовляю позитивну рецензію, другому — негативну...

— Сач! — простогнав Купхейп.

— Стій! Стій! Ти тільки послухай, — заметушився Кепст. — Ти тільки послухай: одну позитивну, другу негативну. І ці дві рецензії так разом і вміщую: одну — за, другу — проти. Що ж виходить? Виходить цікава полеміка, двобій, літературний турнір! Газета, брате мій, — це насамперед поле бою. Хто, з ким, за що б'ється — це врешті не так і важливо. Аби в читача дух захоплювало!

Задля цікавості й матеріали на сторінках розміщуємо по-новому. Якщо, скажімо, передова читається по-старому — зліва направо, зверху — вниз, то суміжну статтю вміщуємо боком, а то і зовсім догори ногами. Пожвавлюємо сухі офіційні матеріали. Заголовки урядових повідомлень зашифровуємо в дотепні шаради. Розгадає читач таку шараду і хоч-не-хоч дізнається, що йому пропонує наш уряд.

— Сач! — не своїм голосом проревів Купхейп і рвонув з рук брата зелено-золотаву газету. — Сач! Якщо ти мене зараз не вислухаєш, я поламаю твої меблі!

Де й ділася приємна посмішка! Похмурий Сач Кепст мовчки сів за письмовий стіл у глибоке крісло.

— Ти завжди відзначався екстравагантністю. Купхейп, чому ти одразу, як брат братові, не сказав мені, що прийшов З діловою розмовою? Я тебе слухаю.

Горбань відсапався, витер лоба і аж тоді вже заученими науковими фразами почав довге й докладне оповідання про таємничу Іванову душу та про властиві цьому феноменові, ним, Купхейпом, виявлені, ознаки другої стадії хахахо.

— Ось він перед тобою, — і горбань показав на Івана, — єдиний у цьому світі феномен! Цікаво, що цей організм не просто здатний мислити: він наділений інтелектом. Цікаво, що цей Іван — перша істота з іншої, такої далекої планети. Цікаво, що цей космонавт...

— Нічого тут нема цікавого... — позіхнув Сач. — Цікаво — значить, приємно, тобто весело. Ти от послухай краще, — і на ніжно-оксамитовому Кепстовому обличчі знову розцвіла херувимська посмішка, — послухай, я тобі розповім справді цікаві, веселі речі. Дочка генерала Хипіца скоро народись дитину. Як ти думаєш, хто буде батьком? Або ти чув останні новини з Країни Підземного Полум'я? Ну, бої 3 перемінним успіхом, це, врешті, не так і цікаво. Але там наші хлопчики так чудово проводять час! Уяви: постійна ніч! Вічне Свято Пітьми, хіба це не екзотично? Остання сенсація: офіцер Фукт із Провінції-11—9 за сім тоц збезчестив чотирнадцять дівчат. Правда, генерал Шпац заявив нашому кореспондентові, що цифри оті значно...

— Сач, — уже більш спокійно знову перебив Купхейп, — я на порозі відкриття державного значення. Якщо мене підтримають, я переможу хахахо! Я прийшов до тебе просити рекомендаційного листа до Департаменту Особистих Справ Хича. Ти сам знаєш, тільки таким способом можна домогтися його аудієнції. Від моєї зустрічі з Хичем залежить все. Ти мені допоможеш, ти напишеш цього листа? Чи не так?

Сач ляснув себе долонею по лобі: ах, як же він міг забути! Взяв у руки список відвідувачів, натиснув на столі кнопку. Увійшов пикатий хичист.

— Вибач, брате, робота, — з щирим серцем всміхнувся до Купхейпа. — Цапфе, — звернувся до хичиста, — скільки там ще чекає?

— Тридцять п'ять, ваша схильність.

— Ах, Цапфе, вибачтесь перед ними. Ми з братом примусили їх стільки чекать... Скажіть їм: ще півцоти, і я буду приймати.

Хичист вийшов.

— Любий брате, — зітхнув Кепст, — це так печально, але мій рекомендаційний лист нічим тобі не допоможе. Ти перебільшуєш мої можливості.

І все ж саме завдяки мені зустріч з Хичем відбудеться. Я дам тобі одну дуже важливу пораду, — Кепст перейшов на конфіденціальний шепіт. — Я знаю особу, яка може все. Це Ф'юче Пехфект, голова Департаменту Дарунків Щедрого Серця, депутат парламенту і мій давній приятель. Запиши його адресу, а я про тебе сьогодні ж з ним побалакаю. Пиши: "Третя Кільцева, 4/19, — це ріг Третьої Кільцевої і Сьомого Радіального, — квартира дев'яtsel сімдесят п'ять. Записав? Правда, на жаль, там він тільки спигь, туди навіть і не ходи. Запиши адресу його вілли: Перша Радіальна, 12147. Але й там його ніколи нема. Ось адреса Департаменту Дарунків Щедрого Серця: Десята Кільцева, 17. Ну, там він зовсім не буває. Знаєш що, шукай його краще в Парламенті. Думаю, що ти його якось здибаєш. Головне, брате, не губи веселого настрою. Отак. А, прошу! Прощу! — На порозі кабінету вже стояв відвідувач.

"Ловко... — всміхався Іван, виходячи за горбанем з кабінету. — Ну вже й ловко! Ні, з такими титанами щактифська преса не пропаде".



— Дайте пройти! Дайте пройти! — Купхейп досить безцеремонно розштовхував численних відвідувачів, які з заспаними злими обличчями юрмилися в проході.

Вдома на Івана чекав задумливий і печальний Чакт.

— Сьогодні їдеш? — запитав Бідило.

— Хтозна, може, ще й відкладуть поїздку...

Чакт одягнений був зовсім по-дорожньому: коротка біла накидка із цупкої тканини поверх халата, на ногах неоковирне пластмасове взуття. Два тонкі ремінці підтримували на грудях чорну плескату скриньку з рефлектором.

— Що це в тебе таке? — поцікавився Бідило.

— Так званий Прожектор Спокою, скорочено ПС, — відповів Чакт. — Батько гордий: це ж його дід ошчасливив суспільство такою висококультурною зброєю. Мабуть, і той апарат "ХА" — теж зброя якась.

Чакт поправив ремінці, постукав по рефлектору, сумно всміхнувся:

— Пам'ять прадіда... Маленький, зручний, зарядять не треба, сам заряджається від енергії, що випромінює Золота Завіса і головний Прожектор Спокою, — це там, на куполі Палацу Безсмертного. Хочеш подивитися? На.

І Чакт подав Іванові свій ПС.

— Мені б такий ліхтарик... — зітхнув Бідило.

— Навіщо?

Іван знизав плечима, нічого не відповів. Потім, зважуючи на руці ПС, проказав задумливо, похмуро:

— Непогана забавка для людини з веселим настроєм...

## РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Омріяне й несподіване. Цопісти й цапед о (е;г)сти. Все з'ясовується в Одинадцятому залі.

Від'їзд експедиції відклади на три доби. Чакта послали в Місто-2 на якийсь "іменем Безсмертного все милостивий інструктаж".

Після сніданку довго блукав солярієм, пригадував усякі подробиці вчорашнього візиту. "Цікава газета"... А не завадило б ще раз глянути на це диво. Хіба піти, попитати... Але до кого не звертався, ніхто до пуття не знав, де можна знайти свіжий номер. Побродив-побродив, подався було на вулицю. У вестибюлі, перед самим виходом, війнуло знайомим міцним запахом.

Пахло від вхідної панелі кімнатки швейцара. Натиснув сигнальну кнопку.

— Хто там? Увійдіть! — почувся старечий голос.

Панель посунулась, і Бідило побачив досить простору кімнату. Добра половина її завалена була розірваними і зовсім не розпечатаними кубічними паками газет. Ніяких меблів, крім столика та кривобокого стільця, в кімнаті не було. За ліжко правила імпровізована лежанка, складена з тих же паків. Застелена вона була товстим шаром потертої щактифської преси.

На стільчику біля стола сидів худенький, зовсім уже старий служитель і великим ножом різав, немов капусту, з півдесятка скручених у жмут "цікавих газет".

— Що це ви робите? — здивовано запитав Бідило.

— Утиль... Ріж, кажуть, на лапшу... — прошамкотів служитель. — Мудрують... От хоч ви скажіть, чи правильно я робив: газети в академію присилають у паках. Я не розпечатував, так у паках і відсилав їх в утиль. Все чин по чину. І раптом — розпечатуй, ріж... Якись машини, бач, у них вийшли з ладу. Та ви сідайте, будь ласка! Я про вас стільки чув... — і лице служителя розпливлося в щирій, беззубій посмішці. — Сідайте, сідайте, прошу! Чим можу служити?

— Чи не знайдеться у вас свіжого номера "Цікавої газети"?

— Чому ж не знайдеться, ось він, будь ласка!

Бідило сів, розгорнув газету.

Сьогодні від неї пахло особливо запаморочливо. Найміцніші аромати струменіли від коротенького урядового повідомлення з театру воєнних дій.

Іменем Безсмертного Ставка сповіщала, що в Країні Підземного Полум'я, проводячи планове скорочення фронту, війська Хича залишили місто Брондиб.

Поруч з повідомленням вміщено список офіцерів, нагороджених за хоробрість, і список солдат, які загинули смертю хоробрих.

Служитель не зводив з Івана лагідних, по-старечому примружених очей.

— Ну, я того... Я, мабуть, піду... — нарешті проговорив він. — Не буду заважати. Якщо не дочекаєтесь мене, панель щільніш засувайте. На все добре!

— На все добре, — відповів Бідило і подумав: "Цікавий стариган, треба з ним якось побалакати..."

Газет було багато. Одна зразу ж привернула увагу незвичайним своїм забарвленням: білі букви, білі рядки на чорному папері. "Вічний спокій" — так називався цей урядовий орган, від першого до останнього рядка заповнений вердиктами, циркулярами та інструкціями. Від газети відгонило сургучем, чорнилом та іншими безсмертними канцелярськими запахами...

До обіду просидів Іван у затишній кімнатці швейцара. Аж голова розболілася від газетних ароматів.

Знехотя побрів обідати. Зайшов Шат і від імені Купхейпа повідомив, що сьогодні Іван вільний.

Ліг пізно і прокинувся пізно. Поснідав — куди йти? Подався до швейцара.

Старий, як видно, його чекав. Розіслав на столику десятків зо два свіжих газет і, коли Іван переступив поріг, зрадів, заметушився:

— От усе, що виходить у столиці. Сідайте, дивіться — все для вас! А я піду, маю негайні справи.

Минуло кілька тоц. Бідило читав і читав...

Яких тільки газет тут не було! І "Схильник", і "Благочестива сенсація", і "Голос провінціального аптекаря", і "Сатиричний вісник"... Ого, навіть такий є! Іван з цікавістю розгорнув невеличкий аркуш, увесь заповнений віршами, але на цей раз так і не дізнався, кого ж таврує і викриває поетична сатира Щактиф.

Вхідна панель відсунулась. Вибачаючись, швейцар повідомив:

— Вашу схильність запрошують наверх.

— Куди "наверх"? Хто запрошує? — запитав Бідило, та служитель, мабуть, не почув.

— Ходіште, ходіште, я вас проводжу, — зашамкотів беззубим ротом, пропускаючи Івана поперед себе.

Піднялися на дах. "Напевне, Купхейп, — думав Бідило. — Знову, мабуть, кудись їхати..." Але горбаня ніде не видно було.

Минули штейподром, обігнули довгий, схожий на пакгауз, склад, пройшли крізь браму з написом: "РОБОТАМ ТА ШХУФАМ ВХІД ЗАБОРОНЕНО". Це був той самий Кип-Кейп, де недавно обговорювали вони з Чактом плани хитромудрого знавця спіритики.

В парку пусто, на лавах — жодної душі.

Куди він веде? Алея повернула праворуч, і раптом попереду, крізь густий чагарник, забілили кремезні постаті. Двоє служителів вийшли Іванові назустріч. Один кирпатий, рябий, на товстих губах посмішка. Другий — блідий, з темними задумливими очима.

— Все в порядку? — запитав кирпатий.

— Все в порядку, — кинув швейцар.

— Ходіште.

Всі четверо хутко попрямували туди, де кінчався дах і поблискували високі поручні.

Підійшли, зіперлись на бильця. Бідило посередині, служителі обабіч. Швейцар сказав, що хоче трохи прогулятися, і, підморгнувши Іванові, зник у чагарнику.

З хвилину помовчали. Раптом темноокий присунувся, поклав Іванові руку на плече і мовив тихо, врочисто:

— Ми — ті, кого ти давно шукаєш. Ми прийшли...

— Ми вітаємо! — схвильовано перебив кирпатий.

— Так, так, — погодився темноокий, — ми справді вітаємо тебе на нашій землі, на батьківщині несхильницького руху. Ми пишаємось, що посланець планети, де перемогли шхуфи, наш однодумець.

— А хто вам сказав, що я ваш однодумець? — запитав Бідило, з усіх сил намагаючись приховати хвилювання.

— Ми знаємо, — спокійно відповів темноокий.

Іван пильно глянув на нього:

— Ну, а що, коли я зараз покличу легіонерів?

Кирпатий весело хмикнув, темноокий спокійно відповів:

— Ти цього ніколи не зробиш.

— Ви впевнені?

— Ти справжній шхуф! — радісно всміхнувся кирпатий. — До того ж, ми знаємо твої переконання.

— Слухайте, люди добрі, — розсердився Бідило, — а чому я повинен вам вірити?

Темноокий презирнувся з своїм напарником, витяг з кишені невеличкий, схожий на портсигар тоццойт, показав Іванові:

— Тридцять дев'ять тоц, шістдесят чотири цоти. Рівно через п'ять цот над Кип-Кейпом академії з'явиться наш гроунд. Сам розумієш, тільки несхильники можуть про

це Знати.

— Що таке гроунд?

— "Вісник грози" — по-вамбськи. Геніальний винахід шхуфів-самоуків. Ти вже бачив, мабуть. Служителі й хичисти називають його "привидом хакахо". Так...— темноокий знову поглянув на свій тоццойт. — Ще півцоти... Ще чверть...

Долинуло глухе гудіння. З-за центральної вежі вплигло знайоме уже багряне сяйво.

"Ууммб!" — зарокотав глибокий бас.

Гроунд проплив над парком, перевалив через білі поручні, пішов униз.

— Тепер повірив? — запитав темноокий.

Бідило мовчки кивнув.

Темноокий неквапно заховав тоццойт, неквапно повернувся до Івана:

— Давай знайомитись. Однодумець Зор, — і вказав на кирпатого. — Запам'ятай, всі несхильники — однодумці. Так і величаємо один одного. Того, хто привів тебе, звуть еґ о (О;г)рро. Моє ім'я — Магдеґ о (е;г)б. Всі троє ми такі ж служителі, як ти Хич Мислячий. Несхильницький центр вирішив встановити з тобою постійний міцний зв'язок.

— Спасибі, — прошепотів Іван сухими губами.

— Тобі спасибі! — кирпатий Зор не зводив з Івана закоханих очей. — Тобі спасибі, що прилетів! Коли б ти знав тільки, яка це для нас підтримка...

Бідило мовчав. Як оглушений, не міг отямитись: "Ось! Ось воно! Відбулося..."

— Ми хочемо тебе просити... — мовив тихо Магдеб. — Справа у нас до тебе... Але це дуже важко — далеко не всі шхуфи можуть витримати.

— Зможу, — не думаючи, відповів Іван, — все зможу. Аби не скніти отут, не прикидатися!

Несхильним знову презирнулись.

— От саме про це ми й хочемо тебе просити, — повільно і аж наче врочисто проказав Магдеб. — Всі несхильники Знають про тебе ще з доби прильоту. Дуже скоро ми дізналися, що являє собою суспільний лад Землі. Зрозумій, ти для нас не просто іншопланетний шхуф. Ти посланець того прекрасного світу, де шхуфи вже перемогли. Ти жива часточка нашого завтра, наша надія. І поки несхильники знають, що ти живий, самий цей факт — величезна сила в нашій боротьбі. Знаю, дуже тяжко чесному шхуфу слухняно коритися самовладній, державній нашій брехні й підлоті. Але — так треба. За даними центру, саме тут, в академії, найлегше буде тебе зберегти. Ти наша гордість, наша надія! Ти мусиш жити...

— Тут щось не так... — Іван нахмурився. — Я прошу справжнього діла. Шхуфи борються, а мені, значить, — сиди та повертайся на всі боки: ось я, мовляв, який зразок, приклад! Неправильно це...

— Ну, не треба, не хвилюйся! — мов парубок біля вередливої коханої, впадав коло Івана Зор.

Магдеб мовчав.

— Неправильно? Ні, правильно... — нарешті проказав він, підвівши на Івана темні, глибокі очі. — У вас Земля, у нас Зірбон. Різні планети, різні умови, а суть одна. От про неї, про суть, і треба думати. Насамперед про неї... Підтримувати зв'язок будеш з Орро. Про цю нашу зустріч нікому жодного слова.

— А Чакту? Я ручаюсь за нього.

— І Чакту ні слова. Чакт — служитель.

— Але ж він чесний! Він давно вже шукає з вами зв'язків.

— Знаємо. І все-таки Чактові теж ні слова.

— Чому?

— Такий наказ несхильницького центру. Ну, ууммб, однодумці!

— Ууммб! — схвильовано відгукнувся Зор.

— Ууммб! — тихо відповів Бідило.

Спускався ліфтом, брів коридорами, а перед очима вони: задумливий, урочистий Магдеб, радісний Зор...

Дивне, двоїсте відчуття щастя й незадоволення. Він не один! Він часточка могутньої сили! Він зв'язався з несхильниками! А от Чактові цього сказати не можна.

Нарешті почнеться справжнє життя, справжня боротьба...

Боротьба? Але ж, виконуючи наказ несхильників, він і надалі мусить тільки терпіти, тільки прикидатися, щоб за всяку ціну зберегти себе.

Ні, це якесь непорозуміння. Він з ними ще поговорить, він переконає. Все стане на свої місця.

Біля Тихого залу зустрів Купхейпа.

— Фе-е! Чим це від вас так тхне? — гидливо скривився горбань. — Ви що, газети читаєте?

— Та... Проглядав сьогодні.

— Ну, це, врешті, ваша особиста справа. Ви вже обідали? Зараз летимо до парламенту. Сьогодні нас прийме сам Ф'юче Пехфект.

...Десятки вхідних панелей поблискують праворуч і ліворуч. Серед них різко виділяється одна — найбільша за розміром, сизо-жовтава, з масивною металевою скрижаллю.

— "ФРАКЦІЯ ЦОПІСТІВ", — вголос прочитав Купхейп, схопив Івана за руку і попрямував було просто до цієї панелі, та перед входом їх зупинив низенький повнощокій служитель:

— Не можна. Чергове засідання.

— Надовго?

Повнощокій здивовано зміряв горбаня поглядом, вмовився за столом і аж тоді величним жестом показав прибулим на крісла:

— Там... Заждіть.

— Е-е... Я хотів спитати, — Купхейп знову за своє, — чи скоро закінчиться ваше шановне засідання?

Повнощокій навіть не подивився, мовчки продовжував копирсатися в паперах.

Постояв-постояв горбань і пішов до крісла, сів. Поруч примостився Іван.

Вікон у залі не було. Під низьким зеленим склепінням світилися в два ряди великі жовті плафони. Вдовж всіх чотирьох стін через нерівні проміжки поблискували різнокольорові вхідні панелі. На кожній табличка з назвою громадської організації, фракція якої займала приміщення.

Поруч з цопістами містилися представники "Партії Прогресивних Перукарів". Далі приміщення займали "Спілка Ліберальних Аптекарів", "Унія незалежності" (так називалася об'єднана партія лакеїв та офіціантів), "Корпорація Поборників Чистої Краси" (партія продавців галантереї), "Легіон Любові", "Орден Лицарів Любові" (організація добровільних помічників Легіону Любові), "Братство Особливо Приємних Молодих Людей", "Ліга Прихильників Веселого Настрою", "Партія Пристрасних Ораторів" та ін.

В найдальшому кутку двоє шхуфів у жовтому знімали з вхідної панелі велику білу табличку. Іван встиг прочитати напис: "Партія Радикальних Цінителів Чистого Повітря". Зацікавився, підійшов:

— Для чого знімаєте?

Старший шхуф поважно пояснив, що партія ця за своєю програмою давно вже вважалася підозріло вільнодумною і сьогодні Хич Мислячий заборонив її.

— Це вже з самої назви видно, — додав молодший шхуф. — Іч, повітря чистого їм захотілося!

Іван знову сів на своє місце.

Перекиваючи нудотний пульсуючий дзвін, розлігся різкий, розкотистий дзвоник. Повнощокый служитель підвів голову і, не дивлячись на Купхейпа, буркнув:

— Перерва. Можете зайти.

Однак зайти знову не вдалося. Панель відсунулась, з отвору ринули різноманітні — товсті й худорляві, низькі й високі, — але всі однаково заклопотані громадські діячі Щактиф.

Боячись прогавити свого майбутнього протеже, Купхейп хапав за рукави метушливих, прудких, як пічкури, цопістів, розпитував, хто з них є Ф'юче Пехфект.

Нарешті якийсь товстенький горбоносий діяч пояснив, що Пехфекта тут шукати годі, бо він сьогодні перейшов з партії Цопістів до партії Цапестів. А фракція Цапестів разом з фракціями усіх партій їхнього блоку міститься на протилежному боці Великого Кільця в Другому залі.

Купхейп вилаявся, схопив Івана за руку, потягнув його кудись по коридору. Ліфт знову виніс на дах. Швидко, дуже швидко сунулася саморушна дорога, і все ж, коли вони досягли мети, дзвоник уже продзвенів. Велика зеленаво-сиза панель з масивною скрижаллю "ФРАКЦІЯ ЦАПЕСТІВ" засунулася просто перед Купхейповим носом.

У цьому залі також сидів служитель. Високий, худий, як жердина, він крутився, вигинався за своїм письмовим столом і все говорив, говорив, говорив. Паперів перед ним не було ніяких.

Ледве дослухавши до кінця Купхейпове запитання, він взявся велемовно

пояснювати, чому Ф'юче Пехфект перебрався до них, до партії Цапестів.

Купхейп слухав поважно, Іван посміхався: служитель, безперечно, належав до поширеної категорії ораторів, котрим дуже легко починать, та не легко закінчувать.

Висловивши все, що він знав і думав про Ф'юче Пехфекта, служитель, не зупиняючись, перейшов на іншу тему.

— Ні, ви не уявляєте, — гарячково жестикулював він, — які жваві, які змістовні дебати розгорнулися під час обговорення сьогоднішнього законопроекту!

Бідило слухав уважно: уже той факт, що відомий політичний діяч так собі, з доброго дива, взяв та й перейшов до своїх ідейних противників, міг би хоч кого зацікавити.

А далі було ще цікавіше. Виявилось, що сьогодні в парламенті обговорювався законопроект, який у скороченому вигляді формулювався приблизно так:

"ВСІ ГРОМАДЯНИ ЩАКТИФ ІМЕНЕМ БЕЗСМЕРТНОГО МАЮТЬ СВЯТЕ ПРАВО НАПОЛЕГЛИВО РОЗ ЯСНЮВАТИ НЕБАЖАНІСТЬ НЕУВАЖНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ОСІБ, ЩО В ЧАС ВІЛЬНИЙ ВІД ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ВІДКРИВАЮТЬ ВИРАЗНУ СХИЛЬНІСТЬ ДО ОПИСУ. ВАННЯ ІНТИМНИХ НЕДОЛІКІВ СВОЇХ БЛИЖНІХ У ЛИСТАХ ПІД ЯКИМИ ВОНИ, ЦІ ОСОБИ, УНИКАЮЧИ ЗАСЛУЖЕНОЇ СЛАВИ, НЕ СТАВЛЯТЬ СВОЇ АБО СТАВЛЯТЬ ВИГАДАНІ ПІДПИСИ"

— Які прекрасні промови! — захоплювався худорлявий балакун. — Які гнівні інвективи проголошувалися сьогодні з високої зеленої трибуни! Та всіх перевершив ваш знайомий. Красномовно, розкриваючи суть цього безперечно сміливого і надзвичайно потрібного законопроекту, він нещадно викрив... — Худорлявий озирнувся і по-змовницьки прошепотів: — Викрив! Ви розумієте, викрив всю шкідливість поправки цапестів — нашої поправки. Так, так, я сам цапест, але істина дорожча! Ви тільки уявіть, ми запропонували, щоб Зворот "виявляють виразну схильність" замінити зворотом "виявляють виразну тенденцію". Причому це мотивувалося тим, що слова "виразну схильність" можуть образити високі почуття схильників Безсмертного. Але ж це нонсенс! Нонсенс!

Худорлявий зовсім розпалився. Бігаючи навколо столу, жестикулюючи, він, як справжній артист, перевтілювався то в Хича, то в головуючого, то в оратора. І саме в ту мить, коли він почав було зображувати, як виступав Пехфект, панель з блискучою скрижаллю "ФРАКЦІЯ ЦАПЕСТІВ" зненацька посунулася вбік.

У зал вийшов дуже елегантний, середнього зросту служитель. Він був точнісінько в такому одязі, як і Купхейп, але як цей одяг сидів на ньому! Немов вилитий!

— Це сам Ф'юче Пехфект!.. — прошепотів худорлявий. Купхейп схопився.

— Ваша схильність, — якимось невиразно пробелькотав до депутата парламенту недавно такий балакучий і красномовний служитель, — ваша схильність...

Пехфект спинився. Його благородне чоло, що до цієї миті було повите серпанком мудрої задуми, прояснилося:

— Так, так, я вас слухаю... Я слухаю вас...

— Ваша схильність, — голос худорлявого зміцнів, — ці служителі просять вашої

аудієнції в справі державного значення.

Худорлявий не знав, звичайно, справи Купхейпа, проте був переконаний, що у таких симпатичних осіб, як його недавні терплячі слухачі, справи можуть бути тільки державними.

— Так, так... Стривайте, я, здається, хотів щось зробити... Щось зробити... — Ф'юче Пехфект потер довгими тонкими пальцями високий лоб. — А... Так, так. Саме так, саме так... — і депутат шактифського парламенту пройшов туди, куди, за свідченням всіх земних істориків, навіть царі ходили пішки.

Купхейп кинувся було за депутатом, але худорлявий авторитетно порадив:

— Вам краще зачекати тут...

Купхейп сів. Іван з цікавістю спостерігав, що ж воно далі буде.

— Е-е... я, здається, розповідав про наш парламент, — трохи помовчавши, знову почав худорлявий. — Так от, наші депутати дуже милі, хоча й надзвичайно зайняті особи. Щодоби, з самого початку пори малого спокою... Ні, ви тільки уявіть: з самого початку... — худорлявий знову приходив до свого нормального стану. Напружено жестикулюючи, він взявся розповідати про дивовижні звички і звичаї шактифських парламентарів.

Купхейп спершу поглядав на панель, за якою зник Ф'юче, а потім зацікавився, ніби й забув про Пехфекта.

— Та невже справді? — дивувався він. — Невже отак їм все з рук сходить? От що значить влада! Щасливі істоти...

Іван знав, що в країні, при безлічі всіляких політичних угруповань, існує дві основні, нібито антагоністичні, організації: партія Цопістів ("Передова") і партія Цапестів ("Прогресивна").

Правда, скільки не вчитувався Бідило в нескінченні газетні матеріали, так і не збагнув, в чому ж ота принципова, ідейна розбіжність, що змушує ці дві партії ворогувати між собою.

Все це було дивовижне. Але худорлявий такі дива дивні розгорнув перед ними, що Іван тільки очима закліпав. Виявилося: як в партії Цопістів, так і в партії Цапестів зовсім не було... членів! Всякий, хто на виборах голосував за кандидата тої чи іншої партії, міг вважати себе її повноправним членом.

До партії вступали і виходили з неї так легко, що навіть політичні діячі плуталися. Часто траплялось: виступить у парламенті цопіст, розгромить цапестів, а ідучи від трибуни, замислиться і поверта не ліворуч, а праворуч, до своїх, так би мовити, ідейних ворогів.

У таких випадках головуючий флегматично погукує:

— Цоп!.. Цоп!.. — а "цоп" — бойовий клич цопістів. Або (то вже залежно від того, до якої партії належить діяч): — Цапе!

Не гукни він отак, не зупини вчасно замисленого партійного лідера, перейде він до своїх ворогів і на наступнім засіданні виступатиме вже як їх лідер.

Отак і сьогодні було. Ф'юче Пехфект — а він один із провідних цопістів — виступив



у парламенті проти поправки цапестів. А від трибуни брів, замислився, приблудив якось ненароком до цапестів та так і залишився серед них, на збори їхньої фракції прийшов і щойно обговорював новий план боротьби з цопістами.

Худорлявий говорив і говорив, і не було кінця його балаканині. Купхейп спочатку слухав з цікавістю, потім із ввічливою увагою і нарешті захвилювався, не витримав:

— Е-е... ваша схильність, я все розумію, але я... я змушений... — З цими словами горбань ринувся до кімнати, куди — оце вже, мабуть, з півтоци тому — зайшов Ф'юче Пехфект. Мить — і Купхейп вискочив як опечений:

— Ф'юче зник! Це щось надприродне! — губи горбаня аж сіпались. — Там... там же немає другого виходу! Він пройшов крізь стіну або виліз у вікно й спустився по ринві з двохсотого поверху!..

Та худорлявий був зовсім не такої високої думки про фізичні можливості Ф'юче Пехфекта.

— Ні, він цього не зможе, навіть не додумається до цього. Тут діяла якась таємна соціальна сила. Мені здається... Заждіть, зараз я все з'ясую.

Служитель встав і пішов туди, де так фантастично зник Ф'юче Пехфект.

Купхейп сів, схопився, швидкими кроками зміряв довгий килимок від столу до панелі туалетної і знову підбіг до столу.

— Містика... — бурмотав він, розводячи руками. — Потойбічні сили... Не соціальні, ні, не соціальні...

— Все дуже просто! — виходячи з вбиральні, радісно сповістив служитель. — Дуже просто. Вікно розчинене, на підвіконні сліди чотирикутних каблуків.

— Що просто? При чому тут сліди?

— Досі не зрозуміли? Ну хто носить взуття з такими каблуками? Все дуже просто: тут діяли шеґ о (о;г)хти!

— Ні, не розумію... — зітхнув горбань і витер лисину.

— Ви не чули про шохтів? Та це я? діти знають! Шохти від слова "нюхнути", тобто позичити без віддачі. Ось уже скоро десять років, як ці талановиті, висококваліфіковані грабіжники об'єдналися в корпорацію, яку фінансують свідки Сорок дев'ятої ячі. Іменем Безсмертного вони приймають замовлення від...

— Це я давно знаю, — перебив Купхейп. — Але при чому тут Ф'юче Пехфект?

— А от при чому. Лідер партії Пристрасних Ораторів (блок цопістів) перебрався до партії Радикальних Танцюристів (блок цапестів). Ждали-ждали, видно, пристрасні оратори, що й до них приблудиться якийсь лідер, та, мабуть, не діждалися і звернулись до шохтів. Тим паче, що за викрадення політичних лідерів корпорація бере зовсім дешево. Невже й тепер не ясно? Ф'юче викрали шохти.

— А де засідають оті трикляті оратори?

— В залі цопістів. Та ви вже все одно не встигнете: зараз засідання всіх фракцій закінчуються. Ось вам моя порада: ідіть в Одинадцятий зал, це на першому поверсі. Там щодня після засідань зустрічаються всі члени всіх парламентських фракцій, які...

— Конференція? Пленарне засідання? — нетерпляче перебив горбань. — І дійсно

всі, чи, може...

— О, я вас розумію! Ви боїтесь знову розминутися з Пехфектом? Не хвилюйтесь, де-де, а в Одинадцятому залі Ф'юче буде обов'язково. Тут він не заблукає...

Купхейп не знав, в якому секторі Великого Кільця шукати отой незвичайний зал, де щоденно зустрічаються представники всіх партій.

"Що ж їх зводить туди?" — думав Іван, поки горбань розпитував дорогу в усіх стрічних.

Колись у старовинному романі з бібліотеки Акиро Бідило вичитав таку сентенцію: в історії, мовляв, бувають моменти, коли представники ворогуючих партій братаються, а іноді навіть зливаються під прапором національного відродження. Іван був іншої думки. Ні під яким національним прапором, — вважав він, — ніколи не зіллються в одне справді антагоністичні класи та їхні партії. Але це стосується справжніх антагоністів. А цопісти і цапести? Які вони ідейні супротивники... Ці, звичайно, можуть побрататися під національним стягом.

Ідучи слідом за охлялим вже горбанем, Іван ясно собі уявляв, як зараз там, за тою смугастою, зелено-жовтою панеллю з величезним номером 11, відбувається справжнє братання. Звучать схвильовані промови про матінку Щактиф, про єдину неділиму вітчизну-неньку від полюса до полюса...

І яке ж було його здивування, коли за панеллю 11 у довгому, як коридор, залі він побачив звичайнісіньку, закручену, мов гадюка, чергу. Черга йшла до єдиного, невеличкого віконечка, від якого відходили й відходили політичні діячі Щактиф, перелічуючи щойно отримані гроші...

Мир і сердечна згода панували тут. Ні про яку ідейну чи там іншу ворожнечу ніхто й не думав. Цопісти стояли впереміж із цапестами і тихо, задушевно розмовляли, як добрі браття.

Купхейп з Іваном спинилися і раптом побачили, як від каси слідом за височенним лисим служителем відійшов сам Ф'юче Пехфект.

— Ваша схильність, — чемно вклонившись, звернувся до Пехфекта горбань. — Ваша схильність, маю до вас розмову виняткового державного значення. Оцей феномен...

Пехфект, не зупиняючись, недбало кинув, що державними справами він займається від першого до останнього дзвоника. Останній дзвоник вже продзвенів, і він має право не слухати ні про що. Тупцюючи слідом за депутатом, горбань все-таки намагався хоч на ходу викласти йому суть своєї справи і вже дійшов до того, що його прийняв Сач Кепст, який доводиться йому двоюрідним братом, а Пехфектові — давнім приятелем.

Ф'юче Пехфект, почувши це, зупинився, миттю заховав гроші і знову, як там, у Другому залі, елегантно-задумливо усміхнувся горбаню:

— Ваша схильність глибоко помиляється, я не можу вам влаштувати зустрічі з Хичем Мислячим. Але, — недбало-величним жестом депутат парламенту дістав з кишені зшиток іменних бланків, — я все ж допоможу вам, — черкнув щось, подав Купхейпові. — Ось. Цей документ я прошу вас вручити їх Шістдесят дев'ятій схильності, шефу Легіону Любові. Він вас прийме і обов'язково допоможе. Привіт моєму приятелю!

Сачу Кепсту! Ви не обдурили мене? Він справді ваш брат?

### РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

Їх Шістдесят дев'ята схильність. Пронумеровані літератори. "Вен друг, але істина дорожча".

— Ваше повне ім'я?

— Купхейп Х'юп Купеп.

— Ваше?

— Іван Васильович Бідило.

— Покиньте недоречні жарти, таких імен не буває. Ви звідки? Як, як? Космонавт з Землі?

— Я вам все поясню, — Купхейп виступив наперед, але замість пояснення подав носатому хичистові записку Ф'юче Пехфекта.

— О-о! — вирвалося у того. — Так би і сказали! Праворуч, вниз, там — дозвіл на вхід. Я вас чекаю.

Не минуло й п'яти цот, як уже в руках горбаня був великий смугастий бланк. Піднявшись назад у вестибюль, Купхейп недбалим рухом подав його носатому стражу.

— Тут у вас... — розправляючи бланк тоненькими, надиво блідими пальчиками, хичист винувато всміхався. — Тут у вас... У вас тут не вказане ім'я... вашого шановного колеги... Я розумію, воно таке незвичне, але...

— Це не колега. Це — зі мною.

— Прошу, прошу, проходите, — правою рукою хичист обняв горбаня за талію, лівою показував, куди йти. — Другий поверх, праворуч. А втім, стривайте, краще я сам вас проведу — там черга ну і... всяке таке... Ходіте.

Носатий замкнув вхідну панель і повів горбаня та Івана по сходах на другий поверх.

Бідило в ролі супроводжуючої особи йшов слідом. Ну й настобісіла ж Іванові оця принизлива роль.

Вчора, як тільки повернулися з палацу, зайшов до Орро. Розповідаючи про свої парламентські враження, потайки — легіонери і крізь стіни бачать — паписав на клаптику "Схильника": "Завтра з Купхейпом будемо у шефа Легіону. Варто скористатися". Орро заперечливо похитав головою, але поговорити з ким треба все ж пообіцяв.

Сьогодні Іван знову завітав до вбогої, пропахлої газетами кімнатки.

Нарешті! На клаптику того ж "Схильника" прочитав Бідило перше доручення несхильницького керівництва: "Взнати прізвища відвідувачів шефа — нових можливих нишпорок і провокаторів. Ніяких активних дій, слухати готове й запам'ятовувати".

"Будь уважним..." — непевним старечим почерком дописав Орро і, дивлячись Іванові у вічі, проговорив тихо:

— Бажаю вам щастя, ваша схильність...

У білій, світлій приймальній, що своєю чистотою нагадувала передпокій великої лікарні, чекало вже з десяток відвідувачів. За всіма ознаками особи ті були дуже видатні, дуже благородні і водночас дуже демократичні. Відчувалося, що це давні і

добрі друзі.

Носатий вів Купхейпа урочисто, з лагідною обережністю підтримував за талію. І таке його ставлення до горбаня справило враження на благородних осіб. Немов по команді, всі вони, крім одного, старенького в окулярах, встали. У крайнього — молодого, жвавого до вертлявості — захват і заздрощі в блискучих очах. Захват і ревності...

Бідило це помітив. Проходячи повз молодика, гордо відкопирив губу і з поблажливою зверхністю поплескав його по плечу.

— А в вас щось є...

Молодик аж подавився від несподіваного щастя.

— Я завжди... Ви не помилилися...

Та Іван вже не почув його. Разом з Купхейпом і носатим хичистом він увійшов до кабінету, на вхідній панелі якого яскравою зеленою фарбою намальовано було число 69.

В глибині довгої кімнати з-за велетенського письмового столу із полірованих металевих плит встав маленький, миршавенький служитель з блідим, аж наче прозорим личком.

"Оце і є шеф Легіону Любові? — здивовано подумав Іван. — Отаке вутле..."

За спиною шефа висів величезний портрет Хича Мислячого.

— Ваша Шістдесят дев'ята схильність, — спинившись біля самого порога, шанобливо вклонився носатий, — їх схильність (жест в бік Купхейпа) прийшли до вас з листом від самого Ф'юче Пехфекта.

— Друзі Пехфекта — мої друзі, — хрипкуватим баритоном оголосив білолиций. — Прошу, прошу, сідайте, — і сам сів у глибоке крісло. Купхейп і Бідило сіли на крісла, що стояли при самому вході.

Чимось незрозуміло тривожним віяло від всієї постаті шефа — від його мініатюрного личка з правильними, навіть красивими рисами, від його білого, надзвичайної свіжості халата, від його тендітних блідих пальчиків з білими нігтиками.

Голос у шефа доброзичливий, м'який, обличчя лагідне, а очі... Очі жили своїм, незалежним життям.

— Мій друг Ф'юче Пехфект, — пильно вдивляючись Купхейпові в лице, шеф ласкаво усміхнувся, — пише в цьому документі, що у вас є державної ваги справа, про яку ви хочете доповісти самому Хичу. Депутат просить влаштувати вам аудієнцію у Хича Мислячого. Розкажіть мені якнайдетальніше, в чому полягає ваша державна справа...

Купхейпа не треба довго просити. Коротко розповівши про свої дослідження, горбань перейшов до найголовнішого.

— Ви тільки збагніть, у цієї істоти на верхніх кінцівках залишки мозолів. Ось подивіться, — вхопивши чіпкими старечими пальцями Іванову руку, Купхейп помахав нею в повітрі. — Ось вони! Класичні! Як у підручнику! Так, так, мозолі! Типова, незмінна ознака шхуфа. І в той же час цей шхуф наділений гнучким, сильним інтелектом!

Іван знав наперед, що буде говоритись далі, і тому пропускав мимо вух всі теревені горбаня. Куди цікавіше було дивитись, як реагує на Купхейпову тріскотню шеф Легіону Любові.

Кожною рисою свого безбарвного обличчя він так і випромінював доброзичливість, ласку, душевне тепло. Але очі... Очі були спокійні, холодні, пильні.

— Отже, я довів, — продовжував Купхейп, — що так звана Іванова душа за всіма вимірами ідентична так званій душі шхуфа-несхильника, стандарт ХЦ-112-к.

— Чим займався і займається ваш батько? Він живий?

— Вмер. Батько був науковцем. Так от, як я вже казав, Іванова душа...

— Де працює ваш син?

— У мене в інституті. До останніх днів він займався разом зі мною дослідженням Іванової душі. Ми певні, що, як я вже казав... — Купхейпа несло мов на хвилях.

Шеф, мило всміхаючись, ледве помітним рухом натиснув на сталевому столі якусь кнопку. На порозі виріс похмурий хичист:

— Слухаю, ваша схильність.

— Дос'є номер 900209.

— Слухаюсь, ваша схильність, — і зник так само безшумно, як і з'явився.

— Ви мене заінтригували, — всміхався шеф. — Ви певні, що зможете перемогти хакахо? Мій друже, це так цікаво! Я вірю кожному вашому слову. Шкода, що ми познайомились так пізно...

На порозі знову з'явився похмурий хичист з товстою чорною папкою. Якимись дивними, пружними кроками йшов він до столу шефа... Ніби пританцьовував. Не знав Іван, що в інших, куди печальніших обставинах знову він побачить таку ж ходу.

Шеф недбало махнув рукою, хичист зник, як тінь.

— Ваша схильність, — говорив далі Купхейп, — мені край необхідно домогтись аудієнції Хича. Це в інтересах держави...

Шеф якимось особливим оцінюючим поглядом зміряв горбаня і розгорнув чорну папку.

— Так, так, я вас уважно слухаю, — сказав він, заглибившись у читання. — Розкажіть мені, дорогий друже, усе спочатку...

Шеф гортав сторінку за сторінкою папери, підшиті у чорній папці:

— Розкажіть мені ще раз, що там ви відкрили ну і... взагалі...

Купхейп слухняно почав спочатку. Говорив він докладно, Зі смаком, не поспішаючи. Прохання шефа розцінив як знак особливої зацікавленості. А коли це так, зовсім не в Купхейпових інтересах стрибати з п'ятого на десяте...

Отже, горбань не поспішав. Він настільки детально викладав суть справи, так заглибився в історію, ба навіть у передісторію вивчення хакахо, що, коли шеф, дочитавши останню сторінку, загорнув чорне дос'є, Купхейп тільки наближався до прильоту Івана Бідила.

— Ну досить, — шеф відсунув папку, — все ясно.

Купхейп здивувався:

— Я ще не закінчив...

— Не треба. Мені все ясно.

— Ваша схильність, так ви влаштуєте зустріч?

— Яку зустріч? А-а... зустріч з Хичем... Ну, якщо вже так кортить, будь ласка!

— Так ви влаштуєте?

Шеф Легіону Любові солодко всміхнувся:

— От що, дорогий друже мій, я вас дуже довго слухав, тепер послухайте мене. Перейдемо до діла. Хич Дев'ятнадцятий Мислячий править повними шлунками. А хто править шлунками, той володіє серцями. Хто ж править серцями — той володіє світом. Хич Мислячий — вірний схильник Безсмертного. Отже, через Хича серцями шхуфів править сам Сонячний Вседержитель. І поки шхуф — вірний схильник, він не криється перед Безсмертним та його слугами. Серце шхуфа — ніс Безсмертного! Але тільки здоровий ніс відчуває найтонші запахи. Хакахо, ця зловісна соціальна пошесть, надовго може притупити святий нюх.

Дуже радий, що знайшов спільника. Я теж борюся з хакахо.

Для того, щоб виявити одного несхильника або ціле їхнє підпільне братство, є у мене тисячі пильних очей і вух.

Для того, щоб вплинути, вирвати несхильницьку душу з лап червоної смерті, є у мене тисячі пристрасних проповідників.

Для того, щоб ізолювати тих, на кого вже не діє слово Безсмертного, для того, щоб допомогти цим найслабшим, а значить, і найулюбленішим братам нашим, є в мене тисячі й тисячі вірних і спритних рук, сотні й сотні Будинків Блаженних Учнів.

Підіб'ємо підсумки: ви шукаєте засоби боротьби з хакахо. Для чого шукать? Я вже знайшов їх.

Так, так, знайшов і, на противагу деяким вашим колегам-винахідникам, не роблю з них секрету. Навіть більше, я закликаю вас взяти ці мої засоби собі на озброєння. Пропоную бойовий союз! Поеднаємо наші зусилля.

— Ваша схильність, ви обіцяли влаштувати мені зустріч з Хичем...

— От далася вам ця зустріч! Давайте так: спершу домовимося про нашу з вами спільну роботу, а потім і про зустріч побалакаємо. Отже, про ваші нові обов'язки. Через кожні п'ять днів на початку пори великого спокою ми з вами будемо зустрічатись. Ви мені розповідатимете, що ви чули-бачили цікавенького, чи не з'явилися серед ваших приятелів підозрілі на хакахо, ну і так далі. А потім, коли...

— Ваша схильність... Ви ж обіцяли... — Купхейп трохи не плакав.

— Фе, ну знаєте, це вже просто банально, — шеф гидливо скривився. — Ви, мабуть, неправильно зрозуміли наше гасло: "Як фот, будьте пильні і мудрі, як фит, смиренні і лагідні"... Запам'ятайте: "смиренні і лагідні", але не сентиментальні. Ну, нічого, ми вас перевиховаємо, не таких виховували. Ось, — висунувши з столу металеву шухляду, шеф дістав паперовий бланк, — ось прочитайте текст договору і внизу, під словами "згоден вічно служити, ваш навіки", поставте свій підпис.

Купхейп, мов сновида, підійшов до столу, взяв бланк і, так і тримаючи його в

простягнутій руці, пішов назад до свого крісла, в другий кінець кімнати.

— І не треба вагатися, — ласкаво переконував шеф. — Оті літератори, чи як їх там... оті перодряпи, що прийому мого чекають, третю добу ходять, просять, а вам я сам пропоную.

"Літератори, — відзначив у думках Іван. — Ті, що в приймальній, — літератори. Самі просять... От їх якраз і треба мені! Але як взнати прізвища?"

— Ну, так за чим зупинка? — продовжував шеф. — Підписуйте договір і за роботу. Тільки й діла, що черкнути кілька літер.

— Ваша схильність, — аж тремтів Купхейп, не знаючи, як вплинути на упертого шефа, — ваша схильність, у мене діти...

— Я знаю, що ви скажете далі, — шеф потягнувся і зі смаком позіхнув. — Ви скажете, що ваші діти хочуть їсти. Чи не так? Можете бути спокійним, грошима вас не обидимо. За фізичний труд держава наша не платить. А за службу... Добра служба — це добрі гроші... Так було завжди, і я не прибічник будь-яких реформ взагалі й зокрема в цьому напрямку.

Мене завжди в священний трепет приводять слова, написані на фронтонах наших Будинків Блаженних Учнів: "Віра. Любов. Непорушність". Ви, здається, вирішили? Ну от і добре, підписуйтесь. Про решту домовимося пізніш.

— Ваша схильність... — прошепотів Купхейп. — Я дуже вас поважаю. Навіть — між нами — люблю вашу роботу... Але я... я мушу закінчити свою. Це теж важливо... — і раптом, махнувши рукою, горбань став навколішки: — Влаштуйте мені зустріч з Хичем!.. Ви ж обіцяли! Благаю... Виконайте обіцянку! Ви ж чесна істота!

Це була та остання крапля, що вже перелилася через край. Шефу явно стало не по собі.

Чому? Він сам, напевне, не знав. Можливо, відчув у тих словах якийсь образливий натяк для самого шактифського суспільного ладу, а можливо — так воно, мабуть, і було — у шефа просто виробилася своєрідна хвороблива нетерпимість до такої, надзвичайно рідкісної в шактифському житті якості, як чесність. У всякому разі, коли в його присутності хтось говорив про чесність, шеф Легіону Любові відчував особисту образу.

Саме тому він і схопився, проліз між масивним металевим столом і пригвинченим до підлоги кріслом, пружними, такими ж як і у похмурого хичиста, танцюючими кроками побіг через кабінет до переляканого вкрай горбаня, який все ще стояв навколішках.

"Ну все, — подумав Іван, — зараз вліпить йому..."

І справді, шеф підбіг до горбаня, розмахнувся і... вихопив із тремтячих Купхейпових пальців непідписаний бланк договору. Побіг до столу, відсапуючись, проліз у крісло, натиснув кнопку.

Знову з'явився похмурий хичист. Панель лишилася незасунутою. Іван — він сидів біля самого входу — побачив, як, витягуючи шию, вертлявий молодик намагався почути, що ж говориться там, у кабінеті шефа...

— С-сейп! Слухай, Сейп, оцих двох... оцих двох... — шеф аж захилювався від люті, —

цих двох друзів... виведи їх, моїх друзів, як належить...

Похмурий Сейп вхопив Івана і Купхейпа попід руки. Т коли вони уже виходили в зал для відвідувачів, з кабінету долинуло ще раз: "М-моїх дорогих друзів..." Панель засунулась. Хичист кудись зник. Літератори миттю оточили Бідила і горбаня. Лише один — високий худорлявий дід у темних окулярах — лишився сидіти, як і сидів.

Вертлявий молодик ліз просто Купхейпові в вічі. Він буквально засипав питаннями, не чекаючи відповіді на них:

— Ви особистий друг шефа? Ви часто з ним стрічаєтесь? Правда, шеф сьогодні в доброму гуморі? Це з вами ваш брат? Друг? Син? Чому ви мовчите? — Але тільки Купхейп хотів щось сказати, як молодик знову торохтів: — Ви любите шефа? Шеф вас любить? Ви "Кремом радості" мажете своє обличчя?

Бідило напружив увагу, жодного звуку не пропускав: прізвища! Прізвища цих суб'єктів!..

А вертлявий тим часом від вигуків перейшов до більш поширених речень:

— О, шеф мій давній знайомий! Він так прекрасно до мене ставиться! Ось, бачите, мій номер перший, — і молодик показав у себе на грудях приколотий папірець з номером "1". Тепер тільки Іван помітив, що на грудях у всіх присутніх теж білили папірці з різними номерами. Найбільший, сьомий, був у високого діда в окулярах.

— Аякже, перший номер! — продовжував молодик. — Я перший у черзі, мене першого сьогодні прийме їх Шістдесят дев'ята схильність! І це, — я вам відверто скажу, — зовсім не випадково. Шеф, звичайно, прочитав уже мою ліро-космічну епопею-памфлет "Любов на кратері".

— О, це дійсно прекрасний твір, — не проговорив — проспівав соковитим контральто дебелий літератор з пухким підборіддям і з номером "2" на опуклих грудях. — Це чу-до-ово! Це чудесно!

— Ти, мабуть, перебільшуєш... — цнотливо засоромився перший номер. — А мені твоя остання поетична збірка здається неперевершеним зразком. Чорт заberi, як це майстерно! Як тонко й оригінально! І досі обкладинка твоя стоїть перед очима! Ви уявіть, — звернувся він до Купхейпа, — по жовтій палітурці навскоси з нижнього лівого кутка в правий верхній звивистим ланцюжком заголовок "Зелений сум"... А з верхнього лівого кутка в правий нижній, теж навскоси, — підзаголовок: "Інтимно-мінорна акварель"... Ні, заздрю! Від всієї душі заздрю!

"І чому вони ніяк не називають один одного? — непокоївся Іван. — А що, як всі оці літератори безіменні — з самими номерами?"

— Так, це справді найкраще, що має нині наша література, — злим голосом, ніби якусь лайку, проговорив високий хворобливого вигляду літератор з маленькими жовтими очицями й зеленкуватим лицем. На запалих грудях його білів папірець з номером "3". — Як би я хотів, щоб мої недостойні, мої нікчемні, мої бездарні твори хоч на крихітку наблизилися до того неперевершеного рівня, до якого так сміливо злетіли ваші!

— О-о!..



— О-о!.. Завів скромник! — дуєтом загули літератори № 1 та № 2.

— А ваш маленький шедевр для дітей молодшого віку! — аж захлинався номер перший. — Хіба це не геніально? "Страшне вбивство в чорному тупику"... Вже у самій назві яка лапідарність! Яка свіжість!

— А ваша критика! Це ж епохально! — підспівував йому літератор № 2.

Купхейп, нарешті, прийшов до тями:

— Вибачайте, дорогі друзі, я дуже радий з вами познайомитись, але поспішаю... Змушений вас покинути.

— О, ми розуміємо, розуміємо! — хором забубоніли номери 1, 2, 3 та всі інші, крім 7-го, що продовжував мовчки сидіти, з усмішкою вдивляючись в Івана та горбаня.

— Один момент, зараз я надпишу... так... Ось... Прийміть, будь ласка, — і номер перший подав Купхейпу свою космічну епопею-памфлет з автографом: "Другу шефа — моему другу!"

— І у мене прийміть!

— І у мене!

— У мене теж!

— І в нас!

— Ось візьміть!

Всі шість пронумерованих (крім сьомого) побажали подарувати свої книжки особистому другу шефа.

— Та куди ж я їх всі візьму? Спасибі! Спасибі! — ледве встигав Купхейп приймати щедрі дари.

У Івана відлягло від серця: на книжках стояли прізвища авторів. Деякі з них Бідило встиг уже прочитати і запам'ятати. "Тільки б не забути, — турбувався Іван, — тільки б не забути..."

Взявши Купхейпа під руку, потихеньку потягнув його до виходу: ясно було, за кого їх прийняли, і дуже не хотілося розчаровувати діячів шактифського красного письменства.

Нарешті горбань з Іваном вийшли з приймальної. Але на цьому їхні пригоди аж ніяк не закінчилися.

Довгий, здавалося, нескінченний коридор раз у раз повертав то праворуч, то ліворуч. Вікон не було. Тільки й світла, що з вхідних панелей, верхні половини яких напівпрозорі. З-за панелей — голоси, то погрозливі, то благальні. За одною чорною, непрозорою панеллю глухо і безутішно ридала жінка.

І раптом Іван почув ззаду швидкі кроки. За ними неначе хтось гнався. І справді, за наступним поворотом їх наздогнав літератор № 1.

— Ваша схильність, — молодик відсапався, витер з вузького чола рясний піт. — Як щирий мислячий організм, я мушу вас застерегти: не довіряйте ньому лірикові! Ну тому, товстому, що за мною в черзі...

— Отому, що з другим номером?

— Еге!

— Чому ж йому не можна довіряти?

— О, ви його ще не знаєте! Це така аморальна потвора... По-перше, в нього, коли він ще вчився у педкомбінаті, була незадовільна оцінка. Він не знав біографії Хича! По-друге, він немітою рукою потиснув руку їх Шістдесят дев'ятої схильності — це я сам бачив! І взагалі він гермафродит і плагіатор! Всі свої книжки з моїх списує!

Ви тільки не думайте, що я проти нього щось маю! Що ви! Що ви! Я чисто з принципових позицій! Він навіть мій дру.Г Він друг, але істина, — ви розумієте? — істина! Істина дорожча. Правда над усе! І взагалі я хочу вам сказати, що вся оця братія, вся — від другого номера до сьомого — таємні, добре замасковані несхильники. По них давно вже плаче Будинок Блажених Учнів! Але сьомий!.. Ми самі прийшли, а його сюди викликали. О, це небезпечний ворог! Це ідейний противник влади Хича! В журналі, який він редагує, в останньому номері...

— Я вам дуже вдячний за інформацію. Але я... Я поспішаю. Маю честь!

Номер перший відстав. А за наступним поворотом їх, так само засапавшись, наздогнав другий номер.

— О ваша схильність, мені вас так жаль! — забриніло його співуче контральто. — Чорні душі ввели вас в оману! Все, що ви чули від цього негідника, підла брехня.

— Від якого негідника?

— Ну, звичайно ж, від першого номера! Ніякої дружби у нього з шефом нема. Все вигадки. І в черзі він перший тільки через свою спритність. О, я його знаю... Він, коли б міг, давно б уже Палац Безсмертного висадив у повітря!

— О?!

— Так, так! Не вірте жодному його слову. Він таємний несхильник, і всі вони, всі — законспіровані несхильним. От, наприклад, третій. Ну, той, що в черзі за мною. Ви знаєте, які ідеї пропагує він у своїй бездарній дитячій повісті? Його "Страшне вбивство в чорному тупику" — це нічим не прикрита антидержавна пропаганда!

— А чому ж мовчить критика?

— А тому й мовчить, що він сам критик! Бояться його.

— Нічого не розумію. До побачення, я поспішаю.

— Е, ні, стривайте, я вам ще не сказав головного. Сьомий номер, редактор "Філософського вісника", — шпигун і диверсант. Про це давно вже всі знають.

— Вибачте, я мушу йти. До побачення.

Але не встигли горбань та Бідило зробити й ста кроків, як їх наздогнав літератор № 3. Від швидкого бігу його зеленкувате обличчя стало зовсім зеленим.

— Два слова, — категорично прорік він, перегородивши Купхейпові дорогу. — Два слова. Всі, з ким ви говорили, — державні злочинці. А найбільше — сьомий. Це не простий шпигун, це добре законспірований вождь повстанців Країни Підземного Полум'я.

— Але, даруйте, як же він покинув своїх бійців, хто ж зараз керує повстанням?

— Його брат. А цього послали сюди, щоб підготувати в Щактиф державний переворот.

— Прощайте, я поспішаю.

— Не забудьте мого попередження.

Але на цьому не закінчилися їхні сьогоднішні поневір'яння: уже перед самим виходом виявилось, що горбань загубив десь перепустку, — в кабінеті, напевне, з переляку залишив.

Носатого вже не було, у вестибюлі чергував інший хичист.

— Як це так? — здивувався він. — Без перепустки? Ні, без перепустки не випущу.

— А що ж нам робити?

Хичист вилаявся, замкнув вхідну панель, пішов до приймальної шефа.

Сіли в крісла. Горбань мовчав, сумовито схиливши голову. А Іван думками був уже в академії, в кімнаті друга. Орро казав, що сьогодні Чакт має повернутися до Міста-1 з тим, щоб завтра летіти до Провінції-13—2.

Чекали довго. У вестибюлі тихо, безлюдно. Почулися кроки — ні, не хичист. До них підійшов високий дід у темних окулярах.

— К'юс, — відрекомендувався він.

На грудях у старого білів іще папірець з номером "7".

— Як вам сподобались мої колеги? Чи не правда — милі, достойні істоти? Вони мене так люблять... Все хвалять, хвалять, аж незручно... Я дуже радий, що саме сьогодні викликав мене шеф — інакше б я не познайомився з вами. Ви теж були у шефа? І, напевно, з якимось проханням? Він такий гуманний, хоч і лаяв мене сьогодні... Він вам допоміг? Мовчите... Мабуть, не зовсім допоміг... Розкажіть мені, будь ласка, в двох словах вашу справу, може, я що пораджу.

Купхейп з недовірою подивився на нього, а потім, збиваючись і плутаючись, виклав з горем пополам суть своєї справи.

— Ясно, ясно... — задумливо проказав сьомий. — Здається, я все зрозумів... Трудне діло... Не знаю, що тут можна порадити... — І К'юс зітхнув, замислився. — Ну, добре, — нарешті сказав він, потираючи лоб. — Доби через дві приходьте до мене: Дванадцята Кільцева, 510, 17 поверх, редакція "Філософського вісника". Спробую вам допомогти. До побачення, — і К'юс пішов у якийсь бічний коридор.

Як тільки хичист випустив їх із приміщення Легіону, горбань плюнув спересердя і висипав усі книжки Іванові на оберемок.

— Нести? — запитав Бідило.

— Хоч зараз викиньте. Мені вони не потрібні.

Певна річ, викидати Іван не став. Заніс до своєї кімнати. Про всяк випадок — а що, як забуде? — огризком олівця на шматку газети переписав пронумерованих літераторів. Тільки на одній книзі чомусь не було прізвища і, подумавши, Бідило записав назву її. Зім'яв список, вийшла невеличка кулька, заховав у кишеню. Тепер швидше до Орро!

Та Орро вдома не було. Жаль... Так хотілося якнайскорше передати список... Доведеться зайти пізніше. Перестрибуючи одразу по кілька сходинок, подався до Чакта.

Йшов, а в грудях так і співало: ні, немарно, немарно прожив він оцю добу!

Чакт зустрів радісними обіймами.

— Клянусь смертю Безсмертного, все буде гаразд! Завтра на три доби відлітаю до Міста-13—2. Через три доби почнеться нове життя! Ну не хмурся! Чого ти одразу насупився? Думаєш, не знайду несхильників? Тяжко тобі? Знаю, тяжко... — Чакт посмутнів. — Ех, друже! Чого б я тільки не віддав зараз, щоб визволити тебе!.. Послухай, — Чакт присунувся ближче. — Ти віриш мені?

— Вірю.

— Ну, так от, я обов'язково — чуєш? — обов'язково зв'яжуся з несхильниками! Ми будемо з ними! Будемо! Ні, ти таки не віриш мені...

Бідило мовчав. Де й дівся його бадьорий настрій.

— Ти що, нездужаєш?

— Та так... — зітхнув Іван.

— Може, ти гніваєшся? Може, образив тебе ненароком?

— Ні.

— Щось ти, Іване, приховуєш від мене... Правда?

— Вигадав таке... — Бідило вимушено всміхнувся. — Ти через три доби повернешся?

— А... так от чого ти такий насуплений! Три доби... Нічого, витримаєш! Зате потім життя почнеться! — і Чакт Знову гаряче заговорив про зв'язок з несхильниками.

Іван мовчав. Ніколи він не думав, що так тяжко сказати другові неправду, збрехати у вічі товаришеві. Так тяжко... Тяжко й боляче...

#### РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

Шедеври щактифської літератури. Куди дівають сміття? Сад Філософів.

Оце вже друга доба, як Чакт у відрядженні. Немов живе щось відірвалося від Іванового серця... Ніколи не думав, що цей тендітний щактифський юнак стане таким близьким...

Другу добу не може застати Орро, список досі не передав. Сьогодні, тільки прокинувся, одразу ж у вестибюль — і знову Орро нема. Що з ним? Може, нещастя яке?

Знехотя поснідав, довго розглядав книжки.

Ліро-космічну епопею-памфлет просто не зміг читати. Не кращою здалася й інтимно-мінорна акварель "Зелений сум". Власне, вона, може, й була кращою, та Іван, скільки не вчитувався, так нічого й не зрозумів.

Книга починалася однойменним віршем:

#### ЗЕЛЕНИЙ СУМ

Зелений сум судомить паралель,

Параболами гребує ракета.

А білий сміх, і чорний хрип газети,

І жовтий жах заповнюють готель...

І все навкруг серпанковим стає.

Зелений сум закреслює образу.

Я шепочу: "Ти мій, моя, моє..."

Я твій, твоя, твоє...

І всі ми разом!"

Іван пробував читати з кінця, пробував строфи міняти місцями, але до змісту так і не докопався. Покинувши "акварель", проглянув ще кілька книжок. Взяв збірку критичних статей, автор яких пробував ветеринарним градусником виміряти температуру поезії, але й цю книгу теж не хотілося читати. Продивився творіння якогось Сопа Сивого — дві трагічні повісті з життя дервердасівських інтелектуалів — і, позіхаючи, взяв останню книжку.

Це була якраз та, без прізвища автора. Називалася вона "Повісті невідомого про відомих". Під заголовком дрібнесеньким шрифтом було надруковано: "Збірка анонімних легенд".

Що твори цього збірника належали саме до жанру легендарного, Бідило пересвідчився з першої сторінки. Другої читати уже не став.

Склав книжки в кутку на підлозі. Що з ними робить? Купхейпові не потрібні, Іванові теж не тішили ока. Викинути? Але куди?

Ніде, ні в приміщенні, ні на вулицях, не бачив Іван урн для сміття. Кидати ж просто на чистий брук Бідило не міг: з дитинства привчили поважати труд електромонтера, що регулював механізми роботів-прибиральниць.

Подумав, подумав і вирішив — нехай поки полежать тут.

Знову пішов до Орро і знову не застав.

На вулицях Академічного острова щойно закінчилося ранкове схиляння. Шхуфи розходилися від тетраедрів тихо, ледве чутно наспівуючи. Бідило прислухався.

Барро дорреф о (е;г)н енбеф о (о;г)рра...

Ману гарду енбеф о (о;г)рра... —

замріяно виводив молодий шхуф на якійсь незнайомій нові. Помітивши Бідила, замовк.

Недалеко від пам'ятника Хичу Приємному ув'язався легіонер. Ніби зовсім і не дивиться, але, куди не повернеш, — не відстає. Це скоро набридло, і Бідило спинився біля поручнів набережної. Легіонер, оглядаючись, пройшов мимо.

Іван замислився, перехилився через поручні.

І раптом чиясь рука несміливо торкнулася ліктя. Озирнувся — знову легіонер, але вже не той, інший.

— Ваша схильність... — говорить, а сам так лагідно, так солодко усміхається. — Ваша схильність, тут глибоко... Відійдіть від поручнів, ваша схильність...

Що поробиш, мусив коритися. Плюнув спересердя, відійшов.

Брів замислений, не дивився, куди завертав, — заблукати тут неможливо. І вийшов не до головного входу академії, а з протилежного боку.

Роздивився: о, тут вони з Чактом колись були...

За невисокими пластмасовими штахетами поблискувало величезне довгасте тіло

транспортного штейпу. Він стояв колись на даху, і, гуляючи з Чактом, Іван не раз оглядав його. Залазили всередину — штейп тоді був поламаний і тому стояв відкритий. Чакт розповідав, як керувати такою машиною, як працюють її механізми.

Зараз штейп уже відремонтований і навіть пофарбований наново. Біля хвостового оперення, зіпершись на штахети, дрімає вартовий хичист.

Праворуч — густий хифовий парк. Між заростями безлистих рослин жовтою прозорою рідиною поблискує чималий басейн.

Іван підійшов ближче. Рідина хвилювалася, хоч вітру, як і завжди, не було. В стіні басейну темніло кілька квадратних отворів. З другого боку виходили товсті труби. Від рідини різко пахло чимсь хімічним.

І раптом в одному з квадратних отворів глухо загуркотіло, зашуміло, і прямо в басейн ринула лавина покидьків, недоїдків, папірців, іржавих бляшанок. Рідина закипіла, вкрилася бульбашками. Неприємний різкий запах ударив у ніс. Не минуло й цоти, як кипіння припинилося. Іван поглянув на дно — покидьків як не бувало, жодного шматочка! А прозора жовта рідина знову хвилювалась, немов важко дихала.

Так от куди дівається сміття! Тепер все ясно. Іван хутенько збігав додому, притягнув гамузом усі шедеври шактифської літератури і з легким серцем жбурнув їх у басейн. Рідина забулькала, закипіла і через мить знову стала прозорою.

За хифовими кущами стежкою пройшов Шат. "Слідкує, винюхе, собака, — стиха вилаявся Іван. — Ну нічого, донюхається, досліджується..."

Після обіду знову пішов до Орро і, нарешті, застав вдома. Нічого не пояснюючи, непомітно тицьнув у долоню паперову кульку. Старий все зрозумів.

— Як здоров'я вашої, схильності? — ввічливо запитав він, а на шматку газетного паперу написав: "Іди до Кип-Кейпу. Жди мене на тому місці, де знайомився з нашими. Обережно, слідкують".

— Спасибі, на здоров'я не скажусь, — теж ввічливо відповів Іван і ледве помітно кивнув головою. Погортав для годиться газети, посидів кілька цот і, сказавши, що поспішає, пішов.

І от вони вже біля поручнів. Внизу — місто, за спинами — Кип-Кейп. В парку жодної живої душі.

— Спасибі, однострумче, — тихо говорить Орро. — Спасибі за список, він нам пригодиться. А я вже скучив за тобою...

— А де ти був? — незручно якимось Іванові звертатись на ти. Орро йому в батьки годиться. Незручно, та що вдієш, коли такий звичай тут. — Де ти був? Коли не зайдеш — нема.

— До киптип'якового комбінату Хипіц посилав, свіжини, бач, забаглося! На всьому Зірбоні нема, мабуть, такого ненажери, як наш Хипіц.

— Що таке Зірбео о (о;г)н?

— Це ми, вамби, називаємо так нашу планету.

— А чому "вамби"? Ви ж не вамби, а шхуфи?

— О, ти в нас, бачу, зовсім ще не освічений... — всміхнувся Орро. — Доведеться

трохи просвітить. Жаль, час непідходящий, а то б ми з тобою багато про що побалакали. Давай отут сядемо...

Сіли. Старий стомлено відкинувся на спинку лави.

— Ми, вамби, — задумливо почав він, — корінне населення материка. До утворення держави свідків материк так і називався — Вамбський. А тепер інакше... — Орро сумовито похитав головою. — Тепер — Щактиф. Спершу державу так назвали, потім материк, а після аптахетопу і всю планету. Трудовий народ говорить вамбською мовою, служителі та хичисти — щактифською. Звідки вона взялась? Кажуть, свідки створили. Як бачиш, нація ніби й одна, а говоримо по-різному.

— А на Щактифському материка ще якісь нації живуть?

— Ні. Гостюють, правда, інколи брати свідків з темної півкулі — дервердео (а;г)си, тахео (и;г)нди, але їх зовсім небагато. А чого це ти питаєш?

— Та от пісеньку чув на якійсь незнаній мові. Може, на вамбській? Щось "енббео (о;г)ра, енббео (о;г)ра ..."

— Чи не оцю? — І, хитро посміхаючись, Орро тихо заспівав:

Барро доррео (е;г)н енбео (о;г)рра...

Ману гарду енбео (о;г)рра...

— Еге ж, оцю! А на якій то мові?

— На вамбській. Знаєш, як у перекладі буде?

Зоряний шхуф — енборра...

Велетень наш — енборра...

— А що таке енборра? Про кого ця пісня?

— Іч який цікавий! — Орро знов хитро підморгнув. — Потім колись про цю пісню поговоримо, нехай покортить! А тепер давай про діло.

В місті неспокійно. Вчора трохи не взяли Магеба, коли б не однодумці із заводського штейпрому, таки зацапали б. Магебові допомогли захопити транспортний штейп, і він перелетів до хифових джунглів Гримучих Гір. Там, у районі гори Білої, — оце вже скоро тисяча діб — базуються два наші несхильницькі загони.

— От би мені туди... — зітхнув Іван. — Так остобісіло тут скніти!..

— Ні, однодумче, в академії тобі поки що безпечніше. Переліт до Білої гори... На це тільки в крайньому випадку можна зважитись. Про наші загони уряд давно знає. До Білої гори часто посилають каральні експедиції. І не завжди загони встигають відійти в глиб джунглів: багато однодумців головами наклали. Ходять чутки, що Хич готує армади для знищення не тільки джунглів, а й самих гір. Тому ми тебе й не переправляємо туди. А втім, всяке може статися, може, й тобі ще доведеться поблукать хифовими гаями... Справи наші невеселі, сьогодні заарештовано Зора.

До мене поки не заходь. Коли небезпека мине, думаю це буде скоро, на правому верхньому кутку моєї панелі я намалюю олівцем знак тетраедра. Здається все... — Орро важко підвівся. — Ууммб, однодумче!..

— Ууммб!

Ще тільки-тільки починалася доба, Іван ще дрімав, як до кімнати безшумно ввійшов

Шат. Бідило прокинувся і крізь примружені повіки довго дивився, як Шат прибирає кімнату. Метушиться, поспішає, рухи швидкі, вправні, а сам ні-ні та й зиркне на Івана. А став витирати стіну над узголів'ям — аж нахилився. Дивиться пильно-пильно, ворухить губами... Цього вже Іван не міг стерпіти, розплющив очі.

— Слухайте ви... Коли вже вас приставили нишпорити, то робіть це хоча б з тактом. Чого в очі мені лізете?! — холодна лють перехопила Іванові горло. — Чого вам треба?!

Ні, Шат не злякався. Шат мовчав. Закінчив прибирання, Зібрав своє приладдя і, вже виходячи, ніби ненароком кинув:

— Не мені треба... Не мені...

Не встиг Іван поснідати, як знову прибіг Шат, покликав до Тихого залу.

Горбань сидів біля кейфу.

— Напевне, полетимо. Зараз уточнять — і рушимо.

Іван сів у крісло, і в ту ж мить екран кейфу ожив. Зеленоброва, дуже схожа на Хет дівчина, чемно вклонившись, повідомила, що, на превеликий жаль, їх схильності К'юса сьогодні в редакції "Філософського вісника" не буде.

— А завтра?

— Про це ваша схильність не подавала заявки. Будете зараз подавати чи завтра?

— Завтра, завтра, — буркнув горбань і з злістю вимкнув кейф.

Довго блукав Іван того нескінченного дня. Весь острів по узбережжю обійшов. Бачив, як двоє шхуфів забрели по пояс у воду і тягли щось на зразок волока. Коли витягли, в сітці стрибало кілька дивних яскравих створінь, схожих на Земних рибок. Повнощокій молодик у білому кидав рибок в прозоре відерце з водою. Іван попросив дозволу подивитися, молодик з охотою подав відерце.

— Як вони називаються? — запитав Бідило.

— Іа, — пояснив повнощокій, — вони називаються іа, тобто співаючі риби.

— Невже справді співають?

Замість відповіді молодик засунув руку у відерце, дістав одну іскристу, золотаву, струснув з неї краплі води і поклав Іванові на долоню. Іа майже не пручалася. Поблискували дивовижні очиці. Великі, розташовані близько одне від одного, сповнені невимовної туги, вони були до моторошності розумні, майже людські.

Рибка здригнулася, відкрила рот, жадібно ловлячи повітря. І раптом до Іванових вух долинули тихі-тихі сумні звуки. Звуки були тонкі, кришталево-прозорі — і плач, і спів водночас. Бідило підніс рибку до вуха: сумніву не було, вона співала. Здригаючись, блякнути, іа співала. Співала все тихше й тихше і врешті зовсім замовкла. Блискуча луска її якимось раптово потьмянішала, немов злиняла, з яскраво-золотої стала брудно-жовтою.

Пухкий молодик взяв з Іванової долоні мертву "співачку", кинув на пісок, витек об халат пальні.

— Співаюча рибка, — пояснив він, — улюблена їжа свідків Безсмертного. Їдять її свідки так: з відерця, що ставиться прямо на стіл, кожен собі на тарілку накладає живих рибок, чекає, поки вони почнуть співати — тут важливо не прогавити момент, —



наколюють на виделку і в рот. Рибку жують і ковтають саме в той час, коли вона співає. За цей спів і вважають її особливо вишуканою їжею. Спеціальним вердиктом Хич оголосив, що ніхто, крім свідків, не має права їсти співаючих рибок.

— А хто ж вам дозволив ловити їх? — поцікавився Іван.

Молодик гордо посміхнувся:

— Ви знаєте, хто я такий? Я помічник самого Пейта Фикта — Головного Лакея Хича Дев'ятнадцятого Мислячого! Я маю спеціальне урядове завдання — постачати свідкам Безсмертного свіжих співаючих рибок... — Пухкий молодик ще, видно, хотів щось сказати, але в цю мить шхуфи знову витягли волок на берег, і він кинувся підбирати здобич. Іван подивився на рибок: і жаль їх, і злість бере. Хоч би кусалися перед смертю, а то — співають...

Одразу за пам'ятником Хичу Приємному на фронтоні хмарочоса сяяло веління Безсмертного: два золоті молодики цокалися золотими чарками. "Іменем Сонячного Вседержителя! — волав світляний напис. — Хочеш бути щасливим? Пий "пхе" — так повелів Безсмертний!"

Під велінням красувалась вивіска: "ДЕПАРТАМЕНТ ДАРУНКІВ ЩЕДРОГО СЕРЦЯ. Академічна філія". Поруч біліла папірцями масивна дошка об'яв. Це були оголошення, інструкції, накази по Департаменту. Спинився, знічев'я прочитав всі ті зразки канцелярської творчості. Бідило не раз чув уже про Департамент Дарунків, але що являє собою ця незвичайна організація, зрозумів тільки тепер.

Куди б не йшов служитель або хичист, до якої б установи він не звертався, найдрібніша справа не вирішувалася в Шактиф без так званих дарунків щедрого серця. Причому до утворення Департаменту кожен писарчук, не говорячи вже про начальство, вимагав і брав ці дарунки в тому розмірі, який тільки могла бажати його канцелярська душа. І тільки Хич Мислячий навів порядок у цих заплутаних і наболілих справах.

В основу упорядкування покладені були три принципи:

**СПРАВЕДЛИВІСТЬ, ДЕРЖАВНІСТЬ, ЩЕДРІСТЬ.**

Перший — **СПРАВЕДЛИВІСТЬ** — означає, що кожен мусить брати по чину, тобто повинен не перевершувати встановленої урядом такси.

Другий принцип — **ДЕРЖАВНІСТЬ** — говорив про те, що від кожного дарунка певний процент має відраховуватися на користь держави.

Третій принцип — **ЩЕДРІСТЬ** — закликав всіх клієнтів платити по совісті, тобто не менше встановлених державою норм.

Прочитавши все те, Іван побрів до палацу академії, бо вже наближалася пора великого спокою. Повечерявши, довго лежав, роздумував: завтра четверта доба, завтра прилетить Чакт... Що з Орро? Двічі сьогодні підходив до його панелі: нема знака тетраедра...

Спав тривожно. Всяка погань верзлася: то мокрі зелені пацюки, то Купхейп з химерно видовженою головою обіймає ромбовидного Шата...

Прокинувся, миттю одягнувся, скоріш до ліфта!

На порозі Чактової кімнати зіткнувся з Шатом.

— Де Чакт? Чому ти тут? Нишпориш?!

— Я прибирав у кімнаті, — із спокійною гідністю, без всякої образи відповів шхуф.

— Ваш друг, напевне, прилетить на початку пори великого спокою.

— Чому? Звідки ти знаєш?

— Із Провінції-13—2 щодоби прибувають два рейсові штейпи: один — на початку пори малого спокою, він уже давно прибув, другий — пізно, коли уже всі сплять.

— Вони ж відлітали на експедиційному академічному штейпі, для чого ж їм повертатися на рейсовому?

Шат якось загадково всміхнувся і дуже спокійно відповів:

— Їх штейп ніколи вже не злетить.

— Чому?!

— Він уже злетів.

— Як злетів?

Шат насмішкувато і аж наче трохи презирливо подивився на Івана.

— Ви теж газет не читаете? Живий ваш Чакт, живий і неушкоджений.

Повертався ні в сих ні в тих.

При виході з ліфта зіткнувся з розгніваним Купхейпом.

— Де ви пропадаете? — по-баб'ячому репетував горбань. — Я вас шукаю уже дві тоци! Негайно збирайтеся! Зараз відлітаємо!

— Куди, ваша схильність?

— Не смійте задавати питань! — горбань аж позеленів. — Тут... тут запитую тільки я! Через півтоци... ні, через чверть тоци щоб ви були біля штейпу! — Випаливши все це, горбань підтюпцем побіг до Тихого залу.

...Уже по тому, як штейп набирав висоту, Іван здогадувався, що летітимуть вони кудись далеко. Так воно й сталося. Давно вже за бортом повітряного корабля скінчились останні квартали, рівний, як стіл, степ стелився від обрію до обрію, потім рівнина непомітно перейшла в невисоке узвишся, а штейп все летів, час від часу збільшуючи висоту.

На видноколі забілили снігові вершини, круті хребти. Вище й вище забирався маленький повітряний корабель, мотори аж бриніли від перенапруги.

Нарешті, переваливши через хребет, почали знижуватись. Іван поглянув в ілюмінатор і побачив невеличке, заросле хифами плато в оточенні білих засніжених вершин. У самому центрі плоскогір'я, недалеко від маленького штейподрому, в буйних заростях білів будиночок під похилим зеленим дашком.

Коли їхній штейп стояв уже на плато, а горбань зустрівся біля мальовничої вілли з розчуленим К'юсом, з перших же слів хазяїна гості дізналися, що К'юс уже не редактор "Філософського вісника", що він у відставці і що це його власна дача

— Їх Шістдесят дев'ята схильність така мила особа, — витираючи сльози зворушення, зітхав К'юс. — Шеф так хвилювався, коли мене лаяв... У нього таке хворе серце... Я навіть не виправдовувався...

— А за що ж він вас лаяв? Мені, до речі, теж перепало, — признався Купхейп.

— О, мене було за що лаяти! Я зовсім не інформував їх Шістдесят дев'яту схильність про всі розмови, які веде мої підлеглі.

— А чому ж ви... не інформували? — щиро здивувався горбань. — Хіба це так важко?

— Ні, ні! — Замахав руками К'юс. — Це зовсім не важко! І навіть більше, я знаю, що це потрібно, конче потрібно для процвітання нашої держави... Але... — і К'юс аж очі опустил від сорому, — я так захоплювався наукою... Ви розумієте? Чистою наукою, що зовсім про це забув. Тепер мені так соромно... Але чому ми стоїмо? Ходіте, я вам покажу мій всесвітньовідомий Сад Філософів.

Вони йшли затишною алеєю. Білі, покручені гілляки хифів так густо нависали над головами, що, навіть безлисті, утворювали приємну прохолоду. Між кривих шишкуватих стовбурів пурхали прозорокрилі фит. "Щось про оцих фит Шістдесят дев'ятий говорив... — пригадував Іван. — Здається так: "Як фот, будьте пильні і мудрі, як фит, смиренні й лагідні..."

Їх Шістдесят дев'ята схильність... Цікаво, чому його так називають? І, не довго думаючи, взяв Іван та й запитав у К'юса про це.

Горбань ошкірився: не ваша справа, мовляв! А К'юс, навпаки, зрадів. Старий, як видно, дуже любив, коли в нього запитували і він мав можливість поділитися тими безмежними знаннями, що буквально переповнювали його ветху істоту.

— Шістдесят дев'ять — цифровий псевдонім шефа. У його схильності стільки було псевдонімів, що він давно забув уже своє справжнє ім'я. Чому саме шістдесят дев'ять? Шістдесят дев'ять ячей свідків Безсмертного було на початку нашої історії, шістдесят дев'ять граней у Палаці Безсмертного, шістдесят дев'ять радіальних проспектів відходять від центру Міста-1. Шістдесят дев'ять секторів в Країні-1. Число 69 — священне. Воно — символ незмінності, сталості, вічності. І справді, як не обертай це число, все одно буде 69. Зовсім інші властивості у числа 6. Коли його перевернути, виходить 9. Число 6 — символ непостійності, число 9 — символ смерті. Саме з цього цифрового явища я і вивів великий філософський закон: "НЕПОСТІЙНІСТЬ + СМЕРТЬ = НЕЗМІННІСТЬ. Або, в цифровій транскрипції,  $6 + 9 = 69$ .

Тим часом хазяїн вивів гостей на невеличку галявину.

Під старим хифом за масивним старим столом сидів лисий, дуже старий служитель і, поклавши голову підборіддям на руки, про щось напружено думав. Стіл його був завалений цілими горами чистого й пописаного паперу, вкритого товстим шаром пилу. Видно було, що принаймні з місяць ніхто до нього не торкався.

— Мислитель Чеф, — тихенько, щоб не переривати нить роздумів свого колеги, відрекомендував науковця К'юс. — Ось уже четвертий рік працює Чеф над чотиритомною історією щактифської сатири. Він мій давній гість — всі чотири роки живе і трудиться в мене. Бачу, бачу, вам не терпиться дізнатись, які ж основні ідейні засади його роботи. Насамперед — періодизація. Всю історію щактифської... е-е... так би мовити, сатири мій колега...

Купхейпові уривався терпець. Йому б швидше вияснити свою справу, К'юс же обіцяв допомогти, але — на чиєму возі їдеш, того і пісню слухай. І горбань терпляче слухав.

— ...поділив на чотири періоди. Ні, ви тільки збагніть: всю історію — на чотири! Це — геніально! Чи не так? Ось послухайте про кожен з цих періодів. Коротенько, звичайно... е-е... вибачте... — К'юс знітився, — більш детально я пояснювати не зможу, попереду ще стільки цікавого... У мене тут ціла академія. Ви ж знаєте, мабуть, що у вашого покірного слуги завжди гостюють найвидатніші вчені Щактиф.

Так от, чотири періоди. Присядьмо тут, на лаву. Період перший: народження й становлення. Почався цей період за володарювання Хича Тринадцятого Метушливого. Сатирики тої епохи відзначались надзвичайною сміливістю. Вони навіть бралися критикувати такі високі установи, як благочестиві, іменем Безсмертного утворені акціонерні товариства по виробленню й запровадженню перших апаратів так званої "механічної, абстрактно-сексуальної музики" (предка теперішнього спикту). Цей перший етап розброду і вільнодумства, на щастя, був короткочасним і великої шкоди державі не заподіяв.

Що така сатира нічого корисного для суспільства не дасть, це авторам чітко й цілком переконливо пояснили в Легіоні Любові. А вже те, що самим сатирикам нічого доброго не принесе така сатира, це автори, побувавши в Легіоні, зрозуміли самі. Вони й тоді були на диво догадливими. На цьому й закінчується перший період.

На другому, вищому, етапі сатирики викривали і таврували вже не окремі установи і навіть не окремих осіб, а цілі узагальнені, абстраговані пороки, вади, хиби в житті. Але й тут сатирики дуже швидко зрозуміли свої помилки.

Зараз наша сатира переживає третій період, період свого найбільшого кількісного і якісного розквіту. Нині сатирики критикують і викривають кожен сам себе. Це так звана Са-Са (Самосатира), або, як її інакше називають, "сатира на вивертання". Вона полягає в тому, що кожен літератор-сатирик у сміливих, дотепних гротескових образах викриває, таврує свої особисті, часом навіть не існуючі вади й недоліки. Він ніби вивертає перед читачем свої етично-моральні нутрощі, і, якщо вони не такі вже й брудні, в дію вступає авторська фантазія.

— Ваша схильність, — лагідно промовив Купхейп, — ви мені обіцяли...

— Ах, так, так! — спохватився К'юс. — Це прекрасно, що ви нагадали. Я все уже зробив. Не пізніш як завтра вас прийме... мій брат Кап Шкеч. Ось вам лист до мого брата, — і К'юс подав Купхейпові старанно перев'язаний шнурочком товстенький пакет. — Можете бути спокійні: мій брат обов'язково влаштує вам зустріч з Хичем.

Ну, тепер Купхейп згоден був слухати К'юса хоч цілу добу. Ще б пак, така послуга! За неї, якщо діяти по закону, треба було б дати чималий дарунок щедрого серця. О, він, Купхейп, цілком згоден слухати свого колегу! Нехай говорить, більше говорить, не треба його дратувати. Може, він, якщо все буде по-хорошому, і не заломить багато.

Та по всьому видно було, що відставний філософ навіть і не думав про дарунки щедрого серця.

— Ваша схильність, — К'юс встав, взяв Купхейпа під руку, — ходіте. В моєму саду філософів ще стільки цікавого...

— Стривайте, — зупинився Іван, Купхейп знову метнув на нього злий погляд. — Чи не захворів, бува, ваш колега Чєф? Ось уже скоро тоца, як він сидить нерухомо, навіть очима не блимає.

— О, він абсолютно здоровий, — всміхнувся К'юс, — просто він інтенсивно мислить. Третій тиждень намагається він розгадати, якою стане сатира Щактиф у майбутньому, тобто в останньому своєму четвертому періоді. Що вона викриватиме і тавруватиме, коли Легіон заборонить і Самосатиру. Бачите, яка напружена робота думки! Він аж зацікавився...

І правда, філософ Чєф майже не дихав. По вологій лисині мислителя повільно повз великий рогатий равлик.

К'юс лагідно посміхнувся:

— Що за дивні створіння ці безхребетні! Все одно їм — чи стовбур дерева, чи голова вченого... — Знявши равлика з лоба свого колеги, К'юс обережно посадив його на старий пенюк.

— Ходіте, ходіте, друзі мої! — відставний редактор взяв під руки своїх гостей, повів їх далі по алеї.

Скільки, виявляється, найрізноманітніших вчених жило й працювало в гостинного і балакучого экс-редактора "Філософського вісника"! В наступній альтанці Купхейпа та Івана познайомили з аstopатом — так у Щактиф називали науковців, що досліджували те одвічне ДЕЩО, з якого пішло і в якому зникне колись все існуюче. Зараз вчений якраз вирішував питання: Чи є ДЕЩО ЩОСЬ, яке може стати ЧИМСЬ, чи воно, ДЕЩО, є НІЩО і ЧИМСЬ стати не зможе?

В іншій альтанці Іван побачив зовсім уже незвичайну картину. На невеличкому розкладному ложі лежав зв'язаний сивоголовий служитель. Власне, "лежав" тут не те слово. Він не лежав, а весь час пручався, рвався кудись і аж пінився від люті. Іван спершу подумав, що то звичайнісінький божевільний, а потім виявилося, що це не зовсім так.

Облизуючи запалені губи, зв'язаний раз у раз вигукував якісь бойові гасла, окремі, часто зовсім незрозумілі речення, уривки слів. Поруч за столом сиділи два стенографісти: кожен вигук зв'язаного старанно занотовувався.

— Надістота — вища форма існування! — вигукував зв'язаний. — Надістота — насамперед повелитель! Надістота — напівбог, напівзвір, напівістота з крилами вічності на голові. Той, хто не може володарювати, той мусить підкорятися!..

Мова зв'язаного стала ще урочистішою. Він уже не вигукував, а натхненно прокував:

— Наближається час великого полудня! Страшне просвітлення настає! Гряде надістота — сніп променів в її десниці! Моліться, моліться новому богові! Схиляйтеся перед Капом Шкечем, пророком грядущої надістоти! Нехай охопить вас священний трепет перед всепожираючою волею надістоти, волею до влади, до могутності, до

нечуваного збагачення! В зародку задавить нездійсненні мрії про краще майбутнє, про соціальні перетворення, про революції! Мета досягнута! Далі дороги нема! Розв'яжіть мене, розв'яжіть, я привітаю надістоту! Ось він гряде — сонце над його головою! Бачу його! Бачу, бачу, бачу!..

— Хто це? — боязко запитав горбань. — Це душевно хворий?

— І так, і не так, — мудро відповів К'юс. — І так, і не так. Він не хворий і не здоровий, він пророк. Оце вже третій рік провіщає він еру надістоти. І, ви знаєте, в його вигуках стільки правди... Адже і Хич, і Шістдесят дев'ятий, і Кап Шкеч — ще справжні предтечі грядущого богозвіра. О, які вони прекрасно-сильні, прекрасно-жорстокі, прекрасно-підлі! Але ходіть далі.

В альтанці, куди вони зайшли після цього, було якось особливо тьмяно й вогко. К'юс познайомив своїх гостей з високим, зовсім сивим мужем науки, що все своє життя присвятив вивченню і математичному обґрунтуванню такого методологічного принципу, як "вірую, бо неймовірно".

В іншій альтанці похмурий горбоносий науковець, який буквально був завалений горами книжечок, книг та книжищ, незаперечно доводив, що причини всіх революцій завжди лежать в мові. Досить із лексики бунтуючої черні вилучити слова "несхильництво", "боротьба", "повстання", як всякі заворушення самі собою втихомиряться.

Всі були згодні з ученим. Ця воістину геніальна теза ні в кого не викликала заперечень. Одного тільки ніяк не міг розгадати науковець, як же, яким способом вилучити із живої мови бунтівників оті крамольні слова...

Та найбільше зацікавив гостей пикатий лисий інтелектуал, який все своє життя присвятив вивченню й розв'язанню актуальних проблем демографії.

— Населення, — твердив цей учений муж, — зростає з такою швидкістю, що скоро всієї планети не вистачить для його розміщення. Учений вважав, що є тільки один засіб врятувати планету від перенаселення. І цей засіб — широке впровадження штучного запліднення, що дає можливість регулювати народжуваність, збалансовуючи її із смертністю.

Купхейп був просто у захваті від цих думок і навіть сказав, що коли б він не був такий зайнятий своїми проблемами, то обов'язково б зайнявся штучним заплідненням.

— Ну, а тепер ходіть до мене, — сказав К'юс і повів гостей до чепурного будиночка під зеленим дахом.

На білому столі в прозорих мисках парували страви.

Поки гості їли, К'юс розповідав, над чим він зараз працює.

— Всі мислячі організми, — говорив він своїм задумливим мелодійним голосом, — у своїй поведінці завжди керуються двома принципами. Перший: здобути якомога більшу насолоду; другий: за всяку ціну уникнути страждання. Коротше кажучи, всі мислячі організми прагнуть насолоди. Насолода — добро. Отже, всі істоти прагнуть добра. Всі істоти — добрі істоти.

— Геніально! — похвалив Купхейп і подивився на великий стінний тоццойт: — А чи

не пора нам і честь знати?

Всі встали з-за столу.

— Як би добре було, — і К'юс мрійно примружив очі, — як би гарно було, коли б ми всі жили разом! Під час пори малого спокою кожен би займався своїми проблемами. А після роботи всі збиралися б і співали. Може, залишитесь? У мене живуть вчені найрізноманітніших, часто антагоністичних поглядів і напрямків. Але це ніяк не заважає нам збиратися і співати хором старовинні гімни любові. Ну то як, лишаєтесь?

Купхейп уклінно дякував, але від запрошення категорично відмовився: йому, мовляв, конче треба зустрітися з Хичем.

Штейп швидко набрав висоту. Через кілька цот дача відставного філософа і все мальовниче плато зникло із поля зору.

Іван глянув на невеличкий тоццойт, вмонтований у пульт управління: рівно через дві тоци до Міста-1 прибуде рейсовий штейп з Провінції-13—2! Скоро, зовсім скоро притисне він до грудей дорогого друга свого!

Та не так сталося, як гадалося. Уже біля самих околиць Міста-1 штейп різко нахилився і почав знижуватися.

Сіли на якомусь бугрі. Купхейп довго копирсався в моторах, кректав, лаявся потихеньку і нарешті, витерши руки, сказав:

— Доведеться йти пішки.

Ніколи б раніше такі обставини не вивели Івана з душевної рівноваги. Ходити пішки він любив і міг без відпочинку пройти не один десяток добрих земних кілометрів. Але через півтори тоци там, у Місті-1, Чакт ждатиме друга. І тому ця вимушена прогулянка аж ніяк не радувала Івана.

Горбань замкнув штейп, важко зітхнув:

— Ходімте.

Брили горбастою низовиною, порослою дикими хифами. Самі хифи та хифи, жодного клаптика обробленої землі.

Бідило уже знав: майже всі продукти, хіба що крім киптип'якового м'яса, виробляються на заводах органічного синтезу. Але ж труд на землі — така радість! Якщо відпала потреба орати, сіяти, косити, то нехай парки, квітники ростуть на чорній святій землиці! Але й землиця тут була не чорна, а бруднувато-руда.

Купхейп добряче-таки підтоптався, ледве волік ноги. Бідило втоми ще не відчував. Он уже й будови околиці бовваніють у далечині. Спершу з-за обрію виткнулися якісь шпилі, потім видно стало гостроверхі вежі, а там уже й усю будову. Це був, як потім Іван дізнався, один з тих парфюмерних комбінатів, що постачав Сачу Кепсту спеціальні, посилено ароматні фарби для його "Цікавої газети".

На найвищій вежі сяяв великий тоццойт. Був якраз час прильоту того штейпу, яким Чакт мав повернутися.

В конторі комбінату Купхейп зв'язався з центральною диспетчерською, і не минуло й десяти цот, як вони вже сиділи в комфортабельному повітряному кораблі, а ще через п'ятнадцять цот зійшли на дах академії.

Бідило зразу ж подався до Чактової кімнати.

Ось він уже в ліфті. Швидкісний новітній підйомник повз, здавалося, як отой равлик по лисині дослідника сатири.

Ось уже Іван у коридорі. Швидше, швидше!

Ось Чактова панель... Натискає кнопку, ще раз, ще раз, панель не відсувається.

Невже заснув?

А може, Чакт пішов шукати його, Івана? Може, вони просто розминулися? Бідило майже побіг по коридору і раптом біля ліфта знову зіткнувся з Шатом.

— Де Чакт? — вирвалось у Івана. — Він прилетів?

— Ні.

— Чому? З ним щось сталося? Де він зараз?

— Не знаю... — Шат опустив додолу очі. — Не знаю. Звідки я можу знати? Я всього тільки бідний старий шхуф...

"Ясно... — подумав Бідило хмурніючи. — З Чактом якась біда..."

## РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

Раптовий удар. Шлях обрано. Що відбулося в хифовому парку. Ювілейна промова Капа Шкеча.

Настала п'ята доба. "А що, як у самого Купхейпа спитать про Чакта?" — подумав Бідило за сніданком. Подумав і аж їсти покинув. І правда! Як же він раніше не здогадався! Звичайно, горбань може і не сказати нічого, а може, й скаже. Спиток не збиток, спробувати треба.

Купхейпа Іван знайшов у Тихому залі. Вибачився, що турбує, і — з місця в кар'єр — про Чакта.

Знавець спіритики самовдоволено посміхнувся, навіть запросив сісти... Дива! Купхейп у доброму гуморі.

— Чакт до нас більше не повернеться, — повільно проговорив горбань, з цікавістю й насолодою спостерігаючи, яке враження справили ці слова на його піддослідного. — Нашого Чакта призначили на високу посаду. Ось навіть у "Вічному спокої" про це написано, — кречучи, Купхейп підвівся, взяв зі столу чорно-білий аркуш урядового вісника. — Воно, звичайно, газети... не зовсім для інтелектуала пристойне діло... Та коли вже про нас пишуть, що вдієш? Доводиться й нам газети читати. Ось подивіться... Отам, де підкреслено. Вголос, вголос давайте, я з задоволенням ще раз послухаю.

— "Еопські диверсанти, — прочитав Іван у статті, обведений жовтим олівцем, — висадили в повітря експедиційний штейп Академії-1. Старші брати місцевого відділення Легіону напали на слід злочинців. У розслідуванні активно допомагає молодий науковець Чакт — син Купхейпа Х'юпа Купепа. Обставини склалися так, що цей достойний схильник Безсмертного був очевидцем нечестивої диверсії. Він безпосередньо бачив усіх злочинців. Під час допиту, як це і личить потомственному інтелектуалу, Чакт гордо заявив, що не скаже жодного слова. Та потім, коли його добре попросили, він все розповів, за що й був призначений на постійну посаду головного шефа всіх місцевих спіритофізичних лабораторій. Чакт подякував за довір'я і заявив



нашому кореспондентові, що з радістю переселиться назавжди в Місто-13—2, яке здається йому більш мальовничим і затишним, ніж Місто-1"

У Івана потемніло в очах. Не пам'ятає, як і вийшов з Тихого залу... Куди тепер? До Орро? Але ж ніякого знака сьогодні ще на панелі не було...

Трохи повагавшись, Бідило попрямував все-таки до ліфта: хай буде, що буде, а зараз йому конче треба порадитися з старим несхильником, поговорити, розділити горе...

Ось і перший поверх. Ліфт спинився, Бідило переступив поріг і... так і остовпів від несподіванки. Там, внизу, біля входу до кімнати швейцара, жовтіла юрба озброєних легіонерів. Трохи віддалік валялася виламана панель. Зненацька натовп розступився, двоє дебелих, низьколобих слуг Любові вивели із кімнати зв'язаного Орро. Халат на ньому подертий, на грудях і голові крамольним червоним кольором яскраво проступала кров.

— Хахахо!.. Хахахо...— злякано шепотіли легіонери.

Іван стояв мов громом прибитий.

З химерних, схожих на саксофони репродукторів, що поблискували на всіх дахах, бринів, коливався над столицею Зелений Дзвін. Мертвотно світилися на стінах незліченні веління Безсмертного. З-за відсунутих панелей величезних, схожих на театри перукарень шипів і скреготав спикт. Тисячі закритих штейпів із зловісними емблемами Легіону сновигали поміж кубічними хмарочосами. Місто-1, столиця всесильної світової держави, жило своїм звичайним розміреним життям.

Все було буденне, таке, як і вчора, як позавчора, як всі сто сотень віків історичного існування Щактиф. Все наче було звичайне, але зовсім не звичайним здалося воно Івану, коли він вийшов з чорного ходу і, оглядаючись на всі боки, попрямував до хіфового парку. Ні, він не просто оглядався, він роздивлявся навкруги, ніби кожную дрібничку бажав запам'ятати.

Проте йшов спокійно, навіть дуже спокійно.

Все своє свідоме життя Бідило був людиною дії. Тривожився тільки тоді, коли не знав, що робити. А коли вже приймав рішення, одразу ж заспокоювався.

Отак і зараз: шлях обрано, рішення прийнято.

Кілька цот тому у вестибюлі академії зустрів Купхейпа.

— Далеко, — каже, — не заходьте. Через півтоци нас прийме Кап Шкеч.

"Півтоци..." — всміхався Іван. Через півтоци ні Купхейп, ні сам Кап Шкеч і сліду його тут не відшукає!

План був настільки простий, наскільки й відчайдушний: захопити корабель, що стояв біля очисного басейну, летіти в Гримучі гори. Орієнтуватися по карті. В кожному штейпі, — Іван про це знав, — була детальна карта Щактиф. Приземлитися в районі гори Білої, шукати загони несхильників.

Іван знав також, що штейп такого типу заправляється дуже рідко, але під час заправки бере для гравітаційних двигунів і двигунів руху стільки палива, скільки треба на дванадцять повних витків навколо планети.

Без всяких перешкод дістався до очисного басейну. Озирнувся, наче нема нікого, обійшов штейп понад штахетовою огорожею, ще оглянувся — нікого. Одразу за штахетами тьмяно поблискував величезний повітряний корабель. На правому боці, на вхідній панелі, напис:

ВИПРОБУВАНО ПІСЛЯ КАПІТАЛЬНОГО РЕМОНТУ..... (дата)

ЗАПРАВЛЕНО ПАЛИВОМ..... (дата)

Панель наглухо засунута, без ключа не відкриєш, та у верхній її половині поблискує чимале віконечко з прозорої тонкої пластмаси. Біля штейпу ніякої варти. Тихо...

Іван намацав у кишені гострий металевий уламок, ще раз озирнувся і хотів було вже занести ногу на штахетний парканчик, але зненацька присів, метнувся за високий кущ, ліг: у кінці алеї з'явився Шат.

Не поспішаючи підійшов він до штейпу, спинився, уважно оглянув навколишні чагарі і раптом повернувся просто до Івановою куща. Бідило затамував подих: і для чого було ховатись? Ну побачила б його оця Купхейпова нишпорка біля штахетів. Ну то й що з того? Сказав би: гуляю тут. Таку дурницю впоров...

А Шат тим часом впритул підійшов до куща, оглянув його і, зламавши кілька молодих їстівних гілочок, пішов своєю дорогою. Іван з полегкістю зітхнув. Визирнув — нікого нема. Вибрався на алею, ще раз озирнувся — пусто...

Стрибок — і біля штейпу. От біда! Треба ж було заздалегідь вийняти уламок. Швидше! Швидше! А він, клятий, — як на зло! — зачепився, застряв у кишені — не виймається та й годі! Ще зусилля... Нарешті! Аж упрів. Ось він. Разом з кишенею вирвав.

Затиснувши залізяку, Бідило замахується, і раптом ззаду — зовсім близько! — важкі кроки. Озирнувся — хичист. Здоровенний, на голову вищий, сопе, відстібує ПС.

"Шат!.. Привів, собака!.."

Рвонувся, ударом ноги вибив зброю. Мить — і зчепилися, покотились по бетонному майданчику. Спершу перемагав Іван. Він брав спритністю, розумом, а не силою. Ось він уже поклав хичиста на\* спину, ось уже коліном на груди надавив. Зараз, зараз Іван дотягнеться, схопить ПС... Ще ривок, ще... і віддасть ворог душу Сонячному Вседержителю.

Та хичист напружився, випорснув з-під Іванового коліна. І от уже Бідило лежить на спині. Хичист важко дихає, пускає слину і все мацає, мацає рукою — шукає ПС. Іван робить неймовірні зусилля, але вирватися не може: хичист сильніший...

Невже все? Невже кінець? Так безглуздо...

А хичист тягнеться й тягнеться. Ось вона, плеската чорна скринька з блискучим рефлектором... Ось вона...

Іван напружує всі сили, намагається відповзти, і це йому вдається. Тепер вже ворогові ніяк не дотягтися до смертоносної зброї.

Хичист сатаніє від люті. Чіпкими, немов залізними пальцями стискає, душить Івана за горло.

Світ темніє в очах... Невже отак йому і вмирати під цим слинявим одороблом? А не

годен він такої честі! Ні, як вмирати, то вже справжньою смертю! Стоячи вмирати!

Як рвонув — де й сила взялась! Випручався з-під заспаного хичиста, зіп'явся на коліна, а той давить, гне до землі.

І в цю мить Бідило знову побачив Шата.

Ну, все! Тепер уже й справді кінець...

А Шат підбігає, хапає ПС, прицілюється, яскраве сяйво засліплює Івана. "Кінець... кінець, — дзвенить у голові. — Кінець..." Та що це? Руки ворога слабнуть. Іван розплющує очі: диво! Хичист обм'якнув, сунеться додолу, падає, як важкий лантух. Все це відбулося так несподівано, що Бідило не зразу отямився.

— Поможи! — просить Шат, тягнучи за ноги труп до хифового парку. — Поможи! Хіба не бачиш, не подужаю! Сюди, сюди, до басейну. Підважуй, перекидай через борт! Так, так, ще раз... — Кремезне тіло перекинулось через поручні, звислося і, нарешті, важко плюхнулося в прозору рідину. Рідина закипіла, вкрилася рясними бульбашками.

— Все... — з полегкістю зітхнув Шат. — Ходім звідси.

Пішли далеко, через парк, через вулицю, знову в якийсь парк. Сіли на лаві.

— Дурницю ти, одностудче, замислив, — мовив Шат, і — диво! — навіть голос у нього був не такий, як завжди: чіткий, упевнений. — Дурницю, кажу, замислив! Ти ж знаєш, що на переліт до Білої треба зважуватися тільки у крайньому випадку? Невже тобі Орро не говорив? А може, ти ще й далі кудись хотів? Може, в Еоп?

— Ні... — винувато всміхнувся Бідило.

— І з яких це ти міркувань? Тобі ж особисто нічого не загрожувало...

— Не можу я так більше! Не можу!..

— Що ж, мабуть, твоя правда... Тепер і я вже бачу — не можеш. Сьогодні ж поговорю з нашими. Треба з тобою щось робити... Ти вже знаєш, що Орро заарештовано? Запам'ятай, щодоби після сніданку я — біля очисного басейну. Приходь. В усіх інших місцях ти й надалі повинен ставитися до мене з тим же благородним презирством, як і раніше. Ясно?

— Ясно! — кивнув Іван. — Все ясно, товаришу!..

Встали. Шат взяв Івана за руку, а руки у них однакові, м'язисті, міцні. Подивилися один одному в вічі, всміхнулися:

— Ну, ууммб, одностудче!

— Ууммб!

В приймальній Капа Шкеча Купхейпові сказали, що їх генеральська схильність недавно була тут, а зараз вона перебуває в центральному клубі хичистів на урочистих ювілейних зборах.

— А чий же ювілей відзначається?

— Відзначається урочиста ювілейна дата, — пояснили Купхейпові. — Десять років минуло з тої доби, коли генерал Кап Шкеч прийняв під своє командування Інститут музикознавства, після чого в шактифській музиці лишилися тільки три жанри: гімн, спикт і стройовий марш.

— А збори надовго? З генералом ми не розминемося?

— Не розминетесь. Скоро вони не закінчать.

В центральному клубі, куди незабаром прийшли Купхейп з Іваном, збори тільки почалися.

В залі на сцені, біля чорної трибуни, стояв плюгавенький мислячий організм і хрипко рикав. Так, саме рикав, бо інакше ніяк не можна було назвати різкі, гаркаві вигуки, за допомогою яких оратор викладав свої погляди на освіту, культуру, військову справу і взагалі на весь історичний розвиток Країни Безсмертного.

— Пункт перший: що у нас діється. Шхуфи їдять нашу їжу, п'ють наш "пхе". У шхуфів — права. Так, так, у шхуфів права! Ось вони: відповідати на всі запитання, ні про що не запитувати. Слухатись хазяїнів, не обмірковувати їх накази.

Скільки прав! Ганьба!

Вищі цивільні школи виховують розніжених нікчемностей. Зник бойовий дух. Військових шкіл мало. Прикро! Хич каже: хто володіє шлунками, той володіє серцями, хто володіє серцями, той володіє всім. Брехня! Служителі не дають ходу військовим. Сором!

Переходжу до другого пункту: що у нас буде діятись. Шхуфи перестануть працювати. Хакахо заповнить світ. Ганьба!

Переходжу до третього пункту: що у нас повинно було б діятись і що треба зробити для того, щоб діялося саме те, що повинно було б діятись. Закрити всі цивільні школи, відкрити військові. До бісового батька владу над шлунками! Розігнати парламент! Палац Великого Кільця розвалити гравітаційними гарматами! Хай живе озброєна сила! Тільки ми, військові, оновимо світ! Тільки ми зробимо все, бо нам все дозволено!

Втричі збільшити армію! Закрити Притулки Блаженних Учнів і відкрити в них казарми. Хворим на хакахо — смерть!

Хай живе війна! Війна всім планетам! Війна всім галактикам! Війна всесвіту! Ехип!

— Ехи-и-ип!! — вирвалося із сотень горлянок. Всі встали. В залі зазвучав гімн хичистів:

Нам все пробачиться!

Ах, совість, совість...

Совість і честь,

Совість і честь, —

Ха-а!

Нам все дозволено!

Ах, ми не знаєм

Ні зла, ні добра,

Ні зла, ні добра, —

Ха-а!

Генерал гордо кивав головою.

Зал ревів, клекотав.

Довго, дуже довго крізь густий натовп схвильованих поплічників божественної надістоти продиралися Купхейп та Іван. Але всьому бува кінець, і от вони вже у

просторім світлім фойє. Ввічливий, літній служитель розповів їм, як розшукати генерала, а потім ще й провести взявся.

Кап Шкеч сидів у невеличкій, затишній кімнаті для особливо почесних гостей і колупав зубочисткою свої на диво криві й великі зуби. Це було улюблене його заняття під час відпочинку.

Купхейп подав йому К'юсів пакет і сказав, що вони від К'юса.

— О-о... — генерал здивовано звів брови. — Він досі живий? Як він себе почуває? Все, мабуть, філософствує?... — і, всміхаючись, запитав з поблажливим презирством: — Ви теж, напевне, філософ?

— Ні, я шукаю засоби боротьби з хакахо. А цей...

— Момент! — генерал заглибився у читання К'юсового листа. — Так... Умгу... Ясно... Ну добре! — Шкеч недбало кинув листа. — Брат сказав правду: я влаштую вам зустріч із Хичем, хоч вважаю, що цього ви даремно домагаєтесь. Не так треба боротися з хакахо. Знищувати всіх хворих — і квіт! Від душі раджу: покиньте свої наукові химери, йдіть в армію. Я теж іду. Геть кидаю цю музику і приймаю дивізію. Хочете до мене в штаб? З вас би вийшов непоганий писар... Ну то як, згода?

— Ваша схильність, я мушу... У мене державна справа...

— Ну добре, добре! Нехай буде ваш чорт старшим.

Генерал дістав жовтий папірець, швидким крупним почерком щось начеркав-начеркав, поклав у зелений конверт, заклеїв, подумав, а потім ще й на конверті написав щось.

— Візьміть. Адреса тут вказана. Особа, до якої я вас посилаю, — всемогутня. Немає жодного державного діяча в нашій країні, який би не був зобов'язаний їй своєю кар'єрою. Певен, не пізніш, як післязавтра, вас прийме Хич Мислячий! Ехип!

— Ехип! — вигукнув Купхейп і хотів було хвацько, по-військовому повернутися, та, як видно, перестарався і трошки не впав. — Ехип, — повторив він і клацнув все ж таки каблуками.

Поки горбань виробляв перед генералом усі ті військові реверанси, Іван встиг краєм ока прочитати напис па конверті.

Адреса виведена була за всіма правилами військової пунктуальності:

"Планета-1, Країна-1, Місто-1, Палац Безсмертного".

З не меншою пунктуальністю перелічувалися й титули адресата:

"Пейту Фикту, служителю, схильнику, Головному Лакею Хича Дев'ятнадцятого Мислячого у власні руки".

## РОЗДІЛ ШОСТИЙ

Правда про голубу Вамбію. Спіритологічний дослід. Купхейп Х'юп Купеп падає до ніг красуні.

— Питаєш, чи можна вірити "Вічному спокою"? Жодній нашій газеті не можна до кінця вірити. Он бачиш? — і Шат показав на очисний басейн. — Швидше ота помийниця перетвориться на океан, аніж наша преса перестане приправляти краплями правди калюжі смердючої брехні.

— Ну, а все-таки, що з Чактом?

— Чакт живий і здоровий — тут газета не збрехала. А все інше, що ти прочитав про нього у "Вічному спокої", — чистісінька інформація, тобто брехня по-нашому, по-вамбськи. Ти вамбську хоч трохи розумієш?

— Ні, — признався Бідило.

— Ну нічого, скоро вивчиш. У мене гарні новини: вирішено перевести тебе на нелегальне становище. Будемо готувати втечу.

— А Чакт? Теж зі мною?

— З Чактом доведеться трохи почекати. Ніхто, звичайно, не вірить отій інформації, але Чакт — служитель. Тут зайва обережність не завадить.

— Значить, як і раніше, Чактові нічого не говорити?

— Жодного слова. Ой! — схопився Шат. — Я й забув! Котра зараз? Ану глянь, у тебе очі молодші.

— Дев'ятнадцять тоц, п'ятдесят чотири цоти, — подивився Бідило на великий тоццойт академії, що світився крізь чагарі хифового парку.

— Добре, що я згадав, — заспокоївся Шат. — Через півтоци з'явиться великий гроунд. Не сиди в приміщенні, виходь на дах. Це тобі обов'язково треба послухати. Ну, ууммб, однодумче!

— Ууммб, — відповів Іван.

На верхньому штейподромі академії, біля самого входу до Кип-Кейпу, Бідило стрів горбаня. Останнім часом Купхейп різко змінився до свого піддослідного, став якимсь неприродно ввічливим, навіть ласкавим. "З чого б це? — дивувався Бідило. — Не інакше як нову халепу якусь замислив на мою голову..."

— Добре, дуже добре, що я вас побачив! — забелькотав горбань, поплескуючи Івана по плечу. — Зараз ми рушимо до самого Пейта Фикта. Бачу, бачу, стомили вас оті приймальні та кабінети. Ну нічого, нічого, дорогенький. Як тільки доб'юся аудієнції в Хича, одразу ж дам вам перепочинок. Може, навіть поїдете кудись. Помандруєте, розважитесь — це вам аж ніяк не завадить. Чи не так?

Іван хотів було запитати, де, в яких місцях прийдеться йому мандрувати і розважатися, але так і не запитав: над містом починалося щось незвичайне.

Зелений Дзвін — Вічний Голос Безсмертного — спершу змовк, а потім задзвенів якось по-новому — тривожно, немов на сполох.

З-за обрію, з-за жовтого туманного виднокола, сунула-виповзала червона сяюча хмара. Випливала, хутко наближалася і все зростала, збільшувалася на очах. Уже й сонце Закрила. Тривожне, багрове саяво оповило столицю... І враз загриміло, зарокотало небо:

— Ууммб!

Сотні зелених променів вдарило з будинків у грізне червоне саяво.

Купхейпа мов вітром здуло. Жодного білого халата на штейподромі — де-не-де лише бовваніли чорно-жовті постаті: шхуфи не боялись гроунда.

А хмара рокотала й рокотала. Глибокий бас про щось урочисто розповідав на

звучній неznаній мові. "На вамбській, мабуть, — подумав Іван. — Та й гарна ж яка..."

Широкі промені хиталися, падали, злітали, впиналися в червону хмару, мов вогненні бичі. Хмара блимала, проте голос не замовкав — велично й владно гримів і гримів над притихлим Містом-1. І так було довго. Нарешті, дійшовши найвищого напруження, бас знову пророкотав:

— Ууммб! — і замовк.

Одразу ж стало чути вібруючий, тривожний дзвін. Але хмара не згасала, число променів потроїлось.

І знову заgrimів голос, та вже не вамбською, а добре знайомою щактифською мовою:

— Тісніш, одnodумці! Слухайте! Слухайте! Слухайте! Віднині кожні п'ятдесят діб гримітиме над столицею голос великого гроунда! Ми розкажемо правду про наш народ, про нашу голубу Вамбію. Слухайте, слухайте правду! Слухайте нашу правду!

Книга Схилян — книга брехні. Ніякий Сонячний Вседержитель, ніякий Безсмертний не дарував вічного дня Країні Блаженного Спокою. Сто сотень віків тому на просторах теперішньої Щактиф шуміли фіалковолисті ліси. Сині лани хвилювалися під грозовим небом. Червоні сади квітли на голубих буграх. Земля наша — така родюча, така щедра — яскраво-голубою тоді була.

Слухайте, слухайте правду про нашу голубу Вамбію!

Сто сотень віків тому утворилася держава свідків. Велетенські реактивні установки Збудовані були на її території. Це їх надпотужна сила так притишила обертання планети навколо осі, що, кружляючи навкруг сонця, вона весь час тримається до нього тільки щактифським боком.

Червоне небо грізно гуло, і грім отой, — широкий, всемогутній, — радісно відлунював в Івановій серці.

Хмара все збільшувалась і збільшувалась, а зелені промені зблякли, стали жовкнуть, потім один по одному безсило згасли. І тоді сотні бойових штейпів знялися в повітря, ревучим кільцем оточили гроунд. Зарохкали, загуркотали гравітаційні гармати. У червонім сяйві заблимали спалахи розривів. Але ніщо — ні моторний гул, ні гарматний рохкіт, ані рев вибухів — не змогло заглушити рокоchучого голосу гнівного неба:

— Слухайте, слухайте правду про нашу голубу Вамбію! Сто сотень віків тому свідки вирішили монополізувати сонце. Майже всі держави (всі, крім Дервердас) оголосили тоді війну Щактиф. Почався аптахетоп — всепланетна війна народів. Мільйони трудівників гинули в битвах, виборюючи для своїх дітей право на безплатне сонце. А ракетні установки все гриміли й гриміли, обертання планети все уповільнювалось... Майже всі країни (всі, крім Дервердас) напружували в борні останні сили. Та свідки перемагали. І перемагали вони тому, що в державах їх супротивників теж панували свої, тубільні багатії. Країна за країною скорялась армадам Безсмертного. Штейп за штейпом, навантажені тетраедрами, відлітали до нових колоній. Тисячі водолазів тягли по океанському дну транспланетні лінії теплопередачі. Свідки розгортали торгівлю

краденим сонячним теплом... Пливли віки...

Іван оглянув небо: червоне сяйво немов зупинилося. Бойові штейпи, так нічого і не вдіявши йому, один за одним сідали на штейподроми. І тоді вступив у двобій Голос Безсмертного — Зелений Дзвін став раптом таким гучним, що на якусь мить заглушив гуркотання гроунда. Але тільки на мить.

Глибокий бас теяї посилювався, перекрив дзвін. Але й дзвін погучнішав. І ця титанічна дуель тривала кілька цот. Кілька нот боролися над столицею двоє непримирених ворогів: Зелений Дзвін і грім червоного неба, Вічний Голос Безсмертного і бас несхильницького гроунда...

І здався Зелений Дзвін, затих, став ледве чутним. А небо гриміло так, що аж пластмасові плити штейподрому здригалися під ногами в Івана:

— Слухайте, слухайте правду про нашу голубу Вамбію! Аптахетоп закінчився. Настав день миру. Майже всі держави (всі, крім Дервердас) скорилися, втратили незалежність. А дервердаський уряд одразу ж після оголошення аптахетопу приєднався до держави Щактиф, оголосивши землю свою вільною і ні від кого не залежною колонією країни Безсмертного.

Пливли віки... Сто сотень вамбських віків минуло... Настала доба Щактиф. Вічний день, нерухоме повітря, запаморочливе тепло змінили природу Вамбії. Зникли фіалково-листі ліси, вигоріли сині ниви, навіть ґрунт пожовк, переродився. Не стало голубої Вамбії... Тільки бур'яни-хифи, що раніше кущилися на смітниках, заповнили ниви й сади. Але й хифи змінилися: з трав'янистих рослин вони стали деревами — улюбленими деревами свідків...

Та є ще живі соки в нашій землі. Не стало Вамбії — живі вамби! Живі шхуфитрудивники. В усіх кінцях Батьківщини палають несхильницькі Червоні Вогні. Гряде велика тоца, настане радісна цота, і зіллються наші вогнища в одне грізне полум'я!

Однодумці! Не вірте теревеням Хича! Не слухайте служителів! Не підкоряйтесь хичистам! Геть зелені тетраедри з нашої голубої Вамбії! Смерть Безсмертному!..

Голос замовк. Промінна хмара, мов заграва погасаючої пожежі, все зменшувалася й зменшувалася і скоро зовсім розтанула. Небо набуло звичайного зеленкувато-жовтого кольору. А по тому місцю, де щойно гуркотав гроунд, повільно проплив пузатий чорно-білий штейп.

"Транспортний, — відзначив Іван, — повіз комплекти газет на склад паперового утилю".

Життя поволі поверталось в свої буденні береги. Мов наполохані миші, боязко визирали на світ служителі та хичисти.

— Ваша схильність, — хтось покликав Івана. Озирнувся — Шат. Обличчя, як маска, голос нудний, безбарвний, а очі бадьорі. — Ваша схильність, Купхейп Х'юп Купеп просив передати, що через півтоци ви з ним відвідаєте їх схильність Пейта Фикта.

Дивний, дуже дивний був кабінет у цього видатного державного діяча! На стінах потворно строкаті і, мабуть, дуже дорогі килими. Химерні закрутки та якісь незрозумілі фігурки на великому стінному тоццойті. В кімнаті аж два трюмо з усякими баночками,



скляночками, флаконами і флакончиками. Письмового стола нема. Замість нього біля великої канапи красується круглий столик, завалений паперами, заставлений сяючими келишками і мисочками з якимись наїдками. Решту місця займають всілякі тумбочки, пуфики, торшери та інші надзвичайно важливі речі, абсолютно необхідні для кожного будуара на всіх планетах всіх зоряних систем.

Пахне одеколоном і солодощами.

В глибині кімнати зеленіє ще одна панель з масивною скрижаллю. На скрижалі поблискує одне слово: "ВОНА".

З великої м'якої канапи назустріч Іванові й горбаневі ліниво підвівся високий гнучкостанний юнак з маленькою лисою голівкою:

— Чим можемо служити? — запитав він, дивлячись кудись угору, поверх Купхейпової голови.

— Ось, це для вас! — і горбань з догідливою посмішкою подав зеленого конверта.

Пейт Фикт (а це, звичайно, був він) недбало, двома пальцями взяв лист і знову ліг на канапу:

— Е-е... сідайте. Там...

Горбань і Бідило присіли біля входу на мініатюрні пуфики.

Пейт пробіг очима напис на конверті, позіхнув і, так і не розпечатавши, кинув конверта прямо на якусь мисочку з їжею.

— Кап Шкеч... — проказав він ліниво-задумливо. — Знову Кап Шкеч... Чого йому ще треба від нас? Може, ви усно? В двох словах?.. Ми так не любимо читати...

— Можна, — і Купхейп, хоч і не в двох словах, але досить лаконічно виклав Пейтові суть справи. Говорив він швидко, чітко, з радісною посмішкою — незважаючи на недавній переполюх з гроундом, горбань явно був у доброму настрої.

— Аудієнцію у Хича... — Пейт знову позіхнув. — Що ж, можна було б... Кому ми тільки її не влаштовували... — Пейт чомусь уперто називав себе у множині. — Кому ми тільки не допомагали... Сач Кепст — раз, — рахуючи, Пейт загинав пальці, — Ф'юче Пехфект — два, Шістдесят дев'ятий — три, Кап Шкеч — чотири... О, та всіх не перелічиш. Всі, всі завдяки нам вибилися в люди... Ну це — спогади. Давайте до діла. Квитанція від Департаменту Дарунків Щедрого Серця при вас?

Горбань знітився, винувато закліпав очима.

— Ви... ви... вибачте, я не знав...

— Фі, ну це ж просто непристойно! Йти до порядних людей, просити їх допомоги і без... — Пейт зробив жест, наче Зважив на долоні щось вагоме. — Йти без дарунка? Ви мені вибачте, але так... так справжні інтелектуали не роблять. Не знаю, не знаю, чи зможемо ми щось зробити для вас...

— Але я обов'язково зайду в цей... ну в Департамент Серця...

— В Департамент Дарунків Щедрого Серця, — поважно, наголошуючи на слові "щедрого", поправив Пейт Фикт. — Зайдіть, зайдіть... А потім, діб так через десять, і до нас... А ми тим часом подумаємо і вже будемо знати, що ми зможемо для вас зробити...

— Але ж, ваша схильність... — де й дівся Купхейпів добрий гумор. Мета всіх його

дев'ятиденних ходінь по муках, щойно така близька, майже досягнута, знову стала віддалятися, повиватися туманом непевності.— Ваша схильність... Ваша схильність...

— Я вам усе сказав. І взагалі це вже тривіально. Ви ніби цілком пристойний служитель, а торгуєтесь, як жовтий шхуф.

У горбаня затремтіли губи.

Хто знає, яким би драматичним фіналом завершилася ця розмова... Купхейп, доведений попередніми поневіряннями до повного розпачу, перебував уже в тому дуже цікавому стані, коли навіть богобоязливі бабусі, майже не цілячись, влучають чавунними прес-пап'є межі очі ненависним бюрократам.

Може б, так воно й було, коли б у цю мить панель з написом "ВОНА" не відсунулась і до кімнати врочисто-граціозною ходою не ступила висока і, як здалося Іванові, надзвичайно вродлива жінка. Білий довгий халат щільно облягав її розпечені форми, ефективними складками спадав донизу, тягнувся шлейфом по картатих килимах підлоги.

Пейта Фикта мов вітром здуло з канапи. Схопився, виструнчився, похапцем поправляючи розхристаний одяг.

— Чому ти досі не почистив черевики їх найнижчої схильності? — владним мелодійним голосом запитала Вона у Пейта.

— Я сподіваюсь... Мені здавалося, — забелькотав розгублений Фикт. — Я думав...

— Знову валявся... Боже, який безвольний... Хто ці особи? Вони з проханням до мене?

— Так!.. — зрадів Пейт, що розмова перейшла на іншу тему. — Так, так, вони з проханням... До нас з тобою... До тебе й до мене... Ми...

— "Ми", — скривилася Вона, — знову цей огидний займенник! Хлопчику, чи не здається тобі, що ти спекулюєш високим званням мого чоловіка? Га? Хто такі "ми"? Може, ти вважаєш, що не тільки я, а й ти близький друг шефа Департаменту Особистих Справ? Може, тобі примарилось, що і в тебе закоханий Великий Перукар? Може, ти переконаний, що на наступне Свято Пітьми вже не мене, а тебе запросить сам Хич Мислячий? Гей ти, чоловіча нікчемність! На що ти Здатний?!—закінчила Вона і повернулася до Купхейпа.— Ви до мене?

— О так! Саме до вас! — нашвидку зорієнтувався Купхейп. — Тільки до вас!

— Але... Я зараз не маю часу... — критичним оком окинувши горбаня, з досадою промовила Вона і в цю мить глянула на Івана. — О-о! — вирвалося в красуні. І в, цьому надзвичайно безпосередньому "о-о!" озвалася ціла гама почуттів. Саме так вигукне молода, вродлива, розпечена й розбещена жінка, побачивши річ надзвичайно принадну, але чужу і, мабуть, недосяжну для неї. І здивування в тому вигуку, і щирий захват, і біль ревностів. — Ви теж до мене? — спитала вже тільки в Бідила і якнайпривабливіше всміхнулася.

— Це мій... — Купхейп недбало махнув рукою, — мій піддослідний.

Та Вона вже не слухала горбаня.

— Прошу! — граціозним жестом запросила Івана до тої кімнати, на вхідній панелі

якої гордо виблискувало коротке і владне: "ВОНА". Купхейп, нічого не розуміючи, побрів слідом.

Кімната, куди, сяючи усмішкою, ввела Івана Вона, була теж будуаром, але вже мебльованим і прикрашеним куди більш вишукано.

— Прошу! — господиня вказала гостям на крісла і сама сіла. Спершу сіла, а потім прилягла на маленькій зручній канапі, зеленій із золотою іскрою.

В кожному русі її відчувалася справжня майстерність красуні професіоналки. Позу Вона прибрала особливу: невимушено-елегантно-ефектну.

— Ви прагнете мого протезе? — з усмішкою звернулася до Івана.

— О ваша схильність, — Купхейп вирішив все ж таки взяти ініціативу в свої руки, — цей феномен...

Вхопивши Івана за плече, горбань скоромовкою, боячись, що його переб'ють, почав описувати спіритологічні властивості свого піддослідного. Побіжно, кількома словами схарактеризувавши матеріальний субстрат (тлінне тіло — у просторіччі), всю свою ерудицію скерував він на висвітлення таємниць трансцендентальної Іванової душі.

Але господиню це, як видно, аж ніяк не влаштовувало. Її найбільше цікавив саме матеріальний субстрат. У всякому разі, з Івана Вона очей не зводила.

Нарешті, виплутавшись із нескінченних своїх періодів, горбань сяк-так пояснив красуні суть своєї справи.

— Я вас, здається, зрозуміла, — сказала Вона Купхейпові і мило всміхнулася Івану. — Це надзвичайно цікаво! Я в захваті! Я обов'язково влаштую вам аудієнцію у Хича. Та спершу я б хотіла... О, ви так мене зацікавили своїми дослідями! Я хотіла б і сама більш детально познайомитися з цим е-е... цікавим феноменом. Ви не заперечуєте?

— Ні, що ви? Звичайно, ні! — Купхейп був на вершині блаженства. — Які можуть бути заперечення!

— Отже, я зараз зв'яжуся з Департаментом Особистих Справ Хича. Шеф — мій близький друг. Не пізніше, як через півтоци перепустки будуть у вас в кишені.

Вона встала, ввімкнула кейф. На екрані з'явилася жовта світляна пляма, хитнулась, застрибала і раптом перетворилась на круглу випещену фізіономію з великим одвислим носом. Фізіономія повела очима і, помітивши в будуарі ще двох чоловіків, здивувалась:

— Ти не сама?

— О, це мої... мої піддослідні! — і Вона мило посміхнулась. — Пуфик, влаштуй їм зустріч із Хичем.

— Ти робиш досліді? Які?

— Ну ці... Як їх... Я скоро переможу хакахо. Отже, ти влаштуєш їм зустріч?

— Кому їм?

— Який ти все ж таки... Ну, звичайно, їм, моїм піддослідним!

— Піддослідні... До Хича... Нічого не розумію... Для чого це тобі?

— Пуфик, я тебе не впізнаю! Чи тобі не однаково? Я так хочу, таке моє бажання! Хіба це вже не закон для тебе?

Фізіономія розпливлася в безглуздій посмішці:

— Закон... Звичайно, закон... Ну, не гнівайся... Тільки не гнівайся, зроблю все, що ти хочеш. Які тобі перепустки?

— Ага, от добре, що ти нагадав. Не здумай знов замовлять оті гидкі білі, з жовтою рамкою! Бр-р! Нехай пришлють зелені із золотим. Ну такі... Ну, як у мене канапа... Так, так, у будуарі! Згадав? Ну от і добре. Скільки перепусток? Та давай кілька штук, я виберу найкрасивіші. Через півтоци? Ну добре, добре... О, трохи не забула: перепустки на завтра! Так, так.

Клацнув вимикач, екран погас.

— Перепустки будуть через півтоци. А зараз... Вибачте, я не знаю ваших імен...

— Купхейп Х'юп Купеп, — горбань встав, церемонно вклонився, вказав на Івана: — Мій піддослідний Іван Бідило.

— От ми зараз і займемося з цим Бідилом... Я так вдячна вам, ваша схильність... Хапхеп...

— Купхейп, — ввічливо виправив горбань.

— О так, так! Купхейп, Купхейп! Я надзвичайно вдячна, що ви дозволили мені поставити кілька дослідів з цим... — і вона грайливо всміхнулася, — з цим субстратом...

— Робіть, робіть! Досліджуйте! — Купхейп замахав руками. — Це мені тільки приємно! — І це була правда. Тільки що його послали до Департаменту Дарунків Щедрого Серця, а тут все обійшлося якимись дослідями. — Робіть! Я сам вам допоможу...

— Ні, я б хотіла сама...

— Але ж...

— Ви заперечуєте?

— Ні, ні! Будь ласка!

— І для чистоти досліду, щоб... як це... уникнути зовнішніх подразнень, може б, краще перший експеримент провести наодинці із піддослідним? Як ви гадаєте? Може б, ви — всього на кілька десятків цот! — вийшли і почекали там, в отій кімнаті? Мій чоловік (він і досі, мабуть, на канапі лежить) покаже вам цікаві альбоми. Я зараз йому скажу...

— Ні, що ви! Не треба! Не турбуйтеся! Я вийду. Я, звичайно, почекаю, скільки ви забажаєте. — Купхейп встав, пішов до виходу, здивовано оглядаючись на Івана. Вперше він зустрів істоту, що так гаряче зацікавилася його піддослідним. Так гаряче, так жваво, що ані сам дослідник став зайвим... От що значить справжня наука!

Купхейп вийшов.

Бідило й Вона якийсь час сиділи мовчки, з цікавістю розглядаючи одне одного. Іван ніколи не вважав себе таким уже завзятим джиґуном, але, побачивши вродливу жінку, не міг, грішна душа, не помилуватися. А Вона в ту мить і справді здавалася Іванові напрочуд гарною. Струнка, з високими персами, з маленькими, немов виточеними ніжками...

І от босі тендітні ніжки спустилися додола, стали на килим. Повільно, не зводячи з

Івана очей, Вона впритул підійшла до нього. Іван сидів, як неживий.

— Ну що ж, — і якимось загадково, тривожно й лагідно всміхнулася. Так всміхнулася, що у Бідила аж мороз поза спиною пройшов. — Ну що ж... — дивлячись Іванові просто в Зіниці, владно примружила сяючі очі. — Ну що ж! Почнемо наші досліді! — І раптом рвучко, одним якимось гнучким і нестримним рухом метнулася Іванові на коліна, гарячою рукою обняла за шию...

У Бідила потьмарилося в очах... Немов електричний струм затрепетав, побіг по напруженому тілу. Руки самі собою зімкнулися, притисли до грудей її, гарячу й духмяну...

Перехопило подих...

І саме в цю мить над вхідною панеллю блиснув зелений вогник. Знехотя підвелася Вона з Іванових колін.

— Вже принесли! Так скоро... Ми ще зустрінемось? — запитала, граючи очима. — Чи не так?

Панель відсунулась. До кімнати карбованим кроком увійшли чотири хичисти. Перший на великому золотавому блюді ніс кілька папірців. Троє інших ескортували його з боків і ззаду.

— Хич ехип! — всі четверо мотнули кулаками.

— Ехип... — мляво відповіла Вона, опускаючись на канапу.

— Ваша схильність, — звернувся до Неї хичист з блюдом, — шеф Департаменту Особистих Справ Хича наказав передати вам оці чотири перепустки.

Хичист подав блюдо. Недбало, двома пальчиками взяла перепустки.

— О, знову не на глянцевому папері, — вередливо відкопилила губку. — Я так і знала. Ви можете йти, — кинула всі чотири перепустки на стіл, позіхнула.

Хичисти вийшли.

— Мені можна?.. — виглядаючи з вхідного отвору, схвильовано запитав Купхейп.

— А... Я й забула. Це ж ви просили. Заходьте, ось вам ваші перепустки. Беріть, беріть всі чотири, нащо вони мені. Зайві можете комусь віддати, — і недбалим рухом подала горбаневі зелені папірці.

Купхейп як стояв, так і простягнувся перед канапою. Красуня зойкнула, відсмикнула ногу, але знавець спіритики встиг все ж поцілувати її.

— Встаньте! Зараз же встаньте!

У горбаня здригалися плечі: не редактор, не депутат, не шеф, не вчений і навіть не генерал — ця жінка! Ах, ця жінка!.. Така вродлива і така розбещена, така слабка і така всемогутня, ця жінка допомогла йому!

Всю дорогу додому Купхейп витирив очі. О, тепер він зможе... Все зможе! Іван мовчав. На душі недобре було, каламутно якимось... Мовчки ліфтом підіймався, по коридору брів...

— Іване!

Попереду, на порозі своєї кімнати, стояв Чакт.

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

Фільтри безпеки. Таємничі метаморфози туманної плями. Білий пакет.

Друзі кинулися один одному в обійми:

— Іване!

— Чакте!

— Іване! Ходім, ходім до мене!

І знову обійми.

— Схуд... Дуже схуд... — з усіх боків оглядав товариша Іван. — Ти не хворий?

— Я хворий?

Я хворий!

Я тяжко хворий!

Я хворий смертною лютою люттю —

Ненависть душить мене.

Ненависть прадідів,

Ненависть дідів,

Ненависть братів і сестер,

Народу скривдженого ненависть...

Вона вже не вміщується у серці,

В грудях.

Я скоро її звільню...

Звільню, звезу вогнедихаючим прапором

Над тисячами тисяч повсталих братів і сестер.

— Твої?

— Еге...

— Здорово!

— Тобі сподобалось?

Іван, замість відповіді, знову обняв друга.

Сіли на канапі.

— Погані справи наші, Іване...

— Чому?

— В країні дуже і дуже неспокійно, про це вже навіть у газетах є. Все стоїть на останній грані, ще крок — і вибухне. Несхильним нечувано активізувалися.

— Так що ж тут поганого?

— Поганого тут нічого нема. А от наші справи... Я так і не зв'язався з несхильниками. Не вірять, не довіряють мені... Ти знаєш, чому я не прилетів на третю добу? Наш експедиційний штейп стояв поруч із військовим кораблем. Несхильники хотіли, видно, висадити у повітря військовий, та переплутали і зруйнували наш. Все те відбулося на моїх очах. Я бачив, хто це зробив, і той, хто це зробив, мене бачив.

Кілька разів допитували, та я нікого не видав. Несхильник, який підірвав штейп, безперечно знав, що саме завдяки мені він лишився на волі. І все ж таки, коли я напрямки розповів йому потім про своє бажання зв'язатись з підпіллям, він зробив невинні очі і став запевняти мене, що ні про яке підпілля нічого не знає. Ні, ми

приречені. Ми загинемо з нашими хазяїнами...

Іван мовчав. Як йому хотілося в ту мить заспокоїти друга, розповісти йому все-все: і про Орро, і про Шата, і про інших несхильників, але...

— Брехня, — мовив Бідило, не дивлячись Чактові у вічі, — не так уже все й похмуро, як тобі здається. Я впевнений — ти будеш з повстанцями.

— Я б усією душею... Так не повірять...

— Повірять.

Прийшовши від товариша, Іван ліг. Довго не міг заснути, все про Чакта думав: і жаль друга, і допомогти ніяк — наказ є наказ.

Настала доба аудієнції. Різкий дзвоник розбудив на потири тоци раніше. В білій шафі уже парувал сніданок. Не встиг доїсти, з'явився Шат:

— Вас чекають у Тихому залі.

І дійсно, в залі Іван побачив горбаня і Чакта у свіжих, ретельно віпрасуваних халатах. Купхейп дістав з якогось Закапелка зелену скриньку, поставив на стіл.

— Сину, — заговорив урочисто, — настав час заявити на весь світ про моє відкриття. Твій прадід винайшов ПС і тим зробив нашу армію непереборною. Цей апарат "ХА" — апарат "Слава" — зробить Хича Мислячого Хичем Всемогутнім. Десять діб домагався я зустрічі з їх найнижчою схильністю. І сьогодні, нарешті, побачу його, покладу йому до ніг цей плід вірнопідданого інтелекту. Ось він — моя святиня! — і Купхейп обережно взяв у руки зелену скриньку.

— Нарешті, — зітхнув Чакт, — нарешті ти мені розкажеш про свій винахід. Що це за апарат? Яке його призначення?

— Ні... — засміявся горбань. — Ранувато ще говорити... Але вже скоро, зовсім скоро, сьогодні про все дізнаєшся.

— Десять діб... — дивувався Чакт. — А чому ж ти не пішов просто до Департаменту Особистих Справ і не розповів про свій винахід? Думаю, що тобі одразу б влаштували зустріч із Хичем.

— Е, синку, не так це просто, як ти гадаєш. Ось послухай мене уважно: я відвідав сім високопоставлених осіб. Всім їм демонстрував я цього дійсно цікавого феномена, говорив про свої дослідження хакахо. Саме завдяки цим дослідженням і домігся я аудієнції. Жодної монети не відніс до Департаменту Дарунків. А тепер уяви: взяв би я та й сказав усім, що йду розмовляти з Хичем в основному не про хакахо, а про свій винахід вседержавного значення. Що б сталося, коли б я сказав усю правду? Не знаєш? Так от слухай. Всіх: і Сача Кепста, і Ф'юче Пехфекта, і Шістдесят дев'ятого, і К'юса, і Капа Шкеча, і Пейта Фикта, і його дружину, — всіх, хто лише б дізнався про мій винахід, довелось б брати у співавтори. А то й гірше могло б статися: вони б оголосили мій винахід своїм, а мене і в співавтори не взяли б. Тепер, сподіваюсь, ясно?

— Ясно...

— Отак-то.

Рушили втрьох: Купхейп, Чакт і Бідило. Пригодилася-таки одна із зайвих перепусток.

Штейпом дісталися до Кільцевого Палацу. Біля величезної панелі з масивною плитою, на якій золотом світилося: "Департамент Особистих Справ Хича", стояли вже удостоєні аудієнції.

Нарешті всіх пустили у величенький, гарно оздоблений Зал. Тільки-но увійшли, як миттю підлетів надзвичайно ввічливий служитель і з глибоким поклоном запросив "їх схильностей зайняти місця на оцій канапі". Всі троє залюбки виконали його прохання.

Купхейп блаженствував. Він ні на мить не сумнівався в успіху сьогоднішнього свого візиту до голови уряду.

— Ось бачиш, Чакте, — говорив горбань, мрійно всміхаючись, — яка повага до нас... Це тому, що ми не прості служителі, не якісь там перукарі чи літератори, ні, ми благородні аристократи думки! Ми...

Та в цю мить до "аристократів" знову підбіг той же служитель і дуже ввічливо запросив їх відвідати кімнату № 1.

— Тільки не всі одразу, — чемно попередив. — По одинці, по черзі. Ну от хоча б ви для початку. Ваша схильність, прошу, прошу... — і служитель низько схилювся перед Купхейпом.

"Аристократ думки" гордо продефілював до кімнати № 1. Не минуло й десяти цот, як він вискочив звідти розгублений і пом'ятий:

— Там... обшукують... — пробелькотав до Чакта і плюхнувся на канапу. — Вивергають кишені, роздягають...

— Для чого? — щиро здивувався Чакт. — Вони щось говорять?

— Говорять... Кажуть, це тільки перший фільтр. Той тільки, кажуть, увійде до Палацу Безсмертного, хто пройде крізь всі фільтри безпеки. Ага, ще... Питали, чи немає у мене бомби. Іди, Чакте, іди, тепер твоя черга...

Чакт насупився.

— Ну, чому ти не йдеш? Вони будуть гніватись...

Чакт пішов. Потім і Іванові довелось побувати в кімнаті № 1.

Після обшуку горбаневі й супроводжуючим його особам вручили білі товсті зошити.

— Що це? — вже боязко запитав Купхейп.

— Фільтр № 2, анкети удостоєних аудієнції, — поважно пояснив все той же ввічливий служитель.

Не так-то й просто було заповнити ці анкети: самих основних питань 175 та до кожного по десятку, а то й по два найрізноманітніших підпунктів.

Іван заповнив кілька основних граф, в решті — поставив прочерк. Те саме зробив і Чакт. Лише Купхейп зосереджено сопів над анкетною. Всі відповіді його були докладні й ґрунтовні. Так, на запитання: "Чи не замишляєте ви повалення існуючого уряду і якщо замишляєте, то на яке число призначено державний переворот?" — Купхейп відповів, що революції сам він не готує і що його найближчі родичі теж не Займаються революційною діяльністю. Що ж стосується далеких родичів, то абсолютної гарантії відносно їх політичної лояльності він, звичайно, дати не може, але гадає, що й вони цілком благонадійні. Можливо, хтось із знайомих йому чи навіть незнайомих жителів



столиці й готує в даний момент державний переворот, але на яке число він призначається, про це ні сам Купхейп, ні його близькі, а можливо, навіть і далекі родичі не знають. Все це, звичайно, не виключає можливості, що дата перевороту стане йому відома. В такому разі він негайно ж сповістить про неї Легіон Любові.

Купхейп аж упрів.

Нарешті всі заповнені анкети забрав ввічливий служитель, і тоді Купхейпа, Івана і Чакта запросили до іншої кімнати, де кожного пропустили крізь якусь установку, дуже схожу на рентгенівську. Поки Чактові просвічували груди і живіт, горбань запитав у місцевих служителів, чим викликана така надмірна, на його думку, пильність.

Йому охоче пояснили, що всі фільтри, особливо ж фільтр № 3 (так називалася установка для просвічування), запроваджено після того, як Хичу Мислячому приснився сон, буцімто на нього готувався збройний напад. Терористів у тому Хичевому сні вчасно викрили: обшукали, повідбирали в них бомби, а самих стратили. Тільки один з них вцілів і навіть лишився на волі: під час обшуку він проковтнув бомбу. Тепер ходить і кожної миті може вибухнути. Для цього і просвічують всіх, щоб, бува, цей терорист з бомбою в череві не пробрався до кабінету Хича і не вибухнув у присутності їх найнижчої схильності.

Після просвічування всіх трьох відвели до приміщення, що мало урочисту назву: "Зал Запису Справ", і попросили зачекати, поки з Легіону Любові прийдуть їхні офіційні характеристики. Відповідний запит послано було ще під час обшуку.

Знову ввійшов чемний служитель і поклав перед Купхейпом товсту канцелярську книгу з прошнурованими, пронумерованими й проштемпельованими сторінками.

— Книга Справ, — поважно пояснив і розгорнув на тому місці, де кінчалися списані й починалися чисті сторінки. — Отут ви повинні докладно викласти суть тої справи, задля якої домагаєтесь найнижчої аудієнції.

І знову Купхейп писав докладно, сумлінно, вдумливо. Час немов зупинився. На великому стінному тощоцї цифри, здається, зовсім не мінялися.

Відсунулась панель, на порозі знову той же чемний служитель.

— Ваші схильності, — урочисто промовив він, — вітаю з закінченням перевірки. Щойно з Легіону Любові отримано ваші характеристики. Всі вони позитивні. Згідно з ними Департамент Особистих Справ видав офіційний дозвіл на зустріч ваших схильностей з їх найнижчою схильністю. Хич ехип!

— Ехип, — розгубився горбань, — але ж я ще не дописав...

— О, дописуйте, дописуйте! У вас ще стільки часу! Там така черга... Дайте ваші перепустки. Так... Ну, а цю скриньку, — і служитель вказав на дорогий Купхейпів "ХА", — цю скриньку треба здати до камери схову.

— Але ж я... — горбань аж зблід, — я не можу здати цю скриньку. Я з нею пройду до Хича...

— Для чого? — в риб'ячих очах служителя заблищала цікавість. — Це якийсь новий апарат? Ваш винахід? Це і є мета вашої зустрічі з Хичем? Ви про неї написали? А хто ваші співавтори?

— У мене нема співавторів... Це винахід... Це не винахід!.. — Купхейп остаточно розгубився. Що робити? Сказати правду? Так, поки він дійде до Хича, у нього з'явиться з десяток, коли не більше, співавторів... А не сказати, так не пропустять із скринькою. І враз — блискавична думка: — Ваша схильність, — чемно звернувся Купхейп до служителя, — це така собі звичайна скринька, це... е-е... кейфоприймач. Я б з радістю її здав куди завгодно, ба навіть викинув геть, так от син... Він у мене такий дивак! Не може з нею ніде розлучитися. Сам, бачте, сконструював, звик, ну і... Одне слово, даруймо йому це невинне дивацтво! Я, звичайно, хотів би, щоб і мій син, — він теж має перепустку, — побачив Хича, та оскільки він так уже затявся, хай сидить Із своєю скринькою тут і чекає, поки ми повернемось з аудієнції. Хай цілується із своїм приймачем! Хе-хе! Це так смішно? Чи не правда?

Служитель підозріло подивився на горбаня, на його сина, на зелену скриньку і, зітхнувши, погодився, що це дійсно смішно. Поставив на перепустках великі чорні печаті, акуратно згорнув, поклав на стіл перед Купхейпом.

— Коли закінчите писати, подзвоніть, — і показав на стіні жовту кнопку, — я поки піду.

Горбань кинувся дописувати. Він так поспішав, що піт у нього виступав не тільки на підборідді й верхній губі, а й на лисині. Нарешті, здається, все. Пробіг очима написане, закрив книгу, взяв перепустки.

— Запам'ятай, Чакте, за апарат зніму голову. Нікому й пальцем! Там, у кабінеті Хича, я поклопочу, щоб тебе пропустили з апаратом. Сиди тут і ні з місця! Зрозумів?

Із цими словами горбань натиснув на жовту кнопку. Служитель, взявши товсту книгу, повів горбаня та Івана до іншого залу, якимось дивно обладнаного.

Вздовж стін стояли меблі, зовні дуже схожі на ті, що прикрашають роздягальні земних лазень. Це були довгі пластмасові лави з невисокими спинками, поділені перегородками у такий спосіб, що кожне відокремлене місце міг зайняти тільки один мислячий організм. У залі пахло милом, парою і ще чимсь невідомим, схожим на скипидар. Було дуже тихо. На відміну від усіх інших приміщень, зовсім не чути було пульсуючого дзвону.

Всяк, хто заходив, одразу ж займав одне з відділень лави і, склавши руки, застигав у молитовній позі. Сіли й Купхейп з Іваном.

Несподівано, ніби здалеку-здалеку, почувся співучий, мелодійний дзвін. Це був не той нудотний і остогидлий Голос Безсмертного. Сповнений солодкої, м'якої печалі, дзвін все Зростав, гучнішав, аж поки не зазвучав на повну силу. І саме в ту мить — праворуч і ліворуч одночасно — відсунулося по кілька панелей. До залу танцюючими пружними кроками повільно вступило десятків зо два струнких випещених юнаків у формі Легіону Любові. Молодики ступали і вигиналися так, наче підлога під ними була м'яка. Стрункими рядами один за одним входили вони до залу, несучи на головах іскристо-прозорі посудини: щось на зразок великих кришталевих полумисків. Над полумисками здіймалася густа пара. В залі ще сильніш запахло милом.

Молоді слуги Любові увійшли й стали так, що перед кожним удостоєним аудієнції

було по одному легіонеру. Поставивши долі свої паруючі посудини, молодики присіли навпочіпки.

Плив печальний співучий дзвін. Зненацька, немов по команді, всі легіонери схилилися, припали кожен до ніг свого удостоєного і спритними швидкими рухами почали їх роззувати.

Вже від самого дотику білих з жовтуватими нігтиками пальців Івана занудило, і він було відсмикнув ноги, але горбань поглянув на нього так, що Бідило мусив скоритися.

Роззувши всіх удостоєних, легіонери рухами священнослужителів почали обмивати їм ноги в сяючих, кришталевих полумисках. Плив, плакав співучий дзвін... Розчулені удостоєні витирали щасливі сльози.

Нарешті і з цим ритуалом було покінчено. Легіонери граціозно-танцюючою ходою покинули зал, виносячи з собою не , тільки іскристі посудини, але й взуття. Дзвін затих.

З'явилося кілька шхуфів і простелили від ніг кожного удостоєного і до протилежної стіни по вузькому килимку. Килимки ці були густо намащені якоюсь чорною фарбою. В залі міцно запахло скипидаром. І тоді кожен удостоєний встав голими вимитими ногами на свій килимок і пішов по ньому до протилежної стіни. Підійшов до стіни і Бідило.

Кілька секунд всі стояли мовчки. Раптом щось клацнуло, і в стіні перед кожним відкрився прохід до вузького коридорчика, підлога якого була застелена чимсь білим. Іван ступив через доріг, і одразу ж на білому відбився чіткий слід його великої ступні. Отака біда! Бідило нахилився і побачив, що під ногами в нього величезний паперовий бланк з друкованим написом: "Іван Васильович Бідило. Справа 742018. Відтиски ніг". Над написом красувалася кольорова емблема Легіону.

Коридорчик виходив на широченну, як поле, Внутрішню площу Великого Кільця. В центрі височів знайомий уже по розповідях шістдесятидев'ятикутний Палац Безсмертного.

Удостоєні вишикувались, і чемний служитель повів їх навколо Палацу. Видовище було грандіозне. Кожна з граней зеленого хмарочоса так і сяяла пластмасовими полірованими плитами. З купола хитким стовпом било в небо зелено-золотаве світло. Пульсуючий Зелений Дзвін бринів тут особливо різко й чітко. Здавалося, дзвенів сам Палац.

У центрі кожної грані, біля помпезних, тьмяно вилискуючих сходів, ніби нежива, застигла численна варта. Жовті пластмасові штахети не давали підходити до стін Палацу ближче, ніж на триста—чотириста кроків. Увесь простір між штахетами і Палацом був вкритий товстим шаром куряви, немов застелений жовтим оксамитом. Багато років ніхто, видно, не ступав уже по цій землі. Вартові, змінюючись, заходять у Палац, там і живуть. А свідки теж з Палацу нікуди не виходять.

Служитель довго вів удостоєних попід штахетами, аж поки попереду не замаячила зелена арка над нешироким проходом. Вся процесія вийшла крізь браму на вузьку бетоновану стежку, що вела до сходів Палацу. Біля цього ґанку теж стояла озброєна

варта, але вже не така численна й урочиста.

Служитель показав охоронцям якісь папери, і ті розступилися, пропускаючи удостоєних до святая-святих всієї щактифської державності, до заповітних апартаментів Хича.

У величезному залі, в протилежному його кінці, сяяла висока панель. Сліпучим вогнем горіли на ній викарбувані слова:

ІМЕНЕМ БЕЗСМЕРТНОГО!

ХИЧ

МИСЛЯЧИЙ

ДЕВ'ЯТНАДЦЯТИЙ

В залі вешталось чимало уже мислячих організмів — як удостоєних (Іван впізнавав їх по босих ногах та чорних підшвах), так і місцевих хичистів і легіонерів.

Чемний служитель пояснив, що кожного викличуть по прізвищу, а поки вони можуть розважатися, як забагнеться.

— Бачите он натовп? То працює великий кейф. Є буфет. Отже, відпочивайте.

Горбань і Бідило підійшли ближче до кейфу. Закінчувалась передача про події в Країні Підземного Полум'я. Так Званий еопський революційний уряд почував себе дуже непевно. Нещодавно через інші країни звернувся він до щактифського уряду з пропозицією припинити бойові дії та укласти мирну угоду.

"Волею Безсмертного, — писав Хичеві голова уряду Еоп, — ми поки що вороги. Але події складаються так, що ми повинні забути чвари і поєднати свої зусилля в боротьбі з епідемією хакахо, яка все більше й більше розповсюджується. Тіні червоної смерті однаково ненависні як нашому революційному, так і вашому консервативному уряду".

Раз у раз передача переривалася, і на екрані під скрегіт і свист спикту спалахували веління Безсмертного:

"Купуйте одеколон "Зелений сум"! Стережіться підробок! Тільки в крамницях Сорок четвертої ячі! Тільки у нас! Тільки у нас! Купуйте одеколон "Зелений сум"! Так повелів Безсмертний!"

"Їжте мариновані метелики! Тільки в кондитерських П'ятдесят першої ячі! Тільки у нас, тільки у нас! їжте мариновані метелики! Так повелів Безсмертний!"

"Передплачуйте "Сатиричний вісник"! Тільки у нас! Тільки у нас! Тільки "Сатиричний вісник", фінансований Тридцять сьомою ячею, друкується на ніжному оксамитовому папері. Передплачуйте "Сатиричний вісник"! Так повелів Безсмертний!"

Екран згасав і в ту ж мить спалахував: відновлювалась передача про події на еопському фронті. За даними агентурної розвідки, на території Країни-12 загрозливо поширюється несхильницький рух. Було вже кілька спроб перервати магістральну еопську артерію. Уряд Країни Підземного Полум'я вже неспроможний придушити всі несхильницькі заворушення.

Екран гасне і знову спалахує. Новий диктор проголошує урочистим басом:

— Увага! Увага! Увага! Іменем Безсмертного — увага! Громадяни Щактиф можуть спати спокійно: Хич мислить! Слухайте промову Хича Дев'ятнадцятого Мислячого:

"Корисність і поживність дистильованої води".

Купхейпа від хвилювання завжди хилило на сон. Не раз і не два засинав він у приймальнях, чекаючи аудієнцій сильних світу цього. От і зараз почав було вже стоячи клювати носом, але тирада про поживність води пролунала так гучно, що миттю збудила його. Струснув головою, наче хотів скинути невідчепний сон, побрів до буфету в другий кінець залу, Іван за ним.

За прилавком стояв товстий служитель з обличчям державного діяча. Віддалік, за двома зсунутими столами, їло й випивало чимале і вже досить веселе товариство.

Купхейп замовив собі склянку безалкогольного "пхе", сів за крайній столик. Трохи далі вмовстився Бідило. Горбань сьорбав жовтий напій, тер лоба, але дрімота й тут не відступалася. Так і не допив "пхе", похилився, тицьнувся носом у чарку.

Іван знічев'я придивлявся до веселої компанії. Пили вони аж ніяк не "пхе". Пузаті чудернацькі пляшки поблискували темною, майже чорною "кров'ю Безсмертного" — єдиним у Щактиф алкогольним напоєм. Час від часу хтось із п'яних підводився, непевною рукою піднімав келих, проголошував тост.

— Ха-а!! — одностайно вигукували його колеги.

Ось підвівся зовсім уже п'яний служитель. Поки він базікав, "кров Безсмертного" лилася через край келиха. Неслухняним язиком розповів він якусь фантастичну історію про служителя, що все своє свідоме життя намагався зробити з губи халяву і таки домігся.

— Вип'ємо, брати, за тих, у кого до самої смерті звичайні губи!

— Ха-а!! — заревіли "брати".

Купхейп мирно спав, поклавши голову прямо на стіл. З великого гучномовця, що поблискував на стелі в центрі залу, раз у раз долинали прізвища тих, кого викликали до кабінету Хича.

— Брати! — хрипів, розмахуючи келихом ще один горілчаний брат. — Брати! Хто наші генерали? Хто вони, оті шефи, що командують нашими інститутами? Дурні й невігласи! Вип'ємо за те, щоб інститутами керували справді високовчені, благородні істоти.

— Ха-а-а!! — ще гучніше зарепетували п'яні.

Це вже було зовсім сміливо, аж надто сміливо, як на щактифські умови... Іван озирнувся: за сусідніми столиками сиділо чимало легіонерів і хичистів. Всі вони, безперечно, чули крамольний тост. Чули і — ніякої уваги...

— Ваша схильність, — звернувся Іван до легіонера, який тихо й мирно допивав свою чарку "пхе", — ваша схильність, чи не скажете мені, хто ці особи? — І Бідило показав на п'яних служителів.

— Які? Ах, ті... — і з поблажливою усмішкою легіонер махнув рукою. — Звичайнісінькі хіміки, фізики, будівельники, ну й всякі інші... їх сьогодні нагородили медалями "За особливу слухняність". От вони й обмивають нагороди. Іч як розбалакались! А правда, цікаво послухати? Нехай хоч тут язики почешуть, за стінами Палацу Безсмертного ми їм цього не дозволяємо. Ні, взагалі хлопці хороші, тихі, як

кошенята. Слухняні хлопці. Майже всі — добровільні агенти Легіону...

Купхейп прокинувся, схопився, підозріло поглянув на Івана:

— Нас не викликали?

Саме в цю мить з великого гучномовця, що блищав посеред стелі, долинув урочистий бас:

— Купхейп Х'юп Купеп! Іван Васильович Бідило! Хич Дев'ятнадцятий Мислячий чекає вас.

...Ось він стоїть — Купхейп Х'юп Купеп, експерт Вищої Ради Слуг свідків Безсмертного, ось він стоїть у дивному, неосяжному кабінеті Хича Мислячого, стоїть і плаче... Сльози щастя течуть по зморшкуватих щоках, язик — мов дерев'яний. Діждався, діждався-таки...

А кабінет і справді незвичайний. Уздовж стін — шафи, шафи, шафи... Крізь їх каламутне скло чорніють тисячі шухляд. Пізніше Бідило дізнався, що то була картотека особистих ворогів Хича. І якби Купхейп не приховав того страшного Іванового злочину (чхнув невчасно), то і його, Іванова, картка зберігалася б зараз в одній із цих шухляд.

У глибині приміщення чітким строем виструнчилися, мов неживі, хичисти особистої охорони. А в центрі, на високому помості, стискаючи важелі якогось пульта управління, що здалеку скидався на письмове бюро, у величній позі володаря і пророка стояв високий мислячий організм.

Бідило з цікавістю розглядав постать Мислячого: "Іч, в халаті легіонера... Голова довгаста, вуха стирчать, а обличчя..." І тут Іванові стало не по собі, охопило моторошне відчуття нереальності всього навколишнього. Де ж обличчя?.. Там, де у всіх звичайних мислячих істот очі, брови, ніс, губи, — у Хича неясно туманилася мутна пляма. Хич був безликий. Так, саме безликий. Голова була, шия була, навіть вуха стирчали, а от обличчя — обличчя ніякого! Неясні риси проступали, мінилися, рухалися в отій туманній плямі. І хоч крізь скляну стелю ясно світило сонце, Іван в тій плямі так нічого й не роздивився.

Хич Мислячий хитнув головою, і в ту ж мить у нього з'явилося обличчя.

— Мені читали ваш запис у Книзі Справ. Знаю про ваші дослідження. Чого ви чекаєте від мене? — промовив Хич Дев'ятнадцятий якимось дуже знайомим голосом. Іван глянув — диво! — і обличчя знайоме... Та це Сач Кепст! Викапаний Сач Кепст! Та ж херувимська посмішка, ті ж медові інтонації, той же тьмяний алюмінієвий блиск очей.

— Ваша схильність, — нарешті заговорив Купхейп, — ваша найнижча схильність. Я не посмів записати у Книзі Справ ту головну справу, що привела мене до вас...

— Чому? — Хич хитнув головою, і в ту ж мить перед ошелешеними відвідувачами перетворився на зовсім іншу особу. Це був уже не солодко ласкавий редактор "Цікавої газети", а гордий, сповнений величі депутат парламенту Ф'юче Пехфект.

— Чому? — з артистичним, ораторським жестом повторив Хич-Ф'юче, і очі його сповнилися благородним блиском непідкупного політичного лідера. — Чому, я вас питаю, ви це зробили?!

— Ваша найнижча схильність... — забелькотав ні живий ні мертвий горбань. — Основна моя справа така секретна, така державно важлива, що про неї я можу розповісти тільки вам. Моя справа... Справа в тім, що апаратура спіритографічної установки, так званий жовтий екран, сприймає, як відомо, лише імпульси архаїчного, або, як ще його інакше називають, "образного мислення". На жовтому екрані ми можемо побачити тільки картини, які уявляє піддослідний. Думки ж його, тобто мислення поняттями, спіритограф не сприймає.

Я винайшов апарат "ХА", Апарат для Підслухування Думок. Скорочено АПД. Я винайшов АПД... Віднині ви зможете знати все, що думає про вас кожен громадянин Щактиф.

— А що він, цей громадянин, про мене думає? — вкрадливим голосом запитав Хич, хитнув головою і в ту ж мить Знову змінився. Тепер він був як дві краплі води схожий на їх Шістдесят дев'яту схильність. — Так що ж він думає про мене? Чи не змогли б ви більш детально поінформувати?

— Ваша найнижча схильність, — ввічливо відповідав Купхейп, — в Залі Запису Справ сидить мій син Чакт з моїм АПД. Скажіть, будь ласка, щоб його пропустили сюди разом з апаратом.

— Один момент, — спритним рухом Хич Мислячий шарпнув важелі. Загуло, застрекотало, задзенькало, за прозорими стінками пульта-бюро закрутилися золоті коліщатка, блиснули іскри.

— Кімната-3. Чакта, апарат, — неприродно ввічливим голосом Шістдесят дев'ятого наказав Хич, хитнув головою і миттю знову змінився. — Як це прекрасно, — продовжував він, — як це чудесно, що цей феноменальний апарат винайшли саме ви!.. Ах, ви такий милий...

Іван не переставав дивуватися: перед ним стояв уже не в'їдливо-пильний шеф Легіону Любові, а щирий і придуркуватий добряга К'юс. Ах, він так зрадив!.. Такий прекрасний винахід!..

Вхідна панель розчинилася, на порозі з'явився Чакт із Зеленою скринькою в руках.

— Ось, ваша схильність, мій винахід, скромний плід відданого вам інтелекту!.. — І, взявши в сина апарат, Купхейп Зійшов на поміст, поставив його перед Хичем на пульт-бюро. — Ось, дивіться, я натискаю на цю кнопку, переводжу стрілку з нуля на цей знак і цим важельком вмикаю усю систему. Тепер АПД повинен нагрітися. Через двадцять—тридцять цот апарат тихенько клацне і почне діяти. Діє він так: той, чийі думки ви хочете підслухати, повинен знаходитися поруч, біля самого апарата. Це конструктивний недолік АПД, згодом я його, звичайно, усуну. Так от, ви розмовляєте з якимось своїм підданим, він вам відповідатиме, а ви нишком подивитеся на АПД і на цьому екрані прочитаєте всі його справжні думки.

Розповівши все і настроївши АПД, горбань повернувся на своє місце біля самої вхідної панелі.

— Ах, як це мило... — Хич-К'юс був просто зворушений. — Скажіть, чим я можу віддячити вам за такий прекрасний дарунок?

— Ваша схильність! — Купхейп тільки й чекав цього запитання. Добре продуманими, мабуть, заздалегідь вивченими напам'ять фразами він коротко розповів усю історію залицянь Великого Перукаря і дав зрозуміти, що дочка йому край необхідна як асистент у подальших дослідженнях проблем хакахо (жест у бік Івана), а після Свята Пітьми вона — це ж так природно! — може завагітніти. Потім Купхейп коротко розповів про всю значимість його досліджень таємничої Іванової душі.

— О-о!.. Я вас зрозумів!.. Це я зроблю, — ласкаво замуркотав Хич-К'юс, — це я зроблю. Ось тільки дам наказ Державній Машині...

Хич знову посунув важелі.

— Великого Перукаря до мене, — наказав Хич. По підлозі пройшов глухий гул.

— Е-е... Крім того... Ваша схильність, я б хотів просити вас, — Купхейп, як той коваль, спішить, клепле, поки тепле, — посада у мене всього тільки експерт, експерт спіритики... Кажуть, член Ради Щуйс — скоро у відставку... Чи не можна було б мені...

— Можна! Звичайно, можна! Для вас... О! Прошу, прошу!..

До кабінету уже входив високий служитель з благородним лицем професора. Іван одразу впізнав: саме цей державний діяч голив його колись на своєму перукарському ювілеї.

Великий Перукар і Генеральний Цензор Поезії піднявся на поміст і став поряд з Хичем.

— Друже дорогий, як ти живеш? — запитав Хич у Великого Перукаря. — Я хочу призначити тебе своїм заступником. Ти згоден?

— О мій державний друже!.. Це такий злет! — і Перукар медово всміхнувся. — Як я живу? Як може жити вірний схильник, безмежно відданий своєму уряду? Тільки щасливо! Ви навіть не уявляєте, яке це щастя... — І Великий Перукар почав докладно описувати свої почуття.

Хич-К'юс радісно посміхався. Він так любив слухати про щастя своїх підданих... І хтозна, може, й довго б іще він слухав і радів, радів і слухав, та в зеленій скриньці щось клацнуло, і екран на ній засвітився.

— Я такий щасливий, — майже виспігував Великий Перукар. — Спасибі, спасибі вам за все і особливо за нове призначення! Це такий злет! Я так люблю вас! Скільки я вам добра бажаю! Щоб вам тисячу років жити!

"ЩОБ ТИ ЗДОХ ДО ВЕЧОРА! МОЖЕ Б, Я НАРЕШТІ ЗАЙНЯВ ТВОЄ МІСЦЕ!" — прочитав Хич на екрані зеленої скриньки.

Де й ділася щасливо-придуркувата К'юсова посмішка! Хич хитнув головою, і обличчя його знову різко змінилось. І не тільки обличчя.

Іванові аж подих перехопило від цих, зовсім уже фантастичних метаморфоз: перед Великим Перукарем стояв розгніваний і грізний Кап Шкеч.

— Шмаркач! Мерзотник! — прохрипів він, захлинаючись від люті. — Порушник священної клятви! Зрадник!

— Ваша найнижча схильність! Я вас не розумію! Чим я накликав таку незаслужену немилість? — і Перукар в театральному пориві простяг руки до Хича. — Я весь ваш! Я



відданий вам слуга!

"ПРОНЮХАВ-ТАКИ, ПРОКЛЯТИЙ, ПРО МОЇ ЗВ'ЯЗКИ З ЕОПСЬКИМИ ФІНАНСИСТАМИ!" — прочитав Хич на екрані АПД справжні думки Великого Перукаря.

— Киптип'як! Брудний шхуф! Геть!! — проревів Хич, не тямлячи себе від люті.

Великий Перукар відсахнувся, задкуючи, зійшов з помосту і вже вниз, недалеко від Бідила і горбаня, впав на коліна:

— Невинен я! Обмовили мене!

Хич зиркнув на екран АПД, але на такій відстані зелена скринька уже не діяла. І тоді рвучкими владними рухами вхопив голова щактифського уряду важелі Державної Мащини. Підземний гул пройшов по кабінету. Підлога затремтіла і враз розверзлася під Великим Перукарем. Пекельний вогонь сяйнув із прірви. І знову все стулилося — ніхто наче і не стояв на тому місці...

— Так буде з кожним, хто подумає погано про Хича Мислячого, — сказав Хич Мислячий, хитнув головою і раптом сів прямо на пульт-бюро. Сів та ще й ногу на ногу поклав. Обличчя в нього було вже зовсім інше.

— Е-е...сідайте там... — і недбало показав рукою кудись в глиб кабінету. Тепер він був викапаний Пейт Фикт: і голос, і поза, і обличчя — все в ньому було істинно лакейське.

Купхейп і Бідило озирнулися. За спинами в них, у самому кінці кабінету, стояло, виявляється, кілька м'яких крісел. Іван сів. Дивлячись на нього, і горбань боязко притулився на краєчку.

— Е-е... Ви тут, здається, просили у нас якусь посаду... — промовив Хич-Фикт. — В Раді Слуг, чи що... Ми зараз вирішили утворити при Нашій Особистій Канцелярії спеціальну Службу Підслухування Думок. Це, значить, скорочено буде СПД. СПД... Гм! Нам здається, що це... е-е... звучить! Так от ми вам пропонуємо очолити СПД. Ви будете контролювати думки всіх. Всіх, крім свідків і, звичайно, нас. Ви згодні? — Хич знову хитнув головою і ще раз змінив обличчя.

Легко зіскочивши з пульта-бюро, красивою і аж наче граціозною ходою підійшов до горбаня, поклав йому руки на плечі.

— Ви будете моїм першим помічником, вайважливішою особою після мене. Ви будете перевіряти всіх, а вас... — Хич якось дивно, начебто грайливо, всміхнувся, — а вас буду перевіряти тільки я... Тільки я. Невже ви не згодні? Це ж такі пікантно...

Іван аж очі протер: у Хича Мислячого в цю мить було обличчя її — можновладної повії, вродливої дружини Пейта Фикта. Аж наче духами дорогими запахло... Що за чудасія! Голова уряду схожий на всіх своїх підданих... І тут Бідило зрозумів, що не Хич схожий на них, а вони всі — кожен зокрема і всі разом — схожі на свого мислячого володаря. Схожі? Ні, тут щось більше...

"А що, як кожен з них навіть не існує як окремий мислячий організм, а є тільки одним з проявів, одною з невід'ємних іпостасей можновладного правителя Країни Блаженного Спокою? І справді, так воно, мабуть, і є, — подумав Іван. — Всі оті сім

Купхейпових аудієнцій у сильних світу цього і були зустрічами із самим Хичем".

— Ви згодні? — грайливо всміхаючись, запитав Хич-Вона.

Ще б пак!

— Згоден... — не тямлячи себе від щастя, прошепотів Купхейп. — Я згоден!.. На все згоден...

— Ну от і добре, — звичайним уже голосом промовив Хич і швидкими кроками пішов до помосту.

Ось він знову стоїть на узвишші, руки — на важелях Державної Мащини, голова гордо піднята, а обличчя... Обличчя в нього... Обличчя знову нема.

Стоїть, стискаючи важелі, стоїть всесильний і безликий, грізний стоїть, і сонце в нього над головою.

Сонце в zenіті. Сонце слави Щактиф...

Коли Купхейп з Чактом та Іваном поверталися додому, на всіх перехрестях уже гриміли гучномовці:

"Увага! Увага! Увага!

Хич мислить! Хич ехип! Істина подолає червону смерть. Правда переможе хакахо. Хич Дев'ятнадцятий бажає знати своїх підданих. Хич Мислячий буде знати всю правду.

Всім! Всім! Всім!

Хич мислить! Хич ехип! Іменем Безсмертного вердикт номер дві тисячі сто сорок перший.

Віднині при Особистій Канцелярії Хича утворюється Служба Підслухування Думок. Хай живе СПД — очі і вуха Хича!

Благочестивим іменем Безсмертного шефом СПД та генеральним цензором всіх думок призначається Купхейп Х'юп Купеп.

Так бажає Безсмертний!

Так повелів Хич!

Так буде!"

По дорозі додому Купхейп був іще ласкавіший до Івана. Взяв під руку і солоденьким голоском повідомив, що завтра на початку пори великого спокою Чакт знову їде у відрядження, буде інспектувати педагогічні комбінати. На цей раз він відвідає не тільки Провінцію-13—2, але й кілька суміжних із нею. Потім Купхейп іще ласкавіше всміхнувся і сказав, що бере до уваги Іванову бездоганну поведінку і відпускає його разом з Чактом.

— Поїдьте відпочиньте трохи. Ви ж з Чактом такі друзі. Думаю, вам нудно не буде. У мене тільки одне прохання: в Провінції-13—1 вам треба буде з'явитися до професора Ципфіка. Ну, я не знаю, може, й пожити у нього трохи доведеться, поки Чакт інспектуватиме інші провінції. Добу-дві, не більше. Хто такий Ципфік? О, це прекрасний, високогуманний вчений, мій давній приятель. Він хоче вас оглянути і, можливо, поставити два—три невинні досліди. Отже, завтра ви з Чактом рушаєте. Як я вам заздрю...

Після вечері, гуляючи біля очисного басейну, Бідило зустрів Шата.

— Завтра з Чактом їдеш у відрядження, — повідомив несхильник.

— Знаю, — відповів Іван.

— Нічого ти ще не знаєш. До Ципфіка заїжджати не будете. Горбань хоче здихатися тебе, ти йому вже не потрібний. Здати ж свого піддослідного легіонерам він чомусь не бажає. Ципфік робить досліди над шхуфами, всі, хто потрапляє до його лабораторій, гинуть страшною смертю. Цього майже ніхто не знає. Нічого... Скоро й про це заgrimить наш гроунд. Несхильницький центр вирішив: ти приймеш пропозицію горбаня і завтра їдеш з Чактом. Відвідаєте, як буде вимагати ваша офіційна інструкція, Провінції-13—4, 13—3 й проінспектуєте місцеві педкомбінати. Повторюю: до Провінції-13—2 діяти точно за інструкцією. В Провінції-13—2 одразу ж за центральним готелем є озеро Спокою. Там, на березі, біля пам'ятника Хичу Першому протягом чотирьох діб рівно о двадцять сьомій тоці нуль-нуль сидітиме шхуф з забинтованою головою. Підійдеш до нього, скажеш: "Ваша схильність, ви не знаєте, де можна купити кишенькове видання промов Хича Мислячого?" Шхуф повинен відповісти: "Ходімте, я проведу вас до книгарні, мені якраз по дорозі". Добре запам'ятай, це — пароль.

Доведеться і Чакта переводити на нелегальне становище. Але... краще, мабуть, не говори йому, що ти вже давно-з нами... Тепер слухай уважно. Я дам тобі зараз невеличкий пакет. Ось він, тримай, — і Шат передав Іванові довгастий білий конвертик. — Добре заховай. Поки не передаси його тому, до кого приведе шхуф із забинтованою головою, Чактові про пакет ні слова.

— Чому?

— Так вирішив центр.

Іван тільки махнув рукою.

Стояла пора великого спокою — сонячна щактифська ніч. Столиця мовчала, але тиші — справжньої тиші земної ночі — тут не було. Над хифовим парком, над академією, над Містом-1, над всією неозорою світовою державою плив-коливався Вічний Голос Безсмертного.

Місто відпочивало, спало, втомившись від трудів своїх...

Спала можновладна нікчемність.

Спала самодержавна підлість.

Спала ввічлива, гнучкоспинна зрада.

І ненависть теж поки що спала. Одвічна, здавлена до останньої межі, страшна — пекельної вибухової сили, спала шхуфська ненависть.

Спала. Тихо-тихо спала...

І досить було найменшої іскорки, щоб скресла вона.

Та поки що ті іскорки жевріли лише в гнівних очах несхильників. І в зіницях двох побратимів теж сяяли вони, потаємні. Поки що не виривалися вони на волю, не падали на тисячотонні твержі шхуфського динаміту, поки що місто спало...

І над ним, над всією державою, в zenіті зеленастого неба туманилося кошлате сонце.

Сонце неволі, сонце мертвого спокою, жовте сонце Щактиф...

## ЧАСТИНА ТРЕТЯ. СМЕРТЬ БЕЗСМЕРТНОМУ!

### РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

В Провінції-13—4. Біопедагогічний присмерк. Особиста справа шефа педкомбінату. Над кручею, над широчезною долиною, повитою туманом, стояли Іван і Чакт.

Чакт аж світився: досі ще переживав недавню, довгождану радість: вони з несхильниками, вони зв'язалися з підпіллям!

Правда, коли Іван сказав йому про це, Чакт зрадів спочатку, а потім трохи засмутився: "Все ж таки не мені, тобі першому довірилися..." Але що той хвилинний смуток! Півтори-дві доби—і вони на волі! На волі, тобто в підпіллі. Так уже воно у Щактиф ведеться: лиш той на волі, хто за волю вийшов на боротьбу...

— Іване!

— Що, друже?

— Знаєш, яка в мене думка? Для чого ще й тепер прикидатися, інспектувати оті безглузді педкомбінати? Дивись, якраз посадка почалась. Махнем прямо в 13—2 до несхильників, га? Згода?

Бідило глянув у бік штейподрому. Там дійсно почалась посадка. Одна за одною до трансконтинентального корабля підпливали важко навантажені білі платформи. В повітрі вони підтримувалися гравітаційними двигунами, рухались низько, трохи не черкали бетонованого майданчика.

Метушились шхуфи, знімали з платформ багаж пасажирів, що довжелезною чергою виструнчилися біля вхідної панелі велетенського штейпу.

— Ну, ходім, — сказав Іван.

— Куди? На посадку?

— На посадку, але тільки не на штейп. Я щось не впізнаю тебе, звідки ці авантюрні вихватки? Ти думаєш, спроста наказує нам несхильницький центр аж до самої 13—2 діяти точно за інструкцією? І потім, ти не задумався, чому твій Завжди такий пильний батенько так легко відпустив мене з тобою? Чи не замислив він ще раз перевірити свого непутящого синка? Раз така вказівка підпільного центру, значить, їм щось відомо. Легіон пильнує, і нам треба не дрімать. У Щактиф усі слідкують за всіма, ти ж сам не раз про це говорив. Та й учбові комбінати мені подивитися не завадить. Ясно?

І друзі вирушили. Їти їм довелося недовго: одразу за штейподромом чорніла широка стрічка саморушної дороги. Іван і Чакт зійшли на невеличкий перон, сіли в зручні крісла. Кілька цот посиділи, і, раптом перон здригнувся і плавко з'їхав прямо на ескалатор. Через мить зелені вежі штейподрому Провінції-13—4 сховалися за гребенем кручі.

Дорога круто спускалася в долину, туман густішав і скоро запнув все навколо.

Рясними жовтими крапельками осідав він на чорній пластмасі взуття, на халатах і навіть на губах. Іван раз у раз плювався — дуже вже гидкі були ці жовті крапельки, як ліки якісь, навіть пахло ліками...

А саморушна дорога все сунулася й сунулася. Позаду, на горі, на далекому уже штейподромі, глухо гуркотали двигуни повітряних кораблів. І це гуркотання і плавний

рух дороги заколисували.

— ...Іване! Іване! Ти що, оглух?

— Га? — схопився Бідило і рукою до грудей: пакет на місці. — Що сталося?

— Дивись, під'їжджаємо. Ото вже й корпуси комбінату.

В тумані бовваніло кілька будинків, розташованих у шаховому порядку. Всі вони були ідеальної кубічної форми і зовсім не мали вікон.

Платформа плавно з'їхала з саморушної дороги, зупинилась.

— Прибули, — зітхнув Чакт і встав з крісла.

— Ох і відпочинемо зараз... — Іван зі смаком потягнувся, аж хруснув кістками. — Ох і поспимо...

— Відпочивати не будем.

— Чому? Якраз пора великого спокою, всі твої педагоги сплять. Не будеш же ти їх сонних інспектувати?

— Помиляєшся, педагоги не сплять. Вони ніколи не сплять, вони пильнують. І саме зараз ми й будемо їх інспектувати.

І от бредуть друзі, спіткаючись, крізь непроглядну млу.

— Чому тут такий туман? Низовина?

— Ні, це штучний, — пояснює Чакт. — В долині діють спеціальні аерозольні установки. За даними щактифської біопедагогіки, сонячна радіація збуджує у дітей нечестиві емоції. Туман же, навпаки, розвиває благородну млявість думок і бажань. А до того ж, цей штучний туман виробляється не з води, а з спеціальної рідини, що пригнічує нервову систему.

Весь перший період — від народження й до початку навчання, а також весь другий, книжний, ці два туманні періоди діти живуть у постійному присмерку, дихають інтенсивно діючими аерозолями. І тільки в третій, у так званий "період табірнього утримання", підлітків переводять у "світлі" табори, де їх навчають шагістиці та військовій справі. От ми й прийшли.

Попереду бовванів великий темний будинок.

— "Іменем Безсмертного, чоловічий учбовий комбінат другого, туманного, ступеня № 2014", — прочитав Бідило чіткий напис на фронтоні.

У безлюдному вестибюлі під стелею тьмяно світився один плафон. Коли очі звикли до присмерку, Іван побачив прямо перед собою вхід до коридора, в кінці якого — далеко десь — ще один такий же плафон.

Не довго думавши, Бідило пішов прямо в прохід, але тільки-но ступив під арку, як вдарили оглушливі дзвоники, праворуч і ліворуч вихопилися із стін два щитки і просто перед носом в Івана наглухо закрили прохід. Чакт засміявся:

— Не поспішай! Як там у вас на Землі кажуть — не лізь поперед пекла з батьком? — Підійшов до стіни, натиснув кнопку, засвітився невеличкий екран. Ще одну кнопку натиснув, і на екрані захиталася лиса голова з запалими щоками і пильними, холодними очима.

— Я вас слухаю, — проскрипів хол одноокий.

— Я Чакт, сип Купхейпа Х'юпа Купепа. Ось моє посвідчення, ось відрядження, — Чакт підніс до екрана свої документи.

— З академії? Інспектор?

— Так.

— Знаю. Чекав. Це, — кивок у бік Івана, — з вами?

— Так.

— Проходьте. Після огляду зайдіть. У мене до вас є справа, особиста справа.

Екран погас.

— Головний шеф комбінату, — пояснив Чакт. — Ходім. Цікаво, що в нього за особиста справа до мене...

В проході ніяких щитків уже не було. В теплому задущливому коридорі пахло ліками. Під низьким склепінням тьмяно жевріли жовті плафони. Жодної душі. Праворуч і ліворуч — панелі, панелі, панелі... На кожній — номер.

— Учнівські спальні, — пояснив Чакт і зупинився перед одною з них. Знову натиснув кнопку, панель нечутно посунулась, друзі зайшли в малесеньку трикутну кімнатку.

Так, так, саме в трикутну! Ліворуч од входу біліло низьке ложе. В протилежному кутку, де сходилися дві стіни-катети, стояв наведений об'єктивом на постіль чималий прилад, Іван знав уже, що це кейфофіксатор — апарат, який автоматично записує всі звуки і знімає на плівку все, що відбувається в кімнаті. Зі стіни поблискував екран.

На ложі спав хлопчик — зовсім голий, але в шоломі. У головах з білої пластмасової тумби дугою вигиналася шарнірна ніжка великого чорного рефлектора, що низько нависав над обличчям сонного. Від шолома тяглися ізольовані дротини до тієї ж таки тумби.

З рефлектора на русяву голівку струменіло тепло, над вухом бубонів невеличкий, припасований до стіни динамік, одноманітним голосом повторюючи граматичні правила, — а хлопчик спав.

— Динамік над вухом, — почав пояснювати Чакт, — це — гіпнопедія. Учень спить і в той же час вчить уроки. Рефлектор-інтенсифікатор... Ну, то вже ти й сам пробував, коли щактифську мову вивчав. Що ж до шолому на голові — це зовсім просто. Всі учні комбінату за допомогою цих шоломів підключені зараз до замкненої енергосистеми. Коли настає пора великого спокою, шеф комбінату вмикає спеціальний генератор, так званий Генератор Спокою, і по всіх провідниках системи, крізь мозок кожного учня, тече струм. Завдяки цій системі учні комбінату одночасно засинають і прокидаються, коли шеф вимикає генератор. Все це разом, а саме: ГІПНОПЕДІЯ + ІНТЕНСИФІКАТОР + СТРУМ СПОКОЮ, і називається Першим Триєдиним Комплексом біопедагогіки, або, як ще інакше його називають, Фізичним Комплексом.

— А чому перший? Хіба ще другий є?

— Є. Всього їх три: Фізичний, Термо-звуко-гастрономічний та Активний.

— І всі три можна побачити в комбінаті?

— Ні. Термо-звуко-гастрономічний та Активний застосовуються тільки в Притулку

Блаженних Учнів.

— Ну й система, — крeкнув Іван. — Триєдине знущання! Вивчення граматик — і така машинерія...

— Ні, друже, справа тут не в граматикі. Я ж тобі казав, всі підлітки в нас вважаються особами соціально небезпечними — хахахо, хвороба червоної крові.

— І як, — поцікавився Бідило, — виліковують?

— Он, як бачиш...

Іван подивився на хлопчика. Він спав неспокійно: на змученому, мокрому личку виразно проступав крамольний багрянець...

— Так, — зітхнув Чакт. — Але ми з тобою інспектори...

Підійшов до кейфoфіксатора, натиснув кнопку. В нутрощах апарата щось глухо загуло, і на екрані з'явився той же хлопчик.

Ось він заходить до спальні, блідий, виснажений. Обличчя розгублене, понуре. Ось він сідає на ложе. Лягає. Боязко озираячись, ховає шолом за тумбу. Та пильні прилади вмиють "зафіксують" хлоп'ячу хитрість. Гримить дзвоник. Так, саме гримить, а не дзвенить! Дзвоник такий гучний, що перекриває навіть монотонний Голос Безсмертного.

Іван озирнувся на сонного: зараз прокинеться! Цей дзвін і мертвого розбудить! Але хлопчик спав — струм спокою діяв безвідмовно.

А той, екранний хлопчик дістав з-за тумби шолом, болісно кривлячись, надів його. Ліг. Дзвінок миттю ущух. Хитнувся, посунувся вниз чорний рефлексор, низько опустився над хлоп'ячою головою, забубонів динамік. Перший Триєдиний Комплекс щактифської біопедагогіки вступив в дію.

— Ходім, — промовив похмурий Чакт. Клацнув вимикачем. — Нам ще багато чого треба оглянути.

Друзі пройшли з кінця в кінець по коридору, відвідали ще кілька спалень — все в них було однакове, похмуро стандартне. Все, крім одного: червоних, змучених дитячих облич.

Зайшли в ліфт, піднялися на наступний поверх. Тут розташовані були учбові приміщення: довгі зали, заставлені рядами крісел. На стелі — тьмяні плафони, в глибині, в сутінках, як голодні вовчі зіниці, поблискують об'єктиви кейфoфіксаторів: кожен звук, кожен рух кожного учня і викладача мають бути зафіксованими для начальства...

Наступні два поверхи друзі оглядали вже так, задля годиться: стомилися, та й нічого особливого там не було. На одному з них містилася величезна "споживальня" — так називався зал, де у вигляді таблеток та ін'єкцій діти отримували споживні речовини. За роки другого, туманного, ступеня, тобто протягом всього навчального періоду, діти нічого не їли.

Піднялися ще на один поверх. Тут містилися кімнати розваг. Всі вони були тісно заставлені громіздкими апаратами дитячої механічної музики. Що ж то за музика? Чакт ввімкнув екран. На жовтому світляному тлі під скрегіт, шипіння, стукіт, дикі

висвисти застрибали, засмикалися в конвульсійному ритмі худорляві, виснажені фігурки дітей.

Іванові защеміло серце, і він попросив вимкнути запис кейфофіксатора.

— Ходім звідси.

— Ходім, — погодився Чакт, — ходім, зараз я тобі покажу найцікавіше.

...У величезному залі п'ятого, останнього поверху під скляною стелею за стандартними пластмасовими столами сиділо кілька десятків абсолютно однакових істот. Всі вони були в білих халатах служителів, всі зігнулися в однакових позах і всі щось писали, писали...

— Хто вони такі? — тихо запитав Бідило у Чакта.

— Біопедагоги, журнали заповнюють.

— Які журнали?

— Візьми подивись.

Іван підійшов до найближчого столу, став за спиною якогось біопедагога, глянув через плече. Той саме закінчив, писати в одному з журналів і, згорнувши його, поклав ліворуч на купу інших.

"ЖУРНАЛ ОБЛІКУ ЖИВОЇ ВАГИ УЧНЯ ДО ПОЯСНЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ І ПІСЛЯ ПОЯСНЕННЯ", — прочитав Іван на обкладинці.

Не повертаючи голови, не дивлячись, біопедагог взяв справа новий журнал. Цей називався: "ЖУРНАЛ ОБЛІКУ ШВИДКОСТІ МОРАЛЬНОГО ЗРОСТАННЯ УЧНЯ".

Учитель заглибився в писанину.

Іван обережно взяв з правої купи ще, видно, не заповнений журнал, прочитав назву: "ОБЛІК УЧНІВСЬКОЇ ЕНЕРГІЙНОСТІ". В журналі були занотовані показники температури та електроактивності кожного живого учнівського тіла до уроків і після них. Тут же реєструвалися всі напруження і послаблення учнівських м'язів.

Бідило посміливішав і почав гортати все підряд. Особливо багато було журналів для "ФІКСУВАННЯ ВІДХИЛЕНЬ ВІД ЗРАЗКОВОЇ, ПЕРЕДБАЧЕНОЇ ІНСТРУКЦІЄЮ ПОВЕДІНКИ".

Чого лишень не "фіксувалося" в цих товстезних зшитках, оправлених в масивні обкладинки! І кількість та тривалість учнівських позіхань. І кліпання очима. І повороти голови. І навіть колупання в носі.

І тільки на самому споді Іван знайшов один-єдиний журнал для реєстрації оцінок успішності від найнижчої — дев'яти до найвищої — нуля. З пояснень Чакта Бідило дізнався, що в шактифській біопедагогічній практиці дуже довго не могли знайти такої системи обліку успішності, при якій кожна оцінка виражалася б у найменш образній і найбільш сухій, незрозумілій для учня формі. Нарешті такою системою зарекомендувала себе так звана "дев'ятибальна негативна".

— Цікаво, — промовив Іван і хотів було взяти ще один журнал, та Чакт зупинив:

— Час, друже. Треба поспішати.

Пройшли коридором. В тупику на великій чорній панелі тьмяно білів напис: "ІМЕНЕМ БЕЗСМЕРТНОГО ШЕФ ЧОЛОВІЧОГО ДРУГОГО, ТУМАННОГО, СТУПЕНЯ



БІОПЕДА-ГОГІЧНОГО КОМБІНАТУ № 2014".

Чакт натиснув кнопку, панель відсунулась.

— Прошу! Прошу! — з-за письмового столу назустріч двом інспекторам вийшов високий і худий служитель. Лиса голова його із запалими щоками похитувалася, як і тоді, у вестибюлі, на екрані стінного кейфу.

— Ну як ваше інспектування? Які недоліки виявлено?

Друзі сіли в крісла. Іван з цікавістю оглядав кабінет. Невелика напівтемна кімната. Праворуч — письмовий стіл, ліворуч — біла ширма.

— У мене до вас важлива особиста справа, — продовжував між тим шеф біопедагогічного комбінату. — Дуже радий, дуже радий вашому візиту! Ви, мабуть, і не уявляєте, як важко, як часом нудно і навіть... — він озирнувся, — навіть сумно жити серед оцих сумлінних біопедагогічних роботів!

"О, та він ще, виявляється, здатний мислити образами!" — подумав Іван, але вже через кілька хвилин пересвідчився, що ніякої образності тут не було.

Рівним скрипучим голосом розповідав шеф про роботу ввіреного йому колективу роботів-учителів. Так, саме роботів! Всі оті біопедагоги, що заповнювали у залі численні журнали обліку, були звичайнісінькими кібернетичними апаратами. Роботи виховують дітей! Ні, щактифська цивілізація сягнула не абияких вершин!

— Важко, дуже важко... — продовжував шеф. — Я все розумію. Ось наші прекрасні інструкції... — і шеф витяг із столу зібганий жмут паперів. — Ось наші інструкції. Я щиро люблю їх! Вони мудрі й гармонійні, як вірші стародавніх поетів. Але... — і шеф знову озирнувся, — хоч би одна жива мисляча істота була поруч! Куди не глянь — роботи, роботи, роботи... — Мова шефа прискорилося. Стискаючи у руці жмут інструкцій, він потрясав ним у повітрі і скрипів, скрипів: — Роботи... Кругом роботи... Мені стало здаватись, що не тільки мої підлеглі, а й все... все суспільство, всі, всі — роботи, роботи, роботи. Ху, страшно! — Шеф аж здригнувся і вже зовсім скрипучим голосом, розмахуючи над головою жмутом інструкцій, заторохтів швидко-швидко: — Роботи! Кругом — роботи! В інститутах — роботи! На заводах — роботи. Скрізь, скрізь — роботи! — Шеф метався по кімнаті і вже не скрипів, а скреготав: — Роботи, роботи! Ви! Ви теж роботи! Та все одно я запросив вас. Я неспроста запросив вас. Я маю справу до вас. Я маю особисту справу. Справа в тому, що я не можу займатись справами! Я став дещо розуміти! Я став думати! О-о, це жахливо... Передайте адміністрації: шеф номер 2041 вийшов з ладу.

Шеф кинувся за ширму і почав там чимсь клацати і скреготати. Чакт задумливо роздивлявся свої нігті. Бідило не втерпів, встав, потихеньку зазирнув за ширму. Те, що він побачив, перевершувало всі дива цього справді-таки дивовижного учбового закладу.

Халат на шефові був розстебнутий, на правому боці, майже під пахвою, з'явив отвір, в якому поблискували коліщатка, блимали лампочки. Белькочучи: "Роботи! Кругом роботи!" — шеф, блідий як стіна, намагався засунути жмут інструкцій у свої кібернетичні нутроші...

Іван штовхнув Чакта:

— Дивись, що він робить!

Чакт тільки рукою махнув: ну що тут, мовляв, дивного! Біопедагогічний робот номер 2041 перейшов межу, встановлену інструкціями: він САМ СТАВ МИСЛИТИ. А почавши мислити, одразу зрозумів дійсний стан речей і... що ж тут незвичайного? — вийшов з ладу. Цілком природний кінець...

Він же не жива істота! Нервів, звичайних нервів, що все на світі можуть витримати, у нього не було. А електронні лампи при перших же сумнівах і тривогах почали перегорати одна за одною...

Робот збожеволів. І що тут дивного? Це ж так природно...

## РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Назад дороги нема. "Іменем Безсмертного, їж!" Шхуфська подушка.

— Іване, ти нічого не відчуваєш?

— Ні.

— А я... — і Чакт якимось криво, болісно посміхнувся. — Я... Ну ти не смійся, страшно мені...

— Страшно? Чому?

Чакт мовчав. Друзі сиділи на лаві, над самісінькою кручею. Внизу, під ногами в них, широко розстигалася жовта гладінь озера Спокою. Позаду, за густим парком, білили корпуси центрального готелю Міста-13—2. На середньому — найвищому — поблискував екран тощоцойта.

— Ну ти хоч розкажи, чому страшно.

— Чому? А он, дивись, — і Чакт показав Іванові в кінець алеї. — Бачиш пам'ятник?

— Пам'ятник? Отой? Хичу Першому Владному? Бачу. Саме біля цього пам'ятника і повинен нас чекати шхуф з Забинтованою головою.

— Повинен, а от чомусь він не чекає... Боюсь — роздумали вони... У шхуфів приказка є: не цілуй змію, не вір служителю. Я служитель, на тобі теж білий одяг... У мене передчуття: з нами щось буде, щось станеться.

— "Станеться"... — перекривив Іван. — Ану, подивись! Туди, туди подивись! — і показав на білий корпус за хифовим парком. — Бачиш готель?

— Бачу...

— А тощоцойт бачиш?

— Бачу.

— Скільки зараз?

— Двадцять п'ять тоц шістдесят чотири цоти.

— А о котрій має нас чекати шхуф? О двадцять сьомій нуль-нуль? Чи не так?

— Ну так... взагалі... Але ж тощоцойт... — Чактові було нічим крити. — А що, як тощоцойт невірний або зовсім не працює? — знайшов він, нарешті, що сказати і сам засміявся.

— Отак краще, — всміхнувся Бідило. — Давай-но, друже, побалакаємо про що-небудь інше. От цікаво, наприклад, чому кожен учень живе в окремій кімнаті і чому ці кімнати трикутні. Ну то як, розкажеш?

— Що ж, слухай, коли вже так хочеш. З чого ж почати тобі?.. Розумієш, основи щактифської біопедагогіки...

Почав Чакт знехотя, невпевненим голосом, говорив, а сам раз у раз на пам'ятник поглядав. Та згодом все спокійнішав і спокійнішав. Як всі безпосередні натури, він швидко збуджувався і так само швидко заспокоювався.

Іван слухав, притакував, а сам теж ні-ні та й зирне в бік пам'ятника: чи не біліє там забинтована голова? Він хвилювався куди більше од Чакта, але не за себе, а за Шатове доручення. А що, як і справді не прийде шхуф, кому тоді передати пакет? Непокоїли думки про Чакта. "Ех, бідолаха, — думав Іван, — і як же йому прикро буде, коли дізнається, що не довірили йому пакета... Іч, як розповідає, аж сам захопився своєю розповіддю..."

А Чакт і справді розповідав цікаві речі. Виявляється, основою основ щактифської біопедагогіки була особа. І навіть не особа, а ТОПО, тобто БІОЛОГІЧНИЙ ОСОБЕНЬ.

"Народу, як цілісної, свідомої себе соціальної сили, — вчила біопедагогіка, — нема, не було і ніколи не буде. Народ — це арифметична сума особнів. А їм — кожному зокрема і всім разом — начхати і на майбутнє, до якого вони не доживуть, і на те минуле, якого вони не бачили. Топо уникають сильних, соціальних подразнень і взагалі бажають прожити свій не такий уже й довгий вік якомога легше, приємніше і ситніше".

І таке становище офіційна біопедагогіка вважав єдино нормальним. Ще б пак, ситими, самовдоволеними особнями так легко правити...

Іван поглянув на пам'ятник — круглий бетонований майданчик біля постаменту, як і раніш, пустий. На тоццойті блимають і блимають цифри, наближається віща двадцять сьома тоца... Що вона принесе двом друзям? На якусь мить Іванові здалося: Шатів пакет пече груди...

— Так от, вся біопедагогічна практика, — продовжував Чакт, — всі зусилля роботів-вихователів та роботів-педагогів скеровані до одної мети: виховати замкнену, самозаглиблену істоту. "ДІТИ ШХУФІВ НЕ ПОВИННІ ЗНАТИ СВОЇХ МАТЕРІВ" — така перша заповідь біопедагогіки. "Любов до матері — це та клітинка, з якої виростає любов до народу. А любов до народу, інтерес до його історії — один з основних симптомів першої стадії хакахо", — так сказав Хич Мислячий в останній своїй промові.

Отже, родин у шхуфів нема. Діти служителів і хичистів мають право знати винуватців своєї появи під щактифським сонцем. Тільки й того. Любов до батьків, повага та інші, як каже Хич, "нікчемні атавістичні почуття" начисто нейтралізуються, знищуються у спеціальних педкомбінатах для дітей еліти. Умови в цих комбінатах значно м'якші, аніж у шхуфських, а результати...

Шхуфи не знають своїх батьків, та люблять, бо знають батьківське горе, і їм зовсім не байдуже своє майбутнє.

Служителі й хичисти знають своїх батьків, але не люблять. Чому? "Благочестиве змагання" іде не тільки між ячами... Кар'єра — ось пречиста матір еліти! їй і любов уся, і повага!

Іван знову подивився на тоццойт: от-от буде 27, а біля пам'ятника — немає нікого.

Стислося серце... Ну що ж, назад дороги нема...

А Чакт все оповідав і оповідав.

— Мене завжди обурювало, — говорив він, — що всі оті біопедагогічні страхіття творяться, так би мовити, під прапором любові до мислячого організму: "Геть колектив, хай живе індивідуум". У вас, на Землі ніхто з таким гаслом не виступав?

— Щось схоже було, — відповів Бідило. — Один філософ, такий собі мислячий організм, теж проголошував: "Геть народ, хай живе людина!" А один дуже земний поет знаєш як йому відповів?

Тільки той,

хто любить народ,

Любить

людину!

Непогано, на мою думку. А ти як вважаєш?

Чакт мовчав.

— Ти що, не чуєш?

— Іване, подивись, — і Чакт показав на середній корпус готелю. Було рівно 27.00, а біля пам'ятника, на круглому бетонованому майданчику, — жодної душі...

— Що тепер ти скажеш? — голос у Чакта затремтів. — Не я тобі говорив, що вони передумують? Все. Ніякий шхуф ні з забинтованою, ні з здоровою головою до пам'ятника не прийде... І навіщо ти зв'язався зі мною?.. Може, тобі й повірили б... А ми... ми служителі...

— Брехня, — спокійно і владно сказав Іван. — Шхуф обов'язково прийде — рано чи пізно. Почекаємо з півтоци і, якщо сьогодні його не діждемося, завтра о 27.00 знову будемо тут. Вір мені, все буде гаразд, — і Бідило присунувся до Чакта.

Тихо-тихо хлюпає під кручею каламутна вода. Спить озеро Спокою. Широке, жовте, воно і справді дуже спокійне: грозові хмари не відбиваються в його тьмянім свічаді, хвили піняві не ходять по ньому...

Яке ж не схоже на земні сині озера! Безлисті хифи бовваніють на його берегах, безбарвні чагарники схиляються над водою. Праворуч парки розступаються, і прямо над озером височіє п'ятиповерховий куб. На фронтоні напис: "ДЕПАРТАМЕНТ ДАРУНКІВ ЩЕДРОГО СЕРЦЯ. ФІЛІЯ МІСТА-13—2".

— Ех, друже, — зітхнув нарешті Іван, — невесело так мовчати... Розкажи щось, все час швидше мине. Ти ж почав про трикутні кімнати, а звів на інше. Чому ж все-таки кімнати трикутні?

— Ну що тут розповідати? — накупився Чакт. — Невже ти про них і сам не чув? Все це запровадження нашого Хича. З дитинства Мислячий кохається в арифметиці, вважає її найголовнішим компонентом кожного, як він говорить, "сорту мистецтва", в тому числі й архітектури.

Найзаповітніша мрія Хича — вдосконалити гармонію арифметикою, а вершина його діяльності — наказ будувати кубічні хмарочоси без вікон з трикутними кімнатами. Саме за це і назвали Мислячого Великим Арифметиком Країни Блаженного Спокою.

Отакий стиль запровадив наш Хич. Все, що хоч трохи відрізнялося від нього, було раз і назавжди скасовано. Скасована була і вся попередня щактифська архітектура з усіма її течіями та жанрами. І тепер...

— Друже, подивись...

Чакт глянув на пам'ятник і аж схопився з місця. Біля постаменту по бетонованому майданчику прогулювався високий кремезний шхуф. На голові його поблискував звичайний чорний шолом з металевими горбиками на тім'яній частині. Походивши трохи, шхуф сів на лаву і зняв шолом. Голова його була забинтована.

— Ходім! — шарпнувся Чакт. — Ходім скоріше!

— Не роби дурниць, — тихо проговорив Іван. — За нами можуть слідкувати.

Друзі встали і з незалежним виглядом, ніби знічев'я прогулюються по алеї, не поспішаючи пішли до пам'ятника. Шхуф теж ніякої уваги на них, відкинувся на спинку лави, дивиться у небо.

У Івана все аж співало, аж тьохкало в грудях: ще кілька десятків кроків — і вони серед одностумців, у глибокому, надійному підпіллі. Ще кілька десятків кроків... Кілька десятків... І тут Чакт не витримав.

— Скажіть, де можна купити промови Великого Перукаря? — вигукнув він, хоча до шхуфа було не так і близько.

Шхуф здригнувся, з-під лоба подивився на Чакта і... не відповів жодного слова.

— Провокатор! Пароля не знає! — прошепотів вкрай переляканий Чакт і спинився.

Іван стиснув друга за лікоть.

— Дурень! Сам ти нічого не знаєш, іди й мовчи!

Нарешті вони разом, зовсім разом. І в цю мить шхуф встав з лави, надів на голову шолом і неквапною вайлуватою ходою побрів у бічну алею. Іван прискорив кроки! Треба ж було цьому Чактові переплутати пароль!

— Ваша схильність! — гукнув Бідило, наздоганяючи шхуфа. — Ви не знаєте, де можна купити кишенькове видання промов Хича Мислячого?

Шхуф спинився, уважно подивився великими стомленими очима. Він був незграбний і водночас красивий: могутні руки з товстими вузлуватими пальцями, високе чисте чоло, чорні острішкуваті брови, круте підборіддя. Іванові він одразу сподобався.

— Ходімте, — густим басом промовив шхуф, — я проведу вас до книгарні. Мені якраз по дорозі.

Яке щастя! Це була умовна відповідь на пароль!

Шхуф одвернувся і пішов собі, наче нічого й не сталося. Друзі — слідом, не тямлячи себе від радості.

Минули хифовий парк, пройшли кілька кварталів по Великому Радіальному Проспекту, завернули на Кільцеву. Попереду на високому будинку Іван прочитав напис: "ІМЕНЕМ БЕЗСМЕРТНОГО, КНИГАРНЯ СВІДКІВ ДЕСЯТОЇ ЯЧІ". Шхуф повів друзів прямо до магазину.

Відкрив їм низенький худорлявий служитель.

— Нові покупці? — запитав він і весело підморгнув шхуфу. — Які книжки цікавлять ваші найнижчі схильності?

— Кишенькове видання промов Хича, — пробасив шхуф і теж посміхнувся.

— О, та це ж унікальне видання! Ну, ходіте, ходіте, — і служитель повів трьох "покупців" крізь чималу залу з прилавками і книжковими полицями по якомусь темному коридору, по хитких сходах спершу угору, потім вниз і, нарешті, зупинився. Клацнула кнопка, і перед друзями відкрився прохід до невеличкої, яскраво освітленої кімнати. В кутку височіли напіврозвалені штабелі якихось книжок, погризених шкідниками, вкритих пилюкою.

"Промови Хича Сімнадцятого Красномовного" — поблискував золотом товстезний том-скринька. "Іменем Безсмертного, благочестиві виступи Хича П'ятнадцятого Гнучкого" — біліло на чорній пластмасі ще товстішої книги.

— Утиль? — запитав Іван.

— Сховище унікумів! — потираючи від задоволення руки, відповів служитель. — Скарбниця шактифської цивілізації. Сідайте, сідайте, друзі! Давайте знайомитись — Рейндз! — і служитель торкнувся пучками своїх скронь.

— Анб, — пробасив кремезний шхуф.

Іван і Чакт назвали свої імена.

— Як добралися? — запитав служитель.

— Спасибі, добре.

— А в тебе, Анбе, як справи? Чому так запізнився?

— Причепився хвіст. Півтори тоци водив його по всіх околицях. Зайшов до Гуртожитку 209. Ждав. Тихцем визирнув — стоїть, клятий. Довелося лізти через вентиляційну трубу. І — все гаразд.

— Бачите, — звернувся Рейндз до Івана і Чакта, — як у нашій справі важлива пильність? Анбе, хто на цей раз був? "Штучне око"? Ну, я так і знав. Запам'ятайте, друзі, цього легіонера. Його головна прикмета: праве око штучне. Цей шпиг особливо небезпечний, він сам колишній несхильник. Ну, а тепер давай, Іване, свій дарунок, викладай пакет.

Бідило кахикнув, показав очима на Чакта, але Рейндз або справді не розумів, або намагався показати, що не розуміє.

— Я питаю про пакет. Давай пакет, ти його не загубив, сподіваюсь?

— Який пакет? — здивувався Чакт.

— Та розумієш... — знітився Іван. — Як це тобі пояснити...

— А просто пояснити — та й квит, — Рейндз підійшов до Івана. — Давай пакет, потім поясниш. Потерпить трохи твій приятель.

Іванові нічого не лишалося робити, як витягти пакет і подати його Рейндзові.

— Що це все означає? — якимсь незнайомим, хрипким голосом запитав Чакт.

— А те означає... — почав Рейндз, розриваючи пакет і витягуючи звідти кілька тоненьких папірців. — Несхильницький центр прийняв рішення: пакет передати Іваном. Чому саме Іваном? Іван — син земного шхуфа, а ви — служитель. Я теж служитель і

знаю, як важко нам заслужити довір'я. Та коли ви чесна енборра, настане час — і вам будуть довіряти. І потім ще одна причина: з Іваном ми встановили зв'язок набагато раніше, ніж з вами. Ще до того, коли ви тут розшукували після вибуху академічного штейпу наші сліди, Бідило виконував уже доручення несхильницького керівництва.

— Це правда?! — Чакт різко повернувся до Івана.

— Правда, — відповів Бідило, густо червоніючи.

— Дворушник... — голосно прошепотів Чакт.

— Ніякий він не дворушник, — спокійно пояснив Рейндз. — Він чесно виконував наказ.

— Чесно... — тихо промовив Чакт, немов щось обмірковуючи. — Чесно... А я, значить... — Враз схопився, кинувся до виходу, гарячково, метушливо обмацав одвірок — кнопки нема, плечем натиснув. — Пустіть! А я вас шукав... Мріяв... Не вірите, так не знущайтесь! Пустіть!

— Куди ваша схильність так поспішає? — в'їдливо примружився Рейндз. — Ви шукали несхильників? Ми несхильники. Не подобаємось? Не ввічливі, правда? Звісно, у Легіоні вас би не так зустріли... Там усі ввічливі, тактовні — тонкі душі!..

Чакт зігнувся, як від удару, прихилився до стіни.

— Ну, це вже дурниці... — пробасив Анб. — І завжди ви, служителі, перегинаєте. Надто ви жорстокі до своїх колишніх колег. — Шхуф підвівся, вайлувато підійшов до Чакта, як хлопчика, погладив по голові широчезною, темною від праці п'ятірнею. — Ну, не журіться, друже! Якби ми, шхуфи, після кожної образи отак розкисали — країна потонула б у наших сльозах... Рейндз, покинь ти вже свої папірці! Хіба не бачиш, енборра от-от заплаче...

"Енборра... Що за дивне слово?" — подумав Іван.

— Нехай плаче, — спокійно сказав Рейндз. — Я теж плавав, коли вперше прийшов до несхильників...

Але Чакт не плавав. Притулився до Анба, як підліток до батька. Шхуф гладив його по голові, басив, задоволено посміхаючись:

— Отак краще... Так краще... Рейндз, давай-но хлопцям шхуфський одяг, нехай перевдягаються.

Рейндз дістав із шафи два шоломи і два чорно-жовті комбінезони з номерами на спинах. Чактові припав № 34149, Іванові № 34148.

— Ці комбінезони, — пояснив Рейндз, — належали несхильникам з металургійного комбінату. Хлопці за наказом центру переправлені у підпільну лабораторію гроундів. Ви станете на їх місця біля конвейєра. Шеф цеху п'є без просипу і нічого не помітить, а шеф зміни — своя енборра.

— Що таке енборра? — не витримав Іван.

— Енборра? — перепитав Анб. — Ну, це важко пояснити. Скажу коротко. Хичисти й служителі всіх, і себе в тому числі, називають "топо". Це так принизливо — ми ж не тварини, не особні! Ми маємо горді душі, вільний розум, могутні руки. Ми не топо, ми енборра!

— Люди! — здогадався Іван.

Людина... Та невже він вперше вимовив це горде слово на щактифській землі? Енборра... Енборра — значить людина!

Тьмяні кубічні зали, десятки, сотні столиків. За столами — шхуфи. Низенькі, карячконогі роботи з кубічними головами подають страви.

Чого тільки нема на підносах! М'ясо — і смажене, й парене, і запечене — жирне біле киптип'якове м'ясо; і мариновані равлики; і всілякі салати з хифового листя; і паштети із солоних метеликів; і різноманітні синтетичні страви — якісь зелені каші, чорні драглі — все це жирне, Ситне і в необмеженій кількості...

На стінах сяють золотими буквами величезні плакати: "Будь ситим, задоволеним і спокійним — так повелів Безсмертний!", "Шхуф з повним шлунком — найкращий шхуф", "Їж і ні про що не думай!", "Іменем Безсмертного, їж!"

Та шхуфи чомусь майже не їли. Задумливо, знехотя копирсалися виделками у розкішних витончених стравах щактифської кухні. А більшість зовсім поклали виделки і сиділи, обхопивши голови руками. Гнітюче, напружене мовчання панувало в залі. Шхуфи думали...

За столиком у кутку сидів Анб, Бідило і Чакт — біля нього. Чакт ні-ні та й погляне на Івана, погляне й опустить очі. Іван же навіть глянути не може — і не винен, а все одно соромно якось... Нарешті Анб підводиться, за ним Бідило і Чакт.

— Ходіте, друзі, покажу вам ваші спальні.

І знову довгий, тьмяно освітлений коридор, точнісінько такий, як в учбовому комбінаті. Біля панелі з номером 34149 Анб зупинився.

— Оце ваша спальня, — сказав він Чакту. — А це твоя, — і показав Іванові на сусідню панель з номером 34148.

"До Чакта на ви, до мене на ти — як це все-таки образливо для Чакта", — подумав Іван і з щирим жалем подивився на друга.

— Зараз — спати, — м'яко наказав Анб. — Завтра вставати рано. За дві тоци до початку пори малого спокою я зайду за вами. Спать!

Анб повернувся і пішов. Чакт і Бідило залишилися стояти, як і стояли. Кожен мовчав, дивився собі під ноги.

— Чакте, — нарешті не витримав Іван, — ну за що ти на мене гніваєшся? Вірю я тобі, в усьому вірю! Та не міг же я порушувати наказ.

Чакт, не підіймаючи очей, круто повернувся, зник у своїй спальні. Іван кинувся за ним, але панель засунулась.

Похнюплений, похмурий, Бідило пішов до себе. Спальня була теж трикутна, ліжко таке ж, як і в учбовому комбінаті. Подушка, ковдра, простирадло — все це білосніжне і на вигляд зовсім нове. Особливо свіжою здавалась біла, пухка подушка. Та коли Іван уважніше придивився, то посередині на ній помітив вм'ятину, а в ній сіру пляму.

Шат колись розповідав, що білизну в Щактиф не перуть, а на кілька цот скидають у спеціальний басейн. Кислота з'їдає весь бруд. Щактифські синтетичні тканини такі міцні, що їх не то кислота, а й не всякий вогонь бере.



Так що ж то за пляма на подушці? Невже бруд?

Іван уважно придивляється і з полегкістю зітхає — ні, то був не бруд. Вм'ятина від голови, сіра пляма — просто шхуф, який спав на цій подушці, видно, завжди лягав щоголю на одне й те ж місце і тканина витерлась. Та чи один шхуф?

На стінах спальні — плакати: "Іменем Безсмертного — спи"! "Думки перешкоджають сну", "Хочеш бути щасливим? Спи і не думай!"

Але Іван думав: скільки ж поколінь металося в тривожному безсонні на цьому білосніжному, вічно свіжому ложі?.. Скільки неприкаяних шхуфських голів, гарячих од бунтарських думок, терлося об цю подушку, поки не з'явилася на ній сіра пляма...

Роздягнувся, ліг і теж поклав свою неспокійну голову прямо у темну вм'ятину.

### РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

"Штучне око" пильнує. Червоний Вогонь. "Вставайте, вамби!"

Чакт розбудив Івана за кілька цот до того, як мав прийти Анб. Розбудив, міцно обняв.

— Іване, прости, вибач!.. — заговорив він гаряче, скоромовкою. — Такий уже я... Аж самому гидко тепер. Служительська пиха заговорила: як же так, мені — й не довіряють!.. Ти можеш вибачити? Ну чого ти мовчиш? Ну хоч вилай... Іван схопився, згріб Чакта в обійми, підняв високо над головою:

— Не прощу! От зараз підкину і не впіймаю. Боїшся? Чакт щасливо сміявся.

Увійшов Анб.

— О, тут уже повний мир! Ну, ходімте, ходімте, нам ще поспідати треба. Гайда.

Анб пішов попереду, Чакт з Бідилом — за ним. На сходах, продираючись крізь натовп трудівників, що теж поспішали до їдальні, Іван помітив шхуфа із штучним оком. "Клята нишпорка! — вилаявся в думках. — Уже в гуртожиток проліз. Чого це він на мене так дивиться?"

На комбінат прибули за півтоци до початку роботи. У довжезному — кінця не видно — коридорі праворуч і ліворуч панелі, панелі, панелі з номерами. Анб відшукав 34149, натиснув кнопку. Затишна кабінка. Глибоке зручне крісло перед довгим — від стіни до стіни — столом. Підійшовши ближче, друзі побачили, що то не стіл, а частина конвейєра.

Анб наказав Чактові сісти і спеціальними пасками прив'язав його до спинки крісла. Тепер Чакт міг ворухити тільки руками.

— Для чого це? — здивувався Іван.

— Під кінець зміни шхуф так стомлюється, що інколи падає з крісла.

На конвейєрі — він поки що не рухався — тьмяно поблискувала велика деталь з двома нагвинтованими штирами. Тут же, біля деталі, лежала гайка.

— Вимагається одне, — пояснював Чактові Анб, — встигнути, поки деталь рухається повз вас, закрутити цю гайку на оцьому штирі, а звідси, — Анб показав на високий ящик, що стояв біля крісла, — взяти ще одну і покласти на конвейєр біля деталі. Якщо впораєтесь швидко, може лишитись з півтоци на відпочинок.

— І все? — здивувався Чакт. — Ну так це зовсім не важко!

— Подивимось на вас після зміни, — всміхнувся Анб. — Ходім, Іване.

В кабіні 34148 було все точнісінько таке, як і в попередній. Робота теж проста: закрутити гайку на другому штирі і покласти на конвейер якийсь блискучий шворінь — цілий ящик цих залізьяк стояв біля крісла.

— Для чого кабіні? — запитав Іван.

— Щоб мислячі організми не спілкувались одне з одним. Сідай мерщій, прив'яжуйся. Зараз увімкнуть конвейер.

Анб вийшов, панель за ним щільно засунулась. Іван сів, посміхаючись: "Така дурниця! Зовсім, мабуть, не важко!" Неквапно почав прив'язуватись і ледве встиг: під ногами загуло, задвигтіло, конвейер посунувся.

Бідило вхопив гайку, швиденько закрутив її. Вихопив з ящика шворінь — він виявився дуже важким — хотів покласти, як і годилося, біля деталі, але вона вже упливла в сусідню кабінку. Ледве встиг просунути шворінь в щілину між стіною і конвейером. А на зміну цій деталі вже під'їжджала друга. Сяк-так з цією упорався — третя пливе...

Важкувато довелося Іванові, а Чактові, видно, ще важче. Деталі від нього приходили з ледь-ледь накрученими гайками. Добре хоч другі гайки класти встигав... Наприкінці зміни Іван так стомився, що, якби не паски, й справді упав би з крісла.

Після роботи удвох із Чактом пішли до Анба. Сиділи довго — спочивали, мріяли, вчилися вамбської мови. Попливли, посунули дні за днями Іванового шхуфського життя. Дні за днями, як деталі на конвейері...

Якось після роботи до Іванової кімнати завітав Анб.

— Ходім.

— Куди?

Анб підійшов впритул і ледве чутно прошепотів, не дивлячись на Івана:

— Сьогодні наші збори. Іван підвівся:

— А Чакт?

— За Чактом зайде інший однодумець. На таємні збори можна ходити лише по двоє.

На околиці, біля величезного розваленого будинку, прогулювались дві гарненькі шхуфки. Одна з них, молодша, щось тихенько мугикала. Іван прислухався. Пісня знайома:

Зоряний шхуф — енборра...

Велетень наш — енборра...

— Хич ехип, красуні! Підете зі мною на Свято Пітьми? — звернувся до них Анб і підморгнув Івану.

— Ехип, красеню! Спасибі, з тобою і без свята темно! — задиркувато всміхнулася молодша і злегка кивнула в бік руїн: проходите, мовляв, все в порядку.

...Під низьким задимленим склепінням на чорній кам'яній брилі слабо світяться кілька кишенькових ліхтариків. Глибокий морок. Крім цих блідих вогників і частини навислого склепіння, нічого не видно. Що це — кімната, зал?

Напружене мовчання. Пітьма дихає десятками грудей.

- Всі? — десь із глибини запитує глухий бас.
- Ерба і Чакта немає, — відповідає дівочий голос.
- Якого Чакта?
- Новоприбулого. Служителя з Міста-1.
- І знову мовчання. Глухі кроки, дівочий голос:
- Всі! Тепер всі.
- Дозорці на місцях?
- Всі на місцях.
- Запалюйте Червоний Вогонь!

Чийсь руки розібрали ліхтарики, направили на кам'яну брилу, освітили її. З півми виступило дві постаті. На камінь з шурхотом лягли оберемки хифових гілляк. Клацнули камінці, посипались іскри. Затлів, зажеврив зірочкою сухий гнотик. Темний велетень — аж тепер Іван роздивився, що то був Анб, — подув на жаринку, червоно спалахнув язичок полум'я, такий земний, давно не бачений, рідний... Запалений гнотик Анб поклав під сухе галуззя.

- Однотумці, в коло! — пролунав все той же глухий бас.
- Однотумці, в коло...
- Однотумці, в коло...
- Однотумці...

— Однотумці... — лунко відгукуються в півмі хрипкі й співучі голоси. Рух у темряві, шарудіння, кроки — і от уже навкруг брили десятки облич, десятки грудей, плечем до плеча — коло. Тісне, нерозривне коло.

- Всі однотумці в колі?
- Всі в колі... Всі однотумці... Всі... Всі в колі... — лунають голоси.
- Уммб! — владно гримить бас.

— Уммб... — відлунює в Івановій серці. Анб, Чакт поруч у сталевому кільці однотумців. Сльози на очах в Івана, сльози щастя — так би і вмерти...

— Уммб! — глухо і всемогутньо виривається з десятків грудей. Вогник блимає — слабенький, ледве живий, от-от погасне... Ні. не згасне, життям Бідило присягне — не згасне! Однотумці затулять його, захистять. Всі нахилиються — суцільне коло облич, — диханням своїм роздмухують крихітний, похлихий вогник. І він розгоряється, охоплює, живий, сяючий, темне сухе галуззя. Тріск, шерех — і буйне червоне полум'я пожадливо лиже склепіння, рветься в задимлений отвір.

На середину кола до вогнища виходить високий широколобий шхуф.

— Умбрэнд, керівник організації всього Тринадцятого сектора, — пошепки пояснює Анб.

— Енборра! — звучить глухий бас Умбрэнда. — Ви вже багато чули про нашого іншопланетного однотумця, про землянина Івана. Ви вже знаєте, що на тій Івановій планеті перемогли шхуфи. Прийде час — ми теж переможемо! Зараз Іван Бідило біля нашого Червоного Вогню.

- Він тут!..

— Він тут!..

Глухий гомін, схвильовані, радісні обличчя...

— Хай вийде!

— Хай вийде до Вогню!..

Умбрeнд наближається до Івана, просить вийти до вогнища. Іван робить кілька кроків.

Гул, вигуки, десятки рук тягнуться.

— Іван!..

— Ось він! Ось він!

— Земля!..

— Енборра!

Бідило хотів щось сказати, але не міг від хвилювання й слова вимовити і, махнувши рукою, повернувся в коло.

— Пісню! Пісню! — загуло навкруг.

І змовкло. Тріщать гілляки, полум'я шумить у темному отворі... Тихо-тихо виводять печальні дівочі голоси:

Шхуфу не треба думать...

Шхуфу не можна думать...

Суне, суне час-конвейер, —

Ніколи шхуфу думать...

Ніколи глянуть вгору,

Ніяк поглянуть вгору...

Годі! Годі! Встань, енборра!

Встань, подивися вгору.

Вогник у тьмянім небі,

Зірка в туманнім небі —

Сяє, сяє знак червоний

В нашім імлистім небі.

Світлого світу вісник,

Вільного світу вісник...

— Воля! Воля! Прийде воля! —

Ось він — землянин-вісник.

Зоряний шхуф — енборра!

Велетень наш — енборра!

Славен, славен, тричі славен

Син трударя — енборра!

І знову гул, голоси, вигуки...

— Народна пісня... — шепоче Анб Іванові на вухо. — Шхуфи склали про тебе. Вся Вамбія співає...

— Однодумці! — рокоче голос керівника. Навкруги поступово заспокоюються, вигуки мовкнуть. Тиша.

— Однодумці, — задумливо починає Умбрэнд, — кожен новонароджений — завжди енборра. Він народжується для волі і боротьби. Народжується... І з цієї миті вся наша велетенська держава повстає проти його світлої істоти. Біопедагогіка і контррозвідка, вояччина і розпуста — що тільки не застосовує підла еліта, щоб із маленької, радісної, непокірної енборра виховати тупого й слухняного топо. Всі засоби підхожі для Хича. А скільки їх у нього, тих засобів... Сьогодні поговоримо про один із них. "Не турбуйтеся! Ні в чому не сумнівайтеся!" — читаємо на плакатах ми, шхуфи Щактиф. "Не думайте, за вас мислить Хич Мислячий!" Бояться свідки, що трудівники думати почнуть, а подумавши, зрозуміють, для чого наказано їм усе життя носити на голові оцю штуку.

Умбрэнд високо підняв звичайний шхуфський шолом. Червоні відблиски затанцювали на його полірованій поверхні. Вогнище розгорялося.

— Як ви знаєте, — продовжував керівник, — скейп — це особлива енергія мозку. Мало того, що свідки привласнюють плоди нашої праці, вони ще й мозок наш вважають своєю власністю. В цьому шоломі вмонтовано складне обладнання, що, будучи настроєним у резонанс скейповим коливанням, вбирає і конденсує цю енергію. А мозок здорового шхуфа, як відомо, за десять діб виробляє стільки скейпу, що його було б цілком досить для двотоїчної безперебійної роботи двигуна бойового штейпу. Якби не скейп, свідки давно б уже спробували замінити живих шхуфів новітніми роботами. І вигідніше це для наших хазяїнів, і спокійніше. Та свідки ніколи цього не зроблять. Знищивши шхуфів, з кого вони тоді смоктатимуть енергію? Хто-хто, а свідки знають: кожен шхуф — живий генератор скейпу.

Умбрэнд говорив неголосно, проте слова його лунко віддавалися під низьким склепінням. Вогнище кидало багряні бліки на зосереджені обличчя однодумців. Бідило напружено вслухався: знайомий голос, — глухий, глибокий, врочистий... Де ж його чув Іван? А чув же, і не десь, а тут, на щактифській землі...

— Не Хич, не парламент, — звучить бас Умбрєпда, — не служителі й не хичисти правлять державою і планетою. Світом володарюють свідки. Багато віків тому закінчився аптахетоп. Відтоді й понині тисячами артерій тече скейп до Палацу Безсмертного. Кому потрібно стільки енергії? Три чверті йде на підтримання Золотої Завіси та Головного Прожектора Спокою. Близько чверті споживають свідки.

Свідки дуже старі. Ровесники самої щактифської держави. Від енергетичного живлення давно вже вони переродилися: спершу стали безплідними, а потім і безсмертними. Свідки нічого не їдять, крім іа та самих себе. Інколи, під час так званих "благочестивих змагань во славу Безсмертного", начисто з'їдають вони слабших і переможених. В основному ж свідки живляться нашим скейпом.

Служителі й хичисти шоломів не носять. В їх житлах і службових приміщеннях встановлені спеціальні тетраедри, які і без шоломів можуть вбирати трохи енергії. Але й ту мізерну кількість скейпу еліта майже не віддає, схиляється нерегулярно, і ніхто її по-справжньому не контролює.

Знають свідки: шхуфське хакахо, це так зване "нечестиве соціальне захворювання", аж ніяк не загрожує нашим служителям і хичистам. Щоправда, трапляються і серед

них окремі топо, в яких прокидається енборра, але це буває дуже і дуже рідко. Воно й зрозуміло: вільні думки, бунтарські поривання народжуються і живуть тільки у шхуфському трудовому братстві.

Зате наші шоломи легіонери перевіряють. Та скільки не дивляться — досі ще не знайшли в них нічого крамольного. А шоломи у нас, несхильників, незвичайні... Вони так оброблені в потаємних майстернях, що всмоктують і конденсують лише незначну частину енергії. Це зовсім не шкідливо для дорослої енборра. Але й цієї енергії ми не віддаємо свідкам. Ми збираємо її у спеціальних портативних установках і передаємо до підпільних лабораторій гроундів. Це наш скейп, наша сконденсована ненависть гримить над містами і селищами Щактиф! Кожен несхильник скромними своїми енергетичними внесками наближає час визволення голувої Вамбії!

"Своєрідне енергетичне донорство... — подумав Іван. — Цікаво..."

Умбренд замовк. Тиша така — чути, як дихають десятки грудей.

Бідило напружено згадує: де ж він все-таки чув цей бас...

— Однодумці! — в голосі Умбрента мідь гніву. — Не було, нема й не буде ненависнішого знака, ніж знак зеленого тетраедра! Знак тетраедра на державнім гербі. Знак тетраедра на прапорі Хича. Знак тетраедра на смертному стандартному мішку шхуфа... Геть зелені тетраедри з нашої голувої Вамбії! Геть підлу еліту з блакитної землі батьків!

І враз Бідило все пригадав — то ж він, оцей глибокий глухий бас, рокотав у залах і коридорах академії, коли з'являлося там червоне саяво гроунда! То ж цей голос, здолавши Зелений Дзвін, гримів над столицею про древню, голуву Вамбію...

Від подиву в Івана аж подих перехопило.

— Запам'ятаймо, вкарбуймо в серця, — рокоче голос Умбрента, — перший ворог — свідки Безсмертного. Другий ворог — підла еліта на чолі з Хичем, покровителем перукарів. Але брехня, недовго вже їм смоктати скейп трудівників планети. Гряде свято грізне і світле! Ууммб, енборра!

І раптом десь угорі, в темряві, рвучко відсунулася вхідна панель. Струнка дівоча постать звелася в отворі.

— Одно-оду-умці! — несамовитим од радості голосом закричала дівчина. — Однодумці! В Еоп... — і захлинулася. — В Еоп — шхуфська революція! Народ заарештовує свідків! Тетраедри висаджено в повітря! Ууммб!

Всі встали.

Встали з мороку, осяяні багровим полум'ям.

— Гімн, — владно наказує Умбренд.

— Гімн... — хитнулося полум'я.

В тиші глибокого підземелля глухо і всемогутньо зринула грізна пісня:

Ууммб!

Ууммб!

Ууммб!..

— А-а-а-а-а-а-а-а-а!.. — широко, багатоголосо підхопив хор.

Палає Червоний Вогонь в крові.

Палає Червоний Вогонь в крові.

Ууммб!

Вставайте, вамби! Вставайте, вамби!

На смертний

Бій!

## РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

Біда приходить зненацька. Таємничий вибух. Другий Триєдиний Комплекс у дії. Пробудження.

Друзі йшли безлюдним прямим проспектом. Йшли обнявшись, міцно притиснувшись один до одного. Минала пора великого спокою, і сонна тиша бриніла стамованим дзвоном: Голос Безсмертного ніколи не замовкав.

Ні попереду, де в жовтому серпанку далини звужувався проспект, ні позаду, ні в бічних кільцевих — ані душі. Друзі йшли і тихо-тихо співали.

Ми забули своїх матерів... —

урочисто виводив Чакт.

Ми забули своїх матерів... —

окселентував Бідило і раптом замовк, замислився.

— Про що думаєш?

— Так... Пісню мамину згадав. У дитинстві було дивлюсь у вікно: сонце заходить, сніги синіють... А мати підійде, пригорне і тихесенько так:

Срібний човник, золоте весельце.

Плине Йвасик лісовим озерцем...

А знаєш, яке в нас вечірнє небо? Глибоке, синє — точнісінько як лісове озеро...

— Гарна пісня... — зітхнув Чакт. — Який ти щасливий...

Друзі давно вже йдуть. Далеко позаду лишилася руїна з підземеллям, де палав Червоний Вогонь, уже й гуртожиток свій пройшли — не хочеться додому, на душі ясно, радісно... Коли мішали гуртожиток, Іван знову побачив знайомого вже шпиґа. "Штучне око" пильно подивився на двох друзів, але за ними не пішов.

— Гарна пісня... — знову зітхнув Чакт. — Ану ще її заспівай...

Іван міцніше обняв друга і раптом — що це? — спинився. Попереду, в далечині, марширують якісь служителі. Тісною шеренгою перегородили проспект, хутко наближаються.

— Легіонери... — розгублено прошепотів Чакт.

— Так, це справді вони, — погодився Іван. — Ну то й що? Звичайний дозор. Слуги Любові бережуть наш спокій. Ходім сюди, краще з ними не мати справи...

Бідило потягнув товариша в бічну кільцеву, але й там назустріч їм сунула шеренга легіонерів.

— Що за причина? — Іван повернув ліворуч, але й там йшли легіонери.

— Стій, Чакте, тут щось не гаразд. — Роздивляючись на всі боки, Бідило напружено міркував: — Ану ходім назад. Це, видно, облава якась...

— Мерщій, мерщій! — хвилювався Чакт.

— Спокійно, друже, не панікуй. Бачиш, попереду путь вільна. Дійдемо до наступної кільцевої, повернемо, а потім...

— Ой! — Чакт міцно притиснувся до Івана. — Дивись! Дивись!

Попереду теж ішли легіонери. Чіткою шеренгою вони щільно перегородили проспект. Останній вихід наглухо перекрито.

"В будинок! Заховатися в будинок!" — майнула блискавична думка. Вхопив за руку Чакта, кинувся до першої вхідної панелі. Та скільки не тиснув на сигнальну кнопку, скільки не гамселив кулаками, панель, так і не відсунулась. Друзі кинулися до другого будинку, але й там не пустили. До третього — те ж саме.

Чакта трусила нервова лихоманка.

— Пора великого спокою... — бурмотав він. — Всі сплять... Всі сплять...

— Брехня. Он, бачиш, панель відсунута, на порозі хтось стоїть... Ану бігом, встигнемо ще...

Друзі побігли. "Тільки б встигнути... Тільки б вскочити... — Іван напружував усі сили. — А там справа сама покаже... У кожному будинку є входи до загальноміських підземних складів. Тільки б встигнути..."

Пружною, танцюючою ходою з чотирьох боків зближались слуги Любові. Дуже швидко вони йшли, але друзі бігли ще швидше. Уже ясно видно, хто стоїть на порозі, — в білому, газета в руках, швейцар, напевне. Ось уже близько, зовсім близько... І тут швейцар, який досі з такою цікавістю спостерігав облаву, зрозумів, мабуть: двоє зацькованих шхуфів біжать саме до нього. Служитель з газетою миттю сховався в отворі, вхідна панель хутко засунулась. З усією силою вдарив Іван у панель — і не хитнулася. Що робити?

— Давай удвох! Давай удвох! — метушився Чакт. — Удвох!..

Та було вже пізно. Щільні шеренги легіонерів, відтіснивши Чакта, зімкнулися навколо Бідила.

— Пустіть! Я з ним! Ми вдвох! — несамовито закричав Чакт, продираючись крізь нерухомі ряди слуг Любові. — Ми разом! Пустіть...

Даремно. Вужчало й вужчало жовтаво-біле коло легіонерів. Наперед виступив шпиг із штучним оком. Не встиг Іван отямитись, як одноокий підійшов і поцілував просто в губи. Десятки холодних мокрих ротів притислося до обличчя й рук. Бідило аж застогнав від огиди.

Рвонувся, трусонув плечима: скинути б! Скинути б оцю погань! Дарма... Міцно тримаються, як п'явки...

Руки й ноги як ватяні — сили нема... Що ж це з ним діється?..

Віддалік, просто посеред вулиці, опустився великий штейп. Спритними рухами зв'язували легіонери майже непритомного Бідила. Зв'язавши, потягли в штейп.

Загули, задвигтіли двигуни. Хмарою знялася пилюка... Коли вона розвіялася, на проспекті можна було побачити одну-єдину постать. То був Чакт. Закинувши голову, приклавши долоню до очей, дивився він, як вище й вище підіймається штейп



легіонерів. І тут — за бортом... Навіть легіонери не вважають його справжнім несхильником!

А штейп уже набрав висоту, став розвертатися. На металевому череві блиснула проти сонця емблема Легіону: круглясте серце обвиває зелена змія. Змія тягнеться голівкою до метелика, що сидить зверху, на серці. Метелик теж тягнеться голівкою до змії. Змія й метелик цілуються..

В кімнаті просторо, крім ложа — ніяких меблів. Мертва тиша, білий туманний присмерк. Підлога тепла, м'яка, як пружинний матрац. Ледь торкнешся — спалахує світло. Напроти ложа — вхідна панель. Та як же її відсунути? Ні праворуч, ні ліворуч кнопок нема... Постукав по панелі — жодного звуку. Вдарив кулаком — як у подушку, вилаявся і не почув власного голосу.

"Німа кімната..." — згадав Іван. Колись у такому ж приміщенні, в такому ж адамовому костюмі вперше він зустрівся з Купхейпом і Чактом. Тільки та кімната була значно більша.

"Цивілізація... — подумав похмуро. — Навіть тишу перетворили на засіб катування... Висиди в такій глухоті, через три доби збожеволієш..."

Зігнувся, побрів до ложа, а в голові все бриніло й бриніло:

Срібний човник, золоте весельце.

Плине Йвасик лісовим озерцем...

Враз спинився, прислухався: в гнітючому мовчанні виразно почувся Голос Безсмертного.

Дзвін гучнішав, наближався і, нарешті, зазвучав на повну силу. Панель рвучко відсунулась. Двоє дебелих легіонерів, ставши при вході, жестами наказали вийти. Мусив коритися.

Підлога в коридорі ще м'якіша. Ноги грузли в ній, як у болоті. Легіонери підштовхували кулаками в спину. Йти було важко, Іван ледве-ледве дибав, у той час як конвоїри танцюючими пружними кроками йшли зовсім легко.

"Так от чому у легіонерів така дивна хода: звикли вистрибувати по м'якому, і на твердому пританцьовують", — подумав Бідило і трохи не впав.

Саме в цю мить і хитнув підлогу далекий грім. Посипалося зі стелі. Праворуч зі скреготом розкололась стіна. Денне жовтаве світло залило коридор.

Іван інстинктивно рвонувся, кинувся тікати, але одразу ж звалився під ноги легіонерам. Бігти по такій підлозі було неможливо. Вхопивши під руки, легіонери міцно тримали в'язня.

Голос Безсмертного змовк. Знялося гучне торохтіння, ритмічний стукіт, немов незримі барабанщики вдарили у десяток барабанів. Хрипкий металевий баритон лунко забубонів:

— Всіх учнів у сьомий зал. Всіх учнів у сьомий зал. Всіх учнів у сьомий зал.

Легіонери підхопили Івана, потягли по коридору. Поворот, ще поворот... Рвучко відсунулась панель. Удар у спину, і Бідило покотився по сходах. Панель з грюкотом засунулась.

...Помацав голову — наче ціла. На щоці — кров, розбив, мабуть, як падав. Підвівся, став роздивлятися.

Широкий зал. Кругом такі ж голяки, як і він. Ні, не зовсім такі: на грудях у кожного темніє випалений номер, на голові — звичайний шхуфський шолом з білим написом "УЧЕНЬ".

В залі сутінки. Дві товсті тріщини, мов білі блискавки, розгалужуються по жовтому склу стелі. Сонце просвічує крізь неї.

Боліла голова, нила, як побита, спина. "Щось веселе у них починається, може, ще не все загублено. У всякому разі, треба берегти сили", — подумав і ліг, де стояв, просто на м'яку підлогу.

Іван уже не сумнівався, що перебував у Притулку Блаженних Учнів. Он скільки їх у цьому залі — виснажених, ледве живих. Хто походить, хто сидить, а хто, як і Бідило, лежить, світить ребрами на підлозі.

Час від часу відсуваються вхідні панелі. Легіонери вкидають у зал нових і нових "учнів".

Поруч, спиною до Івана, лежить білявий, страшенно худий підліток.

— Як вас звуть? — питає Іван. В'язень повертається, і Бідило бачить, що то зовсім не підліток, а старий-престарий дід з запалими щоками і ротом, сивими бровами. На грудях чотиризначне число, на голові — шолом...

— Ук, — відповів дід, торкаючись пучками до скронь. — Мене звуть Ук. А вас як?

— Іван.

— Вамб?

— Ні, українець.

— Не знаю такої нації... Звідки ви?

— З Землі. З планети Земля.

— Жартуєте, такої планети нема...

— Є. В сонячній системі.

— Цікаво... Ніколи не чув! Як приємно побалакати з живою істотою... Ми, блаженні учні, не маємо такої можливості. Навіть наглядачам заборонено з нами розмовляти. З учнями мають право говорити тільки "старші брати" — так звуть у нас слідчих. От я сюди потрапив зовсім юним, а й досі ні з ким, крім слідчого, не говорив. Ви — перший.

— Скільки ж вам років? — запитав Іван.

Ук сказав, що точно він не знає, бо давно вже загубив лік, але йому здається, що він зовсім ще молодий. І, поглянувши на Івана, додав:

— Такий, мабуть, як ви...

В Івана стислося серце.

— Розкажіть мені, друже мій, вашу історію, — попросив Ук. — Дуже вже я люблю всякі історії слухати... Розкажіть. Більше такої нагоди не трапиться. Тут ніколи нічого не трапляється...

— А що ж трапилося зараз? Чому всіх зігнали до цього залу?

— Якийсь вибух... Не знаю... А зігнали тому, мабуть, що од вибуху пообвалювалися

стіни і учні могли розбігтися. Взагалі ми бачимося тільки на допитах. Туди приводять одразу по кілька учнів. Поки одного допитують, інші слухають, дивляться. На декого уже саме споглядання тортур так впливає, що, коли доходить його черга, він без допиту в усьому зізнається. Отак по запитаннях і відповідях і визнаємо, кого в чому звинувачують.

— А в чому ж звинувачують вас?

— Я донощик.

— Що?

— Я донощик.

— Отаке диво! Та у вас же за це медалями нагороджують! Мабуть, ви щось переплутали...

— Нічого не переплутав. Я справді донощик. Тільки я донощик незвичайний, я переступив державну межу.

— Яку межу?

— Е-е... Бачу, треба вам це докладніше пояснить. Будете слухать?

— Звичайно!

— Так от. Мені став поперек дороги не один якийсь мій ближній, не сотня їх і навіть не тисяча — мені почала заважати вся щактифська держава. А за щактифськими законами всякий донос не повинен переступати державних меж. Я ж усе, що наболіло в мене на ближніх моїх, вирішив викласти у сатиричному художньому творі. Але я не тільки написав цей твір, а ще й примудрився опублікувати його, тобто ПОСЛАВ ДОНОС У МАЙБУТНЄ.

У майбутньому (в цьому, мабуть, і Хич не сумнівається) не буде невідомої Держави Блаженного Спокою, зникнуть свідки і підла еліта. В майбутньому на нашій Вамбії буде інша, справедлива держава...

Отже, як пояснив мені на допиті старший брат, мій донос, переступивши державну межу Щактиф, іде зараз у майбутнє до іншої грядущої держави (книгу встигли розкупить), і за це мене до самого скону будуть вчити. Вчити любові. Любові до старших братів — слідчих, любові до молодших братів — нишпорок, любові до жовтих шхуфів і взагалі до всього жовтого і зеленого.

— Хто такі жовті шхуфи?

— Зрадники свого кола. Підробляють собі потроху... За доноси платять поштучно. Як особливий привілей цим шхуфам дозволено носити жовті комбінезони. Та цур їм! І говорити про них гидко... Трохи помовчали.

— Що це за номери у всіх? — запитав Іван.

Ук здивовано поглянув на Іванові волохаті груди.

— О, та ви ще не позначені?! Ще свіжак!

— Що? Який "свіжак"? — здивувався Іван.

— Ви, бачу, зовсім ще зелені... — зітхнув Ук. — "Свіжаками", або "метеликами", старші брати звуть тих учнів, які ще не пройшли позначення. Позначення роблять, коли учень пройде через другий, або як його ще інакше називають, Термо-звуко-

гастрономічний Комплекс. Після цього учня присплять і в сонного спеціальними приладами — зовсім без болю — випікають па грудях ВІЧНИЙ НОМЕР. Тоді ж і вічний шолом надівають. Це звичайний шолом схильника, але надівається він гак (спеціальна металева дужка під підборіддям), що блаженний учень не зніме вже його до самої смерті. Тільки коли помре, дужку під підборіддям розпилюють і шолом знімають.

— А ви вже пройшли всі комплекси? Який з них найважчий?

— Всі пройшов. Найстрашніший третій, так званий "Третій Активний".

— Що ж воно за диво?

— О, це дійсно диво. Протягом трьох діб учневі в кровеносні судини вливають спеціальну речовину. Після двадцяти чотирьох ін'єкцій він, при повній свідомості, губить всяку волю і робить все, що йому не накажуть. Учня ставлять перед об'єктивом кейфопередавача і примушують спершу танцювати, потім співати державний гімн і, нарешті, публічно (все це передається в ефір) "викривати", лаяти, обпльовувати друзів, знайомих — всіх своїх близьких і рідних. Учень залишається при повній свідомості, відчуває непереборну огиду до всього, що виробляє перед кейфооб'єктивом, а спинитись не може. Дехто, коли закінчувалась дія ін'єкцій, бився головою об стіну.

— Ви теж пройшли через це випробування?

— Пройшов, але перед об'єктивом не виступав: ін'єкції не на всіх діють.

— А на кого ж діють?

— Та от... Був тут один лакей. За киптип'якове м'ясо сюди потрапив.

— Як за м'ясо?

— А так. Купив шматок щойно звареного киптип'якового м'яса і загорнув у свіжу газету. Через кілька цот м'ясо протухло. Лакей приятелеві розповів: от, мовляв, диво, — від свіжої газети свіже м'ясо завонялося. А приятель той був таємним легіонером — молодшим братом Легіону. Лакея зацапали. Виявляється, в газеті, в яку він загортав м'ясо, була надрукована промова Хича про благопристойність і благородство.

Отому лакеєві так добре підійшов третій комплекс, що він і без ін'єкцій виступав перед кейфооб'єктивом.

— А де ж зараз цей учень?

— Він уже не учень. За двісті років це перший випадок, коли учня випустили з притулку. Зараз він служить на центральній кейфостудії головним коментатором з політичних питань. А недавно... Е, стривайте, чому це все я розповідаю і розповідаю? Тепер ваша черга! Розкажіть мені якусь історію! Я так люблю всякі історії... Про себе розкажіть!

— Ну добре, коли вже таке бажання...

Але розповісти Іван не встиг: ожив, забринів, заколихався Голос Безсмертного. Одна за одною стали відсуватися панелі. Легіонери виводили блаженних учнів.

Потягли й Ука. Старий, ледве стримуючи сльози, прощався з Іваном. Прощався, мабуть, навіки...

І от у величезному залі — один Бідило. Лежати набридло. Встав, пішов попід стінами, знічев'я роздивлявся тріщини, обмірковував щойно пережите. Арешт, вибух,

Сьомий зал... У Івана не було жодного сумніву щодо причин арешту: легіонери дізналися, що Чакт і Бідило перекинулись до несхильників. Але чому ж не взяли Чакта? Дивно... А що це за вибух у Притулку Блажених Учнів?

Зі скреготом відсунулась панель — і на порозі встали двоє дебелих слуг Любові.

Приміщення, куди притягли Івана, вражало своєю гнітючою урочистістю. І стіни, й стеля, що вигиналася крутим склепінням, пофарбовані були в два кольори: чорний і золотий. Чорні колони сяяли золотими капітелями, на чорних стінах і стелі світилися золотими серцями емблеми Легіону. І хоч десятки плафонів сліпили очі — в залі стояв присмерк.

Високі сходи вели на поміст, на якому височів чорний металевий стіл. З-за столу в сяючій золотій мантиї підвівся високий легіонер.

Ті двоє, що привели Івана, спинилися біля входу. Тут же стовбичило кілька учнів під охороною чотирьох слуг Любові.

— Іменем Безсмертного, підійдіть! — велично і владно проголосив високий.

Іван, втопаючи у м'яких сходах, піднявся на узвишшя, став недалеко від чорного столу.

— Ви Іван Васильович Бідило?

— Я.

— Ви прилетіли з планети Земля на штейпі "В-18"?

— Я.

— Відповідайте правду, всю правду і тільки правду. Питання номер один: які секретні інструкції одержали ви перед відльотом на нашу планету?

— Ніяких.

— Роблю перше попередження — ви говорите неправду. Нам все відомо. Питання номер два: чи входили у ваші секретні завдання підготовка всещактифського збройного повстання і повалення уряду Хича? Чи ставили перед вами таку мету?

— Не ставили.

— Роблю друге попередження. Ви знову говорите неправду. Питання номер три: чи входила у ваше завдання антиурядова пропаганда, яку ви почали одразу ж при першому знайомстві з громадянами Країни Блаженного Спокою? Це теж завдання чи ваша особиста ініціатива?

— Я нічого не розумію, — чесно признався Іван. — Яка пропаганда?

— Ну, знаєте, всьому буває край! — легіонер не на жарт розгнівався. — А ваша поведінка там, на березі, невдовзі після прильоту, це не пропаганда? Генерал Хипіц звернувся до вас з урочистим привітанням. "Хич ехип!" — сказав він. А ви? Що відповіли ви? Не прикидайтесь дурником! — закричав легіонер. — Нам все відомо! Їх схильність Купхейп Х'юп Купеп чесно і відверто про все розповів. Про все: і про ваш злочин, і про те, як він приховав цей злочин з любові до вас!

— Я просто чхнув.

— Мовчать! — крикнув легіонер і так стукнув кулаком по столу, що аж загуло. — Ви розумієте, що справа не в фізіологічному акті, викликаному вашим нежитем. Ви не

такий дурний, як хочете себе показати! Ви самі пояснили їх схильності Купхейпу Х'юпу Купепу, що своїм "апчхи" ви образили керівника нашого уряду: "Начхачи — значить виразити зневагу" — так, здається, звучить це на вашій тарабарській мові? Хіба це не є антиурядовою пропагандою? Відповідайте правду, всю правду і тільки правду!

— Мені нема чого відповідати. Я все сказав.

— Сто перший! — гарикнув легіонер.

— Я! — відгукнувся один із дебелих слуг Любові, які стовбичили біля входу.

— Програму дев'ять, освітлення двадцять сім! Учневі крісло. Швидко!

Слуга Любові прожогом кинувся в коридор, легіонер стомлено сів за стіл. У ту ж мить слуга повернувся, поставив біля Івана велике м'яке крісло, мотнувся в протилежний кінець приміщення і там, у темнім кутку, став клацати якимись перемикачами.

Дивні дива почали діятися в тьмяному залі! З похмурого, чорно-золотого він став раптом світлим, зеленкувато-жовтим. Лагідні світляні зайчики попливли по стінах. Десь згори долинули приглушені звуки спикту.

— Ех, друже мій, друже мій... — задумливо проговорив все той же легіонер і раптом сумно, лагідно посміхнувся: — Сідайте, сідайте... Давайте знайомитися, я ваш старший брат...

Іван сів. Аж тепер він помітив, що у високого легіонера маленькі поросячі очиці.

— Я ваш старший брат, — продовжував легіонер. — І я вам співчую. Вам справді дуже не пощастило. Ах, допит, допит... — і легіонер зітхнув. — Як це архаїчно! Були б у нас зараз Купхейпові АПД, ми б і без допиту зафіксували думки ваші... Та що поробиш, за право виробляти АПД досі ще змагаються всі ячі, і тому серійне виробництво поки що не налагоджене. Отже, доведеться вас все ж допитувати, а це, повірте мені, не так уже й приємно... Ви мені чомусь з першого погляду сподобалися... Як старший брат, від щирого серця раджу: будьте відверті! Будьте відверті, і не буде ніяких допитів. Отже, ви скажете зараз правду, всю правду і тільки правду. Чи не так? Я вас слухаю...

— Я сказав все.

— Ні, любий мій... — хижо й солодко всміхнувся старший брат. — Ні, ви ще не все сказали... Але ви скажете. Скажете все, що знаєте, і навіть все, чого не знаєте... Любий мій, ви в надійних руках! Ніколи — чуєте? — ніколи в житті ми з вами не розлучимось...

— Брехня... — пророкотав ззаду спокійний глухий голос.

Миттю все змінилося. Зал знову став грізним, чорно-золотим. Іван озирнувся: просто на нього сунувся гроунд. Багряне сяйво заливало зал. На чорній підлозі тремтіли перелякані легіонери. Блаженні учні біля входу падали на коліна, руки простягали до червоного дива, плакали, сміялися... Старший брат шмигнув під сталевий сгіл.

— Скоро, скоро воля! — голосом Умбренда гримів гроунд.

Ближче, ближче... Мить — і червоне сяйво охопило Івана, і уже не в залі — в серці зарокотав знайомий бас:

— Скоро! Скоро!.. Ууммб!

Радісна, незнана сила заграла, аж забриніла в м'язах. Радісно і врочисто стало на душі.

Гроунд проплив, пройшов крізь стіну, зник.

Кілька секунд в залі ніхто не рухався...

Потім з-під столу визирнув старший брат. Боязко озираючись, підвівся. Повставали й інші легіонери. Івана ніби не помічають. Нарешті старший брат розправив свою золоту мантию, сів за стіл і вже природним голосом наказав:

— Сто перший!

— Я... — відгукнувся слуга Любові.

— Учня в Зал-2.

— Слухаюсь!..

Величезний зал білів ложами. Біля кожного — два столики. На одному — склянки, ампули, шприци. На другому — кейфопередавач і пухкі папки — особові справи блаженних учнів. У головах стояли такі ж, як і в спальнях педкомбінату, пластмасові тумби з рефлекторами інтенсифікаторів та білі шафи з пультами управління.

На ложах у викручених, неприродних позах тремтіли, сіпалися, здригалися блаженні учні. Три стіни і стеля в залі були зовсім прозорі. Крізь них видно було густий, дбайливо оброблений хифовий парк, кілька фонтанів, очисний басейн. Праворуч за парком білили, аж поблискували маленькі, мабуть пластмасові, будиночки, теж кубічні, але з вікнами і навіть з клумбами біля ґанків. На клумбах витанцьовували Знайомі вже Іванові рухливі квіти — великі, завбільшки з полумисок, з гнучкими довгими пелюстками. Будиночки огорожені високим штахетом, на вхідній брамі напис: "ІМЕНЕМ БЕЗСМЕРТНОГО! ВХІД ТІЛЬКИ ДЛЯ ЛЕГІОНЕРІВ".

Слуги Любові підвели Івана до вільного ложа.

Підійшов старший брат.

— Лягайте!

А сам присів до столика, присунув кейфопередавач.

— Служителів. Двох. Ложе сто двадцять перше, — наказав у мікрофон і схилився, заглибився у папери.

Підбігло двоє служителів.

— Лягайте! — знову наказав Іванові старший брат.

— А мені, братику, щось, знаєш... Не хочеться мені щось лягати... — повільно промовив Іван, роздивляючись хифові зарості.

Старший брат кивнув служителям. Ті вхопили за руки, натиснули на плечі... Рвонувся — даремно... Служителі як ведмеді. Тільки сопуть і давлять, давлять, живосилом кладуть на ложе.

— Ет, що вже тут губити, крім своїх ланцюгів! — Бідило зібрав всі сили... Ривок! І служителі, мов лантухи, — врізнобіч!

Перестрибнув через ложе, збив з ніг якогось легіонера і — боком, з розгону в прозору стіну! Аж загуло! А на стіні — жодної тріщинки... Одскочив, вхопив важкий металевий стілець, замахнувся і... вже не встиг. Підбігли, скрутили, зв'язаного потягли

і так до ложа прив'язали, що й головою не поворухнути.

— Ну навіщо це? — всміхається до Івана старший брат. — Навіщо? Заспокоїлись? Тепер слухайте уважно, — легіонер сів у крісло. — Ми гуманні... Подивіться на цей старовинний парк, на ці вілли (там, до речі, ми живемо), на прекрасні квіти... Ви все бачите? Бачите? Я питаю, відповідайте!

— Бачу... — Іванові й справді видно і парк, і будинки легіонерів.

— Так от, — продовжував старший брат, — ми гуманні... Ми конкретно показуємо нашим учням і дерева, і квіти, і небо, і сонце, і... і таке інше. Ми показуємо, а ви подивіться і подумайте: весь цей світ, всю цю красу можна навік загубити, якщо не сказати правду, всю правду і тільки правду. Ну то як, будете говорити? Востаннє питаю, будете?

— Буду... — прошепотів Іван. — Нахиліться... Погано мені...

Старший брат охоче присів на край ложа, нахилився.

— Кажіть.

— Ще нижче... — зовсім тихо прошепотів Іван і заплющив очі.

Легіонер ще нахилився.

— Нижче, нижче... — майже беззвучно попросив Іван.

Старший брат встав з ложа і нахилився так низько, що трохи не торкнувся вухом Іванових губ. Бідило потихеньку розплющив очі і раптом страшним, оглушливим басом ревнув просто у вухо старшому братові:

— Ууммб!

Легіонер відсахнувся, немов від ляпаса, застиг з вираченими очима, а потім кинувся на служників, затупотів, закричав не своїм голосом:

— Чого стоїте? Починайте! Негайно починайте! Він у нас заговорить! Він заговорить сьогодні! Хух, прокляття... — і, витираючи рясний піт, плюхнувся в крісло.

Іван так реготав, що аж слюзи виступили.

Служителі заметушилися біля Івана. Наділи йому на голову шолом. До шолома припасували криву металеву трубку. Один кінець трубки встромили Бідилові в губи, другий з'єднали з шлангом, що тягнувся з білої шафи. Ні ворухнути головою, ні викинути з рота кінець трубки Іван не міг.

— Готово, — сказав перший служитель.

— Вмикаю, — сказав другий.

І в ту ж мить постіль (і матрац, і подушка) стала теплою. Млосне, неприємне тепло полилося по жилах. Трубка в роті забулькала, і з неї стала сочитися огидно-солодка рідина. У вуха забубоніли навушники: в праве гугняві голоси наспівували державний щактифський гімн, у ліве звучав знайомий уже Іванові мінливий голос самого Хича. Другий Триєдиний Комплекс вступив у дію.

— Коли заговорить, покличете, — старший брат важко підвівся з крісла. — Я буду в парку...

Іван тяжко дихав. Солодке тепло туманило голову. Нудило від рідини, що крапля за краплею вливалася в рот. І все ж таки окремі речення з промови Хича він розібрав. Хич



Дев'ятнадцятий говорив про свободу.

Щоб хоч якось боротися з нападами огидної нудоти, Бідило примушував себе слухати промову. Та скоро в нього так закрутилася голова, затіпалося, зайшлося серце, що вже несила було розібрати жодного слова.

Іванові й справді стало погано. Солодка рідина, солодкоголоса промова під гугнявий акомпанемент гімна, мертвотно-солодке тепло робили своє діло... Все гірше й гірше ставало новоявленому блаженному учню, ніколи ще в житті не було йому так зле...

І раптом Іван згадав про Чакта. Подумав, а що, якби йому отак... Чи витримав би? Чи не став би розповідати те, про що й не питають: про Шата, про Анба, про несхильників?

Ні, Чакт теж нікого б не видав... Чакт би не видав... Краще вмерти, ніж отаке зробити... Любий, смішний, дорогий Чакт... Краще вмерти... Краще...

Каламутними невидючими очима дивився Бідило на жовтий хифовий парк за прозорою стіною, на далеку постать старшого брата, який, нудьгуючи, блукає алеями, на білі будиночки легіонерів...

Забуття.

Хвилі... хвилі... Зоряне небо...

Ага, ось вони — срібний човник, золоте весельце!.. А Іван ще не Іван, а тільки Івасик. Він плаває, плаває...

І було б йому зовсім гарно, так гарно було б, якби не Знав, що звідти, із синьої нічної пітьми, може вийти щось темне, давнє-давнє — безлітне, вийти і покликати його до себе.

Івасик знає про це, і йому трохи страшно. Та раптом бачить він, матуся йде. Висока, вся в білому і молода-молода... В місячному тумані спускається до води, кличе:

— Івасику,

Телесику,

Приплинь, приплинь

До бережка...

І так Івасику гарно від того любого голосу, так гарно, аж сльози на очах. Слухає він, слухає, як мати кличе, а плисти не може — зорі його не пускають. От диво! Були ж високі, далекі, а зараз наче зовсім над головою і тягнуть, піднімають до себе Івасика...

Незчувся, як і човник срібний од води відірвався, незчувся, як і між зірок опинився. А вони навколо мов жар горять, мерехтять, іскряться... Озеро, море, океан зірок. Гребе в них Івасик, а з весельця золотого вогненні краплі спадають...

— Івасику,

Телесику,

Приплинь, приплинь

До бережка...

Глянув Іван, а десь далеко там, внизу, на дні зоряного океану, мати сидить, схилилася... Голова в неї біла-біла. Сидить, сумує, бо вже не з синьої земної пітьми, а з

чорного, непроглядного мороку Всесвіту хоче вийти оте давнє-давнє, безлітнє, вийти і покликати її до себе. І ніхто не оборонить, не захистить...

— Я обороню! Я захищу! — кричить Іван, але мати не чує.

— Не оборониш, не захистиш, — безмовно відповідає оте чорнє, давнє, що хоче вийти із мороку. — Не оборониш, не захистиш... До тихого бережка в озерці тільки срібний човник Івасика приставав... Ніколи до нього не пристати сталевому човну Івана, зоряному човну, вогненному човну... Плач, стара, плач! Не побачиш ти більше свого Івасика, не доживеш...

— Неправда! Неправда! Я ще повернусь! — кричить Іван, так кричить, що аж вітер знявся над зоряним океаном. Мертвий вітер, нечутний вітер... А мати й голови не підіймає. Там, у безодні, сидить на бережку лісового озерця, схилилася і все віддаляється, віддаляється, даленіє, скоро зовсім зникне.

— Мамо!! — що є сили кричить Іван. — Встаньте, мамо! Встаньте, я не хочу, щоб ви віддалялися!

Але матуся й не ворухнулася, не чує. Дуже вже вона глибоко...

— Мамо!!! — з останніх сил гукає Іван. — Не віддаляйтесь! Мені страшно! Страшно мені!..

Мати підняла голову, видно, останні слова вона все ж почула.

— А чого тобі, синку, страшно? — прошепотіла. Тихо-тихо прошепотіла. Там, на березі, прошепотіла, а тут, у Всесвіті, чути: — Чого ж тобі, синку, страшно? Всі ж люди вмирають...

І тоді вже не устами, серцем закричав Іван;

— Не вмирайте! Встаньте! Я загину без вас! Душно мені! Мучать мене нелюди!..

І — диво! Кожне слово тепер почула мати. Страшна, зоряна безодня між ними, але ніякий морок, ніякі мертві вітри не заглушають для матері голос сина. Голос сина, коли син кличе на допомогу.

— Я встаю! Встаю, синку!..

І встає — горда, сивоголова, висока-висока. Над світом устає, над всією Землею — над тією землею, в яку їй так скоро лягать.

Встає. Ноги на тихому бережку, а голова, плечі, вся вона — в яскравих зоряних хвилях. Мертвий, нечутний вітер волосся куйовдить, древні сузір'я в них вплелися, сухими іскрами поблискують.

Велична і ніжна для сина, грізна для його ворогів встає МАТИ над Всесвітом. Встає. І оте вічне, чорнє, всесильнє, що хотіло вийти із мороку, так і не вийшло з нього.

— Івасику!..

— Чую, мамо! Чую! Пливу!.. — радісно гукає Іван і хоче вже плисти, але в цю мить оглушливий, пекельний гуркіт стрясає все навколо. Багряне сяйво б'є хвилями в уже розплющені Іванові очі.

За прозорою стіною залу допитів, за хифовим парком, на узвишші, земним, червоним, веселим полум'ям горять будинки легіонерів...

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

Як це починалося. Третій заступник другого помічника. "Здрастуй, прадіде!"

Шхуфська революція в державі Шактиф почалась несподівано і для несхильників, і для еліти. Підпільний центр старанно готував повстання, виробив детальний план, призначив дату. А в житті все вийшло зовсім не по плану.

За дві доби до того, як легіонери заарештували Івана, в тій же Провінції-13—2 відбулася зовсім невизначна подія — вмер шхуф. Вмер шхуф, звичайний шхуф-схильник номер 10407. За всіма параграфами відповідної інструкції труп мали покласти в стандартний паперовий мішок з державним гербом і особистим номером, вкинути у найближчий очисний басейн — і на цьому тихо і мирно закінчити. Але так не вийшло.

В 10407-го був син. Як не старається еліта, щоб діти шхуфів не знали своїх батьків, байдужих безбатченків все меншає й меншає серед них. Син 10407-го пам'ятав батька, син був несхильником. Він звернувся до свого підпільного центру з проханням не дати тіло в наругу, а влаштувати, як те велить давній народний звичай, жалобне, урочисте спалення праху небіжчика. Підпільний центр погодився.

І хто зна, чи був зрадник серед несхильників, чи заводські хичисти зацікавилися, куди подівся труп з інвентарним номером 10407, тільки сталося так, що легіонери наскочили на таємне зібрання саме в ту мить, коли Анб запалював Червоний Вогонь.

Зав'язався бій. Несхильники — їх було більше — швидко роззброїли легіонерів. Дехто із слуг Любові п'ятами накивав, а дехто смерть свою зустрів серед кущів диких хифів у покинутому кар'єрі, де мало відбутися урочисте спалення.

Скоро про перемогу в кар'єрі дізналися всі шхуфи металургійного комбінату. Радість охопила трудівників. Ніким не керована юрба висадила в повітря центральний тетраедр, причому хтось явно перестарався — підклав стільки вибухівки, що нею можна було б розвалити півкомбінату. Саме після цього вибуху і перевели всіх блаженних учнів, а разом з ними й Бідила до Сьомого залу.

Та вороги не дрімали: комбінат оточили війська. Каральними операціями за дорученням уряду керував сам Кап Шкеч. Генерал запропонував видати всіх несхильників. На роздуми — п'ятдесят тоц.

У селищі відновили старі порядки. Саме в цей час у Притулку Блаженних Учнів почали допитувати Івана.

П'ятдесят тоц дав Шкеч на роздуми, але не минуло й п'яти, як до генерала прибув письмовий наказ Хича. Під особистим підписом Мислячого стояв знак зеленого тетраедра. А це означало, що наказ погоджено з самими власниками комбінату — свідками Першої ячі.

"Іменем Безсмертного, — прочитав Шкеч, — металургійний комбінат номер 1112 давно вже не дає свідкам Сонячного Вседержителя ніяких прибутків. Наказую ліквідувати комбінат разом з усіма його працівниками".

...Над заводськими корпусами загули бойові штейпи. Широкі промені вдарили у пластмасові дахи. Вступили в дію потужні ПС новітньої конструкції — зброя ця могла не тільки паралізувати чи вбити все живе, а й при певному енергетичному режимі спопелити стіни, розтопити металеві станки.

В жовтій куряві, у хмарах багрового диму заgrimів гімн несхильників: шхуфи не збиралися просити пощади... І тоді сталося те, чого ні Шкеч, ні сам Хич аж ніяк не передбачали: солдати-шхуфи відмовилися коритись командирам-хичистам. Солдати роззброїли офіцерів, з'єдналися з несхильниками і разом з ними підняли смолоскипи повстання.

Капа Шкеча заарештували, замкнули в кабінеті шефа третього цеху.

Загони шхуфів на чолі з командирами-несхильниками з боєм брали вулицю за вулицею, громили тетраедри, зривали веління Безсмертного, відшукували й розбивали гучномовці, з яких бринів ще Зелений Дзвін.

Особливо тяжкі бої розгорілися за хифовий парк місцевого Притулку Блаженних Учнів. Більше десяти тоц гриміли й рохкали гравітаційні рушниці, тріщали хифи, запалені променями ПС. І з того, і з другого боку було вже чимало вбитих і тяжкопоранених. І, нарешті, коли настала пора великого спокою, командир несхильників прийняв рішення.

За його наказом двоє шхуфів пробралися в тил до хичистів. Біля самого притулку, глибоко під будиночками, проходила одна з магістральних скейпових артерій. Через контрольний люк сміливцям вдалося пролізти і підкласти під артерію кільканадцять саморобних бомб. Вибух розірвав трубу, вивергнув на поверхню покручену арматуру і величезні кам'яні брили. І в ту ж мить із димної вирви на хифовий парк, на білі вілли легіонерів ринула з оглушливим свистом лавина кулястих блискавок. Ніхто з хичистів, які тримали тут оборону, не встиг втекти — всіх спопелив сліпучий, сконденсований шхуфський скейп.

Повстання, немов пожежа в сухому бору, перекидалося з міста в місто, з провінції в провінцію.

Не обійшлося й без прикрих промахів. Шхуф, що вартував Капа Шкеча (як потім виявилось, то був перевдягнений жовтий шхуф), випустив генерала і сам хотів з ним перебігти до військ еліти. Шхуфа спіймали, генерал втік.

Уже в столиці, в самому Місті-1, шхуфи зривали веління Безсмертного і мостили з них барикади: пластмаса велінь не пропускала променів майже всіх видів ПС.

Шхуфи енергійно озброювались. У діло йшло все: від дідівських гравітаційних рушниць і саморобних бомб до новітніх кріпосних ПС, захоплених у боях за Місто-19, де розташовані були найбільші військові заводи.

Хич Мислячий зрікся влади па користь Капа Шкеча, передав йому всі важелі Державної Мащини, а сам, покинувши мирську суєту, віддалився в капище Безсмертного з тим, щоб решту років своїх провести у служінні Сонячному Вседержителю.

Кап Шкеч негайно ж скасував усі закони Хича і видав наказ про тотальну мобілізацію. Дуже багато він замишляв, але правління його було короточасним. Поки розгорталася мобілізація і стягувались до Міста-1 вірні генералові війська, в столиці відбувся державний переворот.

Владу захопив Ф'юче Пехфект. Він одразу ж скасував усі накази Капа Шкеча,

припинив мобілізацію і зайнявся реформами. Заборонив художню літературу і відкрив двадцять нових газет. Змінив державний прапор: з клітчастого на смугастий. І хотів було оголосити нові вибори в парламент, та вже не встиг — у столиці відбувся новий державний переворот. До влади прийшла їх Шістдесят дев'ята схильність.

Одним розчерком пера Шістдесят дев'ятий скасував всі реформи Ф'юче Пехфекта, всі накази Капа Шкеча, всі вердитки Хича і видав лише один-єдиний закон, за яким все доросле населення Щактиф поголовно оголошувалося штатними секретними агентами Легіону Любові.

А революційне полум'я все розгоралось і розгоралось. Дивізія за дивізією, прихопивши зброю та зв'язаних генералів, переходила на бік повстанців. І дуже скоро справи склалися так, що з усіх військ тільки шість повітряних армاد лишилися вірними центральному уряду.

Шість армاد — шість сотень бойових штейпів, це була грізна сила! Правда, за цілком точними даними несхильницької розвідки, більшість із тих штейпів могла знятися в повітря тільки після серйозного ремонту, а майже всі шхуфи, які обслуговували військові штейподроми, в перший день повстання перейшли на бік повстанців.

Керівники несхильницького центру Міста-1 вважали, що раніше, ніж через чотири доби, хичистам не вдасться організувати й закінчити ремонт більшості штейпів цих армاد. Однак твердої впевненості в цьому у несхильників не було.

Все це Іванові розповів Анб, як тільки вони зустрілися. А стрілися вони при обставинах не зовсім звичайних.

Одразу після звільнення Бідило приєднався до повстанців, роззброював хичистів, заарештовував легіонерів. Про Чакта ніхто нічого не знав. Коли бій закінчився, Іван пішов до повстанського штабу: може, там знають. У штабі зустрів Рейндза. Той, ні слова не кажучи, вхопив за руку, потягнув в якусь кімнату.

— Ось, візьми, — і подав Іванові кілька папірців. — Це документи. Штаб призначає тебе в екіпаж бойового штейпу.

— Та я ж... — зам'явся Іван, — я ж і мотор, і управління погано знаю...

— Взнаєш. Пройдеш дводобовий інструктаж і все взнаєш. Ууммб!

— Ууммб! — відповів Бідило і вийшов у коридор.

Прочитав, що було написано в папірнях. Виявляється, його призначили третім заступником другого помічника першого командира бойового штейпу номер два. Знизав плечима, пішов шукати свого начальника. Навмання зазирнув в якусь кімнату. Людно... Десятків зо два шхуфів товпляться біля стола.

— Чи не скажете, де другий помічник першого командира штейпу номер два?

— Тут! — почувся з натовпу знайомий голос. Шхуфи розступилися, і Бідило побачив Анба.

— Я за нього, — відповів він поважно, аж наче пихато. Щоки в Анба надулися, ніс — догори.

— А де перший командир?

— Теж я! — ще пихатіше промовив несхильник і не витримав, розреготався. Встав з-за столу. — Ану йди, йди сюди! Попробую, чи цілі твої шхуфські кістки!

— Що це за бюрократична ієрархія? — запитав Іван, насилу звільнившись із ведмежачих обіймів Анба. — Що це таке? Третій заступник другого помічника... Тьху, аж язик Заплутався!

Анб реготав.

— То все Рейндз! А що, погано? Краще й не вигадеш! І додумався ж хтось поставити його начальником канцелярії штабу! Всім хлопець хороший, один гріх: як дорветься до канцелярського паперу — пиши пропало! Ніякий ти не заступник помічника, ти мій майбутній помічник. За дві доби ознайомишся з технікою і — в небо! Здорово?

— А де Чакт?

— Живий твій Чакт. Знаю, не можеш без нього, включив твого друга до нашого екіпажу. Чакт у Місті-13 теж дводобовий інструктаж проходить, Ти зараз поспішаєш?

— Ні.

— Посидь пару тоц, звільнюсь, підемо обідать.

І от вони йдуть з їдальні. Анб розказує — скільки тих подій наплелось за дві доби... Вдесятеро більше, ніж за всі віки шактифської історії.

А місто вирує... Пісні, танці, гарні, бадьористі, зовсім не схожі на потворний спикт. Народ святкує перші перемоги.

— Новини! Останні новини! — несамовито кричать хлопчики, бігаючи з паками свіжих листівок. — Війська Шістдесят дев'ятого здаються без бою! Уряд формує армію з жовтих шхуфів! Смерть зрадникам!

"Смерть Безсмертному!" — червоніють написи на обвалених стінах. "Смерті Безсмертному!" — сяє на транспарантах незліченних демонстрацій. "Смерть Безсмертному! Смерть свідкам Безсмертного!" Тисячі палаючих смолоскипів над радісною юрбою Дивно виглядають їх червоні вогні в зеленувато-жовтому сонячному промінні. Здалеку дуже схожі на прапори.

Палає Червоний Вогонь в крові!

Палає Червоний Вогонь в крові! —

гримить гімн несхильників.

— Мабуть, будем прощатися, — Анб спинився. — Ти не забув, що сьогодні починається інструктаж? Перше заняття через десять тоц, гляди, не запізнюйся.

— А коли закінчиться цей інструктаж?

— Післязавтра. Закінчиться — і одразу ж відлітаємо. Ну, ууммб!

— Ууммб!

Бойові штейпи мчали над океаном. Попереду золотою, промінною стіною похитувалася Завіса Спокою. Через три тоци згідно з інструкцією, одержаною разом з маршрутом, всі члени екіпажу вдягнуть антитермічні костюми. Тут же, напихваті, водолазні скафандри.

Рівний, спокійний гул двигунів руху. Анб у кріслі перед пультом управління.

Праворуч, біля навігаційних приладів, — Бідило й Чакт. Друзі вже наговорилися і тепер тільки посміхаються...

Іван аж світиться від щастя. Оце тільки-тільки, й п'яти цот не минуло, як Чакт передав йому хвилюючу новину: на центральному штейподромі столиці 28-го сектора знайдено "В-18"... Космічний корабель взято під надійну охорону. Його вже оглядали фахівці і заявили, що після капітального ремонту міжпланетний штейп буде цілком придатний для космічних польотів.

Мерехтить, сяє Золота Завіса... Зеленкуваті тіні біжать по ній, мов зморшки по оксамиту. Та — диво дивне! — вона вже не здається Іванові такою красивою. Щось неживе, хиже в цьому химерному сяйві. Відблисками чужого, давно забутого на Землі гендлярського золота світить вона над землями й водами Щактиф...

"Нічого, недовго вже тобі блимати, — думає Іван.— Скоро погасимо..."

Їх штейп летів другим. За ними ще дев'яносто вісім кораблів. Перед відльотом Умбрэнд (він зараз вів головну машину) вишикував усі екіпажі, прочитав бойовий наказ:

"Підла еліта збирає останні сили. Шістдесят дев'ятий готує до бою шість повітряних армاد, жовті шхуфи допомагають йому. В розпорядженні центрального повстанського штабу тільки одна, наша армада.

Однодумці Країни Підземного Полум'я та інших новоутворених революційних держав, що під проводом Еоп об'єдналися у Всесвітню федерацію, посилають нам на підмогу двісті десять армاد. Щоправда, штейпи їхні, на жаль, не мають такої потужності, щоб зробитися крізь пояс бур і Завісу Спокою.

Іменем революційної Вамбії наказую:

1. Бойовим штейпам нашої армadi о тридцяті дев'ятій тоці досягти острова Зеленого Спокою, приземлитися, вивантажити вибухівку, інструменти, водолазне спорядження.

2. Членам екіпажів одночасно з водолазами-підривниками загону Всесвітньої федерації, що прибуде до Завіси з боку темної півкулі, спуститися на дно океану і закласти під трубу-випромінювач всі двісті ящиків вибухівки. Не бійтеся золотого сяйва! Від теплового випромінювання надійно захистять антитермічні костюми, гравітаційної завіси під водою немає.

3. Вибухом розірвати й погасити Завісу Спокою. Це дасть змогу армадам Федерації проникнути на територію Щактиф".

Перед самим відльотом всім членам екіпажів дали короточасний відпочинок. Де тільки не побували Іван з Чактом за оті п'ятдесят тоц! Та найсильніше враження лишилося від лабораторії гроундів.

...Глибокі печери під містом, якісь покинуті склади. Тунелі, тунелі, замасковані люки і знов тунелі... Величезна природна зала. Голубе світло широким снопом б'є з отвору в стіні, тріпоче на сяючих сталактитах.

Тривожне, урочисте почуття охоплює Івана: там, за отим порогом, народжуються гроунди — багряні вісники революційної грози...

І раптом згадалося: дитинство, екскурсія в далеке, стародавнє місто. Музей — підпільна друкарня революціонерів... Отак, як тут, у глибині, в підземеллі... Отак, як тут...

Іван переступив поріг і занімів, вражений. Сліпучим видінням іскряться дивовижні механізми. В голубому сяйві сновигають заклопотані шхуфи. Всі чекають Умбрєнда, скоро чергова передача. Промінна пара рожевими хмарками підіймається під сталактитову стелю, клубочиться, гасне в темному отворі...

І все це зробили шхуфи. Геніальні самоуки... Великі діти свого народу...

Штейпи мчать над океаном. Внизу, за ілюмінатором, — вода, вода... мертва, непорушна гладінь. Ні хвильки, ні острівця.

"От і закінчуються пригоди Івана в Країні Блаженного Спокою. Оце і все", — подумав Бідило і ввімкнув кейф.

На екрані — обличчя шхуфа, мужнє, вилицювате. Пристукуючи кулаком, він говорить спокійно, владно:

— В Еоп — шхуфська революція. В Тахинд — шхуфська революція. В Барра-Лонз — шхуфська революція. В ста двадцяти недавніх щактифських колоніях владу беруть шхуфи.

Нині в ланцюгову реакцію повстань ввімкнулася Вамбія, наша голуба Вамбія — батьківщина несхильницького руху. Грізні повітряні армади Всесвітньої федерації летять нам на допомогу! Нові й нові революційні держави приєднуються до Еоп. Вчора навіть уряд країни Дервердас проголосив, що й він теж приєднується. Але Федерація відмовила, не прийняла дервердасів.

— Слухай, — штовхнув Чакта Іван, — що воно за Дервердас такий? Вже стільки чую про нього...

— О, то країна з цікавою історією... — всміхнувся Чакт. — Хочеш, розповім?

Іван вимкнув кейфоприймач.

— Давай, викладуй! — і зручніше вмовстився на великому м'якому сидінні...

— За океаном, за горами, — почав Чакт, — на темній, нічній півкулі здавна-прадавна процвітає благословенна земля Дервердас.

Дервердаси — народ щирий, працьовитий, всього мають вдосталь, все в них своє: і злидні свої, і багатії свої, і столиця своя, і навіть уряд свій у тій столиці засідає.

Щоправда, в цьому питанні — чи свій уряд, чи не свій — серед дервердаських політиків та істориків одностайності й досі нема.

Одні вважають, що уряд їхній останнім часом став наче не зовсім свій.

"Зовсім не свій!" — переконують другі.

"Сам не свій", — твердять треті. Суперечка триває.

А все від того, що уряд Дервердасу завжди приєднується. Приєднується до всіх, особливо до військових блоків. Ще на початку аптахетопу приєднався до держави Безсмертного. Дервердаські міністри й парламентарі на чолі з президентом звернулися тоді до щактифських свідків з проханням перевести їх усіх до столиці Країни Блаженного Спокою на які завгодно посади. Та свідки їм категорично відмовили.



"Дервердасу теж потрібен свій уряд, — сказали вони. — Залишайтеся на батьківщині і правте нашим ім'ям".

Отже, в Дервердасі залишився свій уряд. А коли є уряд, повинен же він щось робити. І уряд став приєднуватись. Тільки надумає Хич будувати в інших країнах додаткові тетраедри, а уряд Дервердасу вже шле схвильовану кейфограму:

"ПРЕКРАСНО! ПРИЄДНУЄМОСЬ ОДНОСТАЙНО!"

Тільки замислить Хич бази свої військові про всякий випадок на територіях колоній розташувать, тільки вердикт про це видасть, а уряд Дервердасу вже й приєднався:

"ЧУДОВО! ПРОСИМО-МОЛИМО, І НА НАШІЙ ЗЕМЛІ ЗБУДУЙТЕ ВІЙСЬКОВІ БАЗИ!"

До того доприєднувалися, що й Палац Парламенту під казарму для солдатів Хича віддати хотіли.

Отака, брате, країна Дервердас! Цікава?

— А цікава й справді! — всміхається Іван.

Чакт замовк. За ілюмінатором, як і раніше, стелилася жовта гладінь. Рівно вуркотали двигуни. Все ближчала і ближчала зелено-золота Завіса...

І раптом в кабіні прозвучав тривожний сигнал. Іван стрепенувся — що це? Попереду в ілюмінаторі нічого не видно, праворуч і ліворуч теж все спокійно, позаду... А позаду важкою зеленою хмарою сунули сотні урядових штейпів.

На екрані зв'язку, що світився перед Анбом, з'явилося лице Умбрєнда.

— Всім повертат! Всім повертат! Триматися мене. Строю не порушувати. Прийняти бій! — пролунав знайомий глухий голос. Екран погас.

— Як же вони встигли? Хто ж їм ремонтував? — здивувався Бідило.

— Звісно хто, — відповів Чакт. — Жовті шхуфи!

— А штейпи гналися за нами... — Іван пильно вдивлявся в ще дуже далекі ряди ворожих машин. — Хтось Шістдесят дев'ятому передав наш маршрут... Хто б це міг зробити...

— Звісно хто, жовті шхуфи! Переодягнені жовті шхуфи! Хто ж іще таке може зробити?! — Чакт аж плюнув і взявся готувати до бою головний ПС корабля.

Іван зрозумів, чому Умбрєнд вирішив прийняти бій. Можливо б, вони і встигли досягти острівця і навіть приземлитися. Але виконати завдання уже все одно не встигли б. Промені новітніх ПС за кілька секунд спопелили б і їх, і штейпи, і навіть сам острівець. І тому єдине правильне рішення було — прийняти бій.

Два супротивники — шість армاد, шість сотень кораблів і одна армада, одна сотня — все зближались й зближались. Зелений стрій карателів наїжачився променями ПС.

— Переб'ють нас всіх, попалять, як паперові кораблики... — голосно прошепотів Чакт.

Іван вовком зиркнув на нього.

— Попроси пробачення, може, помилують!

— Зараз попрошу! — ошкірився Чакт і ввімкнув ПС.

Кілька карателів вирвалося вперед, от-от промені їх дістануть до повстанських

машин...

І раптом Чакт відсахнувся, руками затуливши лице. Там, внизу, охоплений димним полум'ям, падав в океан штейп Умбрєнда. І в ту ж мить сліпуче світло вдарило Іванові в вічі.

Коли він прийшов до тями — корабель падав у море. Анб З обпаленим кривавим обличчям лежав на пульті управління. Ліворуч в неприродно викрученій позі, затуливши лице руками, застиг Чакт. Корабель падав.

Іван метнувся до пульта, стягнув з нього важуче тіло Анба, вчепився у важелі. Неймовірні зусилля — і штейп вирівнюється, починає набирати висоту.

Вгорі діялося щось жахливе: одразу чотири повстанські кораблі — три, а потім ще один — спалахнули і стали падати. А карателі все наближалися й наближалися. Грізним клином з глухим зловісним ревінням сунули сотні бойових машин. Попереду, на самому гостряку, важко похитувався величезний флагманський штейн.

І тоді Бідило прийняв рішення. Набравши ту ж висоту, на якій ішов флагман, Іван направив свій корабель просто в лоб супротивнику.

На флагмані помітили Іванів маневр, помітили і, мабуть, Зрозуміли. Головний штейп карателів високо підняв широкий свій промінь і, як меч, заніс його над Івановою машиною.

"Брєшєш, не врятуєшся!.." — шєпочє Бідило і вмикєє найбільшу швидкість, а промінь падає вжє на його штейп, мить — і спалахнє він, як ті, п'ятєро. Мить...

Іванів корабель різко хитнуло, хитнуло і флагман та інші кораблі карателів. Промінь згас. Разом з ним, немов задуті одним повієм бурі, згасли всі промені. А буря й справді насувала: все навкруг потемніло, океан взявся чорними, пінявими валами. Та Бідило не бачив цього. Він уже не міг нічого бачити, крім ревучого, зеленого, неоковирного флагмана хичистів.

Кажуть, в останні хвилини перед смертю людина пригадує все життя, підсумки немов підбиває. Хтозна, не до підсумків було Іванові.

Єдинє обличчя — ясно-ясно! — спливло з минулого, вирізьбилося на грозовому небі. Авіаційний шолом. Нахмурєні брови, в зіницях спокійна сталь... На твердих владних устах лєдь помітна іронія. Прадід... Таким він, напевнє, був, коли повів свого палаючого "Лавочкіна" на таран.

Здрастуй, прадіде! Правнук не посоромить тебе!..

Ужє близько, зовсім близько ворожий штейп. Вжє в обличчя видно Іванові ворога свого: банькатоґо, горбоносоґо хичиста в зеленому бойовому шоломі.

І хичист бачить Івана. В вічі йому дивиться Іван, і хичист не опускає очей.

Очі — в очі...

"Мій!.. — шєпочє Іван, стискаючи важелі. — Мій!.. З собою тебе забєру..."

І хичист не витримує, опускає очі, різко повергає штейп спочатку праворуч, а потім вниз і — назад...

— А-а-а! — кричить Іван. — Бісові душі! Всі ви тепер мої! Всі!!

— Що? Що трапилось?! — поряд з Іваном розпатланий, блідий Чакт.

— Воскрес?! — регоче Бідило.

— Ой Іване, а поглянь назад!

Бідило обертається і аж скрикує від захвату і несподіванки: там, за Івановим штейпом, за рівним клином повітряного загону повстанців, далеко на океанському обрії діялося щось неймовірно прекрасне.

Золота Завіса зникла, наче зовсім її там не було. А на сизому, сталевому видноколі грізно громадилися величезні чорно-сині хмари. Росли, клубочились, засвічувалися із глибини беззвучними блискавками. На землю блаженного спокою насувала перша гроза.

А за цим хмарним валом сунула друга, ще грізніша гроза — на служителів, на хичистів, на свідків Безсмертного. Тисячі бойових штейпів вкривали сталеве небо.

З'єднані армади Всесвітньої федерації мчали на виручку однодумцям.

## РОЗДІЛ ШОСТИЙ

Гроза над Містом-1. "Відступись або стань нейтралом!" На порозі капища Безсмертного.

Уже четверту добу над колишньою столицею колишньої держави Безсмертного гримить весела гроза. Багрові, сизі, фіолетові блискавки переплітаються в розвихрених небесах. Теплі зливи полощуть пластмасові тротуари.

А скільки, виявляється, живого насіння ховала в собі мертва шактифська земля! Віками лежало воно, обплутане корінням торжествуючих бур'янів. Сохло, стискалося, але жило, ждало своєї пори...

І от на площах, на проспектах Міста-1, розколюючи кам'яні, протинаючи пластмасові плити, пнуться, тягнуться в грозове небо тугі парості життя. Червоні, сині, фіалкові квіти розквітають просто на очах.

Часом гроза вщухає, між сивими хмарами проглядає погоже небо. А то й зовсім хмари розходяться. І тоді кожна краплина переливається, як дорогоцінний камінчик. А в калюжах, чудових вуличних калюжах, бездонних, як небо, пливуть-сунуться хмарки — рожеві, блакитні, волошкові... Але це тільки на мить. Дуне вітер, насуне хмара, і знову гуркіт, блиск, проливень...

Четверту добу Іван з Чактом не просихають. Четверту добу навколо Палацу Безсмертного точиться упертий бій.

Після того як загони Всесвітньої федерації спершу в районі острова Зеленого Спокою, а потім і скрізь покінчили із Золотою Завісою. ПС могли діяти тільки в Місті-1, де чомусь світився ще Головний Прожектор Спокою.

Давно вже всі вулиці навкруг Великого Кільця перерили спеціальні команди, вишукуючи ту артерію, що живила ще головний ПС. Шукали, шукали, так нічого і не знайшли. У деяких несхильницьких науковців виникла думка, що то, мабуть, не артерія, а якісь акумулятори живлять ще Головний Прожектор. Які акумулятори? Чи надовго вистачить їх енергії? На це науковці тільки плечима знизували. "Хтозна..."

І тоді Центральний штаб вирішив вимкнути Головний ПС. Зробити це доручили Шату, який, за завданням того ж таки Штабу, продовжував жити в обложеному Палаці.

У свій час, вирядивши Івана і Чакта, Шат довго ще працював при лабораторії спіритики, яку, після призначення Купхейпа шефом СПД, очолив двоюрідний брат генерала Хипіца. Потім лабораторію зовсім ліквідували, а Шата перевели прибиральником до самого Палацу Безсмертного. Працюючи в Палаці, старий несхильник добре вивчив розташування багатьох його коридорів і кімнат. Саме тому Шатові доручив Центральний штаб зруйнувати Головний Прожектор.

Спершу все йшло як по писаному. Завдання Шатові передали умовними сигналами з даху Палацу Кільця, який був уже в руках повстанців. Ніким не помічений, старий несхильник пробрався на горище, виліз на купол. І тут, за кілька десятків метрів до кратера прожектора, Шата помітили хичисти.

Гримнули гравітаційні рушниці. Дві кулі влучили в спину, одна в руку.

І все ж він знайшов сили підвестися і кинути саморобну бомбу у величезний рефлектор...

Прожектор згас. Вибуховою хвилею тіло Шата відкинуло далеко на площу. Ліг він, спотворений вибухом і падінням, перед самими барикадами одностумців.

Гірко було Іванові пригадувати, як погано він колись думав про Ніата...

Нелегко, — добре це знає Бідило, — дуже нелегко орлу пішки ходити, героєві носити маску раба. Скромно, непомітно прожив Шат життя своє. Непомітно минула молодість у жовтих сутінках коридорів академії, непомітно підійшла старість. Жив, як наказував підпільний центр, і вмер, виконуючи наказ. Жив непомітно, а смерть прийняв у всього світу на виду — на крутім, обпаленім вибухом куполі Палацу Безсмертного...

Після загибелі Умбрєнда і Анба Іван особливо тяжко переживав смерть Шата. Урну з попелом старого несхильника з почестями поховали на Зовнішній площі.

Умбрєнда поховав океан.

Головний Прожектор Спокою згас. У діло пішли гравітаційні рушниці. От уже четверту добу гримлять вони з вікон Великого Кільця, де засіли несхильним, і з Палацу Безсмертного, де обороняються хичисти. Четверту добу точиться бій, і ні ті, ні ці не переважають.

Пробували з повітря придушити опір хичистів. Три бойові кораблі, озброєні скорострільними гравітаційними гарматами, знялися з столичного штейподоуму. Але тільки вони наблизилися до центру, як з вікна верхнього поверху Палацу Безсмертного блиснув яскраво-зелений промінь. Це діяв так званий кріпосний ПС. Він єдиний міг заряджатися не тільки від Головного Прожектора та Завіси, а й безпосередньо з самого джерела енергії — з артерії чи з таємничого акумулятора. Але ж всі артерії перервані і ніяких скейпових акумуляторів на момент повстання не існувало в природі. Правда, були якісь проекти. Проте тільки проекти...

Так чи інакше, а зелений промінь запалив повстанські кораблі на такій відстані, на якій гравітаційна зброя діяла зовсім неефективно. Один штейп, намагаючись збити полум'я, довго метався над містом, два інші впали одразу.

Через кілька секунд промінь згас. Та коли пізніше, вже з протилежного боку

Палацу, шхуфи піднялися в чергову атаку, їх знову придавив до землі зелений спалах. Ще з двох боків пробували штурмувати, але й там засвічувалися кріпосні ПС. Світилися вони недовго — кожен раз всього по кілька цот, але й за ті цоти багато лиха встигали накоїти.

Площа між Палацом Кільця і Палацом Безсмертного, так Звана Внутрішня площа, густо рясніла трупами у чорно-жовтих комбінезонах...

І тоді Центральний Штаб вирішив викликати Тринадцяту.

Тринадцята! Легендарна батарея потужних гравітаційних гармат. По всій країні лине слава про її бойові діла. Бійці Тринадцятої — старі, загартовані несхильники. Майже всі колишні блаженні учні...

Та не самими гармашами славна батарея. Складалася вона з чотирьох гармат, виготовлених порядком експерименту на заводах Міста-19 перед самою шхуфською революцією. Гармати були дуже великого калібру, найбільшого з усіх діючих.

Поки прибуде Тринадцята, — а вона базувалася в сусідньому секторі, — повстанцям, які штурмували Палац, дано короткий перепочинок.

— Іване, розкажи що-небудь, — попросив Чакт, потираючи плече: у цих гравітаційних рушниць така сильна віддача!

Друзі лежали один біля одного на підлозі, кожен перед своєю продовбаною у стіні бійницею. Стеля й дах Великого Кільця були зруйновані, і тепла злива щедро хлюпала на двох побратимів.

— В якій це ми кімнаті? — запитав Іван.

— В приміщенні фракції партії Пристрасних Ораторів.

— Справді?

— А що?

— Цікава тут зі мною історія трапилася...

— Коли?

— Позавчора. Ти саме полоненого хичиста до штабу відводив, а мені знаєш хто зустрівся?

— Хто? Розкажи!

— Ну добре, слухай.

ОПОВІДАННЯ ІВАНА БІДИЛА ПРО ЙОГО ЗУСТРІЧ ІЗ КАПОМ ШКЕЧЕМ

Штурмували Велике Кільце. В одному з коридорів у рудому, ядучому диму — Палац горів уже — Бідило побачив Шкеча...

Генерал біг оглядаючись. Іван прицілився з ПС, Шкеч — праворуч, Іван за ним, вскочив до якоїсь кімнати — дим, нічого не видно...

Це було приміщення фракції партії Прогресивних Перукарів. Коли дим трохи розвіявся, Бідило побачив, що генерал зник. У стіні темніє пролом. Кинувся туди. Це було приміщення фракції Спілки Ліберальних Аптекарів. Але й тут генерала не було, встиг вискочити в коридор.

Іван — у коридор. Ось він! "Стій! Стій! — гукає. — Брешеш! Не втечеш! Все одно зловлю!" Та зловити Капа Шкеча було не так-то й просто. Надістота, богозвір з

крилами вічності на голові тікав од Івана, як наполоханий заєць! З коридора він заскочив до кімнати "Унії незалежності" (партія лакеїв), через боковий хід метнувся до апартаментів фракції галантерейників, звідти, через пролом, до "Ордену Лицарів Любові" і знову вискочив у коридор.

— Стій! Стій, вояче! — Бідило трохи не вхопив генерала за фалди зеленого мундира. Але Шкеч і на цей раз вивернувся, шмигнув до кімнати партії Пристрасних Ораторів.

Отут Іван і застукав їх генеральську схильність, — другого виходу з кімнати не було. Бідило став у проході, загородив його своїми плечима.

— Ну, щактифська твоя душа, молись своєму Безсмертному! — знову прицілився з ПС, клацнув — не діє!

Генерал, як зацькований пацюк, бігав попід стінами, спотикаючись об товстезні шматки скла — уламки стелі. Один з таких уламків — завбільшки з генералову голову — поблискував біля самих Іванових ніг. Бідило нахилився за шматком. Коли підвівся, генерала в кімнаті вже не було.

Отаке! Де ж це він? Куди примудрився вислизнути?

З лівого кутка почулося глухе сопіння. Бідило прислухався і раптом все зрозумів. З кімнати, де засідала колись партія Пристрасних Ораторів, був, виявляється, ще один вихід. У лівому кутку на стіні темнів невеличкий квадратний отвір. Над отвором напис: "ДЛЯ ОФІЦІЙНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ". Саме звідти, з того отвору, куди після кожного засідання фракції акуратно складалися всі протоколи, чулося виразне, глухе сопіння.

— Так от де ви! — зрадів Бідило, став у позу біблійського пророка і врочисто запитав: — А чи знає ваша благочестива схильність, що легше земному верблюдові пролізти крізь вушко голки, аніж щактифському генералові пропхатися через сміттепровід? Застрягли? Що поробиш, доведеться вам допомогти!

Бідило натиснув на жовту кнопку, в отворі заскрипіло, загурчало, через кілька цот почувся далекий плюскіт, і все затихло. Генерал Кап Шкеч разом з останньою порцією протоколів пристрасних ораторів звалився в очисний басейн...

Чакт реготав. Іван з поважним виглядом — а очі теж сміялися — зауважив, що нічого дивного тут нема:

— Все стало на свої місця. Для надістоти і смерть надприродна...

Батарея прибула аж на початку пори великого спокою. В залах парламенту покотом спали шхуфи, — натомилися, чотири доби штурму за плечима... На даху й внизу, на барикадах, перегукувалися, пильнували дозорці. Вони перші помітили батарею.

— Вставай!..

— Встава-ай! Тринадцята прибула!

Миттю все ожило.

Коридорами, по сходах, застелених дорогими килимами, котили батарейці важкі гармати. З чотирьох боків Великого Кільця повинні були вдарити вони по Палацу Безсмертного. А внизу, в численних вестибюлях, востаннє перевіряли зброю штурмові

десятки. Командиром другого десятка призначено Івана Бідила. Чакта — заступником.

Гармашам Тринадцятої дано завдання першим же залпом знешкодити всі чотири кріпосні ПС. Цей перший залп і мав послужити сигналом загального штурму.

І от глибока, тривожна тиша нависла над двома палацами. Всі штурмові десятки із вестибюлів перебралися на барикади. За купами уламків "Велінь Безсмертного", за невеличким обгорілим штейпом, що впав на майдан ще тоді, коли не взяте було Велике Кільце, причаївся напоготові Іванів десяток... Чакт аж блідий від хвилювання, але в очах одчайдушні іскорки. А Бідило наче й зовсім не хвилюється — дивний якийсь, прозорий спокій... Думки ясні-ясні і — зовсім не про бій.

"Цікаво, — думає Іван, — що воно за істоти, оті свідки Безсмертного? А сам Безсмертний — який він? Хоч би дощ перестав... Іч, як гримить... За цим громом і залпу не почуєш... І справді, а що, як..."

І раптом не залп, не грім — знайомий глухий бас:

— Ууммб, енборра! — саяво гроунда пливе над барикадами повстанців. — Ууммб, одnodумці, — кличе голос Умбрeнда.

Іванові холоде в грудях: "Ні, неправда, не падав в океан палаючий штейп керівника! Живий керівник! Тут він, поруч, на барикадах..."

Страшний, не чуваний досі гуркіт стрясає площу. Повстанцям видно, як весь верхній поверх Палацу Безсмертного осідає, валиться в хмарах диму...

— Впе-ере-е-ед!! — не тямлячи себе від захвату, кричить Іван і єдиним ривком вилітає на обвалену барикаду.

— У-у-уммб!! — гримить, як лавина, за його спиною. На мить цей тисячоголосий рев перекриває і гуркіт грозового неба, і шалену стрілянину хичистів.

Ось... ось вони, чорно-зелені!

— За Шата! За Анба! За Шата! За Анба!

— У-у-у-уммб! — гримить майдан. — У-у-у-уммб!

А хичисти уже біжать. Біжать!..

Пригощаючи їх навздогінці, Іван першим вдирається у темний, завалений чорно-зеленими трупами коридор Палацу Безсмертного.

— Чакте!

— Я тут!

Чакт поряд. Слідом підбігають ще троє з Іванового десятка.

— Де решта?

— Не знаю! — Очі Чакта ще пломеніють захватом бою. Таке він уперше переживає.

— Як не "не знаю"?

— Не бачив.

— А кого ж ти бачив?

— Хичистів!

— Я знаю, — говорить немолодий широколобий шхуф, теж з Іванового десятка. — Це — всі. Решта — на площі... — І похмуро уточнює: — Лежать...

А в прохід уже валом валять повстанці.

— За мною! — командує Іван і раптом бачить Рейндза. Він весь обшарпаний, на лобі кров — теж був у бою.

— Стій! — кричить Рейндз. — Стій! — Підбігає до Івана. — У тебе повний десяток?

— Ні.

— Добери повний. Ось ти, ти, ти, ви двоє, — хапає Рейндз за рукави повстанців. — Ви всі будете в його десятку, — показав на Бідила. — Звуть Іваном.

— Ван, Ван... — повторюють шхуфи. — Слухаємо тебе!

Рейндз бере Івана під руку.

— Завдання тобі дуже просте. Бачиш прохід? — рушницею показує на розтріскану зелену панель. — Панель виламати. Там буде ще одна кімната. З тієї кімнати є вхід до капища Безсмертного. За даними нашої розвідки, це єдиний прохід, не перекритий ще гравітаційною завісою. За всяку ціну оволодій проходом! Слідом за твоїм десятком підуть дві сотні повстанців. Заарештуєш свідків і всіх прихвоснів. Ясно?

— Ясно.

— Ууммб!

Два дужі удари — і зелена панель розвалюється.

— За мною! — командує Бідило і першим вбігає в довгу, яскраво освітлену кімнату. Ось він, прохід до капища! З невеликого овального отвору хвилями б'є золоте сяйво... Дві постаті — чоловіча й жіноча — метушаться біля проходу.

Іван щодуху біжить до них і... зупиняється як вкопаний. Оце так зустріч! Перед овальним проходом остовпілі Купхейп і Хет — вони теж побачили Івана.

— Доброго здоров'ячка, ваші схильності! — глузливо вклоняється Іван. — А пропустіть-но мене, темного, в ту світлу дірку!

З цими словами Бідило хотів було вже проскочити в круглий прохід, але горбань, вхопивши за руку Хет, кинувся прожогом поперед нього. Хотіли, видно, одразу вдвох пропхатися й зачинитись, але не гак вийшло. Отвір був розрахований тільки на одного особня, і горбань застряв. А застрявши, зробив вигляд, що грудьми, бач, прохід затулив.

— Там... місце святе... Не смій!

— Вилазьте, ваша схильність, — ввічливо попросив Іван, — вилазьте, бо все одно пройдемо!

— Через мій труп!.. — проголосив горбань і втягнув голову в плечі.

— Ану, хлопці! — моргнув Бідило своїм шхуфам. — Так, тихенько, чемно... витягніть їх схильність!

— Через... через мій... труп!.. — хрипів горбань, з усіх сил намагаючись пропхатись до капища.

— Стривайте! — наперед вийшов Чакт. — Я зараз все полагоджу.

Іван відступився, з цікавістю спостерігаючи, що ж воно буде.

— Батьку! — звернувся Чакт до Купхейпа.

— Синку! — із сльозами в голосі вигукнув горбань і кинувся було вже обняти Чакта, але, згадавши про свою обіцянку лягти трупом в овальному проході, ще щільніше



притиснувся до нього. — Синку, і ти з ними?!

— Так, батьку, я з ними! І тебе закликаю стати в їх благородні ряди! Ти ж інтелектуал! Ти ж сам казав, що не любиш гендлярів і лакеїв! Перейди до нас! А не можеш — відійди вбік, стань нейтралом, як К'юс і всі мешканці його Саду Філософів!..

— Мовчи! — проревів Купхейп. — Мовчи, відступник! Ходім зі мною до капища. Вони ніколи не пройдуть туди. Знай, всі ці перемоги черні — туман, дим! В Провінції-41—30 Ф'юче Пехфект збирає військо! Іди до нас! А не можеш — відійди вбік, стань нейтралом, як К'юс і всі мешканці його Саду Філософів.

Чакт кинувся, вхопив батька за руку.

— Іменем революції — дорогу!

— А-а, так! — Купхейп напружився, аж побілів, і раптом пропхався разом з Хет до капища. Чакт, Іван, шхуфи — за ними, та перед самим носом у повстанців панель рвучко засунулась.

— Ех ти! — майже з ненавистю зиркнув на Чакта Бідило і з розгону прикладом рушниці вдарив в овальну панель. Ніяких наслідків... Вдарив ще раз і відскочив немов опечений: вся стіна взялася сліпучим зелено-золотим сяйвом.

Ззаду якийсь шхуф пошпурих у панель важкою каменюкою — навіть не долетіла, немов об незримий мур вдарилася, покотилась під ноги. Іван вистрелив з рушниці — куля теж відскочила від незримої перепони.

— Гравітаційний захист... Променева завіса. І звідки вони енергію беруть?! — промимрив Чакт і винувато розвів руками.

## РОЗДІЛ СЬОМИЙ

Стара, дуже стара історія... Дві клеми на овальній панелі. "Так от ти який, Безсмертний!"

От уже скоро три тоци, як у колишньому кабінеті Мислячого засідають командири повстанців. На порядку денному — штурм капища. Власне, ні про який штурм і мови не було б, якби не цей гравітаційний захист — остання соломинка потопаючої еліти.

— Що робить? Бомбами згори? Даремно, захист сферичний: і з боків, і зверху не проб'єш... Чекають? Ждати, поки всі свідки з голоду повиздыхають? От горе... — бідкаються грізні повстанські командири.

— А що, як підкоп і — вибухівку?... — пропонує Іван, але ніхто не згоджується.

— Довго. Та й копати дуже глибоко...

І раптом до кабінету вбігає Чакт.

— Вихід є! — гукає він і хапається за серце. — Хух! Ну і біг... За мною! Вниз! Негайно!

— Який вихід?

— Куди вихід? — загомоніли повстанці.

— Є вихід із становища! — урочисто оголосив Чакт. — Ходімте зі мною.

— Куди?

— Вниз.

...Чорне, вогке склепіння. Над неоковирним, допотопним кріслом світиться круглий

плафон. У кріслі напівлежить сіре, аж темне тіло. Зовсім як мумія... Коли Іван з Чактом, а за ними й всі учасники наради підходять ближче, мумія розплющує великі майже прозорі очі.

— Я Сто тринадцятий... — чути свистячий шепіт. — Я не Безсмертний... Я скоро засну...

Говорить він давно забутою, старовамбською мовою.

— Ваша схильність, — по-вамбськи звертається до нього Чакт. — Я вам усе розповів. Ви обіцяли порадити, як прорватись до капища. Ви просили покликати вамбів — ось вони, перед вами...

— Вамби... — шепоче старий, і сльози поблискують в його очах. — Вамби... Я знав, що ви прийдете... Я чекав... Я не зможу заснути, поки не почую, що ви простили мою страшну провину... Я вам усе-усе розповім...

Старий стомлено змовк. Кілька цот у темряві підземелля панувало глухе мовчання.

— Ваша схильність, — знову заговорив Чакт, — ви обіцяли порадитись...

— Так, — розплющив очі Сто тринадцятий. — Я пораджу. Ви захопите капище... Та спершу я розповім все-все... Багато віків я ждав вас... Я дуже винен перед всіма народами... На всій планеті в усі часи ніхто ще не робив такого страшного злочину!.. Підійдіть ближче...

Всі підійшли, обступили крісло.

— Підведіть мене...

Старого підвели, всадили, поклали голову так, щоб вона не падала на плече.

— Багато віків, — почав пошепки Сто тринадцятий. — Багато-багато... Скільки — забув... Почався аптахетоп... А ви знаєте, що таке аптахетоп?

— Знаєм, знаєм! — загули вамби.

— Так от... Сто тринадцять інженерів скликали свідки до Палацу Безсмертного...

Голос старого ледве чути. Десь у темряві, мабуть з низького склепіння, лунко плюскали краплі. Було дуже тихо. Іван слухав, зіпершись на Чактове плече.

— ...Сто тринадцять найкращих інженерів скликали свідки на своє потаємне зборище. "Всі ви чули, що Безсмертний Зійшов на нашу планету? — запитали вони. — Знайте, ніякого Безсмертного нема і ніколи не було. Безсмертного треба зробити! Хто рухає історію? Хто творить цивілізацію? Шхуфи? Народ? Брехня. Ми — Перше коло, ми — надістоти з крилами вічності на голові, ми рухаємо історію! Ми стільки творимо, що нам уже не вистачає скейпу, в той час як мозок кожного шхуфа, — про це ми дізналися із ваших наукових праць, — виробляє значно більше скейпу, ніж це потрібно для щоденного відновлення життєвих сил. Лишки заважають шхуфові, породжують в його темній голові безплідні мрії про якусь волю. Коротше кажучи, якщо ми заберем у шхуфів оті скейпові лишки, ми тільки ошчасливимо їх.

Шхуфам не потрібна зайва енергія. А нам... Ми засвіtimo сліпучі сонця нової культури, нової, небачено високої цивілізації. Ви повинні допомогти нам, бо ви теж інтелектуали. Створіть нам таку установку, щоб вона відбирала й конденсувала лишки шхуфського скейпу. Але зробіть так, щоб ця установка сама лагодила себе, сама

вдосконалювала..." І ми створили таку установку, — глухо прошепотів Сто тринадцятий. — Ми створили Безсмертного... Ми сподівалися, що служимо великій вамбській культурі, великій цивілізації... Ми вірили в це... Я вірив...

І раптом старий захвилювався:

— Вамби, ви повинні вислухати мене!.. До кінця! Я один знаю ВСЕ про Безсмертного! Я можу скоро заснути... Таємниця моя засне... А це — страшно! — з прозорих очей Сто тринадцятого знову потекли сльози.

— Ну, а далі? Що було далі? — схвильовано запитав Іван.

Сто тринадцятий через силу ворухив губами:

— Далі... Далі — трагедія... Ми довго не розуміли, для чого треба було робити Безсмертного таким, щоб він сам собою керував, сам ремонтувався, сам розвивався, вдосконалювався. Зрозуміли ми це тільки під дулами гравітаційних рушниць. Ще скликаючи нас до Палацу, свідки планували наше знищення.

Та сталося непередбачене. Безсмертний, — це створене нашими руками кібернетичне божество, цей величезний, добре відрегульований робот, — взяв та й ожив... Ожив і перестав слухатися свідків. Нічого дивного тут нема — з нашими реґ (о;г)ботами це часто буває...

Отже, Безсмертний вийшов з-під влади свідків і став жити своїм, самостійним, майже свідомим життям. І вже не він їм, а вони йому стали всіляко догоджати, щоб тільки отримати зайву додаткову порцію енергетичного живлення.

Безсмертний робив з своїми свідками все, що хотів. Він порушував графік живлення, видавав енергію не по розкладу, а коли забагнеться. Свідки стали нервувати. Все частіше й частіше під час благочестивих змагань поїдали вони одне одного. Все це, правда, було вже потім, а в час, коли поставили нас до стіни, Безсмертний тільки-тільки ожив...

Сто дванадцять моїх колег свідки вбили. Мене лишили для того, щоб я приборкав зарозумілого робота. А я... Я уже збагнув тоді всю глибину свого злочину! Я відмовився...

— Вбийте й мене! — гордо сказав я свідкам.

Мене не вбили. Посадили в оцей склеп і через кілька років, коли свідки помітно вже почали перетворюватися на безсмертних тварин, підключили до енергетичного живлення.

Свідки сподівалися, що згодом я стану такою ж твариною, як і вони, і тоді вже буду їм слухняно служити. Тільки твариною я не став — любов у мені не гасла... Безсмертним я теж не став — ненависть у мене велика... Вамби! Сьогодні ви захопите капище. Вбийте свідків! Жодному не даруйте життя!

Вони ввімкнули гравітаційний струм і променеву завісу... Ні, це не врятує їх... Зніміть з двох гармат генератори гравітонів, і нехай вамб, мужній серцем, затисне їх під пахвами. Генератори створять навколо тіла його поле тяжіння від'ємного знака. Вамб пройде до овальної панелі. Але завіса... Півцоти в теплових променях і — смерть... На овальній панелі є дві клеми. Треба встигнути взятися за них руками, замкнути струм.

Це дуже важко витримати, і все-таки — можливо. Завіса погасне, панель відсунеться. Погано, що не всі артерії перервали...

— Всі, всі перервали! — загомоніли повстанці.

— Ні, не всі. Якесь артерія живить ще променеву завісу. І Безсмертний ще живий — коли він вмиратиме, всі почують. Пошукайте в склепі під приміщенням Сорок дев'ятої ячі, там проходить найглибша. Все... Ні, ще одне: бійтесь умираючого Безсмертного. Він за собою і вас потягти може... Тепер — все.

І Сто тринадцятий знову заплющив очі. Повстанці заворушилися, хтось уже пробирався до виходу.

— Спасибі, дідусю! — сказав Іван і вклонився. — Сто років ще живіть!

— Ні, давно вже я хочу заснути... — зітхнув Сто тринадцятий. — Кінчається мій безконечний день...

Повстанці виходили з склепу, заклопотано перешіптуючись.

Сто тринадцятий розтулив повіки і раптом різко підвів голову.

— Вамби! — майже крикнув. — Куди ж ви?! — І в очах його, уже не прозорих — темних, не сльози — пекучий віковий біль. — Вамби! Ви прощаєте мене?! Я дуже хочу заснути!..

— Спи... — прогули повстанці. — Ти чесна енборра... Спи...

— Простили... — прошепотів Сто тринадцятий і безсило відкинув голову.

Перед овальною панеллю точилася жвава суперечка. Хто достойний? Хто, вагаючи життям, кине́ться в зелене саяво?

Небажаючих не було.

Гравітаційні генератори — чорні, металеві диски — лежали осторонь. Вони вже були ввімкнуті на повну потужність, і кам'яна, масивна підлога аж вібрувала під ними. Одноразові так захопилися суперечкою, що, здавалося, забули про диски.

Чактові цього тільки й треба. Крадькома підібрався, вхопив, затиснув диски під пахвами — ну й важучі! — кинувся до овальної панелі. І тут тільки його помітили.

— Стій!

— Куди?!

Але Чакт уже робив своє.

Нестерпний жар дихнув в обличчя сміливцеві, засліпив зеленим вогнем. Та хлопець встиг роздивитися на панелі два металевих горбики. Скарлюченими пальцями вчепився в клеми, і в ту ж мить все тіло його трусонуло струмом. Завіса згасла. Панель з гуркотом відсунулась.

Осліплений, оглушений, ступив Чакт три кроки вперед і вже там, у капищі, впав, ...

Мов повінь на прорвану греблю, навалилися вамби на вузький овальний прохід. Першим проскочив Іван, підхопив Чакта, приклав вухо до грудей:

— Живий?!

А заду, з проходу, наступали, напірали нові й нові несхильники.

— Живий... — простогнав Чакт. Прихилившись до Івана, він вже спинався на ноги. І враз аж хитнувся. — Дивись, Іване! Дивись!

Повстанці зупинилися приголомшені.

— Безсмертний...

У самому центрі неозорого залу, на помості, на круглому золотавому ложі, світилася, рухалася, бриніла величезна потвора. Зовні вона скидалася на гігантського зеленого скорпіона. Кілька десятків металевих кінцівок конвульсивно метлялися, билися одна об одну. Саме вони й породжували отой Зелений Дзвін — Вічний Голос Безсмертного, що зовсім недавно транслявався звідси в усі країни планети.

Вигинався, хвилями ходив сяючий, лускатий хвіст. З гострого жала, що раз у раз висувалося на кінці його, схоплювалися зелені іскри. Підіймалася й опускалася голова. Всі ці порухи були надзвичайно ритмічні, до синхронності злагоджені.

Вражали очі Безсмертного. Жовті, чотирикутні, вони світилися зовсім осмислено. Так хижо й тривожно могла дивитися тільки жива істота.

— Так от ти який, Безсмертний! — вихопилося в Івана. — І цей Сонячний Вседержитель правив світом?!

Сотні товстих і тонких артерій тяглося до металевого черева. Всі вони були темні. І тільки одна, тоненька, звивиста, ще пульсувала золотавим вогнем скейпу. Вона, як видно, і живила досі Безсмертного.

Навкруг скорпіонового ложа плазували, бігали, несамовито гризлися якісь голі створіння. Ні, це були не люди, хоч і скидалися на людей, не звірі, хоч і схожі були на них, і навіть не істоти — це були надістоти, божественні надістоти, свідки слави Безсмертного.

Та не самі свідки метушилися навкруг скорпіона. То там, то тут біліло поміж них вбрання служителів, зеленіли мундири видатних хичистів. І впізнав серед них Іван і Хича, і Шістдесят дев'ятого, і Хетат Ааф, і багатьох-багатьох інших...

— Смерть Безсмертному! — кинулися повстанці до скорпіонового ложа. — Смерть Безсмертному!

І в цю мить з овального проходу протиснувся високий молодий вамб.

— Гей, далі, далі від Безсмертного! Зараз він помиратиме! Знайшли!.. — вигукнув він. — Дервердаська артерія! Ну й дервердаси!..

Всі посунули назад, до проходу, та не всі встигли. Коли Іван з Чактом, — вони опинилися останніми, — добралися до овального отвору, було вже пізно.

Забликала й погасла остання звивиста трубка. Скорпіон здригнувся, шарпнувся, немов хотів втекти із свого вічного ложа, заскреготав і раптом, високо піднявши сяючий, гострокінцевий хвіст, вжалив себе в опуклу спину.

Пекельний спалах засліпив друзів. Гуркіт струсонув капище. Дзвінками уламками посипалася сталева стеля. І одразу ж прямовисна грозова злива ринула в зал. З гуркотом завалилася стіна, потім друга...

І враз стало незвично тихо. Аж глухо наче...

Прибитий зливою дим швидко осідав. Висока кучугура металевих і скляних уламків курилася на місці Безсмертного...

А де ж свідки? Де служителі й хичисти?

Коли вже зовсім розвиднілося, Іван з Чактом побачили: в калюжах зеленастого слизу, що поблискували навколо купи уламків, плавало якесь клоччя, уривки білого й зеленого вбрання. Оце все, що лишилося від щактифської еліти...

Злива вщухала, хмари світлішали. В розривах уже сяяло свіже фіалкове небо.

І от долинули знайомі звуки. Ледве чутні, прозорі, безнадійно сумні... Линули вони звідкись знизу, з-під ніг. Бідило нахилився і побачив кілька маленьких іа.

Рибки звивалися біля перекинутої чаші: відро, свідки перед погибеллю здумали поласувати, та не встигли. І тепер іа оспівують свою маленьку риб'ячу смерть... Іван взяв чашу, набрав у неї дощівки із якоїсь ями і повкидав туди щактифських співців вмирання.

Вихід завалило. Тягнучи за собою товариша — Чакт ледве пересував ноги, — Бідило видирався все вище й вище по мокрих, обпалених руїнах.

Дощ зовсім перестав. Пахло озоном. За руїнами, на площі, хтось лункогодосий і молодий високо-високо виводив:

Палає Червоний Вогонь в крові!

Палає Червоний Вогонь в крові!

І тисячі голосів підхоплювали:

Ууммб!

Вставайте, вамби!

Вставайте, вамби!

На смертний

Бій!

Нарешті друзі вибралися на гребінь руїни. Ось вона, площа! Море мокрих шоломів, море усміхнених, щасливих облич.

Сонце вийшло з-за хмари, щедre, післягрозове сонце. Чакт зіперся на Івана, притиснувся плечем. Довго так стояли, мружачись від сонця і щастя...

І здалось Іванові, що нічого-нічого поганого не було з ним на цій хорошій, сонячній планеті. І Купхейп, і Хич З усіма його мислячими іпостасями, і Притулок Блаженних Учнів — то тільки сон! Хворий, гнітючий сон... А зараз Бі-дило видужав, прокинувся, і вся оця витончена гидота забудеться, навік забудеться...

Ми не забули своїх матерів!

Ми не забули своїх матерів! —

гриміла площа.

Вставайте, вамби!

Вставайте, вамби!

Вставай,

Народ!

На повні груди друзі підхопили гімн.

А хмари знову громадилися, буря насувала, дихала озоновим холодом. Та друзі співали — сонце світило їм в обличчя!

Сонце волі, сонце щастя Щактиф!..

## ЕПІЛОГ

Величезне тіло трансгалактичного лайнера світилося в грозових розрядах. Проливень мив обпалену броню.

Часом буря вщухала, блискавки гасли, і тоді видно було в усіх чотирьох ілюмінаторах зелені спалахи зварки. Десяту добу лагодився "В-18", в далеку дорогу лаштувався.

Друзі сиділи перед вікном у затишній кімнаті начальника столичного штейподоуму. Рейндз — він займав тепер цю поважну посаду, — настроївши для товаришів кейф, щоб не скучали, подався кудись у своїх начальницьких справах.

Закінчувалася передача останніх вістей.

— В Провінції-41—30, — розповідав веселий молодий диктор, — заарештовано Ф'юче Пехфекта. Колишній депутат парламенту намагався організувати контрреволюційний заколот. За тринадцять діб Пехфект встиг згуртувати навколо себе тридцять шефів перукарень, сорок п'ять крамарів, двісті поетів-сатириків і вісімнадцять лакеїв. У час, коли наші повстанці оточили заколотників, вони запекло билися між собою. Три партії, що утворилися серед них, ділили майбутні міністерські портфелі.

На екрані дівчина-диктор:

— Слухайте чергове повідомлення Всепланетної Сонячної Комісії. Сьогодні вступив у дію останній, чотириста чотирнадцятий агрегат. Надпотужна сила цих реактивних установок поступово прискорить обертання планети. Настане час, і кожна країна знову побачить сонце.

На екрані диктор-юнак:

— Сьогодні, на початку пори великого спокою, у Всепланетній Раді Учених закінчилося обговорення долі Золотої Завіси. Як ми уже повідомляли, деякі члени Ради — всі вони з темної півкулі — вважали за потрібне поновити дію Завіси Спокою.

"Поки нічна половина планети, — твердили вони, — побачить сонце, народиться і вмере багато поколінь. Чи не краще було б, використавши енергію бур, що рвуться з темної півкулі на світлу, відновити Завісу Спокою? На сонячній половині, де знову б запанував теплий і стабільний клімат, можна було б поселити малих, старих і хворих всієї планети. І тим, і другим, і третім конче потрібне сонячне світло й постійне тепло".

Але такої думки дотримувалась тільки незначна частина науковців. Три доби тривала гостра дискусія, сьогодні всі вчені планети дійшли згоди.

"Ніяких завіс! — вирішили вони. — Сонячні щедрі грози дуже корисні і хворим, і старим. У грозовій, насиченій енергією атмосфері старі молодшають. Дихнувши буряного вітру, видужують хворі... А діти — їм гроза найбільш потрібна. Нехай дужі ростуть під зливами й громами!"

Всепланетна Рада Учених постановила:

1. Завісу Блаженного Спокою не відновлювати. Хай не покидає нас всемогутній неспокій!
2. Селекціонерам вивести грозостійкі породи дерев і злаків. Хай квітнуть під бурею!
3. Відновити стару, справжню назву батьківщини перших несхильників. Геть

Щактиф — Країну Блаженного Спокою! Хай живе Голуба Вамбія — Країна Сонячних Гроз!

Екран погас. У вікна заглядало сонце. Це була звичайна коротенька перерва між двома грозами. На обрії синіли градові тучі, і тим дорожчими здавалися короткі сонячні хвилини.

— Ходім поглянемо, як нашу хату космічну відновляють! — запропонував Іван.

Чакт мовчки кивнув.

Простоволосий, збуджений, ступив Бідило за поріг і аж Захлинувся теплим вітром. Бетонований простір штейподрому парував під прямими променями. До космічного лайнера одна за одною підпливали гравітаційні платформи. З веселим гомоном вантажили вамби їжу, воду, балони кисню.

Друзі підійшли до ракети.

— Якийсь ти сьогодні не такий... Чому це? — запитав у Чакта Іван. — Мовчиш, супишся... Ти що, боїшся за "В-18"? Думаєш, не доведе нас з тобою? Долетимо живі й здорові! Я тобі таку дівчину на Землі висватаю — всі вамби за жінками до нас літатимуть! Ну, чого мовчиш?

Чакт, ще більше похнюпившись, мовчки колупав пальцем обпалену, подзьобану мікрометеоритами броню "В-18".

А сонце вже знову заходило за хмару. За обрієм глухо гуркотало. Чакт підвів голову.

— Думаю, — сказав він і подивився Іванові в вічі. — Думаю, чи зможу я так звикнути до вашого повітря, як ти звик до нашого... Не задихнись?

— А-а!.. От що тебе турбує! — засміявся Іван. — Ну, знаєш, коли вже я у вашій "духмяній" атмосфері вижив, то ти в нашій і поготів!

Сонце сховалось. Синім вогнем із глибини засвітилася хмара. Розкотисто пророкотав грім. І затихло все, причаїлося, заніміло. От-от злива вдарить...

Іван поклав Чактові руки на плечі і задумливо, повільно проговорив:

— На нашій Землі чисте повітря...

Примітки

1

Тетраедр— трикутна піраміда.